

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

Doktora Tezi

XX. YÜZYILDA KEŞMİR EDEBİYATINDA
OTORİTE VE PROTESTO

Aasif Ahmad KHANDAY

124102001008

Danışman: Prof Dr. Hasan BAHAR

Konya 2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Aasif Ahmad KHANDAY

Numarası 124102001008

Ana Bilim / Bilim Dalı TARİH

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı XX. Yüzyılda Keşmir Edebiyatında Otorite ve Protesto

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Aasif Ahmad KHANDAY		
	Numarası	124102001008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan BAHAR		
Tezin Adı	XX. Yüzyılda Keşmir Edebiyatında Otorite ve Protesto			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan XX. Yüzyılda Keşmir Edebiyatında Otorite ve Protesto başlıklı bu çalışma 28./12./2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
	Prof. Dr. Hasan BAHAR	
	Prof. Dr. Caner ARAIBACI	
	Prof. Dr. Mehmet ATAY	
	Prof. Dr. Necmi UYALIK	
	Doç. Dr. Fatih M. BERİK (Fakülte Üyesi)	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Aasif Ahmad Khanday

Numarası 124102001008

Ana Bilim / Bilim Dalı TARİH

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı Prof. Dr. Hasan BAHAR

Tezin Adı **XX. Yüzyılda Keşmir Edebiyatında Otorite ve Protesto**

ÖZET

Yirminci Yüzyılın ilk yarısında Keşmir otokratik Hindu Dogra yöneticilerinin hakimiyeti altındaydı. Keşmirli Müslümanlar arasında Dogra yönetiminin kötü şöhreti git gide yayıldı. 1947 sonrasında Keşmir Hindistan'ın kontrolüne girmesiyle birlikte, Keşmir'in Hindistan ile birleşmesini kabul etmeyen gruplar üzerindeki baskı ve şiddet yeni türlerinin hakim olduğu bir dönem başladı. Halkı baskı altında tutmak için hem Dogra yöneticileri ve hem de Hindistan devleti polis, asker ve baskıcı kurallar vasıtasıyla aşırı güç kullanmışlardır. İnsanların şikayetleri arttıkça, halk tepkisini özellikle 1931 Keşmir karışıklıkları sonrasında gittikçe artan çeşitli protestolarda göstermiştir. Yirminci yüzyılda Keşmir'deki siyasi gelişmelere paralel olarak Keşmir edebiyatı muazzam bir gelişme göstermiştir. Keşmir edebiyatı insanlara güç, aidiyet ve beraberlik duygusunu aşıladı. Daha insancıl ve adil bir topluma sahip olabilmek adına, devlet otoritesi, şairler ve yazarlar tarafından eleştirildi. Muhafızların ve liderlerin, görüşlerini daha doğru bir şekilde ortaya koymalarını sağlayan en iyi araç şiirdi. Yirminci yüzyılda yaşamış olan Keşmirli milliyetçi ve ilerici şairler, şiirleri münasebetiyle o dönemde övgüye mahzar kılınmışlardır. Bu övgü günümüzde de devam etmektedir. Örneğin, Keşmir'deki Hint yönetimlerinin baskıcı tutumuna atıfta bulunulurken, üzerinden altmış yıl geçmesine rağmen Mahjoor'un Dogra ayrımcılığını hicvetmesi hala hatırlanmaktadır. 20. yüzyılda yaşamış olan Keşmir'in edebi eserleri ve şahsiyetleri, devletin ve yönetimin başındaki kişilerin baskıcı ve zorba eğilimlerini kaydeden önemli tarih kaynakları olmaya devam etmektedir. Bu tezin konusu, bu baskı ve zulümdür.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Aasif Ahmad KHANDAY

Numarası 124102001008

Ana Bilim / Bilim Dalı TARİH

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı Prof. Dr. Hasan BAHAR

Tezin İngilizce Adı **XX. Yüzyılda Keşmir Edebiyatında Otorite ve Protesto**

SUMMARY

For the first half of twentieth century, Kashmir was under the autocratic Hindu Dogra rulers. Dogra rule became notoriously oppressive and mainly so for Kashmiri Muslims. After 1947, Kashmir came under Indian control, and ushered in a period of new modes of oppression and suppression of masses who did not completely accept Kashmir's accession with India. Both Dogra rulers and Indian state used extreme power in the form of police, army and oppressive laws to suppress the masses. As the grievances of people accumulated, masses showed reaction in various protest activities that augmented significantly after 1931 disturbances in Kashmir. Kashmiri literature showed tremendous growth parallel to all political developments in Kashmir in the twentieth century. Kashmiri literature instilled in the people a sense of strength, belongingness and togetherness. State authority was criticized by the poets and writers to have a more humane and just society. Poetry was invoked by protesting mobs and leaders to put forward their viewpoints in a more cogent way possible. Nationalist and progressive poets of twentieth century Kashmir were celebrated for their poetry, and continue to remain so. For instance, Mahjoors vilification of Dogra apathy is still invoked and remembered, after six decades, while referring to the oppressiveness of Indian regimes in Kashmir. The literary figures of Kashmir in the 20th century remain an important source of history in chronicling the oppressions and suppressive tendencies of state and its administrative authority. And it is these oppressions and suppressions that I am trying to narrate in this thesis.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÜZ	-----	3
HARITALAR	-----	5
KRONOLGY	-----	9
GİRİŞ	-----	13
1. BÖLÜM	KEŞMİR DİLİ EDEBİYATI: TARİHİ, KÖKENİ	
	<i>ve ÖNEMİ</i> -----	27
	1.1 Keşmir Dili Edebiyatı: Tarihi Gelişmeler-----	28
	1.2 Keşmir Dili Edebiyatı: Doğası ve Tipleri -----	38
	1.3 Yirminci Yüzyılın Önemli Şairleri, Yazarları ve Eserleri-----	43
2. BÖLÜM	DOGRA EYALETİ VE KAŞMİR: DOGRA YÖNETİMİNE	
	TEPKİLER -----	46
	2.1 Dogra Devleti ve İngilizler-----	48
	2.2 Dogra Hükümdarları ve Keşmir-----	57
3. BÖLÜM	KEŞMİR'DE POLİTİK HAREKETLİLİK: EDEBİ	
	BAŞKALDIRININ ORTAYA ÇIKMASI -----	68
	3.1 1931Öncesi Protestolar ve Siyasi İtirazlar -----	69
	3.2 1931 Öncesi Edebi Protesto:-----	77
	3.3 Uzatılmış İşgal ve Etkileri -----	80
4. BÖLÜM	DEĞİŞİMİN ALAMETLERİ: ÖZGÜRLÜK, OTOKRATİK	
	YÖNETİMİN SONU VE YENİ EDEBİ GELİŞMELER	89
	4.1 1931 Yılıının Keşmir Tarihindeki Önemi -----	89
	4.2 Dogra Hükümeti Soruşturma Komisyonlarına Genel Bakış	95
	4.3 Ulusal Konferans ve Politikanın Yeni Dönemi -----	99
	4.4 Mahjoor ve Azad: Yeni Edebî Hareketin Duayenleri -	104
	4.5 Özgürlük ve Yeni Edebi Gelişmeler -----	116

5. BÖLÜM	HİNDİSTAN DEVLETİ VE KEŞMİR: ZULMÜN, BOYUN	
	<i>EĞMENİN VE DİRENİŞİN DESTANI</i> -----	125
	5.1 Politika ve Keşmir: Halk Üzerinde Otoritenin Kurulması-	126
	5.2 Keşmir Siyasetinde Gazeteciliğin Önemi -----	145
	5.3 1953 Sonrası Popüler Protestoda Çeşitli Edebi Sesler -	147
SONUÇ	-----	161
KAYNAKLAR	-----	166

Önsöz

Mart 2015'te doktora önerimi sunmuş olduğum Selçuk Üniversitesi'ne, “Yirminci Yüzyılda Keşmir Edebiyatı'nda Otorite ve Protesto” başlıklı tez çalışmasını sunmaktan kıvanç duymaktayım. Bu güne kadar güzel Türkiye'mizde geçirdiğim zaman benim için unutulmaz ve güzel bir deneyim olmuştur. Konumun Keşmir Tarihi olması münasebetiyle, araştırma çalışmalarım için son üç buçuk yılda bir çok kez Keşmir'i ziyaret etmem gerekmiştir. Bu konuya adaletli bir şekilde inceleyip incelemediğim hususunda bir fikrim yoktur, ancak Hindistan'da ya da dışarıda çoğu araştırmacı tarafından henüz ele alınmamış bir konu üzerinde çalışabildiğim için çok memnunum. Şunu da hatırlatmak isterim ki, çalışmamda, bu konuyla ilgili olarak, bahsedemediğim ya da üzerinde duramadığım birçok materyal olabilir. Ancak unutulmamalıdır ki hiçbir araştırma eksiksiz değildir ve konu ile ilgili tüm materyalleri içeremez. Kendim de dahil olmak üzere gelecekteki araştırmacıların bu çalışmayı daha kapsamlı hale getirmek için konuya zaman ayıracaklarını ve katkıda bulunacaklarını umuyorum.

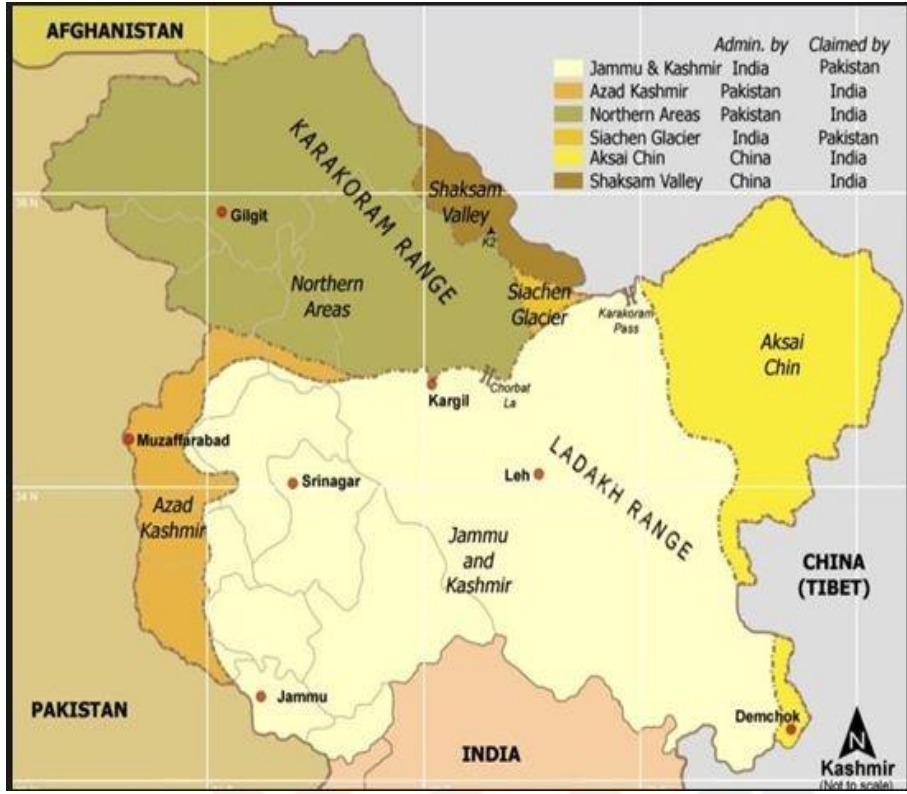
Tartışmalı ve ihtilaflı doğası nedeniyle, son yetmiş yılda Keşmir ile ilgili geniş araştırmalar yapılmıştır. Fakat bu bölgedeki çalışmaların çoğu, çatışmanın ardındaki nedenleri anlamaya çalarak, iki taraf Hindistan ve Pakistan arasındaki tartışmalar ile ilgilidir. Bu çalışmadaki amacım çatışmanın ardındaki kökenini anlamak değil, baskı ve çatışmayı devam ettiren etkilerin ve sonuçların kitleler üzerindeki etkilerini anlatmaktır. Keşmir tarihi ile ilgili arşiv malzemelerinin çoğuna erişim olmadığı için, yerel literatür, Keşmir tarihine yeniden bakmak için uygun kaynağı ve malzeme sağlamaktadır. Bu nedenle, bu konu üzerinde durmak oldukça önemlidir.

Araştırmam sırasında ve devamında verdikleri destekleri nedeniyle Selçuk Üniversitesi'ndeki akademik danışmanlarım olan, Prof. Dr. Hasan Bahar ve Prof. Dr. Necmi Uyanık'a saygılarımı sunarım. Onların rehberliği ve yönlendirmesi olmadan, bu tez ortaya çıkamazdı. Selçuk'ta kaldığım süre boyunca rehberlik, arkadaşlık ve destek için Prof. Dr. Mahmut Atay, Dr. Çağatay Benhür, Dr. Hakan Kuyumcu ve Dr. Murat Turgut'a çok teşekkür ederim.

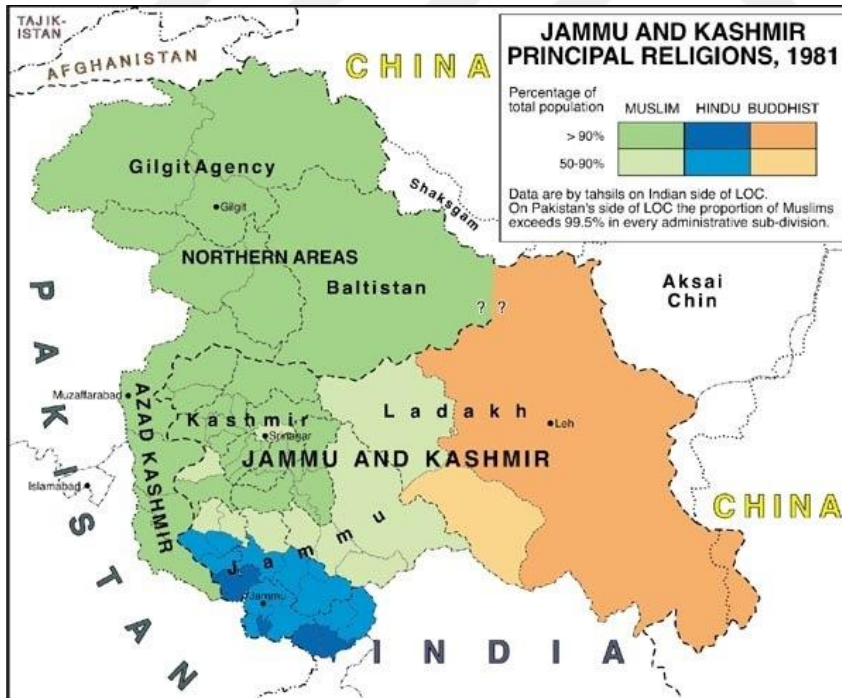
Geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde, Üniversitesideki doktora meslektaş Yeşim Hanım, Gökhan Tok ve Serkan Şahin Zorlu'ya çevirilerdeki desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Onların tam zamanında yetişen yardımları, diline ve kültürüne yabancı olduğum bir ülkede mücadeleye devam etmem için ilham verdi.

Oldukça nadir dosya ve belgeleri araştırmaları münasebetiyle, Hindistan Srinagar Devlet Arşivleri'nin Baş Kütüphanecisi ve Ortak Direktörü'ne teşekkür ederim. Sakafat Ghar, Srinagar'daki kütüphanecilere, kütüphaneyi kullanmama izin verdikleri ve bu süreçte oldukça sabırlı ve anlayışlı olduklarından dolayı minnettarım. Keşmir Üniversitesi Kütüphanesi ve Devlet Oryantal Araştırma Kütüphanesi personeline de oldukça makbule gecen yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim. Keşmir dili ve edebiyatı ile ilgili değerli görüşleri nedeniyle, Keşmir Üniversitesi'ndeki Prof Dr Bashar Bashir ve Nisar Nadeem'e teşekkür ederim. Söz konu ile ilgili değerli önerileri için Prof Rattan Lal Hangloo ve Dr Javeed ul Aziz gibi eski öğretimlerimize de minnet borçluyum.

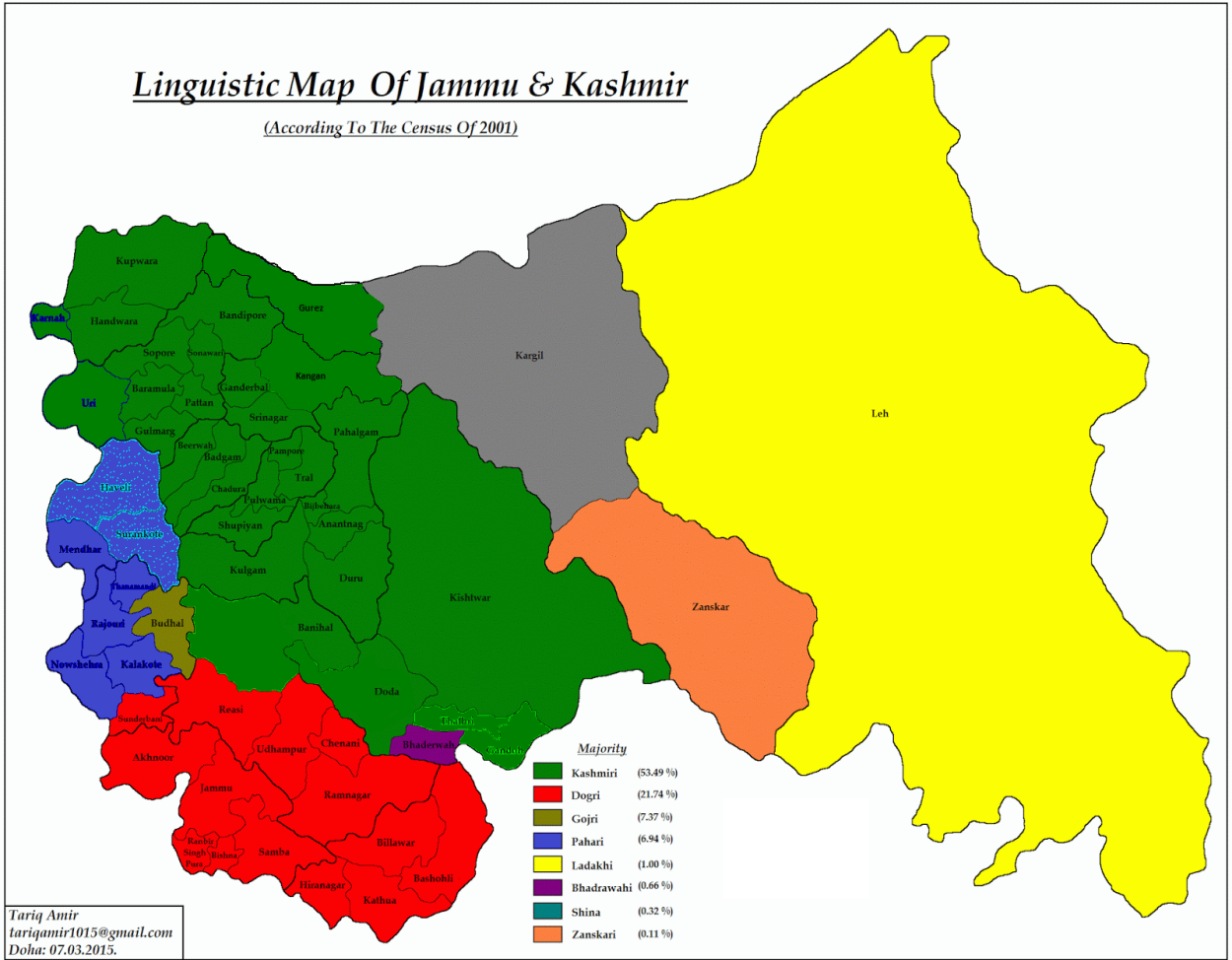
Bu boyunca arkadaşlarımla ve ailemin yıllar süren desteği ve hoşgörüsü olmasa bu çalışma tamamlanamazdı. Bu nedenle anneme, babama ve eşime sabırlarından ve anlayışlarından ötürü minnettarım. Onlar ile yapmış olduğum istişarelerin konuyu daha iyi ve farklı yönlerden anlamamı sağlamış olabileceği nedeniyle, Fayaz, Pervaiz, Amit ve Khursheed gibi arkadaşlarımdan da özellikle bahsetmek istiyorum.

1. Haritası: Beyaz renkli parça Hindistanın Keşmir.

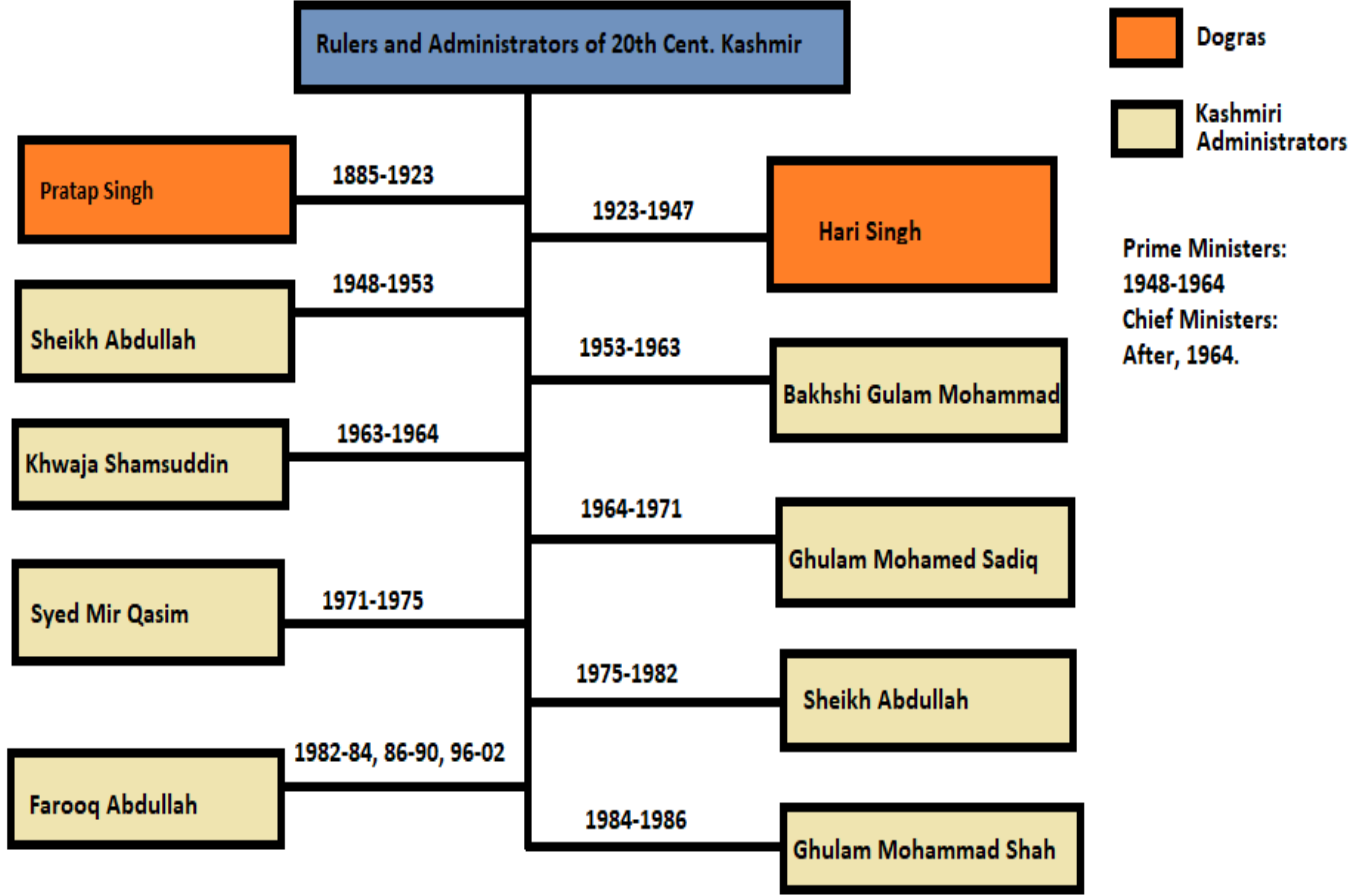

2. Haritası: Jammu ve Keşmirin Dini Demografisi.

3. Haritası: Farklı dillerden bölgeleri gösteren Hintli Yönetilen Keşmirdeki bir dilbilgesi haritası. Yeşil ile vurgulanan bölgenin çoğu, Keşmir vadisini oluşturur. Keşmir vadisinin dışında Keşmirca, Chenab vadisinde ve Jammu vilayetindeki Rajouri ve Poonch bölgelerinde konuşulmaktadır.

20. Yüzyılın Keşmirdeki Krallar ve Yöneticiler:

Bunların dışında Yeni Delhi hükümet Keşmir devlet Başbakanlarından güvenini kaybeden çoğu zaman Keşmire Vali'nin yönetimi altında bıraktılar.

Kronoloji: 1885-2002

1885: Ghulam Ahmad Mahjoor doğdu.

Maharaja Pratap Singh'in Jammu ve Keşmir Devleti'nin Dogra hanedanına katılması. İngilizlerin, Dogra devletinin İngilizlere ve halka karşı işledikleri suçları ve hareketlerini kontrol etmek amacıyla, Maharaja'nın yetkilerini kısıtlayarak, Özel Görevli Resident'i ataması.

1889: Maharaja'nın yetkilerinin Meclise devredilmesi.

Urduca'nın Farsça yerine resmi dil olması.

1899-93: Walter Lawrence'ın Arazi ve Gelir Bildirisinin yayınlanması (Land Revenue Settlement).

1903: Abdul Ahad Azad doğdu.

1905: Srinagar'da ilk kolejın açılması.

Soura, Srinagar'da Sheikh Abdullah doğdu.

Müslümanların eğitim düzeylerini arttırmak amacıyla Mirwaiz Rasool Shah'ın Srinagar'da *Anjuman-i-Nusrat-ul-Islam* kuruluşunu oluşturması.

1916: Dinanath Nadim'in doğumu.

1924: Srinagar İpek Fabrikasında işçi ayaklanması. Ekim ayında İngiliz Viceroy'u olan Lord Reading'in Keşmir ziyareti esnasında, Srinagar'ın ileri gelen sakinleri tarafından, halkın şikayelerini sıralayan memorandum verildi.

Mohammad Amin Kamil doğdu.

1925: Rehman Rahi doğdu.

1928: Akhter Mohi ud Din doğdu.

13 Temmuz 1931: Abdul Qadir'in tutuklanmasını protesto eden 21 Keşmirli Dogra askerlerince açılan ateş sonucunda yaşamlarını yitirmesi sonucu öfkeli halk sokaklara döküldü. Bu olay Keşmir tarihindeki ilk kitlesel harekettir.

21 Eylül 1931: 1931 yazı ve sonbaharı boyunca protestoların devam etmesiyle, Anantnag'da(Güney Keşmir) protestoculara ateş açılması sonucu 21 kişi yaşamını yitirdi.

1932: Sheikh Abdullah'ın kurucu üyesi olduğu Jammu ve Keşmir Müslüman Konferansı(Muslim Conference) kuruldu.

1939: Müslüman Konferansı'nın adı Jammu ve Keşmir Ulusal Konferansı(National Conference) olarak değişti.

1940: Gulam Nabi Khayal doğdu.

1943: Zareef Ahmad Zareef doğdu.

1946: Ulusal Konferans tarafından Keşmiri Kapatın (Quit Kashmir) Hareketi başlatılarak Dogra Raj'ın sonlanması çağrısında bulunuldu.

15 Ağustos 1947: Hindistan, Hindistan ve Pakistan olarak iki ulus-devlete bölündü ve Jammu ve Keşmir gibi Prenslıklere de coğrafya ve dini oluşumu göz önünde bulundurarak, bu iki devletten birini seçme özgürlüğü verildi; teorik olarak bu prenslikler bağımsız da kalabilirlerdi.

Ekim 1947: Kabile Akıncıları, Kashmir'i Kuzeybatı'dan istila ederek, Keşmir'i Dogra'lardan kurtarmaya çalıştı. Maharaja'nın Hindistan ile birleşme anlaşması imzalaması münasebetiyle, akıncıların geri püskürtülmesi için Delhi'den birlikler gönderildi. Sadece Uri'ye kadar püskürtülebildiler. Böylece Keşmir ikiye ayrıldı. Bir kısmı Hindistan'da, diğer kısmı da Pakistan'da kaldı. Bu 70 yıldır değişmeyen bir statü kodur.

1947-1953: İlerici Edebiyat'ın(Progressive Literature) çiçek açtığı dönem.

1948: Abdul Ahad Azad öldü.

1952: *Shair-e-Kashmir* lakaplı Gulam Ahmad Mahjoor öldü.

8 Ağustos 1953: Jammu ve Keşmir Devleti Başbakanı Shaikh Mohammad Abdullah'ın görevden el çektilirip hapse atılması ve onun yerine başbakanlığa Bakshi Ggulam Mohammad'in getirilmesi. Bir aydan uzun süren protestoların güç kullanarak bastırılması.

8 Ocak 1958: Sheikh Abdullah geçici olarak serbest bırakıldı. Hindistan karşıtı hareketleri ve insanların bu hareketlere vermiş oldukları tepkiler onun tekrar hapse atılmasına neden oldu.

Aralık 1963: Kutsal Emanet olan Peygamber Efendimizin Sakalı Şerifinin Hazratbal Camiinden kaybolması sonrasında vadide geniş çaplı protestolar başladı

8 Nisan 1964: Sheikh Abdullah'ın ikinci kez serbest bırakılması. Nehru Keşmir probleminin çözümü için konfederasyon tipi çözüm önerisini Pakistanlılara kabul ettirmesi için Sheikh Abdullah'ı Pakistan'a gönderdi.

27 Mayıs 1964: Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru'nun ölümü ve Sheikh Abdullah'a göre Keşmir probleminin çözüleceğine dair umudun da Nehru ile birlikte gitmesi.

1965: Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir yüzünden tekrar savaşa girmesi. Bu savaş sadece birkaç hafta sürmüştür.

Mayıs1965'te Sheikh Abdullah'ın tekrar tutuklanması ve Güney Hindistan'a sürülmesi.

1975: Şeyh Abdullah ile Hindistan Başbakanı Indira Gandhi arasında Kaşmir Anlaşması'ndan sonra Şeyh Abdullah'ın dönüşü. Şeyh Abdullah 1953 öncesi statüsünü geri almayı denemiş ancak başarısız olmuştur. Sonuç olarak Hindistan'daki diğer eyaletlerin yöneticileri gibi Jammu ve Keşmir'in Eyalet Başkanı oldu.

8 Eylül 1982: Sheikh Abdullah'ın ölümü sonrasında boşluğunu oğlu Farooq Abdullah doldurdu. Yani koltuk babadan oğula geçerek bir nevi hanedanlık oluşturuldu.

Mart 1987: Jammu ve Keşmir'deki seçimleri esnasında, geniş çapta popüler olan Müslüman Birleşik Cephe (MUF) adaylarının seçimleri kazanmasına izin verilmeyerek açıkça seçimlere hile karıştırılması ve birçoğunun da hapishaneye atılması.

1989: Hapishaneden serbest bırakılan muhalif MUF adaylarının çoğu, silahlı eğitim almak için eğitmek için Azad Keşmir ve Pakistan sınırını geçtiler ve böylece Hindistan devletine karşı silahlı ayaklanma başladı. Bu silahlı isyan bugün 29 yaşındadır; Arada bir çok ateşkes olmasına rağmen, silahlı isyan hala devam etmektedir. Silahlı isyan nedeniyle sivil- militan yaklaşık 90000 kişi öldü.

21 Ocak 1990: Resmi olarak Gawkadal katliamında 50 kişi öldürüldü, ancak gayri resmi raporlara göre protestoculara doğrudan ateş açılması sonucu 200'den fazla insan ölmüş ve bazıları da ateşten kaçarken Jhelum nehrinde boğulmuştur.

21 Mayıs 1990: Mirwaiz Maulvi Farooq'un cenazesi taşınırken, Islamia College, Srinagar'daki katliamda 70 kişi yaşamını yitirdi.

6 Ocak 1993: Sopore Kuzey Keşmir'de halka ateş açılması sonucunda 55 kişi yaşamını yitirdi.

22 Ekim 1993: Bijbihara, Güney Keşmir'de kalabalığa ateş açılması sonucu 51 kişi yaşamını itirdi.

1999: Hindistan ve Pakistan arasındaki patlak veren en son büyük çaplı savaş, Hindistan yönetimindeki Keşmir'in kuzey kesiminde meydana geldi. Bu savaş sonucu her iki ülke de oldukça küçük kazanımlar elde etti.

2002: Özgür ve adil olarak yapılan geniş çaplı seçim, Ulusal Konferans'ın yenilgisiyle sonuçlandı ve koalisyon hükümeti kuruldu. Uzun bir aradan sonra Keşmir'de, militanlıkla ilgili faaliyetlerde azalma olmuş ve Keşmir sonunda aradığı huzura kavuşmuştu. Barış yaklaşık 6 yıl sürdü.

Edebiyat zihinleri ve ruhlari harekete geçirir, genellikle toplumsal yaşamda eksik olan ve hasmane bir evre karşısında ulusa gurur veren birleştirici bir ulusal bilinç sağlar. Hoşnut olmayan unsurların asimile olmalarını sağlar.

Franz Fanon.

GİRİŞ

Kalk! Fakirlik seni yiyip bitirmiş. Mantıklı ve yavuz ol!

Kalk! Zorbalık ve zulümden daha ne kadar acı çekeceksin?

Kalk! Işıkların sıçrayışını, devrimin güneşinin yükseldiğini gör.

Senin o yanmış bahçen küllerinden doğacak! – bahar bu mesajla geldi.

Adaletin ve hakikatin çağı başlayacak ve karanlık sarsılacak.

Eski dünya artık bitti. Artık, yenisini kuralısın.¹

Keşmir kâse şeklindeki bir vadiye benzetilebilen denize kıyısı olmayan bir coğrafi yerdir. Tarihinin çoğu yerinde, başlıca Kuzey-Batı bölgeleriyle iletişim kurmuştur. Burası Jhelum Nehri'nin vadiden dışarı aktığı yerdir.² Bu, Çin, Hint ve Orta Asya'daki üç önemli medeniyetin kavşağında uzun süre kalmıştır. Keşmir, tarihi boyunca bu kültürlerden ve uygarlıklardan etkilenmiş ve senkronize, çoğulcu ve eşsiz bir kültür oluşturmak için özgürce onlardan bazı özelliklerini ödünç almıştır. Kültürel ve dilsel çoğulculuğunun uzun tarihi, olaylı tarihi şampiyonalarında sözlü ve edebi geleneklerde yansıtılır. Keşmir, kendisine ait en eski tarihi kayıtlara sahip olan tek Hint kıta parçasıdır. 21. yy. tarihçisi Kalhana şaheseri ‘‘Rajatarangini’’ ya da ‘Kralların Nehri’ni 1148-49 civarında yazmıştır. Kitap görünüşte Kalhana Döneminin bilinen tüm tarihi eserlerine dayanmaktadır. Tarihi doğruluğu birçok tarihçi tarafından kanıtlanmıştır.

Keşmir, devlette siyasi kargaşa olduğunda, 14. yüzyılda Müslümanların yönetimi altına girdi ve insanlar bir değişiklik için hazır görünüyordu. O dönemde, Hinduların çoğunluğunun, siyasi düzenin değişimini memnuniyetle karşıladığına dair ilgili referanslar vardır. Yıllardır kötü yönetimden sonra Müslüman hükümet Keşmir için sadece siyasi anlamda değil, belki entellektüel ve rusal olarak de mübarek geldi.³ Keşmir'de gelecek 250 yıllık Müslüman yönetim döneminde Pandit nüfusunun Müslüman inancına kademeli

¹ Gulam Ahmad Mahjoor. *Kuliyat-i-Mahjoor*. s. 48. Mahjoor, yirminci yüzyılda Keşmir'de en önemli edebi şahsiyeti ve 4. Bölümde ayrıntılı olarak ele alındı.

² Tarih öncesi dönemde Keşmir vadisinin dev bir göl olduğuna dair jeolojik kaynaklar vardır. Binlerce yıl önceki bazı jeolojik bozulmadan dolayı dağların kuzey kısmı, gölden suyun çekildiği bir geçit oluşturdu ve bir vadiyi bildiğimiz şekliyle oluşturmaya başladı.

³ Bazaz, Prem Nath. *The History of Struggle for Freedom in Kashmir* (Keşmirde Özgürlük Mücadelesinin Tarihi). 1954, p. 49.

dönüşümü oldu. Pandit ve Müslüman nüfusu arasında, iki toplum arasındaki küçük sürtüşme ile genel olarak anlamlı bir uyum vardı. Aslında, Sünni ve Şii'ler arasında, on beşinci yüzyılın sonlarında Müslümanlar Keşmir'e varmaya başladıktan sonra daha fazla sürtüşme oldu. Bu sürtüşme, 1550'lerin başında Sünni hükümdarlardan Şii Chak yöneticilerinin Keşmir'i ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Sonuç olarak Sünniler bu dönemde daha fazla zulme uğradı. Chak yöneticilerini ne zaman devirebilecekler, ya da kendi acılarını ne zaman hafifletecekler bilinmemektedir ancak, Keşmir'in bazı önde gelen dini bilge kişilikleri, Babürlü hükümdar Jalaluddin Akber'den Keşmir'i fethetmesini istediler. Sonuç olarak 1586 yılında Akber'de Keşmir'i fethetti.

Keşmir'de Babür yönetiminin gelişi, Keşmir tarihinin yıldönümünde bir dönüm noktasıydı. Pek çok insan, Keşmir'in özgürlüğünü yitirdiğini ve Keşmir'i kendi haline getiremeyen “yabancı” unsurlar tarafından uzun süredir devam ettiği bir tarih olarak söz ediyor. Yine de, sakin ortamın faydalarına değer verdiler ve hırpaladılar. Bu dönem Keşmir'de uzun süredir hüküm süren Keşmirli'leri yöneten kişiler tarafından yönetildi; pratik olarak, iki yöneticilerin bu kuralı, Keşmir'de Müttefik yönetimini izleyen dönemlerin çoğunda halkı çok rahatsız etmekte. Valiler, Keşmir'de Babür yönetimi (1586-1751) için Agra ve Delhi'den imparatorlar tarafından atandı. Afganistan yönetimi sırasında (1751-1819) iktidar merkezi Kabil'di. Ve Sih yönetimi sırasında (1819-1846) valiler Lahor'dan tayin edildi. Bu yabancı yöneticilerin valilerinin çoğu, her zamanki gibi kendini beğenmiş ve acımasız olurdu. Keşmir tarihinde, orjinal hükümdarın yaz aylarında vadiye varacağı her seferinde, insanların şikâyetlerinin giderilmesi için kendisine akın ettiğine dair birçok referans var.

Her ne kadar Babür yönetimi de Keşmir'de yabancı olarak görülse de, gerçek baskı 18. yüzyılın ortalarında Afganistan yönetimi ile başladı. Afganlar Keşmir'deki 70 yıllık yönetim dönemlerinde Keşmir'in ilerlemesi için çok az şey yaptılar. Afganlar, Keşmir'deki kitleleri büyük ölçüde ekonomik nedenlerden ötürü ezerken, onların halefleri –Sihler ve Dogras- da bunu dini ve sosyal anlamda da yaptılar. Bu şekilde Sihler ve Dogras, Keşmir'e her yönünü olumsuz yönde etkiledi.

I

Ah bülbül! Kafesin içinden ağlıyorsun.

Burada seni özgür bırakacak kimse yok.

*Cesaretini topla, zorluklarını kendin çöz.*⁴

Yirminci yüzyıl Keşmir şiiri, kafesteymiş gibi yaşayan Keşmir kitlelerinin metafor örnekleriyle doludur. Bu yüzyıl genişçe "1947'de sona eren Dogra dönemi ve Hindistan'ın vesayeti altında 1947 sonrası dönemi" ikiye bölünmüştür. Keşmir'deki yirminci yüzyıl şairlerinin en ünlüsü olarak, Ghulam Ahmad Mahjoor (Ölüm, 1952), hem otokratik Dogra rejimini hem de Şeyh Abdullah yönetimindeki sivil hükümeti desteklemiştir. Mahjoor'un tırnak içine alınmış yukarıdaki dizeleri, bu faslın başlangıcının yanında, Dogra dönemindedir. Bu zamana kadar Keşmir kafeste yeterince uzun bir süre kalmıştı ve kafes kuşları en sonunda ağlamaya başlamıştı.⁵ Mahjoor, kendisini, insanların özgürlüğünü geri almaları için cesaretlendiren Keşmir ulusal şairi olma temelini kazandı. Keşmir halkı yüzyıllarca, Keşmir topraklarına ait olmayan yöneticilerin kontrolü ve etkisi altında kaldı. Koşullar çekilmez olduğunda, coğrafi yakınlıklarının dışındaki insanlara çektikleri acıları hafifletmek için bakarlardı. Babürler, Afganlar ve Sihlerin hepsi muhalif Keşmirlilerin kendileri tarafından Keşmir'i yönetmeye davet edildi. Tarih 1840'larda kendini tekrarlamış olabilir, ancak Keşmir halkının az kontrol sahibi olduğu olaylar içindir. Her halükarda baskıcı olan Sih rejimi olsa da, Keşmir halkı tarafından savaşmak için ortak bir çaba yoktu. Yüzyıllar süren yabancı egemenlik, Keşmir ırkının dövüş ruhunu tüketti. Ve sadece yabancı hanedanlar Keşmir'i kontrol etme ve yönetme fırsatlarını yakaladı.

1845-46 yılındaki ilk Anglo-Sih savaşı Sihlerin yenilgisiyle sonuçlandı. Sihler savaş tazminatını ödeyemedikleri zaman, İngilizlere Keşmir'i de içeren kuzeydeki tepe bölgelerini teklif ettiler. İngilizler Sihler'den gelen savaş tazminatını ödeme karşılığında Jammu Raja Gulab Singh'e Keşmir topraklarını akıllıca teslim etti. Gulab Singh daha sonra Jammu ve Keşmir'in en büyük devleti olarak bilinen bu bölgelerin Maharaja'sını (Sanskritçe: "Büyük kral" anlamına gelir.) yaptı.⁶

⁴ Gulam Ahmad Mahjoor. 'Arise, O Gardener' (Kalk Bahçıvan) manzumedden. Kalla, K. L., ed. *The Literary Heritage of Kashmir* (Keşmirin Edebiyat Mirası) 'den bu şiir bulunmuş, 1985, s. 210.

⁵ Bu çalışmada Keşmir ile ima edilen şey, genellikle Keşmir dilinin konuşulduğu Keşmir vadisinidir. Politik olarak, her ikisi de 1947'ye kadar Dograların yönetimi altında bulunan, Jammu ve Keşmir Devleti'nin bir parçasıdır.

⁶ The Jammu ve Keşmir'in Prenslik Eyaleti, İngiliz İmparatorluk Hindistan'ınının 560'tan fazla eyaleti arasındaydı. Haydarabad, Jammu ve Keşmir gibi olan bazıları en az Almanya kadar büyüktü iken bazıları da çok küçük devletlerdi. Görkemli yöneticiler tarafından özerk olarak yönetildi. Bu yöneticiler, bütünüyle İngilizlere dışsal egemenliklerini teslim ettikleri için tamamen bağımsız olarak tanımlanmadılar; Bu yüzden, Krallar yerine Prenslar olarak adlandırıldılar. En tepede İngiliz hükümdarlığı egemendi. İngilizler gerekli gördükleri zaman da iç meselelere müdahale etmiştir.

Konum kısmen Dogra yönetiminin son beş yılıyla ilgileniyor. Tüm bu süreçte, insanlar küçük bir mühletle Dogra ilgisizliği ile karşı karşıya kaldılar. İngiliz ikametgâhının 1880'lerde gelişi bile yönetim seviyesinde değişiklikler getirmekte tereddütlü olduğu için pek fazla değişmeyecekti. Vadideki siyasal derneklerin oluşumunun yasaklanması nedeniyle, halkın siyasi faaliyetleri üzerinde ağır kısıtlamalar vardı. Basın aynı şekilde 1930'lara kadar yasaklandı ve Keşmir'de kamuoyu neredeyse yoktu. Vergilendirme o kadar yüksekti ki, insanlar kendilerini idame ettirmeyi zar zor başarabiliyorlardı. Hava tasarrufu, bu süre boyunca Keşmir'de her şey vergilendirilmiş gibiydi. Bütün bu zorluklar, halkı Dogra devletine karşı açıkça isyan etmeleri için yeterli değildi ve insanlar *zulmparast* yani tiranlığın tapanları olarak görülmeye başlamıştı. Bir kitle düzeyinde, bu baskıcı devlete boyun eğmeyi işaret eder. Ama benim bu çalıştığım tezde anlattığım gibi durum böyle değildi. Tüm bu dönemde, Şal-dokumacılar ve diğer işçiler tarafından bazı düzensiz protestolar vardı; ancak, İngiliz yüksek elçiliğine karşı Hint Yarımadası'nın diğer kısımlarında protestolar ve isyanlar olduğu için aynı büyüklükte veya etkide bulunmadılar. Bu dönemde köylü isyanları, devlet vergisi ve baskısı tarafından en çok etkilenenler olsa da, kayda değer bir şekilde bulunmuyordu.

Bu dönemde Keşmir halkı tarafından daha büyük ve açıkça ayaklanmalar için iki büyük neden vardı. Bunlardan biri, Keşmir halkının ruhunu ezmiş hanedanların egemenliği altında uzun süren boyun eğme dönemi idi. Babürler, Afganlar, Sihler Keşmir vadiye yöneticileri aracılığıyla yönetmişler ve yeri kendilerinin olarak görmemişlerdir. Dogralar yaklaşık bir asırdır Keşmir'in siyasi dirilişinin şansını kovalıyordu. İkinci neden mutlak otoriter bir Hindu devletinden gelen baskı tehdidiydi. Keşmir devletinin doğası göz önüne alındığında, Keşmir halkının devlete karşı açık bir isyanda yükselmesi zordu. Devlete karşı yükselen az sayıda isyan şiddetli bir şekilde ezildi. Nihayet 1930'larda ve 1940'larda Dogra devletine karşı ayaklanmalarda halkın yükselişini sağlayan şey, aşağıdaki gibi birtakım örneklerin işiydi: eğitimin büyümesi; daha iyi iletişim ve ulaşım olanakları; dış dünya ile daha fazla temas ve Dünyanın farklı bölgelerindeki baskıcı rejimlere karşı halkın direniş hareketleri.

1846'dan 1931'e kadar olan dönem, Dogra devletinin İngilizlerin ödünç verilmiş hükümdarlıklarından meşruiyet çekerek dengelendiği dönemdi. On yıllar boyunca, Dogralar İngilizleri sürekli armağan ve tekliflerle ilişkilerini iyi tutuyordu. Yine de Britanya, farklı jeopolitik değerlendirmeler için 1885'teki sakinleri aracılığıyla devletin kontrolünü ele geçirdi. Fakat devlet kontrolü yavaş yavaş Dogra Maharajas'a geri verildi ve devralma 1925'te tamamlandı. Dogra Maharajas, Jammu ve Keşmir eyaletini acımasızca yönetti ve servetlerini

mümkün olduğunca kârlı hale getirmek için her yolu denedi. Siyasi derneklerin ve basının yasaklanmasıyla birlikte, halkın onaylamadıklarını, protestolarını ve devlet hakkındaki çekincelerini ifade edebilmeleri sadece edebiyatın kullanımıyla olmuştur. Ve bu dönem boyunca da yükselen Keşmir'in uzun şiirsel geleneğiydi. İncelenmekte olan dönemin şiiri gelenekte tamamen sözlüdür ve bu yüzden devletin onun üzerine etiketler koyması zordur.

Keşmir'in baskıcı rejimleri 1846'da Keşmir'deki bazı insanlara Dogra yönetimi kuralını dört gözle bekleten ve daha iyi bir gelecek umudu verendi. Ancak kutlama, Dogra öncülleri tarafından öne sürülen emirleri sürdürdüğü ve kasalarını her türlü yolla doldurmaya başladığı için kısa ömürlü olduğunu kanıtladı. Dogralar, Keşmir'i her zaman en değerli toprağı olarak gördü, çünkü maksimum gelir elde etmişti. Sonuç ise, yüz yıldan az bir süredir çok az dini veya sosyal bağlılığı olan yabancı toprakların boyun eğdirilmesiydi. Ancak, çoğunlukla Britanya müdahalesinden dolayı, Dogra devletinin vahşi doğası ve eğitimde yeni ölçümleri gelişti. Keşmir halkı, geçtiğimiz yıllarda Keşmir'de iktidarı devralmak için savaştı.

Sadece 1931'de, Dogra devletine karşı en önemli protesto ve ayaklanma gerçekleşti. Dogra devleti baskı altına aldı ve kitlelere birçok siyasi taviz vermek zorunda kaldı. 1931 yılı, Keşmir tarihi vakayinamelerinde bir dizi sebepten dolayı bir dönüm noktası olarak düşünülebilir. En önemli nedenlerden biri, otoriter Dogra rejiminin sona ermesine yol açması olabilir. Keşmir halkının siyaset, edebiyat, medya ve diğer devlet faaliyetlerine katılımı, 1931 olaylarından sonra önemli ölçüde artmaya başlamıştır. 1931 olaylarının hemen ardından Müslüman Konferansı olarak başlayan Ulusal Konferansın yükselişi, insanların üç yüz yıldan uzun süredir bastırılmış sırlarını açığa vurabilmesini sağladı.

1931'i takip eden olaylar, Keşmirliilerin asırlardır hüküm süren otoriter ve despotik hükümetlerin pençelerinden kurtulmaya çalıştıklarının gerçek bir kanıtıdır. Devletin siyasal demografisini değiştirmeye çalışan Kisan Mazdoor Partisi (Köylü-İşçi Partisi) gibi bir dizi başka örgüt ve parti arasında Ulusal Konferans oluşumu vardı. Ulusal Konferans nihayet Dogra Hükümeti'ne karşı Keşmir hareketini başlattığında, 1946'ya kadar Dogra hükümetinden birçok imtiyaz aradı ve edindi. Pek çok lider bu süreçte hapsedildi ve bölünme eziyetlerinden hemen sonra - Keşmir'in topraklarının yeni kurulan iki Hindistan ve Pakistan devleti tarafından işgal edildiğini görmüş olan- Keşmir 350 yıldan fazla süreden sonra kendi halkı tarafından yönetilen bir hükümeti oldu.

II

Şahinler bahçeni terk etti.

*Ve kuşlar şarkıları şakıdı.
Şimdi eğer bir kartala dönüşsen,
Ne beyhude bir değişim olurdu.⁷*

1947'de özgürlük, Keşmir halkını sosyal ve politik hatlara bölen yeni gelişmelerle geldi. İki Uluslu Kuram'a inananlar vardı ve doğal olarak Keşmir'in Pakistan'ın bir parçası olmasını istiyorlardı. Müslüman Konferansı, bu görüşlere bağlı baş politik partiydi. Ulusal Konferans gibi diğerleri, Hindistan'daki Kongre partisinin benimsediği laik referanslardan etkilenmişti ve Keşmir'deki benzer siyasi yapıyı istiyordu. Bu, 1947'den sonra Mahjoor'un despotik yöneticilere dönüşmeleri konusunda endişeli olduğunu yukarıda alıntılanan çizgilere yazdıkları iktidardaki bu tip insanlara itibar ediyordu. Bu yüzden, Jammu'nun popüler Başbakanı ve Keşmir devleti Başbakanı Şeyh Abdullah tutuklandı ve Keşmir Gulam Muhammed ile yerini değiştirerek Keşmir'i Hindistan ile daha yakın bir şekilde bütünleştirdi. Hindistan önümüzdeki altı yıl boyunca, Keşmir ve Keşmir'deki güç liderlerine, Keşmir'i Hindistan'la daha yakın bir şekilde bütünleştirmelerine yardım edecek olan desteği vermeye devam etti. 1950'lerde Hindistan Başbakanı, Hindistan'ın son kararı için Keşmir'de özgür ve tarafsız bir referandum yapmaya kararlı olduğu bir zaman vaat etmişti. Fakat zaman içinde bu söz unutuldu ve yavaş yavaş Keşmir, Hint Birliği'nin "ayrılmaz bir parçası" olarak anılmaya başladı. Bununla birlikte, Kasım 1956'da yayımlanan Jammu ve Keşmir Devleti Anayasası ile tekrarlanan Keşmir Kurucu Meclisi aracılığıyla, Jammu ve Keşmir Devletinin Hint Birliği'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu meşrulaştırmaya çalıştılar. Fakat Keşmir halkı için, Şeyh Abdullah'ın hapsedilmesinden sonra, Kurucu Meclis aracılığıyla Hindistan'a katılımın tekrarlanması anlamsızdı.

Jammu ve Keşmir eyaletinde 1953'ten itibaren bir zulüm, boyun eğme ve direniş dönemi başladı. Bağımsızlıktan ya da Pakistan'la üyelikten yana olanlara zulmedildi. Bazıları yıllarca hapis cezasına çarptırıldı. Bazıları Pakistan ve Azad Keşmir'de kendi iradelerinin içinde yaşadılar. Bazıları oraya gitmek zorunda kaldı. Hint katılımını özerklikle desteklemiş olanlar, Keşmir ile ilgili her Hint kararına boyunları eğdirildi ve sonra zulüm gören kitlelerin direnişi vardı. Bu direniş protestolar, gösteriler, çatlaklar, resmi binaların yakılması ve Hindistan devletine yönelik genel nefretle kendini açığa vururdu. Yirminci yüzyıldaki direnişin önemli bir yönü, popüler gelişen Keşmir edebiyatı ile kendini gösterdi. Büyümesi, 1931'deki karışıklıktan sonra muazzam bir şekilde artmıştır. On yıllardır Keşmir edebiyatı

⁷ Gulam Ahmad Mahjoor. 'O Golden Oriole' (Ey Sarıasma Kuşu) nazımdan almış. Raina, Trilokinath. *History of Kashmiri Literature* (Keşmir Edebiyatın Tarihi), 2005, s. 114.

temelde şiir biçimindeydi ve sadece 1950'lerden sonra, Keşmir'de romanlar ve kısa öyküler yazılmaya başlandı. Edebiyat protestosu 1931'den sonra yaklaşık yirmi yıldır oldukça fazla olduğunda dolayı, 1950'lerin ortasından itibaren tuhaf bir edebi direniş türü başladı. Devlete karşı yazmak, hapsedilmeye davet açtı ve devlet istihdam'ında azalmalara yol açtı. Böylece devlet baskısının doğrudan bir sonucu olarak, devlet tarafından benimsenen ilkelere uygun düşenler için imtiyaz vaatleriyle birlikte, Keşmir şairleri ve yazarları devlete on yıllarca taviz verdiler.

III

1947'de alt kıtanın ayrılmasından sonra, Keşmir, Ekim olaylarının iki yeni ulus devlet ve Hindistan'ın eline bölünmesinden önce yaklaşık iki ay boyunca neredeyse özgür bir devlet olarak kaldı. Devletin tam mülkiyetinde bir ihtilaf doğdu ve konu Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru tarafından Birleşmiş Milletlere götürüldü. Keşmir'in bu tartışmalı statüsü hala netleşmedi ve sonuç olarak Keşmir birçok uluslararası gözlemcinin ve bilginlerin ilgisini çekti. Dolayısıyla, Keşmir bölgesinde, çatışmanın köklerini bulmaya ve Keşmir'deki Hint ya da Pakistanlı anlatıma göre yerleştirmeye odaklanan birçok âlim vardı. Ancak Keşmir'deki âlimlerin çoğu, bölüme ve ilgili fenomenlere odaklanmış durumdadır. Bölünme sonrası Keşmir'de de önemli çalışmalar yapılmıştır.

İncelenen döneme ilişkin olarak, araştırmamın konusuyla ilgili çok fazla bilimsel çalışma yapılmamıştır. 1931 olaylarının siyasi ve tarihsel önemi nedeniyle, çoğu akademisyen, Keşmir'de 1931'deki siyasi yükselişi izleyen olaylara daha fazla yer vermiştir. Bundan önce Dogra döneminde ortaya çıkmış olan işler ya Dogra kuralının kronolojik bir araştırması ya da Dogra'nın devlet ve hükümet şeklinin doğasıdır. Bu döneme ait bazı eserler, Keşmir'in ekonomik ve tarımsal yönlerini de analiz etmiştir. Ancak, bu dönemde kitlelerin protesto faaliyetlerini dikkate alan bir akademik çalışma neredeyse yoktur. Birkaç istisnadan biri de, Rattan Lal Hangloo'nun Dogra döneminin erken dönemindeki köylü protestolarıyla ilgili yayınladığı bir çalışmadır.⁸ Çoğu insan dil engeli kısıtlaması nedeniyle bu beklentiden kaçınmıştır. Bu dönemde edebiyatın tarihi ve doğasıyla ilgili olarak, çoğunlukla Pandit akademisyenleri ve vadiye ait akademisyenler tarafından benzer çağrışımların pek çok eseri

⁸ Bakınız: Hangloo, Rattan Lal. *Agrarian Conditions and Peasant Protest in the Princely State of Kashmir (Keşmir Devleti'nde Tarım Koşulları ve Köylü Protestoları), 1846-1931*, in Y. Vaikuntham (ed.) *People's Movements in the Princely States* (Prensli Devletleri'nde Halkın Hareketleri). (New Delhi: Manohar, 2004).

bulunmaktadır.⁹ Bu yazıların çoğu benzer konulara odaklandığından, Keşmir edebiyatı çalışmalarına yeni bir yaklaşımın gerektiği oldukça açıktır.

Keşmir'de Protesto Hareketleri ile ilgili tek başına bir araştırma çalışması, Keşmir Üniversitesi, Asifa Jan'da bir siyaset bilimci tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, devletin üç bölümü (Jammu, Keşmir ve Ladakh) arasında meydana gelen protestoların nedenlerini, doğasını ve etkilerini anlatan siyasal bir araştırmadır. Siyasi protesto hareketlerine odaklanan kitap, edebiyat protestosundan bile bahsetmemektedir.

Keşmir tarihi eserlerin bir kısmı da, 1948'de, G.M.D Sofi'nin Kashir'i, En Eski Zamanlardan beri Keşmir'in Tarihi(*Kashir-Being a History of Kashmir from the Earliest Times*) basımından beri, Keşmir tarihinde edebiyat tarihini anlattı. Bu çalışmadaki tüm bilgelikleriyle, Sofi bile, vadinin politik gelişmelerinde edebiyatın önemine değinmiyor. Keşmir'de Özgürlük Mücadelesi Tarihi'nde (1954), Prem Nath Bazaz da Keşmir'de edebiyatın tarihini ve önemini inceliyor. Keşmir'de Özgürlük Mücadelesi Tarihi'nde (1954), Prem Nath Bazaz da Keşmir'de edebiyatın tarihini ve önemini inceliyor. Son iki yüzyılda edebi gelişmeyi Keşmir'de "Kültürel Rönesans" olarak adlandırıyor. P.N. K. K. Bamzia'nın Keşmir'in Kültürel ve Siyasi Tarihi (1994), Keşmir'de edebi gelişmelere de yer vermektedir. Azad Keşmir'deki sınırın diğer tarafındaki Muhammed Yusuf Saraf, Keşmir'deki Özgürlük Mücadelesinde Keşmir'deki pek çok edebi gelişmeye de işaret ediyor. Srinagar Tarihinde Muhammed İshak Han, 1846-1947: "Sosyo-Kültürel Değişim Üzerine Bir Araştırma"da (2007) aynı zamanda 20. yüzyılın ilk yarısında edebî gelişimin yeniden canlandırılmasına atıfta bulunuyor. Ancak bu çalışmaların tümü, Keşmir'deki siyasi gelişmelere ilişkin olarak önemine girmeden sadece edebi gelişimde yararlanılan kaynaklar vermiştir.

Daha yakın zamanlarda, Keşmir Rai ve Chitralkha Zutshi'nin eserlerinin yayınlanmasıyla birlikte, Keşmir'deki bilimsel çalışmalara iki önemli ekleme yapıldı. Mridu Rai özel olarak Dogra dönemine odaklanırken, Zutshi 1587'de Keşmir'in Babür fethi günlerinden itibaren Keşmir toplumu, yönetimi ve ekonomisini incelemeye çalışmaktadır. Bu yazarlar Güney Asya bağlamında Keşmir ile ilgili tematik pozisyonları koymaya çalışmışlardır. Elindeki kaynak malzeme hacmiyle, bu iki yazar Keşmir öğrenimine birçok yeni öneri getirdi. Keşmir'de bu dönemin resmi ilgisizliği ve tavrının işe yaraması için kasvetli bir alan olarak kaldığı ilerideki araştırmalarda önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir.

⁹ Bakınız: Raina, Trilokinath. *History of Kashmiri Literature* (Keşmir Edebiyatının Tarih). (New Delhi: Sahitya Academy, 2005); Kachru, Braj B. *Kashmiri Literature* (Keşmirce Edeb). Cilt 8, Jan Gonda, ed. A History of Indian Literature (Hint Edebiyatının Tarihi) 'de mevcut; (Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1981), ve; Kalla, K. L., ed. *The Literary Heritage of Kashmir* (Keşmir Edebiyatının Miras). (New Delhi: Mittal Publications), 1985.

Bu dönem, Keşmir'deki resmi ilgisizliğin ve tavrın kasvetli bir alan olarak kalması ilerideki araştırmalarda önemli bir ilerleme olarak kaydedilmemiştir. Bunun nedeni, Kashmir'in 1920'lerden sonra Delhi, Srinagar ve Jammu'daki arşivlerdeki resmi kayıtların çoğunun hâlâ akademisyenlerin kullanımına açık olmamasıdır. Rai ve Zutshi, Keşmir'in şiirsel kaynakları, özel kayıtları ve Keşmir'den gelen bazı armatürler ile sözlü söyleşiler üzerine yapılan bir çalışma ile bu döneme ait önemli kayıtların bulunamamasını telafi etmiştir.¹⁰

Buna ek olarak, Keşmir hakkında tartışmalı kökenleri ve politik istikrarsızlığını detaylandıran birçok eser var. Tarihsel önem taşıyan eserler olmaktan öte, bunlar fikir temelli kitaplar olarak adlandırılabilir. Pek çok yabancı ve Hintli, tartışmalı statüsü nedeniyle Keşmir tarihine ilgi duydu. Ancak bu yazarlar, tarihini anlamak için Keşmir edebiyatı hakkında çok az not aldılar.

IV

*Kültürel her bir belgesi aynı zamanda bir Barbarlığın kayıdır.*¹¹

Bu tez eseri, temel olarak 20. yüzyıl Keşmir'in Keşmir dili edebiyatıyla ilgileniyor. Bir metnin anlamını gerçek özünde kavramak için, metni uygun tarihsel ve sosyal bağlamda analiz etmek gerekir. Araştırmam süresince Marksist bir yaklaşımla karşılaştığım Keşmir eserlerinin önemini anlamaya çalıştım. Terry Eagleton'un *Marxism and Literary Criticism* (Marksizmi ve Edebi Eleştirisi), benim için bir metnin ve onun arkasındaki anlamın anlaşılmasında önemli bir rol oynadı.

EDEBİYAT VE PROTESTO: KURAMLAŞTIRMA: Farklı edebi teorisyenler, kendi ideolojilerinin bir perspektifi ile literatür'e bakmışlardır. Böyle süreçte, muhtemelen, bir toplumda edebiyatın belirli taşıyabileceği gerçek anlamda uzaklaşırlar. Örneğin, geleneksel bir edebi eleştirmen, estetikle protesto edebiyatının politik mesajı arasındaki ahlaki ilişkiyi tartışabilir. Sosyal ve tarihsel eleştirmenler, edebi protestoların, bir yasanın değiştirilmesi ya da bir değişikliğe gitme gibi belirli bir politik amaç içermesi gerektiğine işaret ediyorlar. Bir

¹⁰ Bakınız: Rai, Mridu. *Hindu Rulers, Muslim Subjects: Islam, Rights and the History of Kashmir* (Hindu Hükümdarları, Müslüman Halk: İslam, Haklar ve Keşmir Tarihi). (Delhi: Permanent Black, 2004) ve, Zutshi, Chitralakha. *Languages of Belonging: Islam, Regional Identity and the Making of Kashmir* (Aitlik Dilleri: İslam, Bölgesel Kimlik ve Keşmir'in Yapımı) (Delhi: Permanent Black), 2003.

¹¹ Bir Alman edebiyat eleştirmeni olan Walter Benjamin, aynı zamanda filozof, sosyolog ve çevirmendir. Estetik teori ve Batı Marksizmine kalıcı ve etkili katkılarda bulunmuştur.

psikolog, protesto formunu, kişilerin bilinçaltının bir tezahürü olarak görür. Yapı bozucular tüm literatür yazısının nihayetinde bir protesto biçimi olduğunu iddia edebilir. Bir Marksist, edebi protestoların toplumsal düzen arasındaki ilişki açısından toplumsal düzeni bozması gerektiğine inanır.

Bir şey oldukça açık olsa da, literatür genellikle doğada “politik” dir. Bu özel doğa, edebiyat ve birincil önem protestosu arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Terry Eagleton, Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi adlı eserinde yaptığı çalışmasında, “sanatçı hiçbir şeyden bir şey yaratmaz, bunun yerine tarihsel ve ideolojik koşullarla belirlenen bir iş üretir.” diye söz eder. Bu nedenle, bir çalışma ya da bir yazı parçası olay yerine geldiğinde, onun motifleri, yazarın tarihsel çevreleriyle meşgul olmasından çok uzak değildir ve kararlarına ve fikirlerine kalbine yakın tuttuğu bir ideoloji ile sürekli motive olmuştur. Bu, bir yazarın tüm çalışmalarını politik bir öncül haline getirir ve onun değişken çevresinin uçurumu içinde dolaşmasına izin verir.

PROTESTO EDEBİYATI VE POLİTİK PROTESTO: Edebî protestolar kendilerini çeşitli şekillerde açığa çıkarabilir. Varoluş kurumlarının siyasal izlerini eleştirerek başlarlar ve edebi yazılar ve edebi figürlerin gözlemleriyle başlatılan ayaklanmalarla ve devrimlerle sonlanabilirler. Bazı durumlarda kitleler ve kuruluşlar arasında kolaylaştırıcı olarak da çalışabilirler. Protesto edebiyatının ünlü kuramcılarının biri Ted Gurr olmuştur. Onun yaklaşımı, sonuçta hükümetlerin ve işyerlerinin kayıtsız tutumu nedeniyle şiddetli protestolara ve isyanlara yol açan olasılık ve durumlarla başa çıkmak olmuştur. *Why Men Rebel* (Erkekler neden Asi), isimli çalışmasında, Ted Gurr, insani şiddetin birincil kaynağının hayal kırıklığı-saldırganlık mekanizması olduğunu iddia eden “psikolojik engellenme anlaşması” teorisini inceliyor. O, hayal kırıklığının mutlaka şiddete yol açmadığı görüşündedir, ancak yeterince uzun ve keskin bir şekilde hissedildiği zaman, genellikle öfke ve nihayetinde şiddet ile sonuçlanır. Hipotezini “göreceli yoksunluk” terimiyle açıklar; bu, insanların hak ettiklerini düşündükleri ile gerçekte ne alabileceklerini düşündükleri arasındaki tutarsızlıktır. Kolektif şiddet potansiyeli, bir kolektivite üyeleri arasındaki göreceli yoksunluğun yoğunluğu ve kapsamı ile güçlü bir şekilde değişmektedir.¹² Bu nedenle, hayal kırıklığı bireyin bir parçası olarak saldırgan davranışlar yarattığı gibi, göreceli yoksunluk da toplumsal gruplar tarafından kolektif şiddete neden olmaktadır.

¹² Gurr, Ted Robert. *Why Men Rebel* (Erkekler neden Asi). p. 24. Princeton, NJ: Princeton University Press. 1970.

Herman Boschken, Protesto Hareketi Eyleminde benzer tonlardaki protesto eylemini de anlatıyor. Rasyonel eylemlerin etki alanının rasyonel bireylerin günlük hayatlarını kontrol etmeye çalıştıkları ve kurumların kişisel olmayan etkilerini en aza indirdikleri zaman mantıksal sonuç olduğunu ileri sürmektedir. Çoğunluğun kinle dolu olduğunu ve azınlığın bu denli nahoş bir kitleye -farklı değerler, hedefler ve ihtiyaçlar ile- dönüştüğüne inanıyor.¹³ Gazetesinde, Boshken protesto eyleminde ifade edilen çeşitli politik faktörleri ekonomik terimlerle kavramlaştırmaya çalışmakta ve bunları kolektif karar verme süreçlerini kontrol edenler tarafından yaygın olarak kullanılan varsayımlarla ilişkilendirmektedir.

KEŞMİR'DE EDEBİYAT VE PROTESTO: Keşmirli akademik çevrede, birçok zalim ve otokratik hükümdarların elinde yaklaşık 400 yüz yıl boyunca Keşmir'e boyun eğdirmesine ve kasten egemenliğine rağmen, edebi protesto hakkında teorileşmeye doğru çok fazla ilerleme olmamıştır. Sadece bir avuç kişi belli bir konu üzerinde çalıştı ve bu da farklı bağlamdaydı. Keşmir'in tanınmış bir siyaset bilimcisi olan Asifa Jan, 1947 sonrası dönemde Keşmir'in protesto hareketleri üzerinde çalışırken, iktidar seçkinleri ile toplumun ezilen ve hoşnutsuz kesimleri arasındaki çatışmanın ortaya çıkmasına neden olan nedenlerin sık sık ortaya çıktığını anladı. Keşmir'in tanınmış bir siyaset bilimcisi olan Asifa Jan, 1947 sonrası dönemde Keşmir'in protesto hareketleri üzerinde çalışırken, iktidar seçkinleri ile toplumun ezilen ve hoşnutsuz kesimleri arasındaki çatışmanın ortaya çıkmasına neden olan nedenlerin sık sık başarılarından daha hızlı yükselen ve dolayısıyla hayal kırıklığıyla sonuçlanan beklentilere atfedildiğini çözdü. Bu, Ted Gurr'un edebi fikirlerinin aşağı yukarı kabulüdür. Çalışmasından ayrı olarak, bu konuyla ilgilenebilecek başka bir önemli katkı yoktur.

On dördüncü yüzyılın ortalarında başlayan Keşmir'deki Müslüman yönetiminin hemen yanında, azınlık egemenlik sınıfı ve Müslümanların çoğunluğu olan Panditler sınıfı arasında sürtüşme olasılığı ortaya çıktı. Bu ikisi, bu dönemde farklı dini grupların iki önemli topluluğu idi. Müslüman yönetiminin başlangıcında, azınlık Müslüman nüfus çoğunluğu Pandit nüfusunu yönetiyordu. Keşmir'in Pandit topluluğunun büyük edebiyat kitlesi, zaman zaman abartılı bir biçimde, bu Müslüman yönetimi sırasında maruz kaldıkları üzüntüleri vurgular. Onların memnuniyetsizliği büyük ölçüde Keşmir'deki (1389-1413), Hindu popülasyonuna yönelik bir dizi tapınak kararsızlığı ve tacizinden doğrudan veya dolaylı olarak sorumlu olan Sikander (1389-1413) yönetimine borçludur. Ortaya çıkan zulüm saltanat sırasında devletten büyük bir Hindu nüfusunun göçüne yol açtı. Sikander'ın oğlu

¹³ Boschken, Herman. *The Logic of Protest Action* (Protesto Etkinin Mantığı). Western Political Quaterly. 1975.

olan Zainul Abidin, Keşmir Panditleri'nin sıkıntılarını hafifletmeye çalıştıysa da, iki toplum arasındaki farklılıklar iyice yerleşti ve önümüzdeki birkaç yüzyıl boyunca sürtüşmeler devam etti.

Keşmir'deki Babür yönetiminin başlangıcında, Keşmir'deki nüfus çoğunluğu Müslümanlarinki idi. Bu on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda çok sayıda dönüşümden dolayı oldu. Afganlar, Sihler ve Dogralar gibi daha zalim halefleri olan Babürler Keşmir'in Müslüman nüfusuyla büyük ölçüde çelişiyordu. Keşmir'in Pandit nüfusu, İslam'a dönüşmeyenler çoğunlukla Brahman sınıfından oluşuyordu. Eğitime daha fazla dikkat etmeye ve günün resmi dillerini öğrenmeye başladılar. Rekabetçi Afganların yönetiminde bile, idari görevdeki Panditler Müslüman meslektaşlarından sayıca üstün olmuştur. Bu, çoğunluk Müslüman nüfusun genel ilgisizliği ile birleştiğinde, önümüzdeki birkaç yüzyıl boyunca farklı protesto biçimlerine ve faaliyetlerine yansımıştır. Keşmir'de bir dizi edebi eser, bu protesto formlarını ve faaliyetlerini betimliyor. Çalışmamda, Keşmir yönetimindeki Dogra yönetimi sırasında, bu dönemin edebiyatında belirtilen ve tasvir edildiği gibi, bu biçimlerin ve faaliyetlerin bazılarına odaklanacağım.

V

Mevcut eser, Keşmir'deki temelde bu dönemin mevcut edebiyatıyla özellikle de şiirle ilgilidir. Keşmir tarihi üzerine yazılmış olan mevcut diğer çalışmalar araştırmasıyla, yerel edebiyatın, incelenen dönemin siyasi tepkisini nasıl tasvir ettiğini bulmaya çalıştım. 1930'ların başlarına kadar basın yokluğunda, o dönemdeki farklı siyasal gelişmelere bazen nükleyle ve bazen de direkt tepki olarak edebiyatın kullanılması kaçınılmazdı. Yazılı ve görsel basında gelişmiş olmaması, roman ve kısa öykü gibi birçok edebiyat türünün gelişmemesinden sorumludur. Bu edebi formlardaki gelişmesi ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşebildi. Basılı medyanın Keşmir'e 1930'larda girdi. Şiirsel edebiyatın çoğu sözlü gelenek biçiminde devam ediyordu.

Mevcut çalışma giriş, sonuç ve diğer beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, tartışılan konuya genel bir bakış açısı sunmaktadır. Keşmir'in 1586'da Babür İmparatorluğu tarafından işgalinden bu yana, halkın direnişi çeşitli şekillerde devam etmektedir. Giriş, 1586'dan bu yana farklı baskıcı rejimlerin kısa bir özetini vermekte ve onların politikaları sonucunda halkın, yöneticilere karşı nasıl direndiğine değinmektedir. Protestoların teorileştirilmesi genel olarak anlatılmış ve halkın devleti protesto etmesine neden olan

sebeplere bu bölümde değinilmiştir. Son kısımda bu çalışmadaki farklı alanlara ait bir bölüm vardır.

Bu tezin ilk bölümü, en erken zamanlardan günümüze kadar olan, Keşmir edebiyatı ve edebi hareketlerini, inceleyecek ve o dönemlere daha yakından odaklanacaktır. Bu bölüm genel olarak üç ayrı bölüme ayrılmış olup bunlardan ilkinde Keşmir edebiyat tarihi tartışılmıştır. 14. yüzyıl mistik şairi Lal Ded'i sonrası dönemin edebiyatı üzerinde durulmuştur. Lal Ded sonrası edebiyat ve “siyasi dönem”, bir çeşit sürekliliğe sahip olup, bu konuyu ayrıntılı bir şekilde tartışmaya çabaladım. Bu bölümün ikinci kısmı, Keşmir'de eski çağlardan beri varlığını sürdüren doğa(pastoral) ve farklı edebiyat biçimleri ile ilgilidir. Burada Keşmir dili edebiyatının doğasına daha çok değinilmiştir zira bu çalışmadaki kaynak materyalinin büyük bir kısmı Keşmir dilindedir. Bölümün üçüncü kısmında, yirminci yüzyıl Keşmir'inin önde gelen şair ve yazarlarının kısa bir özetini verdim. Devlete muhalefet eden bu edebi kişilerin önemli eserleri de vurgulanmıştır.

İkinci bölüm, Dogra Devletinin doğası ve onun İngilizler ve Keşmir ile olan ilişkisiyle ilgilidir. Keşmir edebiyatı ve muhalefeti arasındaki ilişkinin nasıl ortaya çıktığı bu bölümde yorumlanmıştır. Ayrıca, bu dönemde halkın maruz kaldığı farklı sosyal, politik ve ekonomik kısıtlamalar analiz edilerek tartışılmıştır. Bu kısıtlamaların halkı protesto faaliyetlerine nasıl zorladığı da irdelenmiştir.

Üçüncü bölüm, başta Dogra dönemi olmak üzere, Keşmir'de edebi muhalefeti de içeren protestoların ortaya çıkışını incelemektedir. Ayrıca Keşmir'de edebiyatın rolü ve önemi ile ilgilenir. Dogra döneminde, edebiyatçıların çalışmaları sebebiyle Keşmir, ulusal politik ve edebi sahnenin en ön saflarında yer aldı. Bu nedenle, 1931'den önceki siyasi protestolar ve edebi protestoların ortaya çıkışı bu bölümde ele alınmıştır. Bölümün son kısmında uzun işgalin Keşmir'in yönetimini, toplumunu ve ekonomisini ne denli olumsuz etkilediği anlatılmıştır. Son kısımda, Keşmir edebiyatının gelişmesinde Hint edebiyatının etkisi ele alınmıştır.

Tezin dördüncü bölümü, 1931'den 1953'e kadar Keşmir'de siyasal ve edebi gelişmeyi tartışmaktadır. Keşmir'de, 1931'de yaşanan karışıklıkları takip eden 20 yılda, oldukça önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde, Keşmir'de basın gelişmeye başlamış, siyasi partiler kurulmuş, 1947'de otokratik yönetimin sona ermesi için daha önce başlatılmış olan mücadele de sona yaklaşmış ve edebi gelişmelerde kayda değer bir gelişmeler yaşanmıştır. Bu yirmi yıl boyunca ilerleme, gelişme, modernizm ve laikleşme devam etti. Bu bölümde Ulusal Konferansın rolü de tartışılmıştır. Dogra yönetimi altındaki soruşturma komisyonlarının(Enquiry Commissions) işleyişi, halkın şikâyetleri göz önünde

bulundurulmuş ve incelenmiştir. Mahjoor ve Azad gibi şairlerin katkısı bu bölümde detaylı olarak açıklanmış ve ilerici edebî akımın (Progressive Literary Movement) (1947-1953), Keşmir edebiyatı üzerindeki pozitif katkısı da bu bölümde ele alınmıştır.

Bu tezin beşinci bölümü, popüler lideri Şeyh Abdullah'ın hapsedilmesinden sonra Keşmir'deki siyasi ve edebi gelişmeleri tartışmaktadır. 1953'ten günümüze, Hindistan hükümetinin himayesi altında yaşanan pek çok politik gelişme sonucunda oluşan şikâyetler, Keşmir'de, periyodik protestoların yaşanmasına neden olmuştur. Hindistan idaresine karşı direniş, toplumun bir kısmı tarafından çeşitli şekillerde sürdürülmesine rağmen, ekonomik avantajlar tahakkuk ettirilerek toplumun diğer kısmının Hindistan idaresine boyun eğmesi sağlandı. Keşmir'de, Hindistan'ın otoritesine karşı yapılan hareketler, 1987 seçimlerinde açıkça hile yapılması sonrasında yoğunlaşmış ve 1989-90 yıllarında Hindistan'a karşı silahlı mücadelenin başlamasını tetiklemiştir. Bu konuların yanı sıra, 1953 olayından sonra gelişen yeni edebi formlara ve gazeteciliğin rolüne bu bölümde değinilmiştir.

Bu çalışmanın son bölümü, bu konuyla ilgili gözlemlerimi özetleyen kısa bir sonuç bölümüdür. 1990'lardan itibaren gelişen ve yirmi birinci yüzyılda da devam eden muhalefete de değinilmiştir. Sonuç bölümünde, bu alan ve çalışılan dönem ile ilgili daha fazla araştırmanın yapılabilmesi için fizibilite ve kapsama da kısaca değinilmiştir.

1. BÖLÜM

KEŞMİR DİLİ EDEBİYATI: *TARİHİ, KÖKENİ ve ÖNEMİ*

Biz onun nöbetçisiyiz

Lal Ded'in¹⁴ sesi bizim kulaklarımızda çınlar,

Yanar Habba Khatun'un¹⁵ ateşi kalplerimizde,

Yeni bir musiki ile ayaktaız bugün,³

Bahar yeli mırıldanır dudaklarında o tatlı melodiyi.¹⁶

Keşmir, iki bin yıllık uzun bir döneme yayılan, edebi bir kültür geçmişine sahiptir. *Nilamata-Purana* Keşmir ile ilgili önemli edebi eserlerden birisidir. Bu kitabı verdiği dini bilgilerin yanı sıra, sosyal ve politik açıdan da verdiği bilgiler nedeniyle, paha biçilemez bir eserdir.¹⁷ Kronolojik ve tarihsel olarak oldukça önemli olan diğer bir kaynak ise, Kalhana'nın *Rajatarangini* adlı kitabıdır. Bu kitap Hindistan alt kıtasındaki ilk önemli tarihsel metin olarak kabul edilmektedir¹⁸. Bu eski zaman eserler, Müslümanların gelişine kadar Keşmir'in resmi dili olan Sanskritçe yazılmıştır.

Keşmir dilinde yazılmış bilinen ilk edebi eser içeriğinde latif şiirler barındıran *Mahayana-Prakash'dır*.¹⁹ Eser Shiti Kanth tarafından 13. yüzyılın başlarında yazılmıştır. Gerçek anlamda Keşmir dili edebiyatının kurucuları Lal Ded and Nund Reshi'dir. Bu insanların şiir ve eserleri oldukça ünlü olup, kendileri 14. yüzyıl mutasavvıflarındandır.

¹⁴ Lal Ded, 14. Yüzyılda yaşamış olan ilk kadın şair. Kendisi o dönemde oldukça meşhurdu. Lakabı halklarından Ded –yani büyük teyzedir.

¹⁵ Habba Khatun 16. Yüzyılda yaşamış olan bir kadın şairdir. Hükümdar olan kocasını kaybettikten sonra şair oldu.

¹⁶ Dinanath Nadim. Nadim 20.Yüzyıl'ın ikinci yarısında en önde gelen ilerici yazarlardan birisi olarak görülür. Keşmir'in milli şairi Mahjoor'un vefatı sonrası Keşmir edebi liderliğinin getirdiği sorumluluk artık onun omuzlarındaydı.

¹⁷ *Nilamata Purana* Keşmir dilinde yazılmış antik eserlerden birisidir. Bu eser milattan sonra 6. yüzyılda yazılmış olup, Kalhana bu eseri antik Keşmir ile ilgili önemli kaynaklardan birisi olarak nitelendirmiştir.

¹⁸ *Rajatarangini*, Keşmir Hindu Padişah'ının veziri olan Champak'ın oğlu, Kalhana Pandit tarafından 1148'den 1150 arasında yazılmıştır.

¹⁹ *Mahayan Prakash*, Shiti Kanth'ın 13. Yüzyılda yazmış olduğu önemli bir eseridir.

Tanınmış şahsiyetlerden Lal Ded ve Nund Reshi'nin eserleri, yukarıdaki bahsedilen Dinanath Nadim'in şiirler gibi, Keşmir'de kendilerinden sonra gelen tüm edebiyatçılar üzerinde büyük etkiye sahipti. Habba Khatun'un şiiri 16. yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar gelişmiştir. Yirminci yüzyıl Keşmir'inin akıl ve kültürel yapısının oluşumunda epey bir katkıları olan ünlü şairler Mehjoor ve Azad'ın eserlerini de görmek mümkündür.

14. yüzyılda Müslümanların gelişine kadar Keşmir edebiyatının ilk eserleri, genellikle, Sanskritçe yazılmıştır. Bu dönem Keşmir'inde edebi faaliyetler için bir araç olarak Kaşmirce kullanılmaya başlandı. *Mahayana-Prakash* Kaşmiri dilinde yazılmış bilinen ilk eserdir. Yazıldığı tarihinin MS 1230 civarında olduğunu tahmin edilmektedir. Bu eserin büyük bir kısmı Sanskritçeleştirilmiştir. Aslında *Sharda*²⁰ alfabesinde yazılmış olmasına rağmen Sanskritçe bir çok kelime kullanılmıştır.

Müslüman egemenliğinin 14. yüzyılın ortalarında başlamasından sonra en çok gelişen dil Sanskritçenin yerini alan ve resmi dil olarak kullanılan Farsça idi. Sonraki beş yüzyılda Farsça ve Arapça dillerinde yazılmış bir çok edebi eser ortaya çıktı. Ancak halkın kullandığı dil hala Keşmiriydi. Lal Ded, Nund Reshi ve Habba Khatun gibi kişiler şiirleriyle Keşmirceye hayat verdi. Habba Khatun'dan sonra yaklaşık iki yüz yıl Keşmirce'nin duraklama dönemi başladı. Bu duraklama dönemi sonrası Keşmir dili popülerliğini tekrar kazanmaya 19. yüzyılda başladı. Dogra döneminde, Keşmirce ve Urduca dillerinde olmak üzere, Keşmir'de bir çok edebi eser üretilmiştir. Farsça, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Keşmir'de resmi dil olmaya devam etti. Urduca, 1889'da devletin resmi dili olarak ilan edildikten sonra, halk ve edebiyatçılar tarafından yavaş yavaş benimsenmeye başlandı. Dogra döneminde, Kaşmirce, Keşmirli yazarlar ve şairler tarafından yoğun olarak kullanıldı. Kaşmirce'nin artan kullanımı, bu dönemde Keşmir halkının bir kaç yönden kendi özüne döndüğünü ortaya koymaktadır. Halk, yüzyıllar boyunca Keşmir'in dışından gelmiş ya da coğrafik anlamda Keşmir'den oldukça uzakta olan yerler ve devletler ile oldukça ayrıcalıklı ilişkileri bulunan yöneticilerin zalim yönetimi ve etkisi altındaydı.

1.1 KAŞMİR DİLİ EDEBİYATI: TARİHİ GELİŞMELER

Aami pana sodras naavi chhas lamaan

Kati bozi dai myon meti diyi taar

Aamyān taakyan pony zan shamaan

²⁰ Sharda alfabesi Brahmic alfabe ailesinden gelmektedir ve Sharda 8. Yüzyılda, Keşmir de ortaya çıkmıştır. Bu alfabeyi kullanarak Sanskritçe ve Keşmirce yazdılar. Hala bazı Keşmirli Panditler bu alfabeyi kullanmaya devam eder.

Zuv chum bramaan gara gatshahaa.

Çeviri: İnce ve kırılğan bir ip ile çekerim teklemi

Ya Rabbi duy dualarımı, ulaştır menzile sağ salim.

Pişmemiş kil kaptaki su gibi akar giderim

Ah ah daha ne kadar var evime ulaşmama! ²¹

Lal Ded, Keşmir halkının ruhunda ve özünde olduğu kadar, sincretik²², barışsever ve ‘mutlu’²³ bir yer olan Keşmir’in gelişimi üzerinde de derin bir etkiye sahiptir. Lal Ded, Müslümanların Keşmir’e egemen olduğu bir dönemde yaşamıştır. On dördüncü yüzyılın diğer büyük kutsal şahsiyeti olan –Şeyh Nur-ud-din- ile yapmış oldukları entelektüel konuşma hala Keşmir folklorunun bir parçasıdır.²⁴ Şiir ve mistik felsefe alanındaki tüm halefleri için bir ekoldü. Şiirsel tarzı ile çığır açan ve yön belirleyen birisiydi ve benzer yolları takip etmeleri için Keşmir’in gelecek nesillere yolu açtı. Lal Ded’in şiirleri birkaç yüzyıl boyunca sözlü olarak iletildi. Lal Ded’ten ilk olarak bahsedilen eser, Dawood Mishkati’nin on yedinci yüzyıldaki hagiografik dokümanı(azizlerin hayatını ele alan) ‘*Asrar-ul-Abrar*’dır. Lal Ded, haklı olarak, Keşmirli edebiyatçılar arasında en yüksek saygınlığı kazandı. Sevgiyle ve ortak kanaat ile gelmiş geçmiş en büyük Keşmirli şair olarak anılmıştır.

ESKİ KEŞMİR EDEBİYATI:²⁵ Erken Keşmir tarihini ve edebiyatına dair en önemli kaynak, Pandit Kalhana’nın *Rajatarangini*’dir. Keşmir’in en eski kralları üzerine yapılan bu bilimsel çalışma, MS 12. yüzyılın ortalarında Kalhana tarafından kaydedilen olayların, Sanskritçe dilinde ve şiir şeklinde yazılmasıdır. Kalhana’nın kroniği, tarihselliği ve ayrıntıların canlılığı nedeniyle birçokları tarafından takdir edildi. Kalhana’nın bu çalışmasının edebi anlamı “Krallar Nehri” dir. Bu çalışma, Keşmir tarih yazıcılığı geleneğinin (vakanüvis)

²¹ Lal Ded. için Keşmirli Hindular Lalleshwari, ve Müslümanlar ise Lalla Arifa demiştir. Bu şair ve düşünür 14. yüzyılın ikinci ve 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştı.

²² Keşmir, ortaçağ ve yakın geçmiş gibi zor zamanlar haricinde, genel olarak farklılıkların barışçıl bir şekilde, bir arada yaşadığı uzun bir tarihe sahip olmuştur.

²³ Keşmir’e Mutlu Vadi denmesini sağlayan ve orayı bu adla meşhur eden kişi, Avrupalı bir gezgin olan ve 19 yüzyılın ikinci yarısında ‘Mutlu Vadi’ (1879) adlı kitabın da yazarı olan William Wakefield’tir. Wakefield havası sıcak, çok kalabalık ve başta su olmak üzere kaynakları kıt olan Hint Yarımadası’nda yaşamının zorluğu ile Keşmir’deki yaşam kolaylığını karşılaştırmıştır.

²⁴ Şeyh Nur-ud-Din 14. yüzyılın ikinci yarısında doğduğunda, Lal Ded’in oldukça yaşlı kadın olduğuna inanılıyordu. Bu ikilinin karşılıklı felsefi atışmaları pek olası görünmemektedir. Ama hiçbir şey halkı, Keşmir folkloru tarafından bu iki meşhur mutasavvıfa isnat edilen hikayelere inanmaktan alıkoymadı.

²⁵ Hindistan’da İngiliz Hakimiyeti başladıktan sonra, genel olarak, tarih üç ana başlık altında incelenmeye ve öğretilmeye başlandı bunlar: Eskiçağ, Ortaçağ, Yakınçağ Ve Çağdaş Dönemdir. En baştan Müslüman yönetim başlayana kadarki dönem Eskiçağ, Yaklaşık 1339-1850 arası ortaçağ, 1850-1990 arası dönem yakınçağ ve 1990-günümüz çağdaş dönem diye ayrılmış durumdadır. Doğru dönemi yakınçağ’dadır.

gelişmesinde ve güçlendirilmesinde etkili olmuştur. Bunu, daha sonraki yüzyıllarda, Srivara ve Jonaraja gibi vakanüvisler tarafından, Keşmir kralları ve yöneticilerinin siyasi yapıları ve onların dönemleri hakkında yazılmış olan benzer çalışmalar takip etti.

Keşmir'deki sekizinci yüzyıldan on ikinci yüzyıla kadar olan dönem, edebi ve kültürel açıdan ele alındığında, Keşmir Saivism veya Trika Saivism dönemidir denilebilir. Bu da çeşitli bilim adamları tarafından "monistik idealizm" olarak kategorize edilmiştir. Monistik idealizm kişinin kendi benliği ile deneysel dünya arasındaki ilişkilerini inceleyen bir yöntem olarak düşünülebilir. Vasugupta bu felsefenin ilk kurucu olup, dokuzuncu yüzyılın sonunda ve 10. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Onun *Shiva Sutr* adlı eserleri Hindular tarafından kutsal kabul edilir ve direkt Shiva'dan(Hint Gazap Tanrısı) geldiğine inanılır. Somananda (900-950) ve Utpaladeva (925-975) gibi diğer Sutralar daha sonra yazılmıştır. Bu Sutralar, Shaiva monizminin ana hatlarını oluşturmaktadır. Abhinavagupta (975-1025), Kshemendra (1000-1050), Bilhana ve Jayaratha, Keşmir Shaivism'inin diğer büyük savunucusuydular.

Trika edebiyatı, sekizinci yüzyıldan onuncu yüzyıla kadar sabit felsefi ve dinî harekete sadık kaldı. On birinci yüzyıl ile on üçüncü yüzyıl arası siyasi istikrarsızlık nedeniyle, bu akım kapsayıcı felsefi bir hareket olarak daha fazla ayakta kalamadı.

Keşmirce ancak 13. yüzyılda tekrar popüler olmuş ve makul bir seviyede bir edebiyat aracı olabilmıştır. Bu yeni akımın öncüsü Shiti Kant'tır. 13. yüzyılın başında yaşamış ve Tantrik Shaivism'den etkilenmiştir. *Mahayana Prakash* adlı kitabı, (kelimesi kelimesine anlamı "en yüce ilmin aydınlatılması") içerisinde oldukça fazla miktarda Sanskritçe ifadeler barındıran, Keşmir dilinde yazılmış bir şiirindir. Bu eser, her *mantra* veya *vaakh*'a ait çeviri ve yorum(şerh) içeren mistik ve didaktik bir şiirdir.²⁶ Ayrıca, bu kitap, Keşmir dilinde ve yazılı halde bize ulaşan ilk kitaptır. Normalde, 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan Keşmir Edebiyatı bizlere sözlü edebiyat olarak ulaşmıştır.

ERKEN MÜSLÜMAN DÖNEMİNDE EDEBİYAT: Keşmir'de Müslüman yönetimi 14. Yüzyılın ilk yarısında, Şah Mir'in 1339'da tahta çıkmasıyla başladı.²⁷ Keşmir'deki siyasi yapı (bir kaç yüzyıldan beri siyasi huzursuzluk devam ediyordu) Müslüman yönetim ile bir kez daha güçlenmeye başladı. Ve bu dönemde Keşmir toplumunun dini yapısı çok ciddi seviyelerde yeniden yapılandırılmıştır. Müslüman yöneticilerce

²⁶ Raina, Trilokinath: *History of Kashmiri Literature (Keşmir Edebiyatı Tarihi)*. 2005, s. 15.

²⁷ Shamsuddin Shah Mir son Hindu Keşmir Padişahının veziridir. Üç yıl iktidarda kaldı. Shah Mir hanedanı 1555 yıla kadar Keşmir'de tahtta kalmıştır.

yönetilmeye başlanmasına müteakip, Sufi Müslüman Vaizler Keşmir'e daha önce görülmemiş bir oranda akın etmeye başladı. Bu kişiler arasında Irandaki Timur baskısından kaçıp güvenli bir liman arayanlar olduğu gibi, İslami yaymak için yeni yerler arayanlar insanlar da vardı. Keşmir'de, dinlerini rahat ve başarılı bir şekilde yaymaları için ideal bir ortam vardı²⁸. Keşmir'de, yeni bir dinin yayılmasına ek olarak, Müslüman yönetim, Farsça'yı resmi ve teolojik alanlarda kullanmaya başladı. Yine de, Sanskritçe ve Keşmir dili kullanımının, Müslüman yönetim süresince devam ettiğini belirtmek de yerinde olacaktır.

Keşmirli insanların gurur kaynağı olan Keşmiri(Keşmire özgü) gerçek şiirsel geleneğin, kurucusu Lal Ded'tir. Lal Ded MS 1335 yılında doğmuştur. Yani Keşmir'in Müslüman yönetimi sırasında yaşamıştır.

Lal Ded, Trika Shavite geleneğine bağlı, özgün bir mistikti ve kendisi hassas bir şekilde "Benliğin Nihai Gerçeklik ile bütünleşmesi" ne adanmıştı.²⁹ Shaikh Nur-ud-Din ise onunla yakın zamanda yaşamıştır ancak ondan çok daha gençtir. Kendisi daha sonra İslâm'a dönmüştür. Rishi mezhebi olarak popüler hale gelen Keşmir Sufizminin bir türünü savunuyordu. Lal Ded ile dayanak noktaları aynıydı, ancak o şiiri, bireysel ve toplumsal reformun bir aracı olarak kullandı. Lal Ded ve Şeyh Nur-ud-Din ile birlikte, on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında Keşmir edebiyatının altın devri başladı. Şiirleri, üslup ve biçim bakımından farklı olsa da, yüzyıllar boyu, Keşmir halkı üzerinde toplu bir etkiye sahip olmuşlardır. Lal Ded'in *vaakh* ve Nur-ud-Din'in *shurkh* adlı eserleri insanlara manevi bir mesajın iletilmesinde en etkili araç oldu.³⁰ Özellikle bu iki insan arasından Lal Ded'in şiiri, Keşmirce'nin edebi geleneğinde önemli bir dönüm noktasıdır. Her iki şahsiyet de sonraki dönemde (sadık) talebeleri tarafından takip edilecek bir dil geleneği oluşturmada etkiliydi. Bu gelenek, özellikle eski dilden, modern Keşmirceye geçişte oldukça önemlidir. Keşmir dili, bu iki büyük şair ve mistik azizin çabaları sonucunda büyük ölçüde zenginleşmiştir.

Lal Ded ve Nur-ud-Din'in şiirsel yorumlarının edebi üstünlüğünün yanı sıra, şiirleri de derinden ruhani idi ve her ikisi de insanları, sağlam bilgi haznelere sahip olabilmeleri için akıllarını temizlemeye davet ettiler. Keşmir'de Sufizmin Rishi mezhebinin kurucu-azizi

²⁸ Keşmir, Son Hindu yöneticilerin siyasi yıkılış dönemlerindeki sert yönetim altında eziliyordu. Bu zulüm, Müslüman hükümlerine yönetimlerini sağlamlaştırma da ve dinlerini yaymada ciddi ölçüde avantaj sağlamıştır. İslam'daki Sufi ideoloji, Müslümanlar'ın Keşmir yönetimini devralmaları arifesinde, Keşmir'deki en popüler ideolojik yapı olan Tantrik felsefi monizm(Tantrik philosophical monism) ile çok fazla ayrılmıyordu. Bu yüzden Müslüman Sufi ruhaniler, zaten birbirleri ile çatışmakta olan Hindu gruplar arasında yeni bir dini yaymada çok zorlanmadılar.

²⁹ Malik, G. R. *Kashmiri Culture and Literature: Some Glimpses (Keşmir Kültür ve Edebiyatı: Bir Göz Atış)*. 2006, s. 45.

³⁰ Raina, 2005, s. 13.

olarak Nur-ud-Din büyük bir ilgiyle karşılandı ve çok fazla takipçisi oldu. Bu takipçileri onun öğretilerini yaydılar ve bu öğretiler vadi boyunca yaygın hale geldi. Bir çok takipçisi arasında en bilindik olanları: Nasr-ud-Din, Baba Baam-ud-Din, Baba Shukr-ud-Din, Zain-ud-Din, Payaam-ud-Din and Shyaama Bibi'dir. Nur-ud-Din'in hayatı ve öğretileri hakkında bir dizi el yazması varlığını sürdürmektedir. Bunlar arasında, Keşmir'in saygın azizlerine atfedilen birçok mucizeyi de içeren *Rishi Naama* ve *Noor Naama* da vardır.

Zain-ül-Abdin döneminde bir çok alanda özellikle sanat ve edebiyat alanlarında büyük gelişmeler yaşanması nedeniyle ona *Budshah* ya da Keşmir dilinde "Büyük Kral" denilmiştir. Kendisi de tanınmış bir şair olan Sultan'ın 50 yıllık uzun saltanatı boyunca, edebi figürler zenginleşmiştir. Bu dönemde Şeyh Nur-ud-Din, inancını yaymaya devam etmiş ve Zain-ul-Abdin, saygıdeğer azizler tarafından takdir edilmiştir. *Budshah* yönetiminde en iyi dönemlerini yaşamış olan ve yukarıda da bahsi geçen Nur-ud-Din'in tüm öğrencileri bu yeni inancı yaydılar. Shreevar, Jonaraja, Yodha Bhat, Bhat Avataar ve Som Pandit gibi birçok Pandit akademisyen ve şair Budshah döneminde zirveleştiler.

Zain-ul-Abdin'in döneminde, Keşmir edebiyatına yapılan katkılar arasından en önemlisi, tiyatro(drama) alanında olmuştur. O dönem de oldukça sevilecek olan, birçok oyun yazılmış ve sahnelenmiştir. Sarayın yakınında bir üniversite/Dar-ul-Uloom kurulmuş ve büyük Sultan tarafından burs verilmiş ve ayrıca araştırma ve başka çeviriler de teşvik edilmiştir. Sultanın en sevilen saray çalışanlarından birisi olan Shreevar, bir devlet adamı olmasının yanı sıra oldukça da ünlü bir yazardı. Valmiki'nin *Vishisht Brahma Darshan* adlı eserini Keşmirceye ve Jami'nin *Yusuf Zuleikha* adlı eserini de Sanskritçeye çevirmiştir. Bunlar gibi daha pek çok çevirisi bulunmaktadır. O, Jonaraja'nın talebesiydi ve ikisi birlikte Kalhana'nın *Rajatarangini* adlı eserinin devamını yazmaya başladılar ve o dönem tarihini yazdılar. Yodha Bhat'ın *Zaina Prakaash'i*, Bhat Avataar'ın *Baanaasur Vadh Katha'i*³¹ ve Som Pandit'in *Zaina Tsareth'i*, bu dönemde üretilen diğer ünlü Sanskrit eserlerinden bazılarıdır. *Zaina Prakash*, Zain-ul-Abdin'in hayatı ve yaşadığı dönem hakkında olup ve Budshah'ın hayatını en iyi şekilde yansıtan eserdir. Bhat Avataar büyük bir alim olup, aynı zamanda Budshah döneminde parlayan Mulhat Ahmad ve Mulla Naadari gibi yetenekli şairlerden biriydi. Som Pandit, diğer birçok dile ek olarak Farsçaya da oldukça hakimdi. Müslümanların yönetimdeki yoğunlukları ile rekabet edebilmek amacıyla, Panditlerin de Farsçaya önem verdiklerinden bahsetmektedir.

³¹ Bu kitap Pune'deki Bhandarkar Araştırma Enstitüsü'de bulunmaktadır. Keşmir'deki yıkımdan kurtulan nadir eserlerdendir.

Shiti Kanth ve oldukça popüler olan Lal Ded ile başlayan Keşmir edebiyatının şanlı evresi Zain-ul-Abdin'in ölümü ile sona ermiştir. Zain-ül-Abdin'in ölümünden sonra özellikle edebiyat alanında karanlık dönem başlamıştır. Herhangi bir edebi ürünün ortaya konulması ile ilgili yaklaşık yüz yıl boyunca herhangi bir kanıt bulunamamıştır.³² Yirminci yüzyılın Keşmir'inin en önemli ve öncü edebi eleştirmenlerinden olan Abdül Ahad Azad, Zain-ül-Abdin'i takip eden dönemde Keşmir edebiyatının ve kültürünün düşüşü ile ilgili ağıtlar yakmıştır. Keşmir'in Müslümanlarca yönetilmeye başlanması ile Farsça Keşmir'deki diğer tüm dilleri domine etti. Azad'a göre, Shiti Kanth'ın altın dönemini takip eden yaklaşık beş yüz yıl boyunca, Lal Ded ve Nund Ryoush'un Keşmir diline olan katkıları ve oluşan şiirsel gelenek, Farsça'nın bu resmi egemenliği sebebiyle gerilemiştir.³³

BABÜR FETHİNDEN SONRAKİ DÖNEMDE EDEBİYAT: Şah Mir hanedanlığının sona ermesinden sonra,³⁴ edebiyat yeniden canlanmaya başladı. Resmi dilde Sanskritçenin yerini, Farsça alırken, Keşmir'deki günlük hayatta, yerel kültürel ve edebi etkinliklerde de Keşmircenin hakimiyeti devam etti. 16. yüzyılda, Keşmir dilinde popüler edebiyatın yeniden canlanmasında ana aktör Habba Khatoon olmuştur. Habba Khatoon, Keşmir'in son Chak hükümdarı olan Yousuf Şah Chak'ın sevgilisi, saray şarkıcısı ve kraliçesidir. On sekizinci yüzyılda Arnimaal'ın zamanına kadar sürecek olan lirizm(şiirsellik) akımını Habba Khatoon başlatmıştır. Lirik şiirin(Gazel) vatsun formu, Keşmir'in bu iki büyük kadın şairi sayesinde meşhur olmuştur. Habba Khatoon'ın şiir biçimi halk tarafından çok beğenildi. Bu nedenle o kendisini birden bire Keşmir'in büyük şairleri arasında buldu. Habba Khatoon'ın şiirleri ışığı ve gölgeyi eşit oranlarda barındırırken, Arnimaal'ın şiirlerinde bitmek bilmez bir hüznü vardır.³⁵

Habba Khatoon'dan Arnimaal'a kadar olan dönemde bir çok büyük edebi şahsiyet geldi. Bu kişilerden bazıları Khwaja Habib-Ullah Nowsheri, Sahab Kaul ve Rupa Bhawani'dir. Habib-Ullah şiir de yazdı, ancak şiirleri üslup olarak diniydi ve çoğunlukla Allah'a c.c. adanmıştı. Baba Daud Haki ve Mirza Akmal-ud-Din Kamil ile birlikte, Habib-Ullah da saygın bir filozof olarak kabul edilmiştir. Kamil özellikle Rumi'ye cevap olarak

³² Raina, 2005, s. 34.

³³ Azad, Abdul Ahad. *Kashmiri Zubaan Aur Shairi (Keşmir Dili ve Şiirler)*. 2005, s. 40.

³⁴ Shah Mir'in hanedan'ın hakimiyeti ile Babür hakimiyetinin başlaması arasında yaklaşık 40 yıllık bir boşluk vardır. Bu ara dönemde Keşmirde Chak'lar iktidardaydı. Edebi gelişmelerin Babür dönemi ile birlikte geldiği de söylenebilir.

³⁵ Keşmir 1586 yılında Babür İmparatorluğu topraklarına dahi edildiğinde, Yusuf Shah Chak Babür İmparatoru tarafından esir alındı, Akbar. Bu olaydan sonra Haaba Khatun'un şiiri özlem ve üzüntüyle doldu.

yazılan fahri bir çalışma olan muhteşem eserini, Bahar-ül-Urfan'ı yazdı. Farsça yazılmış olan bu oldukça uzun eser, dört ciltte derlenmiş seksen bin dizeden oluşmaktadır. Sahab Kaul da, *Lal Vaakhs*'tan çok etkilenmiştir. Hem Sanskritçe ve hem de Keşmir dilinde yazmıştır. O yogayla ve akıl felsefesi ile ilgilenirdi. Upanishads ve Shaivism hakkında ciddi bir çalışmalar yapmıştır. Rupa Bhawani, *içerisinde hem* Keşmir Shaivism'inden ve hem de İslamik Sufizmden birşeyler barındıran *vaakh* geleneğine göre yazmıştır.

Fars edebiyatına Keşmir kültürünün özünü işleyen kişi Ortaçağ Hindistan'ında Babür yönetimi zamanındaki en seçkin düşünür olan Mulla Muhammed Mahsin Fani idi. *Dabistan-i-Mazahib* adında oldukça büyük önem taşıyan şaheseri yazdı. Bu eser, o dönemde o bölgede yaşanan hemen hemen tüm dinler ile ilgili yorumlardan oluşmaktaydı. Fani, kendi dönemine ait dinleri ve felsefeleri tarafsız bir şekilde ele almış, onların iyi yönlerini takdir etmiş ve vurgulamıştır. Ayrıca kabul edilemez ve sakıncalı taraflarını da eleştirmiştir.³⁶ Bu analizleri sırasında öylesine tarafsız olmuştur ki, dindar bir Müslüman olarak kabul edilmesine rağmen, İslam dini hakkında çok fazla göze batan itirazları sebebiyle kafir(sapkın) ilan edildi. Ancak dini liderlerin gazabından çekindiğinden öne sürdüğü argümanları geri çekti.

Keşmir'in Babür İmparatorluğu tarafından yönetildiği dönemde, özellikle Farsçanın resmi olarak saray dili ilan edilmesinden dolayı, Keşmir'de Farsçanın etkisi ve Farsça eser sayısı arttı. Kamil ve Fani'den dışında, bu dönemde birçok İranlı yazar ve şair yetişmiştir. Khawaja Abdul Karim, Mulla Muhammad Tahir Ghani ve Baha-ud-Din Mattu'dan bahsedilebilir. Ashraf, Tayib, Mazhari, Sarfi, Salim, Auji, Fitrati, Faroghi, Najmi ve Taufiq gibi daha az bilinen diğer Farsi şairler de vardı. Abdül Karim, Nadir Şah zamanında yaşadı. Hindistan'ı tahrip ettikten sonra kendisiyle birlikte Abdül Karim'i de İran'a götüren İranlı hükümdarla yakın ilişki içinde olduğu zamanı anlatan *Bayan*'ı (Memoirs) yazdı. Mulla Tahir Ghani, Orta Çağ'ın en büyük Pers Şairi'ydi ve Aurangzeb'in saltanatı sırasında(1658-1707) yaşadı. Ghani hiçbir zaman hiç kimseye övgü yazmadı, ama şiirleri mükemmel bir kaliteye sahipti ve takdir gördü.

19. YÜZYILINDAN SONRA EDEBİYAT: Kaşmir'de Babür yönetimi, on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar sürmüştü ve bu dönemden sonra yaklaşık 60 yıl sürecek olan zorba Afgan yönetimi başlamıştır. Ancak, resmi baskı olsun veya olmasın insanların edebi alışkanlıklarında pek bir değişiklik olmadı. On dokuzuncu yüzyılın gelişimiyle birlikte, mesnevi

³⁶ Bazaz, P. N. *Struggle for Freedom in Kashmir (Keşmirde Özgürlük Çabası)*. 1954, pp. 83-84.

ve gazel gibi yeni edebi tarzlar ortaya çıktı. Bir dizi şair ve diğer edebi kişilikler tarafından, bu şiir türleri Farsça'dan Keşmirceye çevrilmiştir. Farsçanın yerini yavaşça resmi çevrelerde Urduçaya ve popüler şiir formlarında da Keşmirceye bırakmasıyla Seçkin Keşmir şiiri bu dönemde başlamış ve 20. yüzyıla kadar da devam etmiştir. Braj Kachru 1750'den 1900 yılına kadar olan Keşmir Edebi tarihine Orta Dönem demiştir. Kachru bu dönemin özellikle *Sufi* ve *Bhakti* şiirleri açısından verimli olduğuna inanır. Sufi mistik şiirler Müslümanlara atfedilirken, *Bhakti* ya da dini Keşmir Hindular'a atfedilmiştir. *Bhakti* edebiyatına ait küçük bir külliyyatı, Kachru birkaç gruba ayırmıştır. Aynı zamanda tüm Müslüman Keşmirce Edebiyat ta *Sufi* şiiri adı altında toplamıştır. Ancak, Rasul Mir'in şiiri ve Maqbool Shah Kralwari'nin çalışmalarının çoğu ya romantik aşka ya da popüler muhalefete ait olduğundan, Farsça *mesnevi*³⁷ ve Sufi geleneği ile aynı sınıfta değerlendirilemezler.

Moomin Saab ve Swochha Kraal, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Keşmir'de edebi çevrelerde yeni akımları başlatan iki önemli edebi kişidir. Hem Sufi mistikleriydi ve felsefi ve manevi konulara daha fazla öncelik vererek lirik geleneklerden saptılar. İki de Mahmood Gami (1765-1855) ve Shamas Faqir (1843-1904) kadar göz önünde ve tanınmış olmasalar da, küçük ama önemli katkıları ile daha sonra gelecek olan Keşmir'in son derece parlak edebi şahsiyetleri için yolu aydınlattılar. Moomin Saab, *Mantaq-al-tayyar* adlı eseri ile Keşmir'de ilk mesnevi yazarı olarak bilinmektedir. Başta Mahmood Gami ve Swochha Kraal olmak üzere, aynı zamanda, çoğu ünlü olmak üzere birçok edebi kişiliğin de öğretmeniydi. Swochha Kraal, öğretmenine layık bir öğrenciydi ve tüm Sufilerin inancının temelini oluşturan *Vahdet-el-wajood* felsefesini açıklayan muhteşem bir şiir yazdı.

On dokuzuncu yüzyıl, İranlı ve Keşmirli yazarların ellerindeki mesnevilerin popüleritesi ile uzun anlatı şiirinin altın çağına döndü. Bu dönemde çok sayıda Farsça mesnevi, Keşmir diline çevrildi. Bu eserlerden bazılarında da eklemeler yapıldı. Mahmood Gami bu edebi formun en büyük yorumcusu oldu ve bir şair olarak, Lal Ded ve Habba Khatoon gibi duayenlerin arasında anıldı. Keşmir'in edebi sahnesinde, doksan yaşına kadar kalan "usta bir şair"³⁸ idi. Yazdığı muhteşem *Masnawi*'lerin yanı sıra, aynı zamanda

³⁷Mevlana Jalaluddin Rumi'nin ünlü farsça eseri olan mesnevisinden ve aynı zamanda 18 Yüzyılda ortaya çıkan diğer Farsça mesnevilerden etkilenerek ve ilham alarak bir çok mesnevi yazılmıştır. 18 Yüzyıldan sonra yani Farsça iyice resmi dil hale geldikten sonra mesnevi sayısı doruğa ulaşmıştır.

³⁸ Wali-Ullah Matoo onun yüceliğine atıfta bulunmak için ona "Usta Şair" demiştir.

Keşmirce *ghazal* ve *rov*³⁹ şiir formlarında da şerhler yazmıştır. Gami ayrıca, İslam peygamberine yönelik sevgiyi gösteren *naat*'lar da yazdı.

Rasul Mir, Maqbool Şah Kraalwari (1820-1875), Parmanand (1791-1874), Şaman Faqir, Rahman Dar (?-1897) ve Krishna Razdan (1850-1925), Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Mahmood Gami ve Swochha Kraal ölümünden sonra, on dokuzuncu yüzyılın zengin edebi geleneğini sürdürdü. Bu dönemde de Keşmir'in edebi gelişimine önemli katkıları olan Maqbool Amrithari, Wali-Ullah Matoo, Rahim Saab, Prakash Ram (1819-1885), Pir Mohi-ud-Din Miskeen, Aziz Ullah Hakkani, Wahab Pare (1846-1914) ve Abdul Ahad Nazim (?-1865) gibi birçok daha az bilinen şairler vardır.

Rasul Mir bunlar içerisinde en karizmatik olanıydı ve edebi duruş olarak hocası Mahmood Gami'den hemen sonra geliyordu. Gençken ölmesine rağmen, yirminci yüzyıldaki haleflerinin birçoğu tarafından özenme olarak kullanılan parlak bir şiir parçası bıraktı. Keşmir'de Gazel şiir formunun gerçek öncüsüdür. İnsan sevgisinin romantik ve tutkulu temalarını derinden işlemiştir. Mahmood Gami'nin halefleri arasında ikinci en önemli edebi şahsiyet, büyük bir mesnevi yazarı olan Maqbool Şah idi. *Gulrez*, *GreesNaama*, *Peer Naama* ve *Bahaar Naama* yazdığı mesnevilerden bazılarıdır. Ayrıca hayatının erken döneminde ölen oğluna da oldukça hüznü bir *marwsiya*(mersiye) yazdı. Onu meşhur yapan eseri *Gulrez*'dir. *Gulrez* Farsça orijinallerinden esinlenerek yazılan en iyi Keşmirce mesnevi olarak kabul edilir. Onun *Grees Naama* adlı eseri ise ilk Keşmirce hicvine bir örnektir. Mir ve Kraalwari'nin aksine, Şaman Faqir ve Rahman Dar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamış mistik Sufi şairlerdi. Bu dönemde sufi geleneği takip eden diğer kişiler, Shah Gafur, Abdul Ahad Nadim (1840-1911), Wahab Khar (1842-1912) ve Mir Muhammad Saif-ud-Din Mantaqi (1874).

On dokuzuncu yüzyıl Keşmir'inin Bhakti şairleri, Rama ve Krishna tanrılarını yücelten Hindu mitolojik geleneklerini takip ettiler. Parmanand ve Krishna Razdan da çoğunlukla didaktik ve dini şiir yazdılar ve Keşmir Pandit topluluğunun kadim dini yazarlık geleneğine yeni bir yorum getirdiler. Prakash Ram, Zinda Koul Masterji ve Dinannath Nadim, 19. yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında, Parmanand ve Krishna Razdan'ın değerli halefleri olduklarını kanıtladılar.

Ondokuzuncu yüzyıl Keşmirce edebi formların popüleritesi yirminci yüzyıla da geçmiş ve bu popülerite her geçen gün de artmıştır. Yirminci yüzyılın Keşmir'in en büyük şairlerinden ikisi Ghulam Ahmad Mahjoor (1885-1952) ve Abdül Ahad Azad (1903-1948)

³⁹ Kadınlar tarafından söylenen ve yorumlanan bir tür Keşmir halk şarkısı.

idi. Mahjoor ve Azad, yirminci yüzyıl da yaşamış iki çağdaş olup, Keşmirce edebiyat geleneğine modern şeklini vermişlerdir. Keşmirceyi büyük ölçüde Farsçanın etkisinden kurtardılar ve Farsça yerine Keşmircenin daha saf biçimini kullandılar. Tagore, Mahjoor'a boşuna Kaşmirce şiirin Wordsworth'u dememiştir.⁴⁰ Mahjoor, Wordsworth gibi doğanın ve güzelliğin büyük bir sevgilisiydi ve şiirlerini Keşmir ilkbaharında ve yazında yaşayan renklerin arasında yazardı. Ancak çalkantılı zamanlarının adamı olan Mahjoor, aynı zamanda, Keşmirliilerin karşılaştığı acıklı durumlar hakkında ciddi kaygılara da kapıldı. Öyle ki, o, bir süre önce kendisini Keşmir'in şairi olarak ilan eden aynı hükümet tarafından, asi olduğu iddia edilen bir yazısı nedeniyle hapsedilmek zorunda kaldı.⁴¹ Azad, daha önceki yıllarında Urdu ve Fars şiiriyle de uğraşmış olsa da, daha sonra kendi ana dilinin gerçek savunucularından birisi haline geldi. İdeolojik açıdan radikal bir Marksistti ve Keşmir'de dini fanatiklik, toplumsal eşitsizlik ve savaş gibi konuları işleyen ilk şairdi. O evrensel kardeşlik ve barış kahramanıydı.

Mahjoor ve Azad, yirminci yüzyıl Keşmir'in edebiyat tarihine, onlar ile aynı dönemi paylaşan ve onları takip eden yazar ve şairler ile de damga vurmuşlardır. En önemli çağdaşları arasında Zinda Koul, Abdul Ahad Zargar ve Samad Mir vardı. Dinanath Nadim, Abdül Rehman Rahi, Mir Ghulam Resul Nazki, Mir Ghulam Hassan Baş Arif, Arjan Dev Major, Muhammed Amin Kamil, Ghulam Nabi Firaq, Hamidi Kashmiri, Naji Munnawar, Rasa Javedani, Abdul Sattar Aasi, Dilsoz Natipori ve Ghulam Nabi Khayal Keşmir'in edebi alanında Mahjoor ve Azad'ın diğer takipçilerinden ve çağdaşlarından bazılarıdır.

Ancak Keşmir'deki edebi kişiliklerin çoğu, Keşmir'de daha çok şiirsel edebiyatın yayılmasına bağlı kalmışlardır. Düzyazının gelişimi genellikle sadece yirminci yüzyıla atfedilmektedir. Keşmirce Edebiyat, roman, kısa öykü, edebi eleştiri, drama ve deneme yazımı gibi kendine has farklı düzyazı biçimlerinde, son altmış yetmiş yılda yavaş ve sürekli olarak gelişmektedir. Farklı düzyazı tarzları arasında, drama ve kısa hikayede oldukça önemli bir yol kat edildi. Yirminci yüzyılda Keşmir edebiyatının düzyazı tarzındaki öncülerden bazıları şunlardır: Kısa öykü ve romanda Akhter Mohiuddin ve Muhammed Amin Kamil; edebiyat eleştirisinde Abdul Ahad Azad ve Mohi-ud-din Hajni; Nand Lal Koul, dramada Tara Chand Bismil ve Ghulam Nabi Dilsoz; kısa hikayede Dinanath Nadim ve Somnath Zutshi.

⁴⁰ Mahjoor'un Hint Yarımadasında meşhur olmasının nedeni, Tagore gibi ünlü bir şair tarafından övgü mazhar olmasıdır.

⁴¹ Bu olay 1947'de yapmış olduğu şiir yorumu üzerine gerçekleşmiştir: *zoujaan wandha hindustanas, dil chum pakistanas konnn –yani, ben Hindistan için kendimi ve tüm varlığımı feda edebilirim, ama kalbim hala Pakistan için çarpmakta.*

1.2 KEŞMİR DİLİ EDEBİYATI: DOĞASI VE TİPLERİ

George Abraham Grierson 1919'da, Dardic dilleri içerisinde edebiyatı olan tek dilin Keşmirce⁴² olduğunu yazmıştır. ⁴³ Bu dilin kökenini, artık “Indo-Aryan (Hint-İran) dilinin Dardic alt grubu” olarak düşünmek daha uygundur. Hindistan'ın başlıca dilleri arasında, Keşmirce, yaklaşık 750 yıllık bir edebiyatı olması nedeniyle, haklı gururu hak ediyor. Çünkü, Keşmir Dili Edebiyatı aşağı yukarı batı ülkelerinin edebiyat tarihi ile aynı yaşıdadır. Keşmir edebiyatı, tarihi boyunca bir dizi değişiklik geçirdi. Fakat bu değişiklikler içerisinde en önemli iki etki, Sanskritçe ve Farsçaya aittir. Bu iki dilden Sanskritçe Hint dilbilim ve edebi etkisini ve Farsçada Batı-Asya İslami etkisini taşımıştır. Bütün bu füzyon süreci boyunca Keşmir dili çok zenginleştirildi ve zaman içinde doğallaştı.

Keşmir edebiyatının çoğu şiirsel bir formdadır. *Trika Shaivite* dönemi sırasında Keşmir Dili Edebiyatı *Shaivite*, *Bhakti* ya da İslam edebiyatı biçimini aldı. Fakat sınıflandırma katı değildi ve şairler genellikle birden fazla biçimde kendilerini ifade edebiliyorlardı. Hıristiyan devrinden yaklaşık iki yüz yıl önce, *Milind Panha* zamanından, yirminci yüzyılın önemli eserlerine kadar, Keşmir edebiyatı şiirsel biçimlerinde çoğalmış ve büyük gelişmeler kat etmiştir. *Rajatarangini* gibi “tarihi” eserler bile şiirsel formlarda yazılmıştır.

Keşmir edebiyatında bu tuhaf özellik için birçok sebep olabilir. Birincisi, şiir, belirli bir karakteri oluşturuyor ve karakterin de bir parçası olduğu argümana dahil ediyor. Herhangi bir üniversitenin ya da doğru düzgün işleyen bir eğitim sisteminin yokluğunda, şiir, Keşmir'de eğitimi ve öğrenmeyi gerektirmeyen ve böylece okur-yazar olsun ya da olmasın herhangi birisi tarafından kullanılabilir tek araçtır. Onunla felsefi, romantik veya eleştirel meseleler çok rahat ele alınabilir. Sıradan bir köylü, dil ya da farklı edebi üsluplar hakkında hiçbir şey öğrenmeden, aşk acısı ile ilgili şiirsel bir kompozisyonu kolayca ortaya koyabilir. Lal Ded, Habba Khatoon, Shamas Faqir, Arnimaal ve Khwaja Habib-Ullah Nowsheri gibi bir çok ünlü Keşmirli şairlerin çoğu, okur-yazar olmayan insanlar olup, kompozisyonlarında güzel ve özgün bir şiirler ortaya koyabiliyorlardı. Keşmirlielerin bu kendilerine has şiirsel yorumlarının devamlı olmasının diğer nedenlerinden birisi de Keşmirler üzerinde uzun bir süre devam eden baskı da olabilir. Bu baskının sebebi, ya kendi aciz yöneticiler ya da coğrafi

⁴² Keşmir edebiyatı tarafından ve bu bölümdeki diğer birçok yerde, Keşmir'de üretilen edebiyatı kastediyorum. Keşmir dili edebiyatı hakkında konuşmam gerektiğinde, "Keşmir'de edebiyat" yazacağım. Grierson burada Keşmir dili edebiyatına atıfta bulunuyor

⁴³ Malik, 2006, s. 44.

olarak yalıtılmış bir yere sempati duymayan, dış hükümdarların himayesi altında hüküm süren kukla yöneticilerdi. Şiir insana metaforlarla ve dolaylı bir şekilde konuşmasına müsaade etmesi sebebiyle, baskıcı rejimlerin gazaplarından ve zulmünden sıyrılmalarında insana yardımcı olmuştur.

Keşmir'de yıllar boyunca birçok şiir biçimi ve türü gelişti. Bunların içinde en ünlü ikisi, Keşmirce'de önemli şiir geleneği olan *Vaakh* ve *Vatsun*'dur. Birincisi, bütün halde ve kendi içerisinde bağımsız anlamlı sözlerle ve özdeyişlerle dolu 4-mısralı kıtalardır. İkincisi ise iki mısra –*hur* ve *vakhnai* (nakarat) ile başlayan kısa bir şiirdir. Genellikle yedi ya da sekiz kıtadan oluşur ve her bir kıta dört mısra içerir ve bunların ardından da *Voj* denilen nakarat gelir. Bu form genellikle mistik deneyimleri, kadınların hassas duygularını ifade etmek için kullanılır. Keşmirliilerin ve özellikle kadın milletinin maruz kaldığı toplumsal baskı, aile içi kriz ve ev içerisindeki zorluklar gibi kalbi sızlatan duygusal patlamaları ele alır.⁴⁴

Lal Ded'in *vaakh* adlı eserinden bir örnek aşağıdadır:

Shiv chhuy thali thali rozaan
Mo zaan Hyond ta musalmaan
Truk ay chhukh ta paan parzaan
*Soy chhay sahibas suuty zaane zaan*⁴⁵

Ceveri: Shiva her şeyin içinde yaşar

Hindu ve Müslüman arasında hiçbir ayırım yapmaz

Eğer bilge olursan, kendini bil,

Bu gerçekten de Tanrı'nın kendisini tanımaktır.

Habba Khatun'un *vatsun* biçiminin bir örneği aşağıdadır:

Aalava chaani bu daadi bala
Laalo kala aalavai
Balas zoon lajis tshala
Zce kati zwol gamut chhai
Brunzaah chhas ta pata tsala
*Laalo kala aalavai*⁴⁶

Çeveri: Sen beni andıkça ben hasta olmam

⁴⁴ Fayaz, Farooq. *Folklore Kashmir: A study in Historical Perspective (Keşmir Folklorü: Tarihsel Perspektifte Bir Çalışma)*. 2008, s. 34.

⁴⁵ Raina, 2005, s. 23.

⁴⁶ Raina, 2005, s. 42.

An beni, sevgilim

Dağın arkasındaki ay gibiyim

Senin tutulman nerede?

Sen ileride olabilirsin, yakında seni takip edeceğim.

Keşmir'deki halk şarkılarının çoğu Vatsun biçimindedir ve düğünlerde ve diğer şenliklerde söylenir. Yukarıdaki iki form dışında, *Shrukh* ve *Lol*, Keşmir edebiyatındaki diğer iki şiir stilidir. *Shrukh*, didaktik ve cesaret verici bir yapısı vardır. *Shrukh*'ların belli bir ölçü ve kesin bir kafiye şeması ile yakından bağı vardır. Öte yandan *Lol* üç ayırt edici özelliğe sahiptir: Tek bir ruh halini ifade eder, özlem duygusunu ifade eder ve romantik aşkı vurgular. Habiba Khatoun ve Arnimal bu şiirsel formda fevkaladenin fevkine ulaşmış ve bu tarz Keşmirli edebi geleneğin bir parçası olmuştur.

Aşağıda Nund Reshi'nin *Shrukh*'dan bir parça vardır:

Yeeravuni vaatsaas cheeravuni naave
*Aavulun vaalima kina laga kuni bathe*⁴⁷

Çeviri: Sürüklenen bir teknede aşağı doğru gidiyorum

Suda mı boğulacağım yoksa kıyıda bir yere mi sürükleneceğim?

Bir Keşmirli, genel inanca muhalif yeni değerleri ile ya da toplum içerisinde yanlış yere konan yeni bir akımı benimsediğinde, şair hicvini *shahr-ashobe*'de sergiledi. Bu tarz, yozlaşmış yetkililer, din sahtekarları ve hatta doğal felaketler ile ilgili hiciv içerir. Tesiri uzun bir süre hissedilen, edebi bir silahtır. Mehada Deek, Nazim, Nadim ve Wahhab Khar, bazen espriliyle ve bazen de iğneleyici hiciv ile karışık durumu anlatan bir takım eserler bıraktılar.⁴⁸

Ladisha sert komik-şakacı-hicivli halk şarkısının metindeki adıdır ve tarihsel olarak konuşmak gerekirse zorbalığına karşı bir milletin karşı reaksiyonudur. Kendine özgü metaforu ve sıradan bir Keşmirlinin kendini otokratik bir rejimde bulduğu gülünç durumun tasviridir. Yüzyıllar önce köleleştirilmiş halkın aklı ve gönlü için bir teselli kaynağıdır. İdari ve ekonomik usulsüzlükler, dini batıl inançlar, sosyal kötülükler ve sel, deprem, yangın, kıtlık ve kuraklık gibi tekrar eden doğal felaketlerin neden olduğu yıkım hakkında açıklayıcı detaylar vardır. Bu formun büyük bir kısmı, okuma yazma bilmeyen aşıkların sözlü aktarımında kaybolmuş olsa da, *Ladishah*'da çok güzel parçalara sahibiz. Hakeem Habib-

⁴⁷ Raina, 2005, s. 31.

⁴⁸ Hajini, Mohiuddin. *An Outline of the Growth of Various Forms in Kashmiri Literature (Keşmir Dili Edebiyatında Çeşitli Biçimlerin Gelişiminin Ana Hatları)*. 2005, pp.45-46.

Ullah, Munawar Shah of Kulsoo ve Lala Lakhman bu formun ustaları olarak tanınmışlardır. Noor Muhammed Roshan ve Muhammed Ali Kanwal, bu tip halk şarkılarına hem canlılık hem de renk katan çağdaş öncülerdir.⁴⁹

Keşmir'de daha popüler olan diğer şiir formlarından ikisi *Wanwun* ve *Rov*'dur. Wanvun genellikle evlilik kurumuyla bağlantılıdır. J. L. Kaul, belki de cinsi latif için ayrılan bu halk şarkısının belki de en eski sanat olduğunu yazmaktadır. Rov şarkıları genellikle dini festivallerle ilişkilidir ve çoğu zaman seçkin mistik azizlerin doğum günlerinde ve Bayramı vesilesiyle söylenir. Kadınlar, yüzleri birbirlerine dönük olacak şekilde kendilerini iki gruba ayırır. Söylenirken, hafif bir vücut eylemiyle şarkıya eşlik edilir. *Wanvun* ve *Rov*, Kashmiri halk şiirinin iki ayrı türü niteliğinde olup, kadınların memnun veya gayri-memnun hallerini, üzüntülerini ve sevinçlerini, hayallerini ve isteklerini, stres ve gerginliklerini ifade etmektedir.

Bu edebi ve şiir türlerinden ayrı olarak, vadinin popüler edebiyatında birçok şiir türü vardır. Bunların her birisi farklı amaçlara hizmet ederken aynı zamanda kendi farklı çağrışımları da vardır. *Luka Katha* (halk masalları), *Luka Pather* (halk dramaları), *Zarb-ul-Misl* (atasözleri), *Pretche* (bilmece), *Astur Te Rivait che* (efsaneler), *Manzeli Baeth* (ninni), *Gindan Baeth* (oyun şarkıları), *Chakri Baeth* (koro şarkıları), *Nende Baeth* (düğün şarkıları) ve *Paheley Baeth* (çoban şarkıları). Halk hikayeleri, eğlence, psikolojik rahatlık ve sosyo-etnik sistemin düzenlenmesi için anlatılmıştır.

Halk dramaları, zevke hitap ederken insanları bilgilendiren profesyonel *Baandlar* tarafından icra edilirdi; ancak bu genellikle öylesine tipik bir şekilde yapılırdı ki hicvin hedefinde insanlık dışı davranan, baskıcı memurlar olurdu. Atasözleri aynı zamanda kolektif Keşmir ruhunun farklı boyutlarını ve halkın farklı zihniyetlerini yansıtan önemli bir edebiyat türüydü. *Dagg tchali Dag Tchalini* (Bir dayak gider, ama leke değil –örneğin, bir karakter üzerinde), *Pushuk tenai Te choluk tinai* (Eğer savaşmıyorsan, neden kaçmıyorsun?) vb. açgözlü vergi memurlarının eli altındaki Keşmir Köylüsünün acınacak duruma dair çarpıcı bir bakış açısı sağlar.⁵⁰

Keşmir'deki şiirsel olmayan edebiyat biçimleri arasında *Dastan*, bazı edebi değere sahip ve halk hikayesi ve halk şarkısının sanatsal sentezini veren birkaç formdan biridir. Aynı şekilde halk şiir ve vezin tekniğinin edebi değerini taşır. *Dastan*'ı profesyonel olarak söyleyen kişilerin tatlı sesi, kimi zaman otokratik yönetimin acımasız ve hüzünlü koşulları altında yaşayan Keşmirlileri bir süre için bile olsa rahatlamayı başarmıştır.

⁴⁹ Hajini, 2005, p. 46.

⁵⁰ Fayaz, 2008, s. 31.

Keşmir dili ile ilgili literatürle ilgili olarak, on dördüncü yüzyılda Lal Ded ve Nund Reshi dönemlerinden başlamış olmasına rağmen, içerik anlamında son iki asırda geliştiği söylenebilir. Kronolojik olarak Keşmir edebiyatı üç farklı dönem olarak incelenebilir:

1. **MS 1200 ila 1500 arası, Eski Keşmir Dili:** Bu dönem fonetik karakterlerle dolu bir dili ortaya çıkarmıştır. Eski Keşmir Dili dönemi iki döneme ayrılabilir: Lal Ded'den önceki dönem ve ondan sonraki dönem. Bu dönemde, Kaşmir Dili, büyük ölçüde Sanskritçenin etkisi altındaydı.
2. **MS 1500 ila 1800 arası, Orta Keşmir Dili:** Bu dönemde, dilde kapsamlı sesli harf değişiklikleri olmuştur. Bu dönemde ana etki Farsça olmuştur. Üç alt döneme ayrılabilir: 1586'ya kadar olan dönem: Kaşmir Sultanları Dönemi; 1586'dan 1748'e kadar olan dönem: Babür Dönemi ve 1748'den 1820'ye kadar olan dönem Afgan dönemi.
3. **1820'den günümüze, Modern Keşmir Dili:** Politik türbülans'ın çok yüksek olduğu ve Keşmir Dilinde Urduca ve İngilizce etkilerinin çok fazla olduğu dönemdir. Üç döneme ayrılabilir; 1820-1880 arası Mahmud Gami Dönemi; 1880 - 1913 - Wahab Pare Dönemi ve 1913'den sonraki dönem. Bu dönem Mahjoor, Azad ve Rehman Rahi tarafından domine edilmiştir.

Fakat bu sınıflandırma herhangi bir bilimsel temele sahip olmadığı gibi, hatasız da değildir. Abdul Ahad Azad ve Braj Kachru, kayda değer eserlerinde daha farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Azad, ilk dönemi Lal Ded'den başlatmış ve Keşmir'de Babür egemenliğinin başlangıcına kadar götürmüştür. Keşmir Dili Edebiyatının ikinci evresini sınıflandırırken Habba Khatoon'dan başlamış ve Parmanand'da sonlandırmıştır. Keşmir şiirinin üçüncü dönemini de Mahmud Gami'den başlatmış ve 1925'te sonlandırmıştır. Bu zamandan sonraki dönem, modern evre olarak kategorize edilir. Açıkça, bu sınıflandırma yapılırken süreç içerisinde Keşmir diline yapılan bireysel katkılar dikkate alınmıştır. Kachru da Keşmir Dili edebî gelişimini dört ayrı aşamada sınıflandırır, fakat biraz farklı kronolojik yapı kullanır. İlk aşama olarak 1300 ila 1500 yılları arasını, ikinci aşamada 1500 ila 1750 yılları arasını, üçüncü olarak 1750 ila 1900 yılları arasını ve Keşmir şiirinin modern evresi olarak 1900 yılından sonraki dönemi ele alır.⁵¹

1586'dan sonra gelen son iki dönemde, Keşmir edebiyatının önemli özelliklerinden birisi Fars ve Arap Dastan'ların, Masnawi'lerin ve Qasida'lerin Kaşmir Dilinde oldukça

⁵¹ Bakın: Abdul Ahad Azad. *Kashmiri Zubaan Aur Shairi* (Keşmirli Dil ve Şiirleri); 2005. and Braj Kachru, *Kashmiri Literature* (Keşmir Edebiyatı). 1981.

yaygın bir şekilde yorumlanmasıydı. Bu formlar Keşmir edebiyatının büyük bir kısmını oluşturur; Yusuf Zulierka, Shereen Khausrau, Laila Majnu, Mahmood Ghaznawi ve Saamnaama diğer birçok örneklerden sadece bazılarıdır. Fakat 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru, resmi dil olarak Farsça'nın yerini Urduca'nın alması ile bu eğilim yavaş yavaş azalmaya başladı. Keşmir Dilindeki şiirler, yirminci yüzyılda daha çok tercih ediliyordu. Kısa öykü gibi diğer edebi formlar ve dramalar daha sonra Keşmir Dilinde ve Urduca yazılmaya başlandı.

1.3 Yirminci Yüzyılın Önemli Şairleri, Yazarları ve Eserleri

Araştırmam için, yirminci yüzyılda, Keşmir'deki bazı önemli ve popüler şairlere ve edebiyatçılara değineceğim. Bunlar, devlet otoritesine ve bunun sonucunda ortaya çıkan baskıya karşı muhalefeti ve protestoyu temsil eden kişilerdir. Bu çalışmada bahsedeceğim ilk örnek, yirminci yüzyılın en büyük Keşmir şairi olarak kabul edilen Ghulam Ahmad Mahjoor (1885-1952) olacaktır. Kashmir'in ulusal şairi lakabını almıştır. Çünkü kariyerinin büyük bir kısmı otokratik Jammu ve Keşmir devletiyle savaşan milliyetçilerin başlattığı anti-Dogra mücadelesi ile aynı zamana denk gelmektedir. 20. yüzyılın başlarından, yaklaşık 1918'e kadar Mahjoor, Farsça ve Urduca yazdı. Ancak sadece Keşmirce şiirleriyle ünlendi. Dogra yönetimini altındaki Keşmir'inin çaresiz durumunu vurgulamasının yanı sıra, Keşmir'in doğasını ve güzel çevresini öven şiirleri ile de bilinir.

Mahjoor, Pulwama'da Srinagar'ın güneyine doğru yirmi beş kilometre uzaklıktaki küçük bir köy olan Mitragam'da doğdu. Babası dini bir vaizdi ve Mahjoor'dan kendisinin ayak izlerini takip etmesini istedi. Ancak Mahjoor Farsça ve Urduca olan ilk çalışmasının ardından, eğitimini eyalet dışında sürdürdü ve dönüşünde devlet gelir idaresinde *Patwari* olarak işe başladı.⁵² İşi sayesinde Mahjoor kırsal kesimlere seyahatler gerçekleştirdi ve böylece Keşmir'in güzelliklerine daha yakından şahit oldu. Ayrıca bu gezileri sırada halk ile oldukça içli dışlı olması sebebiyle kitlelerin zor durumunu da yakından takip etti.

Mahjoor'un şiir koleksiyonu, Jammu ve Keşmir Sanat, Kültür ve Diller Akademisi tarafından *Kalam-i-Mahjoor* ve *Payam-i-Mahjoor* adıyla basıldı (Bu kurum genel olarak Kültür Akademisi olarak adlandırılır). Mahjoor'un en önemli şiirlerinden bazıları, *Lokichar* (Gençlik), *Bagi Nishati ke Gulo* (Nishat Bahçesi'nin Çiçeği), *Azadi* (Özgürlük), *Gris Kur*

⁵² Patwari, Hindistan'ın çoğunda kendi yetkisi altındaki arazinin kaydını tutan genç gelir değerlendirme görevlisidir.

(Köylü Kızı) ve *Walo Ha Bagbano* (Gel, Ey Bahçıvan). Usta Zinda Kaul'a göre, Mahjoor, belki de, Keşmirlileri vatanseverlik, insan özgürlüğü, insanlık sevgisi, Hinduların ve Müslümanların birliği, çalışmanın onuru, el emeğine ve doğaya saygı "kavramlarını tanıtan ilk kişidir.⁵³

Mahjoor'un daha genç bir çağdaşı olan Abdül Ahad Azad (1903-1948), Keşmir dili ve edebiyatı üzerine yaptığı eleştirel analitik çalışmasında kendini kanıtladığı gibi, şiirde eşit derecede ustalaşmıştır. Bu, Keşmir'de bu tür bir doğaya dair öncü bir çalışmadır. *Kashmiri Zubaan Aur Shairi* (Keşmir Dili ve Edebiyatı) ve onun şiirlerinin derlemesi *Quliyaati-Azad*, Kültür Akademisi tarafından yayınlanmıştır. Azad, şiir hayatına aşk sözleri ve dini şiirlerle başlamış olsa da, 1930'lu yıllardan sonra Azad'ın num-de-plume'u (nimeti) adı altında ulusal ve ilerici şiirler yazarken şöhret kazanmıştır. Onun *Shikwa-i-Iblis* (Şeytannın Şikayeti) 1930'larda son derece tartışmalı bir eserdir. 1930'da Azad, küçük oğlunu kaybetmiş olmanın acısıyla, materyalist ve Marksist ideolojilere yönelmiştir. *Ha Vatandaro Ho* (Oy Benim Hemşerim), *Inquilab* (Devrim), *Dariyav* (Nehir), Azad'ın önemli şiir ve/veya şiirsel eserlerinden bazılarıdır.

Azad'a, genç yaşta Habba Khatunu, Rasul Miri ve Maqbul Shah Kralwari'yi ve onların şiirlerini tanıtan babası oldu. Mesleği öğretmenlik olan Azad, yazma kariyerine birçok çağdaşları gibi Urduca ile başladı. Sadece Mahjoor'da Keşmirceye yöneldi. Fakat bu, Azad'ın eski meslektaşından nadiren etkilenmesiydi. Marksist bir yazar olarak, siyasi düşüncelerinde, Mahjoor'dan farklıydı.

Daha çok Akhter Mohiuddin olarak bilinen Ghulam Mohiuddin Wani (1928-2001), Srinagar'daki Batamalo'da sosyo-ekonomik statüsü fakir olan bir ailede doğmuştur. Babası Abdul Kabir Wani, terziydi. İki kız kardeşinden sonra doğduğu için kendisine ailesi tarafından çok fazla özen gösterildi.⁵⁴ Aksi halde (doğmamış olsa) ailesi toplum tarafından, normlar tarafından fakir sayılacaktı. Fakat bu aşk ve ilgi çok uzun sürmedi. Daha on yaşındayken annesini kaybetti. Kısa süre sonra, her iki ablası da maalesef genç yaşta öldü. Bu, Akhter'i derinden etkiledi. Sevgiyi ve ilgiyi ailesindeki diğer üyelerde aramaya başladı. Zamanla Akhter duygusal ve asabi bir serseri oldu. Kendisi, karakterindeki isyanın yoksulluğun bir sonucu olduğunu ve ailesine, topluma ve otokratik Dogra devletine karşı

⁵³ G.M.D. Sofi. *Kashir: Being a History of Kashmir from the Earliest Times*. 1974. Cilt II. s. 413.

⁵⁴ Özellikle kız kardeşlerden sonra doğmuş bir erkek çocuk olarak çok şımartılmış ve ekstra özen gösterilmişti. Ona Khanamol, yani kelimenin tam anlamıyla ailenin babası denmişti! Erkek çocuktan önce gelen kız çocukların sayısı arttıkça, sonuçta oğlan çocuğu o ölçüde şımartılmaktadır.

karakterini yansıttığını kabul eder. Bir değişim arayışında, 1940'larda Şeyh Abdullah tarafından başlatılan Naya (Yeni) Keşmir Manifestosu'nu tüm kalbiyle destekledi.

Akhter Mohiuddin, 1950'lerde Urduca, "Pondrich" adlı bir hikaye ile yazarlık kariyerine başladı. Şiir dünyasına girmeyen, kısa öykü ve romanlara sadık kalan, 20. yüzyılın az sayıdaki edebi figürlerden biriydi.

1916 doğumlu Dinanath Nadim, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ilgi odağı haline gelmişti. Nadim, bölgedeki yerel okullarda eğitim görmüş ve hayatının başlarında annesinin kendisine anlattığı Lalla Ded'in şiirinden derinden etkilenmiştir. Yapıtlarından hiçbiri şimdiye kadar Kültür Akademisi tarafından yayınlanmamış olmasına rağmen, eserleri, zengin içeriği ve ayrıntıları nedeniyle dergilerde ve kitaplarda sık sık dile getirilmiştir.

Nadim Keşmirce yazmaya 1942'de, *Maj Kashir* (Keşmir Ana) şiiriyle başladı. Diğer önemli şiirleri; *Sonth* (Bahar), *Arivali Prarakhna* (Sen bekleme, ey akarsu güzeli), *Grav* (Şikayet), *Tze Mir-i-Karavan Ban* (Karavanın Lideri ol), *Naray Inquilab* (Devrim çağrısı), *Me Chu H'ond te Misalman beyi Insan Banavun* (Hinduları ve Müslümanları tekrar insanlara dönüştürmek zorundayım). Onun daha süslü şiirlerinden ikisi, *Bi Gavve neh Azi* (Bugün şarkı söylemeyeceğim) ve *Me Chumm aash Paghich* (Yarına Umudum).

1924 doğumlu Muhammed Amin Kamil, Keşmir edebiyatında şiirsel olmayan formların pek çoğunda öncü olmuştur. Kısa öykü, dram, eleştiri ve roman deneyimleri bulunmaktadır. Ayrıca şiirle de uğraştı. 1952'ye kadar Kamil Urduca yazdı. Bu tarihten sonra da daha çok Keşmirce yazdı. *Masmalar* (Coşkunun Dalgaları; 1955), *Layi ti Prayi* (Çiy Damlaları ve Güneş Işınları; 1965) ve *Sayir Mariha Zah* (Şair Hiç Ölür mü; Şiir) onun kayda değer eserlerinden bazılarıdır.

2. BÖLÜM

DOGRA EYALETİ VE KAŞMİR DOGRA YÖNETİMİNE TEPKİLER

Zamanın içinde kaç zulüm sayabilirim?

İdareciler sıkı yönetimleri ile Mülkü (Devleti) kaosa sürüklediler

Çalışan herkes vergi ödemeli

Yağma birimine Nakdi Mahal [sadece nakit] demişler

Etraftaki insanları parçalasınlar diye burada her aslanın yüz ve belki daha fazla köpeği var.⁵⁵

Güzel Keşmir vadisi, yüzlerce yıldır onun çevresinde yaşayan birçok insan için adeta bir yıldız gibi parlamıştır. Aryanlar, Mauryanlar, Kushanlar, Hunlar, Babürlüer ve Sihler de dâhil olmak üzere birçok kabile ve ırk bu el değmemiş mekâna gelmiş ve yerleşmiştir. Multan, sekizinci yüzyılda Araplar tarafından işgal edildikten sonra, Keşmir'in bazı sınır bölgelerinde Müslüman varlığı düzensiz surette görünmeye başlamıştır. Ancak Keşmir'in Müslümanlarca yönetilmesi on dördüncü yüzyılın ortalarına kadar mümkün olmadı. Başta Müslüman egemen sınıf azınlıktaydı ve bunlardan bazıları da vadideki Pandit⁵⁶ toplulukları arasında huzursuzluğa neden oluyordu. Daha sonra, 14. yüzyıldan sonra Müslümanların çoğu, esas olarak bu vadiye yaşayan ve din değiştiren kişiler haline geldi. Yabancı kökenli olan yöneticiler genelde Keşmir'de doğmuş ve büyümüş insanlardı. Bunların çoğu vadinin Pandit nüfusundan gelen ve din değiştirmiş olan kimselerden oluştuğundan, vadideki demografik ve politik atmosferde herhangi bir ciddi değişiklik yaratmadı. Yönetici ve yönetilen aynı toprakların çocuklarıydı ve birbirleriyle uyumlu bir şekilde etkileşim halindeydiler.⁵⁷ On

⁵⁵ Wahaba Parre. Bu çeviri Chitralakha Zutshi tarafından yapılmıştır, *Languages of Belonging* (Aitlik Diller). 2003, p. 55.

⁵⁶ Bu tezde Keşmirin Hindular için genelde ben 'Pandit' adı kullanıyorum.

⁵⁷ Bu iddiayı, iki buçuk asırlık Müslüman yönetim boyunca, Keşmir Pandit nüfusu tarafından Keşmir'deki Müslüman rejimi değiştirmek için veya huzursuzluklarını dile getirmek için herhangi ciddi bir isyan olmadığına dayanarak söyledim. Aksine, Kashmirli Panditlerin çoğunluğu siyasi kargaşa ve kanunsuzluk nedeniyle MS 1339'da Müslüman yönetimini memnuniyetle karşılamıştır.

beşinci yüzyıla girilirken Sikandar'ın yönetimini yirmi yıldır dışında,⁵⁸ Müslüman yöneticiler ile yönetilenler –on dördüncü yüzyılda Panditler'den oluşan epey kalabalık bir nüfus idarasında büyük bir çatışma yaşanmadı. Keşmir, Babür yönetimi egemenliğine girdiğinde ve Babür İmparatorluğu yönetimine dâhil edildikten sonra, politik ve demografik gerilimler gittikçe artmaya başladı.

Dogra dönemi boyunca, kendi içlerinden biri olmasa bile, normalde, adil yöneticilerine baş kaldırmayacak olan, baskı altındaki halka yapılan sürekli baskı ve adaletsizlik gerçeği etrafında dolandırılabilceğini sanmak, bu bölümün başlangıcında alıntılanan satırlara bakıldığında gayet makul görünmektedir.⁵⁹ İlk bölümde bahsedildiği gibi, Keşmir on dördüncü yüzyılda Müslüman yükselişini takip eden dönemde zengin bir edebi kültüre sahip olmuştur. Babür yükselişinden sonraki dönem, Avrupalı gezginler, saray tarihçileri, din adamları ve ortak kitleler de dâhil olmak üzere çok sayıda edebi kişilik tarafından belgelenmiştir. Keşmir'de Babür yönetimi sırasında başlayan siyasi ve ekonomik sorunlar, daha sonra gelen Afgan, Sih ve Dogra rejimlerinin daha da zorba iktidarı ile halk oldukça zor dönemden geçmiştir. Bu hanedanların aşırılıkları bu dönemin edebiyatı tarafından tasdik edilmiştir.⁶⁰ 18. yüzyılın ortasında, esas olarak Afganlar tarafından Keşmir vadisinin ele geçirilmesi ile başlayan sert yönetim, halkın yaşamını cehenneme çevirmiştir. Afganlar, halkın ayaklanma, daha iyi yaşam talep etme eğilimlerini bastırdılar ve bütün nüfusu kontrol altında tutmak için farklı mekanizmalardan yararlandılar. Bu bölümde, her ne kadar sadece Dogra yönetimine odaklanacak olsak da, aynı zamanda Dogra yönetiminin, bütün nüfusa boyun eğdirip onları hâkimiyeti altına alan farklı sınırlamaların –siyasal, ekonomik ve sosyal- oluşuma ve yükselişe nasıl katkıda bulunduğuna odaklanacağız.⁶¹ Bu

⁵⁸ Padşah Sikander (1389-1413) ortodoks bir Müslüman idi. Onun döneminde bazı Keşmirdeki Hindular baskısından dolayı oradan ayrıldı.

⁵⁹ Bu iddiamın temelinde, Babür döneminden birçok hükümdar Keşmir nüfusu tarafından büyük ölçüde saygı görmesine rağmen Afgan döneminden sadece birkaçının saygı görmesi gerçeği vardır.

⁶⁰ Siyasi ve demografik olarak, Keşmir'deki Babür dönemi, Afgan, Sih ve Dogra dönemleri ile aynı oranda ele alınabilirken; sosyal ve ekonomik düzeyde ise Babür dönemi, daha sonra gelen bu dönemlerden oldukça farklıydı. Babür hükümdarları ve yöneticileri, Keşmir halkına karşı daha saygılıydılar ve bu nedenle faaliyetlerinden ve politikalarından kaynaklanan protesto ve toplumsal sıkıntı düşük seviyelerdeydi. Bu kısmen daha istikrarlı ve ekonomik olarak müreffeh Babür hanedanlığı sayesinde oldu. Keyfi bir şekilde, ele geçirdikleri bu güzel bir ilde halkı soyup soğana çevirmelerine gerek yoktu. Ancak Babür Hanedanlığı, on sekizinci yüzyılın başlarında gerilemeye başladığında, Keşmir'deki valileri halkın hayatını cehenneme çeviriyordu.

⁶¹ Siyasi kısıtlamalara örnek olarak Keşmirilerin orduya katılmalarının yasaklanması verilebilir. Dini kısıtlamalar insanların bazı camilerde dua etmelerinin yasaklanmasını da içerecektir. Ekonomik kısıtlamalar ise şal sanayinin devlet tarafından gayri resmi olarak ele geçirilmesi ve halka bu nihai ürünleri zorla satmasıdır.

döneme ait, Keşmir üzerine yapılmış olan, Avrupalı, Keşmirli ve diğer bilimsel çalışmalara göz atılacaktır.

2.1 DOGRA DEVLETİ VE İNGİLİZLER:

İngilizler, Eski Pencap eyaletinin tepelik bölgesindeki eyaletleri, Dogra Maharajası olan Gulab Singh'e, diğer maddi yardımların yanı sıra yetmiş beş lakh Nanakshahi rupi karşılığında devretti. Bu toprağın tüm halkı, sığırları ve kaynakları ile yönetmeye hiçbir ahlaki hakkı bulunmayan bir otorite tarafından, Keşmir topraklarında hiçbir hakka sahip olmayan başka bir otoriteye, bariz satışıydı. Bu durum açıkça halkı, sığırları ve kaynakları komple toprağın, burayı yönetmeye hiçbir ahlaki hakkı bulunmayan bir otorite tarafından yine Keşmir topraklarında hiçbir hakka sahip olmayan başka bir otoriteye satışıydı. Birçok kişi tarafından tanımlandığı haliyle, bu “satış senedi”⁶² hakkında o zamandan beri hem Keşmir'de hem de Hint Yarımadasında insanlar tarafından ağıtlar yakılmıştır. Allame İkbâl'in sözleri 20. yüzyılda yaşayan bir çok insanın aklında yer etmiştir:

Ey rüzgâr olur da Cenova yoluna düşersen

Tüm Dünya milletlerine mesajımı ilet

Bir vatan ki insanı, nehirleri ve ormanlarıyla topyekûn satılmış

*Aslında tüm millet satılmış; hem de üç kuruşa*⁶³.

1846 Amritsar Antlaşması ve Keşmir topraklarının devrinin ve satışının tamamlanması ile İngilizlerin Keşmir topraklarının direkt olarak idare etmenin uygulanabilir olmadığını görmeleri için bir çok nedenleri vardı. Fakat zaman geçtikçe, Keşmir ile ilgili başka düşünceler ortaya çıkmaya başladı. Pek çok İngiliz yetkilisi ve gezgini 19. yüzyılın ikinci yarısında Keşmir'i ziyaret etti. Gerek Dogras'ın açgözlü yönetiminden dolayı ve gerekse de Keşmir'de İngiltere'ye doğrudan bağlı bir yöneticinin uygulanabilir olduğunun anlaşılması nedeniyle, Keşmir'i doğrudan yönetmek için destek aramaya başladılar. On

⁶² Başta Keşmir'in Ayrılması Hareketi (Quit Kashmir Movement) sırasında Ulusal Konferans ideologlarınca (National Conference ideologues), “satış senedi”(sale deed) olarak adlandırıldı. Buna rağmen, pek çok Avrupalı yazar, İngilizlerin buraları Gulab Singh'e ne kadar ucuza verdiğine atıfta bulunmak amacıyla dolaylı olarak "Keşmir'in satışı"(sale of Kashmir) kalıbını kullanmışlardır. Bakınız, *Happy Valley*, Wakefield; *Wrongs of Kashmir*, Brinckman; vb. Allame İkbâl'in yukarıda sıralanan satırları da bu “satış senedi” kavramını insanlar arasında yaygınlaştırdı.

⁶³ Muhammad Ishaq Khan. *Perspectives of Kashmir: Historical Dimensions*. 1983, s. 70.

dokuzuncu yüzyılda Keşmir'i ziyaret eden farklı kişilerin görüşleri sebebiyle, olaylar 1885'te Dogras'ta bir Resident makamı oluşturulması ve Britanya tarafından Keşmir'de idari işlerin devralınmasına kadar geldi.⁶⁴ Bu, Dogra Maharaja'sını yaklaşık otuz yıllık bir süre boyunca oldukça etkisiz hale getirdi. Güçleri, 1889'da Resident tarafından aktif olarak desteklenen ve tavsiye edilen Regency Konseyi'ne devredildi. Her ne kadar kademeli olarak olsa da, bu otuz yıl boyunca alınan bu güçler daha sonra ona geri verildi.⁶⁵

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, Avrupalı gezginler, yazarlar, doğa tutkunları ve Doğu Hindistan Şirketi yetkilileri, Keşmir'i ziyaret etti ve bunların çoğu, bu yüzyıl ile birlikte başlayan Keşmir'in çalkantılı zamanları ile ilgili oldukça değerli edebi eserleri bizlere bıraktılar. 19. yüzyılın başlarında Thomas Moore tarafından ünlü şiir Lalla Rookh'ın yayınlanmasından sonra, Avrupa'nın Keşmir aşkı iyice kabarmıştı.⁶⁶ Her ne kadar Moore vadiyi hiç ziyaret etmemiş olsa da, oryantal romantizm olarak da nitelendirilebilecek bu anlatı şiirlerinde Keşmir hakkında dokunaklı ve güzel bir tasvir yapmayı başarmıştı. Keşmir'in ne denli egzotik bir yer olduğunu görmek için daha sonra gelen bir çok gezgin ve yazar, burada edindikleri zengin ve çeşitli deneyimleri dünyayla paylaşma amacıyla buradan ayrıldılar. Bu türden literatürün çoğu, seyahatname şeklinde olup Keşmir ve çevresi hakkında değişik ve çeşitli bilgiler verirler. Bu dönemde William Moorecroft ve yardımcısı George Trebeck'in 1822 yılında Keşmir'e gelişiyle birlikte daha önemli seyyahlar da bölgeye gelmeye başladı. William Moorecroft'un Keşmir ile ilgili görüşleri "Hindistan Seyahatnamesi: Hindistan'daki Himalaya Eyaletleri ve Ladakh'taki Panjab ve Pervar, Kabil, Kunduz ve Bokhara'daki Keşmir" şeklinde bir araya getirilmiş olan yazılarında yer almaktadır. Daha sonra, bir dizi başka seyahat yazarı, Keşmir hakkında deneyimlerini anlatan ve daha çok bu topraklarda yaşayan insanların sosyal, politik ve ekonomik yaşam tarzlarını anlatan yazılar

⁶⁴ İngiltere-Rusça ilişkilerinin pek iyi olmadığı 1880'ler ve 1890'lar boyunca kuzeyden gelen Rus tehdidi sebebiyle daha düzgün bir siyasi karar alınabilirdi. Karışıklıkların hakim olduğu bir Keşmir, Ruslar için müdahalede sebebi olarak kullanılabilirdi. Bu yüzden İngilizler, 1885'te İngiliz *Resident'ini* kurmak ile başlayan idari ve politik adımları attılar.

⁶⁵ Bu, İngilizler ve Dogralar arasında büyük tartışma ve sürtüşme meselesiydi. Pratap Singh, Ruslarla işbirliği yapmaya başladığı söylentileri üzerine ve haklı olarak devrilmişti. Suçluluğun kanıtlanamamasına rağmen, yine de, Dogralara bir Resident atanmıştı. Britanyalılar bu atamaya sebep olarak, Dogra devletinin Keşmir'de residency kurulmasından önceki yıllarda vaat edilen reformları gerçekleştirmediği sunmuştur. Sör William Digby, gerçeklerin aksine, İngilizlerin tüm kaygılarının asılsız ve yersiz olduğuna dair Devlet Sekreterine (Secretary of State) uzun bir mektup yazdı. Bu daha sonra "Condemned Unheard" (Duyulmamış Hükümlü) şeklinde basıldı. Bu belge, Dograların Hindistan'daki milliyetçi Hindu basınından -özellikle de Anand Bazar Patrika'dan- aldığı destek ile birlikte, İngilizleri, Keşmir'i İngiliz Hindistan'ına tam anlamıyla ilhak etmekten alıkoydu. Bu konuda Digby'nin göstermiş olduğu desteğe benzer bir destek de, İngiltere'de Parlemlenter olan Bay Charles Bradlaugh'dan geldi.

⁶⁶ Thomas Moore on sekizinci yüzyılın son döneminde yaşamış olan bir İngiliz şairdir.

yazdı. 19. yüzyılda ve yirminci yüzyılda Keşmir'e giden diğer önemli seyahat yazarlarından bazıları: James Arbuthnot, Charles Bates, John Collet, Frederick Drew, Cowlet Lambert, Marget Cotter Morrison, Arthur Neve, V.C.S. O'Connor, William Wakefield, Francis Younghusband, Edward Frederick Knight, Baron Erich von Schonberg ve Ernest Frederick Neve.

Ancak çoğunlukla gezginlerden oluşan bu Avrupalıların yanı sıra, Keşmir'e daha yakından ilgi duyan ya da görevlendirilmiş olan Britanyalı misyoner ve yetkili, çok daha önemli eserler ortaya koydular. Bu önemli eserlerin bazıları Robert Thorpe, Arthur Brinckman, Walter Lawrence, C Tyndel-Biscoe and William Digby gibi Keşmiri en ince ayrıntısına kadar yaşayıp araştırmış olan kişilerce yazılmıştır.⁶⁷ Dogra yönetimi döneminde, Keşmir'de durmak bilmeden çalışan başka Avrupalılar vardı ve bunların bazıları deneyimleri ile ilgili oldukça değerli kayıtlarını geride bıraktılar. Mesela Kashmir'de görev Dr. Elmslie. Bu kişi oldukça kötü idare edilen Keşmirde yaşayan ve eski geleneksel tıp dışında tedavi alamayacak olan pek çok şanssız hastanın acı ve ağrılarını hafifletmek için orada durmak bilmeden çalışmıştı.

Ve sonra, orada durumu değerlendirmek ve İngiliz Genel Valisi'ne rapor vermek için düzenli olarak Keşmir'e gönderilen İngiliz yetkililer ve gözlemciler vardır. Bu türden ilk gözlemci, Amritsar Antlaşması'ndan bir süre sonra Lord Hardinge'in Keşmir ziyareti akabinde gönderilen Reynell Taylor'du. Gulab Singh, onun etrafını, neredeyse her şeyi Maharaja lehine cevaplayan ücretli bir kalabalık ile sardı. Bu nedenle bu ziyaret hiç verimli

⁶⁷ Robert Thorpe, annesi Keşmirli olan bir İngiliz'di ve annesinin topraklarını tanımak için 1860'larda Keşmir'i ziyaret etti. İngiliz ordusunda teğmendi. Keşmir'i ziyaret ettiğinde, insanların sert ve kötü yaşam koşulları onu dehşete düşürdü. Gogra yönetimine karşı muhalefetinden dolayı Keşmir'e girişi yasaklanmasına rağmen, iğneleyici anlatımla "*Kashmir Misgovernment* (Keşmir Yönetimsizliği)" adı altında küçük bir kitapçık yazmada ısrarcı oldu. Arthur Brinckman Keşmir'i ziyaret eden ve insanların sefil koşullarına göre hareket eden bir misyonerdi. 1867'de "*Wrongs of Kashmir* (Keşmirin Yanlışları)" olarak yayınlanan Keşmir gözlemlerinin küçük bir bölümünü yazdı. Sir William Digby, İngiliz parlamentosunun bir üyesi ve Londra'daki Indian Political Agency (Hint Siyasi Ajansı) Direktörüdür. Uzun açık mektubunu, 1886-1891 oturumunda Parlamento üyesi ve daha önceden Gladstone hükümetinin Hindistan müsteşarı olan Sir Ungtred Kay-Shuttleworth'a yazdı. 1890'da '*Condemned Unheard*' (Duyulmamış Hükümlü) olarak yayınlandı. Thorpe'in ve Brinckman'ın görüşleri gibi, onun görüşü de, Raja Amar Singh'i ve İngiliz kökenli vatandaşları aşağılayıcı içeriği olduğundan Keşmir Doğra mahkeme tarafından yasaklandı (MK Teng, giriş, Kashmir gazeteleri). William Digby, Hintlilerin maruz kaldığı İngiliz adaletsizliğine karşı deneyimli bir kampanyacıydı. Bu üç kaynak, S. N. Gadru tarafından Keşmir Kağıtları olarak derlenmiştir. Bu bölümde vurgulayacağım dördüncü kaynak olan Walter Lawrence, ki kendisi tanınmış Toprak İskan görevlisidir, "*The Valley of Kashmir* (Keşmir Vadisi)" adlı eseri Keşmir hakkında herhangi yabancı tarafından yapılan en detaylı ve dengeli kaynaklardan birisidir. Biscoe, Keşmir'deki eğitime muazzam katkıları olan bir misyonerdi. "*Kashmir in Sunlight and Shade* (Güneşinde ve Gölgede Keşmir)" adlı çalışması, on dokuzuncu yüzyıldaki Keşmir'in sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili değerli bir kaynaktır.

geçmedi.⁶⁸ Onu Dogra hükümetine karşı büyük ölçüde olumsuz raporlar yazan pek çok kişi izledi. Bunların arasında Alexander Cunningham, Robert Montgomery ve Albay Torrens'de vardı. Yukarıda bahsedilen birçok kişiye ek olarak, bu yetkililerin raporları, 1885'te, Hindistan'daki İngiliz egemenliğinin bu eyalete kadar genişletilmesi için Hindistan'daki İngilizler üzerinde baskı oluşturulmasından büyük ölçüde sorumludur.

Tüm bu kişiler arasından Keşmir'de en popüler olanı 1860'lı yıllarda Keşmir'i eğlence ve macera amaçlı ziyaret eden Robert Thorpe idi. Fakat Keşmir halkının korkunç koşulları karşısında vicdanı parçalanmıştı. Dogra rejimi altındaki Keşmir halkının sefil ve umutsuz yaşam tarzı onu epey etkilenmiştir. Sonrasında belli başlı yerleri ziyaret ederek "Kashmir Misgovernment" olarak çıkarılan kitapta Vadi hakkında kısa bir çalışma derledi. Bu kitapta, Dogra rejiminin tebaadan, özellikle köylülerden talep ettiği aşırı vergilendirme ve yönetim tarafından şal dokumacılar uygulanan kaba muamele anlatılmıştır. Ayrıca vadideki insanlık dışı *begaar* sistemine, yani zorla çalıştırmaya şiddetle karşı çıktığını da vurgulamıştır. Bu, Keşmir'de türünün ilk örneğiydi ve çok sayıdaki yazar tarafından bu tür zalimlikler hakkında yorum yapmak için kullanıldı. Keşmir vergi sistemi hakkında konuşan Thorpe, "Keşmir'de hava hariç, her şey vergilendirilmiş durumda" önermesini yapmıştır.⁶⁹ Dogra yöneticilerinin asla kendileri ile bağdaştıramadığı Keşmir halkına karşı duyarsızlığın seviyesi buydu.⁷⁰ Keşmir'deki kötü yönetime karşı, İngilizlerin baskısı, tek başına, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında halkın boğazını daha da sıkı vergilerin Dogra yönetimi tarafından azaltılmasını sağladı.

Keşmir'de yaptığı çalışmalardan dolayı Thorpe'un Keşmir'e girmesi yasaklandı. Köylülerin ve şal dokumacıların korkunç koşullarına dair görüşleri, hükümetin bu insanların kaderleri hakkında duyarsız ve kayıtsız tutumuna dikkat çekti. İnsanların devlete ödemek zorunda oldukları aşırı vergiye de atıfta bulundu. Arazi satışı için, Thorpe'un "muazzam derecede yüksek" olduğu düşündüğü *bir rupeeden dört ana* devlete ödenecekti.⁷¹ Şal-dokumacıların sefaleti ile ilgili olarak: "onu bu esaretten kurtarabilecek tek şey ölümdü, çünkü bir Şal-baf'ın serbest bırakılması Maharaja'nın gelirini bir yılda 36 Chilkees azaltacaktır." Bu da yetmezmiş gibi, bir mülteci(kaçan) şal-bafın ailesi hiçbir şekilde huzur içinde, kendi haline bırakılmamaktadır: çünkü Hint Adalet'ine göre, toplumun herhangi bir

⁶⁸ Saraf, Muhammad Yusuf. *Kashmiris Fight-For Freedom. Vol I (1819-1946)*. 2009, s. 236.

⁶⁹ Thorpe, Robert. *Kashmir Misgovernment*. 1980, p. 28

⁷⁰ Örnek için bakın, Zutshi, 2003, s. 180. Burası Zutshi, "Dogra devletinin onları eğitim yoluyla vatandaş haline getirme niyetinde olmadığı ve devlet tarafından onlara tanınan medeni, siyasi ve sosyal haklarını inkar etmeleri sebebiyle Keşmir halkının Dogra Devletinin vatandaşları olmadıkları" örneğini vermektedir.

⁷¹ Bir rupee de 16 ana oluyor. Yani 100'de 25 Develete verir.

üyesi tarafından kanunun ihlal edilmesi onun tüm ailesini(çevresini) etkilemektedir.⁷² İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan'da, Dogra hükümeti tarafından kırmızı ve mavi renklerle baştan ayağa boyanan insanlar olduğunu gösteren bu tarz olaylardan, farklı gazetelerde yazılmış olan makalelerinde olduğu gibi, aynı zamanda, kitabında da bahsetmektedir. Bu, hükümete başka çıkar yol bırakmadığından, söylentilere göre, Keşmir'e gizlice girdiği ikinci ziyaretinde zehirlendi. O, hala, baskı altında ezilen bir milletin çektiği cefayı ortaya çıkarırken canını veren ilk şehit olarak hatırlanır.

Arthur Brinckman, Kashmir'e Robert Thorpe ile aynı zamanda geldi ve 1867'de Keşmir ile ilgili deneyimlerini ve gözlemlerini paylaştığı küçük bir belge yayınladı. Bu çalışma da kışkırtıcı bir şekilde “*Wrongs of Kashmir (Keşmir'deki Yanlılıklar)*” başlığı kullanıldı. Çalışmada İngilizlerin Keşmir'i neden ilhak etmesi gerektiğinden, kötü yönetimden ve baskıdan bahsedilmiştir. Brinckman, önerilerini desteklemek için elli bir iddia ve açıklama yapmıştır. Keşmir'in direkt olarak İngilizler tarafından yönetilmesinin avantajlardan bahsetmektedir. Brinckman duygusal olarak Britanya'ya Keşmir'e müdahale etme çağrısında bulunur: “Keşmir'de Kölelik teriminin her anlamını görmek mümkün, hiç kimsenin kendisine ait bir şeyi yok, ruhları bile onlara ait değil; Her şey, toprak, su, yiyecek ve ormanlar, Rajah'a ait.”⁷³ Kayda değer bir İncil yazarı(evangelist) olarak, dini önerme ile birlikte, *Wrongs of Kashmir'de* ilginç bir sav ortaya atmıştır. Şöyle ki, Keşmir ile olan irtibatlarının, Allah'ın c.c. izniyle isyan çıkmasının nedeni olduğu düşüncesi, Delhi'deki Keşmir kapısından gelmektedir.⁷⁴

Hindistan'daki İngiliz adaletsizliğine karşı kampanya yürüten bir kişi olarak, kitapları ve gazetecilik çalışmaları aracılığıyla, Sir William Digby'in adalet meselelerine olan katkısı muazzamdır. Pratap Singh ile Keşmir'deki Residency'nin kuruluşundan önce tanıştı. İngilizlerin, Keşmir yönetimini havadan sudan suçlamalarla Maharaja'dan ele geçirmeye çalıştıkları yönünde onu ikna etti. Sör U K Shuttleworth'a gönderdiği uzun mektubu 1890'da basıldı. Mektupta çoğunlukla idarenin dizginlerini elinden almasından dolayı Keşmir Maharaja'sine yapılan haksız suçlamalar ele alınmıştı. Sör William, Keşmir halkının Dogra rejimi sırasında ıstırap çektiği gerçeğini reddetmiyordu, ancak ifadesinde “Keşmir'de arazi gelirinin aşırı derecede vergilendirildiği ile ve yetiştiricilerin aynı oranda ödeme yapmalarının zorluğu suçlamaları Dogra yönetimine yöneltildiği gibi İngiliz Hindistan'ına da yöneltirse, o

⁷² Thorpe, 1983, pp. 68-70

⁷³ Brinckman, Arthur. *Wrongs of Kashmir*. 1973, s. 15

⁷⁴ Brinckman, 1973, s. 21. Tarihselliğe pek az önem verilmesine rağmen, 1857 isyanının manevi sebeplerini çoy iyi bir şekilde sunabilir.

zaman Hindistan'ın şu anki idaresinin de görevden alınması gerekir” diye de ekliyordu.⁷⁵ Yukarıdaki tartışma, bu bireylerin –Thorpe, Brinckman ve Williams- Keşmir hakkındaki farklı bakış açılarına işaret edecektir. Ancak, Keşmir işleriyle ilgili olarak, hep birlikte çalışmalarında tuttukları bir yakınlaşma noktaları, Keşmir tahtına oturan kişinin, en kötü, en vahşi, en acımasız ve ilkesiz insanlardan birisi olduğu ve bu kişiye mutlak gücünün aktarıldığı konusundaki oy birliğidir.⁷⁶ Benzer şekilde, Brinckman ve Digby de Keşmir’i Dogra’lara devrettikleri için İngilizleri eleştirirler. Thorpe gibi, Brinckman da devir meselesi ile ilgili “acımasız bir haksızlık olduğunu (kölelik ile ilgili kayıtlarda bundan daha kötüsünün olmadığını), Keşmir’in Gholab Singh'e satılmasının yani, İngilizleri hiçbir zaman incitmemiş ve saldırgan olmayan insanların, adının Keşmir halkınca nefret edilmesini sağlayan ataları olan bir tiranın insafına bırakılmasının başlı başına büyük bir adaletsizlik olduğunu ima etmiştir.⁷⁷ Digby 1889'da iktidarı kaybettiği sırada Maharaja'yı desteklerken, ilk etapta 1846'da Keşmir'i Dogralara verdikleri için belirli belirsiz bir şekilde İngilizleri yeniden gündeme getirdi. O, “Doğu Hindistan Şirketi'nin, kendi mülkü olmadığı bir zamanda, Keşmir'i 750.000'e Gulab Singh'e devretmesinin yanlış olduğunu ve bu anlaşmayı yapmak için herhangi bir hakkı olmadığına” inanıyordu. Ancak yine ona göre “pazarlık pazarlıktı”.⁷⁸ Bu Keşmir gözlemcilerinin aksine, Walter Lawrence ve Biscoe'nin Keşmir hakkında karşı ve farklı yaklaşımları vardı. Lawrence, Keşmir'e, Resident tarafından desteklenen ve tavsiyelerde bulunulan Regency Konseyi tarafından yönetildiği bir zamanda gelmişti. İngilizler Keşmir'in yönetimine aktif olarak müdahale ediyorlardı. Onun asıl endişesi, Keşmir hükümet yönetiminin ne kadar iyi veya kötü olduğu ya da bununla ilgili halkın yaşam koşullarının iyiliğini veya kötülüğünü anlamak değildi. Selefî Toprak Uzlaşma Komiseri A Wingate'in çalışmalarını sürdürmek için oradaydı ve köylüleri ve tarımını kötü etkileyen yanlışları düzeltmeye çalışıyordu. Wingate, 1887'de Pratap Singh zamanında Yetkili *Commissioner* idi, ancak topraksız köylüler ve yerel sakinler tarafından varlıklarının alınmasından korkan toprak sahibi Soylular ona çok fazla zorluk yaşattı. İşinden istifa etti ve Lawrence 1890'da İngilizlerin tam desteğiyle komiser oldu. Birkaç yıl içinde ayrıntılı bir rapor hazırladı ve kısa bir süre sonra yayınladığı bir kitap olan *The Valley of Kashmir* (Keşmir Vadisi)'nde yer hakkındaki bulgularını yazdı. *Valley of Kashmir* (Keşmir Vadisi),

⁷⁵ Digby, Sir William. *Condemned Unheard*. 1973, s. 147

⁷⁶ Thorpe, 1983, s. 84. Thorpe'in bu konuda Keşmir'e olan duygusal bağlılığı annesinden kaynaklanıyor gibi görünüyordu. Keşmir diline aşina olması sebebiyle de insanların sefil durumunu diğer muhataplarına kıyasla çok daha iyi anlıyordu.

⁷⁷ Brinckman, 1973, s. 13. Keşmir, birçok İngiliz ve yabancı kaynakta Cashmere olarak yazılmıştır.

⁷⁸ Digby, 1973, s. 102-103

19. yüzyılın sonuna kadar Keşmir'in sosyal, ekonomik, coğrafi, tarihi ve politik durumu hakkında kısa bilgiler veren muazzam bir çalışmadır. Önemli bir hükümet yetkilisi olarak, halkın oldukça yoğun ilgisi ve saygısına mazhar olurken, Wingate de olduğu gibi, toprak sahibi soylular - çoğunlukla üst sınıf Müslümanlar ve Panditler tarafından da hor görüldü. Keşmir topraklarına ve gelir yönetimine olan katkısı hala insanların zihninde tazeliğini koruyor. Saygı ve minnettarlığın işareti olarak Halk, ona Laren-saeb⁷⁹ diye sevgiyle hitap ediyordu. Bu Urduca beyitte Keşmir şairi Peerzada Muhammed Hussain Aarif tarafından övülmektedir:⁸⁰

Duwayen jaan ko Laarans ki do hai tufail ues ka

Zamindaron ki haalat ko jo kuch Sanbla hua dekha

Çeviri: Cömert buyruklarından dolayı ömrü uzun olsun diye Lawrence'e dua ederim
(Bu Buyruklar sayesinde) köylünün durumunun iyiye gittiğini görmek mümkün

Lawrence'ın yapmış olduğu en önemli düzenleme, yüzde 30 oranında sabitlediği topraklardaki aşırı vergilendirmenin düzeltilmesiydi. Büyük toprak sahiplerine de, iskan/oturma hakkı verdi böylece, diğer durumda aşırı arazi geliri korkusu nedeniyle çıplak kalmaya devam edecek olan fazla ve *khalisa*⁸¹ arazileri de ekip biçilerek toprak işlenmiş olacaktı. İnsanlık dışı bir uygulama olan *begaar*'in⁸² yasaklanmasını güçlü ve başarılı bir

⁷⁹ Saeb, Keşmir'de bir isme eklendiğinde, o kişiye karşı bir saygı işaretidir. Genellikle yaşlılar, güç veya mevki sahibi kişiler veya kendi alanlarında kayda değer bir başarı elde etmiş olanlar için kullanılır. Kadınlar tarafından da sevdiklerinin ismine eklenir.

⁸⁰ Sofi, G.M.D. *Kashir: Being a History of Kashmir from the Earliest Times* (Keşmir: Oldukça Eski Zamanlarda Yaşamış Olan Keşmirli Tarihçi). 1974, Cilt II. s. 812 .

⁸¹ Babürler döneminden beri sadece Kral'a özel tahsis edilen arazi ve ondan gelen gelirlere *Khalisa* diyorlar. Dogra döneminde, ekilemeyen tarım arazisinin büyük bir kısmı *khalisa* arazisine dönüştürülmüştür (bunun aksi tarım yapılabilir arazi). Köylüler, ürünün büyük kısmının devletin kasasına gittiğinden daha fazla para kazanmak için tereddüt ediyor, güçlerinin yettiğinden fazla iş yapmıyorlardı. Lawrence'ın esas katkısı, ekilemeyen tarım arazilerinin ekimi için köylülere güven vermesiydi. Yerleşim yeri imar edilip alanlar ekildikten sonra kendi katkısını şu sözlerle övmüştür: "Güvenlik ve mülk hakkı bu ikisinin büyümlü bir etkisi var, ama bence, köyler arasında güvenin artırılmasında, en çok, cebri çalıştırılmanın yasaklanmasının etkili olduğunu düşünüyorum. (Walter Lawrence, *The Valley of Kashmir*. 2005, s. 4)

⁸² Ladakh, Gilgit ve Keşmir'in diğer Kuzey bölgelerine yapılan seferlerde, Keşmir ordusunun genişleme ya da fethedilen bölgelerdeki düzenin sağlanması için bu bölgelere gitmesi gerektiğinde, Keşmirli Müslümanlarda ordunun yanında sefere dahil olmuş ve gereken iş gücü Keşmirli Müslümanların kullanılması ile sağlanmıştır. Müslüman ameleler, ordunun engelsiz bir şekilde ilerlemesi için engebeli arazide yol yapımında çalıştırılmışlardır. Onlardan, Ordunun ihtiyaç duyduğu herhangi bir işi yapmaları istenebilirdi. Ve bütün bu işler karşılığında herhangi bir ücret ödemedi yapılırdı. Çalışma o kadar tehlikeliydi ki *begaar* kapsamında çalıştırılan çoğu Müslüman işçi, zorlu çalışma koşullarında telef olur giderlerdi. Ordu tarafından *begaar* kapsamında götürülmeye zorlanan gençlerin köyüne kasvetli bulutlar çökerdi. *Begaar* 1920 yılında resmen yürürlükten kaldırılmış olsa da farklı biçimlerde varlığını sürdürmeye devam etti.

şekilde savunması, onun uzunca bir süre hatırlanmasını sağlayan önemli katkısıydı. Siyasi zorunluluklara rağmen, vadide daha iyi ulaşım sağlanana ve yeterli istasyon kurulana kadar çalışmalara devam edilmesi gerektiği görüşündeydi. Fakat Lawrence, Keşmir'in tarım koşullarını iyileştirmeye çalıştıkça, *begaar* sistemine karşı çıkması mevcut iş gücünü olumsuz yönde etkiliyordu. *Begaar*, yirminci yüzyılın ilk yıllarına kadar çeşitli biçimlerde devam etmiştir. Siyasi duruma gelince, Lawrence şunu peşinen kabul etmiştir: “Burada neredeyse hiç adalet yok, zayıfların elinde bulunan tek silah ise yalan ve hile ve şunu da itiraf etmeliyim ki Keşmirli yetkililerle olan ilişkilerinde kesinlikle samimi değiller.”⁸³ Keşmirli bir kişinin yetkililerle olan ilişkilerinde dürüst olmadığı, Keşmir hakkında gözlem yapmış olan birçok kişi tarafından da onaylanmış ve tasdik edilmiştir. Fakat Lawrence’ın düşüncesine göre: “Keşmirli, yöneticileri neyse oydular” ve “Ben iki nesil boyu sürececek adil ve güçlü bir yönetimin, onları faydalı, zeki ve oldukça dürüst insanlara dönüştüreceğine inanıyorum”.⁸⁴

Öte yandan Tyndale Biscoe, yaklaşık elli yıldır vadide kalan ve büyük ölçüde bölgedeki eğitimin gelişmesine yardımcı olan bir misyonerdi. Keşmir'deki sosyal ve kültürel hayat hakkında değerli bir yorum olan “*Kashmir in Sunlight and Shade* (Günışığında ve Gölgede Keşmir)” adlı eserde deneyimlerini bir araya getirdi. O dönemdeki Keşmir'in siyasi tonlarını tanımlamaktan ya da yorumlamaktan kaçınır. Bunların dışında, kitabında, Keşmir topluluğunun karakteri ve yapısına bağlı olarak bir dizi anekdot ve olay ortaya koymaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, İngilizler Amritsar Antlaşması ile Keşmir topraklarını, Dogra maharajası olan Jammu’ya devretmişlerdi. Bu muvazenede, ikisinin yakın siyasi ilişkilere sahip olduğu kolayca görülebilir. Ancak, Hintlilerin bakış açısı ile Kashmir’in satılmasının nedeni o dönemdeki politik beklentilerdi. Keşmiri satın alan kişi 1840'larda Sihlere karşı savaşlarında İngilizlere yardım etmiş değerli bir insandı. Halefinin 1857’de İngilizlere en zor zamanlarında yapmış olduğu aktif yardım sayesinde, Gulab Singh’in zorba yönetiminin hâkim olduğu dönemde ne kadar farklı düşünce sunuldu ise hepsi teskin edilmiştir.⁸⁵ 1857’de Gulab Singh öldüğünde, oğlu Ranbir Singh İngilizlere 1857 isyanında kaybedilen toprakların geri almasında yardım etmeye devam etti.

⁸³ Lawrence, 2005, s. 274.

⁸⁴ Lawrence, 2005, 283.

⁸⁵ Gulab Singh, 1850'lerin başında Keşmir’e yaptığı ziyaret sırasında, Vali General Lord Hardinge’i cömertçe karşılamasına rağmen, Hardinge, Keşmir tarafından hiç de olumlu karşılanmayan hareketler yapmıştır. Geri döner dönmez, Reynel Raylor’un liderlik ettiği bir heyeti, Keşmir’e gönderdi. Ancak, bu bölümde daha önce de bahsedildiği gibi bu heyetin ziyaretinden bir şey çıkmadı.

Ancak Dogra hükümetinin siyasi ve idari hataları, Britanya'ya oldukça çılgın davrandıklarını yani böylesine stratejik ve verimli bölgeyi bir Dogra Raja'ya vererek onu hiç farkında olmadan “Maharaja” yaptıklarını anlamalarını sağladı. Bir yandan, Dogralar, özellikle de Gulab Singh, birçok İngiliz yetkilisinin ve gezgininin kişisel yaşamlarında oldukça yüceltilmişti. Ancak, neredeyse hiçbir zaman, Keşmir'le yönetimi ile ilgili herhangi bir iyi yorumları olmamıştır. Bu, Keşmir'i 1889'da “mutlak bir monarşi” olarak tanımlayan Walter Lawrence gibi Keşmir'e giden birçok İngiliz gezgin tarafından onaylanmıştır. Halkının çoğu farklı bir inançtan olan bu yere önceden herhangi bir bağı olmayan bir Maharaja için, Keşmir bölgesindeki insanların durumuna bakmaksızın, orayı soyup soğana çevirmek çok daha kolaydı. Albay Torren'in *Travels(Seyahatler)*'inde, Dogra yönetimine ve idaresine karşı çok sert bir dil ve tavır kullanmıştır. Şöyle yazıyor: “Gulab Singh, aşırı vergilendirme ile tabiri caiz ise halkı hafiften gasp ederek seleflerinden çok daha ileri gitmiştir. Vergiler öylesine ağırdı ki artık halkın kanını emiyordu. Yeryüzünün yenilebilecek her şeye, tezgâhtaki kara ve insanların el emeklerine göz koymuşlar ve onların hakkını gasp etmişlerdi. Hazinesine biraz daha para girsin diye Resmen halkın suyunu çıkarıyordu.”⁸⁶ Bu sebeple, 1885'te, yaşlı şahin, İngiliz dostu Maharaja Ranbir Singh ölür ölmez, İngilizler, hiçbir sebep göstermeksizin, Dograya *residency* atama kararı aldı.

İhtişamlı Britanya Hindistanı Hükümetinin o büyük gücüyle, kendi idaresi ya da korumaları altında olup ona tabi olan devletler ve beyliklerin iyi yönetilmesinin gerektiği gibi yazılı olmayan kuralları vardı.⁸⁷ Eğer Britanyalılar, herhangi bir bölgesel beylik veya devlet onları bu konularda memnun ve tatmin etmez ise iki strateji izlerlerdi. Bunlardan birincisi, *Residency* gibi sıkı gözetleme mekanizmalarını devreye sokmak ve ikincisi de doğrudan bölgeyi ilhak etmektir. Ancak, 1857'deki büyük isyandan sonra, İngilizler, idari yolsuzlukların giderilmesi hususunda yerli beylik yöneticilerinin kaygılarını gidermeye çalıştılar. Amritsar Antlaşmasında, kötü yönetim nedeniyle, Keşmir'in İngilizlere devri ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen, anlaşma anlaşmaydı. Henry Lawrence, Gulab Singh'e yakındı ve onu hala tebaasına eşit ve adil davranması için onu uyarıyordu.⁸⁸ 1860'lardan sonraki dönemde, Keşmir'in ilhak edilmesi için çıkan sesler daha da yükseldikçe, İngilizler

⁸⁶ Sofi, 1974, Cilt II. sp. 779.

⁸⁷ Örneğin, 7 Ocak 1848 tarihli Lord Hardinge'nin Maharaja Gulab Singh'e yazdığı mektuba bakınız (Muhammad Yusuf Saraf, *Kashmiris Fight-For Freedom* (Keşmirlilerin Özgürlük Mücadelesi): 1819-1946. 2009, Cilt I, s. 210). Avrupa'ya geri dönmek zorunda kalmadan önce, insanlara karşı ciddi bir adaletsizlik ve kötü muamele olmasından dolayı, İngilizlerin doğrudan müdahaleye etmeye mecbur kalabilecekleri konusunda Maharaja'yi uyardı.

⁸⁸ Saraf, 2009, Cilt I, s. 248.

Keşmir ve Dograları kontrol etmenin daha iyi yollarını aramak zorunda kaldılar. Residency'nin getirilmesinden önce, İngilizler Dograları kötü yönetim nedeniyle uyararak onlardan reformlar ve daha iyi yasalar talep ettiler. Dograların, tavsiyelerini tam olarak göz ardı ettiklerine ikna olan İngilizler, Keşmir'e Resident atamak için geçerli sebep bulmuş oldular. Maharaja'nın bir Regency Konseyi lehine tahttan tamamen geri çekilmesi, İngiliz Hindistan'ının kuzeydoğu sınırını Rus tehdidinden korumada, güvenlik ve idari anlamda bir zorunluluk olup, çok daha büyük bir sorundu.

Yirminci yüzyılda yani 1947'de Dogra Raj'ın sonuna kadar, İngiliz gözlemciler ve *residentler*, Dogra yöneticileriyle yakın ilişki içinde olmaya devam etti. Pratap Singh(1885-1923), neredeyse 40 yıldır sembolik Dogra yöneticisi olarak kalmasına rağmen, bu zamanın büyük bir kısmında Devlet üzerinde tam yetki sahibi olabilmek için savaşmak zorunda kaldı. Bu yetkiler ona kademe kademe geri verildi. Kendisine ait bir erkek evladı yoktu ve evlatlık isteği de İngilizlerin hoşuna gitmişti. Ölümü üzerine, Dogra yönetimi kardeşi Amar Singh'e ve onun soyuna geçmişti. Amar Singh'ten sonra Dogra yöneticisi olarak tahta Hari Singh geçmişti. Pratap Singh'in yönetiminin son birkaç yılında, Hari Singh Dogra kuvvetlerinin Başkomutanı olarak kalmaya devam etmiş ve Hindistan'daki İngiliz yetkilerinin gözdesi olmuştu.

1.2 Dogra Hükümdarları ve Keşmir:

Amritsar Antlaşması'ndan önce Keşmir, eski Punjab krallığının bir eyaletiydi ve Lahor Durbar tarafından atanan valilerce yönetiliyordu. Anglo-Sih savaşlarındaki hizmetlerinden ötürü İngilizler, Keşmir'i, Gulab Singh'a hediye etti.⁸⁹ Keşmir'in ünlü krallar ve hanedanlar tarafından yönetim tarihi oldukça uzun olmasına rağmen, Jammu, varlığının büyük bir kısmında, komşu devletlerin bir parçası olarak geçirmiş ve politik olarak bir nebze daha ileri seviyede olan Punjab (Pencap) gibi küçük bir prenslikti. Gulab Singh'in Jammu rajası olmasından önce, Jammu da daha önce bu önemde bir hükümdar tarafından yönetilmemişti. Gulab Singh'in öncülerinden en ünlüsü olan *Raja Ranjit Dev'dir*. Kendisi, Kuzey Hindistan'daki Babür yönetiminin parçalanmasının ardından, Jammu'nun tepe

⁸⁹ Burada, İngilizler tarafından Keşmir'in Gulab Singh'e verilmesi hakkındaki oldukça önemli tarihsel varsayımları baltalamaya çalışmıyorum. Üzerinde yaşadıkları toprak ve yüz yıldan fazla bir zaman aralığında kaderleri hakkında hüküm verilirken, onlara danışmayı bir kenara bırakın haber bile verilmemesini anlatırken alaycı bir üslup takınılmıştır.

bölgelerinin bağımsız hükümdarı olarak tahta çıkmıştı. Ranjit Singh, Lahor Durbar'a sunduğu hizmetlerden dolayı, Gulab Singh'e olan sevgisinin göstergesi olarak onu Jammu'nun *raja* yardımcısı yapmıştır. İddialı ve hırslı olan Gulab Singh, otonom bir şekilde hareket etmeye başladı ve bu nedenle Lahor Durbar ile birçok kez sorun yaşadı. Böylece, 1840'larda Anglo-Sih savaşları başladığı zaman, oldukça kurnaz bir şekilde İngilizlerden yana tavır aldı ve Keşmir bölgesi ile ödüllendirildi.

Keşmir vilayetinin tarihi, stratejik ve coğrafi önemleri nedeniyle, kısa zamanda Dogra Maharaja'nın egemenliğinin merkezi haline geldi. Jammu devleti yerine, kendilerinden Keşmir ve Jammu Prenslığı (*Princely State of Kashmir and Jammu*) şeklinde bahsetmişlerdi: Jammu'nun önüne Keşmir'i getirmeleri, İngiliz Hindistanı ve diğer devletlerle kıyaslandığında, Dogra'ların kimlik ve meşruiyet formlarında Keşmir'e ne kadar önem verdiklerini kesin bir şekilde göstermektedir. Uzun bir süre, İngilizler de yazışmalarında, bölgeye Keşmir demiştir. Jammu'nun eski yönetici sınıflarıyla⁹⁰ bağlar kurdular ve yeni kazanılan toprakları⁹¹ üzerinde egemenliklerini meşrulaştırmak için eski şatafatlı unvanlarını kullandılar.

Pek çok Keşmirli, 1846'de Dogra rejimini memnuniyetle karşılamış olsa da, Sihlerin zalim egemenliğinden bir miktar kurtuluş bulma umutları, Dogra yönetiminin ilk birkaç yılı içinde kayboldu. Keşmir'deki halkın çoğuna karşı yapılan dini zulüm, kendilerini halktan epey uzaklaştıran Dogralar zamanında da devam etti. İngilizlerden toprağı adeta satın almış olmaları nedeniyle, Dogralar, Keşmir'deki her şeyin üzerinde mutlak güç sahibiymiş gibi davrandılar. Ancak, Dogralar politik anlamda İngilizlere bağılıydı yani iktidarları mutlak değildi ve insanların bunu fark etmeleri içerlerinde az da olsa umut ışığının parlamasına neden olmuştu. Keşmir yönetiminin ilk bir kaç on yılında, oradaki farklı sınıfların yönetime karşı çıkmalarının temelinde bu anlayış yatıyordu. Ancak, Keşmir'e hükmeden Dogra'ların demirden eli, onların cesaretini tekrar kırmaya yetti. Prof. İshaq Khan(Han), Keşmirliiler arasındaki bu durumu şu keskin cümlelerle anlatır: "Keşmirliiler baskı, sömürü ve sefalet nedeniyle kaderci bir bakış açısı geliştirirken, aynı zamanda dayanılmaz şartlara karşı

⁹⁰ Örneğin Gulab, kendisinin ve onun öncüllerinin Ranjit Dev gibi 18. yüzyıl Jammu Maharaja'lara yakın olduğu iddiasını desteklemek için ayrıntılı kanıtlar üretmeye çalıştı. Tüm bunları sömürgelerindeki konumunu kuvvetli bir şekilde meşrulaştırmak için yaptı.

⁹¹ Örneğin, Pratap Singh'in resmi adı uzun bir cümle gibi okunur: *Shriman Rajrajeshwar Maharajadhiraj Shri Pratap Singh, Indar Mahindar Bahadur, Sipar-i-Sultanat, Maharaja of Jammu and Kashmir*. Bunun dışında, Maharaja'nın zaten oldukça uzun olan bu adına "Majesteleri", "Başkomutan" ve "Efendi" gibi başlıklar da eklenerek ona bahşedilirdi.

başkaldırma ruhunu da gösterme eğilimindeydiler".⁹² Dogra'lar Keşmir'i yönetirken, Bu isyan ruhu birçok kesimde tekrar tekrar ortaya çıkmıştır.⁹³ Öte yandan, GMD Sofi, Gulab Singh'in gücünü ve kararlılığını överken, Keşmir halkının çok daha önceden Afganlar tarafından kırılmış ve daha sonra da Sihler tarafından da artık iyice ezilmiş olan ve zaten normalde de çok iyi bir halde olmayan cesaretlerini kırmada hiçbir fırsatı kaçırmadığı görüşündedir. Bu nedenle Keşmirli, on bir yıllık rejimi boyunca aynı eski pasif kaderci durumlarını sürdürdüler.⁹⁴ Prof. İshak Han ve GMD Sofi'nin görüşleri birlikte okunduğunda, Gulab Singh'in haleflerinden çok daha sert bir hükümdar olduğuna işaret ettiklerini anlamak mümkündür. Bu, özellikle Avrupalı yazarlar olmak üzere diğer birçok Dogra hanedanı gözlemcisi tarafından onaylanmıştır. Ranbir Singh'in yönetimi sırasında, Keşmir'in Avrupalılar tarafından ilhakı için kampanyalar güçlenmeye başladıkça, insanlar, o zamandan bu yana birçok şairin isyan dizelerinden de anlaşıldığı gibi birkaç kez başkaldırdılar.

Baskıcı bir yönetim, tanımadığı bir nüfusu kendi menfaati yönünde en iyi şekilde yönlendirmeye koyuldu. Her adım, onların savaşçı ruhlarını söndürmeye ve onları itaatkar bir seviyede tutmaya yönelikti. Örneğin Walter Lawrence, Srinagar halkının daha önce sapan ve taşlarla oynadığı bir oyundan bahsetmektedir. Çok içten ve ciddi bir şekilde bu oyunu oynadıklarına inanıyordu. Ancak, bu savaşçı ruh Gulab Singh'in hoşuna gitmediğinden onu yasakladı.⁹⁵ Sanki, Keşmirli, hiçbir hakka sahip olmadan itaatkâr bir tavır takınmaları ve isyan eğiliminde olmamaları bekleniyordu. Bütün nüfusu baskı altında tutmak için bu tür adımlar atıldığında, geriye, direnişlerini tanımlamada onları temsil edebilecek çok az varlıkları kalıyordu. Ayrıca Lawrence kitabında Keşmirli *Zulmparast(zulme tapan)* ya da tiranlığa tapanlar olarak da tanımlamıştır. Öyleyse, onlar baskıya, baskıcı kurallara ve resmi ayrımcılığa alışkın olduklarından, aynı zamanda zulüme de tapacaklardı! Bu Keşmir hakkında en karanlık ve en acımasız gerçeklerden biriydi.

Baskıcı yönetime karşı Keşmir direnişinin ve isyanının bir göstergesi olan sembol şiirdi. Şiirler, halk tarafından yakalanma korkusu olmadan kolayca yayılabilirdi. Çünkü şiir, politik propaganda aracı olarak yayınlanmıyordu.⁹⁶ Chitralekha Zutshi, Keşmirde erken

⁹² Khan, Ishaq. *Perspectives of Kashmir: Historical Dimensions*. 1983, s. 181.

⁹³ Farklı protesto türlerinin detayları ve isyanın bazı önemli tezahürleri üçüncü bölümde ele alınacaktır. Burada, Dogra yönetimine ve Dogra yöneticilerine karşı Keşmir'den çıkan farklı seslerin neler olduğunu anlamaya çalışıyorum.

⁹⁴ Sofi, 2009, Cilt II. s. 789.

⁹⁵ Lawrence, 2005, s. 255.

⁹⁶ Sadece Dogra döneminin son on yıllarında böyle olabilirdi; fakat bizi burada Dogra yönetiminin sadece 1931 tarihine kadar olan kısmı ilgilendirdiği için burada bu konulara değinmeyeceğiz.

Dogra yönetimi boyunca oluşan Keşmir siyasi fikrinde şiirin önemi hakkında ölçülü bir görüş sunar. O, bu dönem boyunca, “büyük ölçüde sözlü edebiyata yönelen bir toplumda şiirlerin dingin bir tercih olduğunu, kıraathane toplantıları, tapınak ziyaretleri gibi topluluk etkinliklerinin şarkılar ve şiirlerin varlıkları etrafında döndüğünü” düşünüyordu.⁹⁷ Vadide basın ve herhangi bir politik kuruluş olmadığından, şiir oldukça önemliydi. Böylece, insanlar dini ve sosyal toplantılarda bir araya geldiklerinde, sel veya kıtlık gibi karşılaştıkları felaketlerden ya da yöneticilerin zorbalığından bahseden şiirler okur ya da dinlerlerdi. Bununla birlikte, bu dönemdeki şiirin büyük bir kısmının, tür olarak manevi, romantik ya da dinsel içerikli olduğu çıkarmak doğru değildir. Bu dönemde devletin özellikleri, insanlardan yansıyan özellikler ile uyuşmamasına rağmen, insanların bu sefil halinin sorumlusuydu.⁹⁸ Bu nedenle, insanların, sefalet zamanında ilahi yardım istemeleri ve kendi sıkıntıları için kendi manevi çöküşlerini suçlamaları daha olasıdır. Tüm bunlardan daha öncelikli olarak, uzun süredir bastırılmış bir toplum, çevredeki insanların çok ciddi bir şekilde ele alınması sebebiyle de, kanunun yanlış tarafında olmaktan korkuyordu.⁹⁹

Dolayısıyla şiir, halk üzerindeki resmi eylemin ve bunun sonucunda kitlelerden gelen tepkinin ölçüsünü anlamak için önemli bir araçtır. Bu dönemde öne çıkan bir dizi şair ve edebi figürden bahsettim. Bunların arasında en önemli isimlerden biri on dokuzuncu yüzyılda Dogra hâkimiyeti altında yaşayan Maqbool Şah Kralwari idi. Edebî başarıları içinde en çok beğenileni Keşmir tarzında yazılmış olan bir çeşit masnavi yorumu olan *Gulrez'dir*. *Gulrez* bir tür Pers şiiridir. Bunun dışında, o dönemde Keşmir nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan iki farklı sınıf üzerine yazdığı birkaç şiirde de oldukça başarılıydı. Bu topluluklardan Biri *Pir* topluluğuydu ve *Pirnama* unvanı vardı, diğer topluluk ise *Greesnama* unvanıyla anılan

⁹⁷ Zutshi, 2003, s. 149. Zutshi, vadideki politik oluşumlar karşısında şiirsel geleneklerin büyümesine çok önem verir. Ayrıca, Babür dönemi boyunca, "ilk olarak Keşmirli şairlerinin otonom olarak bölgesel bir aidiyet duygusu yaratmaya başladıklarını" doğrular. (Zutshi, 2003, s. 29). Babür dönemi sonrası yönetimin yabancı karakterini, yüzyıllar boyunca sürekli olarak, keşmir halkının belirgin ve ulusal karakterini büyük ölçüde dile getirmiştir.

⁹⁸ Bu, bunun üzerine yapılacak olan hatalı bir genelleme olabilir, ancak aynı zamanda elimizin altında bulunan kaynaklardan çıkarılacak sonuç budur. Haklı olduğumu kanıtlamak için önemli bir olaya işaret etmek istiyorum. İnsanlar yirminci yüzyılın başlarında reformlar için savaştıklarında, Pratap Singh'in saraydaki insanlardan birine, bu insanların İngilizlerden satın alınmış olmaları nedeniyle hiçbir haklarının olmadığını iddia ettiği söylenir. Nasıl ve ne cüretle bir şey yapılmasını talep edebilirler? Bu, Dogra Dönemi boyunca Keşmir'deki Dogra ayrımcılığının geldiği seviyeydi.

⁹⁹ Birçok Avrupa yazarının seyahatnameleri ve diğer kayıtları, küçük suçlar için aşırı cezalandırma örnekleri ile doludur. Örneğin, bir İngiliz memuru, kıtlık yıllarından birinde "açlıktan nedeniyle, bir kaç balık yakalamaya çalışırken yakalanan üç zavallı insana verilen cezanın, yerleşim yerinden millerce uzakta izole bir nokta olan nehrin kıyısında bir yerde, çıplak bir halde zincire vurulduklarını gözlemlediğini aktarır. Zaten aç olan bu kişilerin her biri kokuşmuş balıklardan bir kolye takıyorlardı ve orada üç gün ve üç gece aç susuz kalacaklardı. (Saraf, 2009, s. 256).

vadinin köylülerindeydi. Keşmir'de Pir'lerin sayısı oldukça azdı ve bu sınıf çoğunlukla Müslüman vaizlerden oluşuyordu. "Üst sınıf" Müslümanlar olarak kabul edilirdi. Eğer onlar geleneksel olarak zaten yaptıkları vaaz etme eyleminde değillerse genellikle bürokrasi ya da diğer işletmelerde yüksek mevkilerde bulunurlardı. Maqbool'un kendisi de Pir topluluğuna mensup olmasına rağmen, bu dönem boyunca yaşam tarzlarının dengeli bir eleştirisini benimsemesi sebebiyle övgüyü hak etmiştir. Azad, Maqbool'un, bu dönemdeki köylülerin Allah c.c.'dan sapmalarının, fakirleşmelerinin ve yaptıkları işlerde hiç mi hiç dürüst olmamalarının ana nedeninin Pir'lerin Ruhani çöküşü olduğuna inandığından bahsetmektedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla, bu köylülerin karakterlerini ve yaşama biçimlerinde ahlak unsurlarını geliştirme sorumluluğunun Pir'lere ait olduğu düşünüyordu. Ama onlar bu sorumluluklarında başarısız olmuşlardı. Aşağıdaki dizeler onun Pirnama adlı eserine ait olup Maqbool'un kendi topluluğundaki konumunu ortaya çıkarmaktadır:

*Tuethi aala te hum adna bene muet
Che rehzan rehnuma lookan banemuet...
Chares tei bangeh cheth ues nangei faeri
Karan tuss puzs dapan yei gayi faqiri¹⁰¹*

Çeviri: Büyük ve küçük aynı kapta

Bizi esir alanlar olmuş rehberimiz

İçki ve esrar aldıktan sonra çırıl çıplak aylak aylak gezecek olanların

İnanır insanlar kutsiyetine ve şahsiyetlerine

MY Teng, Pirnama'nın aslında uzun bir şiir olduğunu ve bu nedenle onu 140 dizeye kadar düşürmeye zorlandığından bahseder. Bu zorlama, bir çoğu, o dönemde MY Teng'in toplumundaki önemli güç ve etki sahibi insanlardan gelmişti.¹⁰² Bu süreçte kendi topluluğu hakkında verdiği birçok bilgi, sonsuza kadar bizim için kayboldu.

Köylülerle ilgili olarak Maqbool, ekonomik olarak farklılaştırılmış bu sınıfa karşı farklı kötü alışkanlıklar atfederek daha iddialı bir beyanda bulundu. Muhammed Yousuf Teng, Maqbool'un *Quliyaatını* tanıtırken, Dogra hükümdarlığının ilk yıllarında yazıldığını ve kitapta bu yıllarda yaşayan insanların kızgın tavada patlatılan darı tanelerine benzettiğinden

¹⁰⁰ Azad, Abdul Ahad. *Kashmiri Zubaan aur Shayiri* (Keşmir Dili ve Şiirler). 2005, Cilt III, s. 195. Kitap Urduca'da olduğundan, Azad'ın çalışmalarının çevirisini elimden geldiğince yapmaya çalıştım. Azad, Maqbool Shah Kralwari'nin eserlerinin uzunca takdir etmiş ve kritiğini yapmıştır ve ona büyük çapta saygın bir şair gözüyle bakmıştır.

¹⁰¹ Kralwari, Maqbool Shah. *Quliyaati Maqbool*. 1991, s. 23.

¹⁰² Kralwari, 1991, s. 36

bahseder. Ayrıca kölelik de her yana yayılmış haldedir.¹⁰³ Maqbool'un atıfta bulunduğu köylülere karşı sert ve acımasız bir üslup kullanmıştır. Teng gibi bazı köylülerle yaptığı kişisel kötü deneyimlere ek olarak *Greesnama'da da* köylünün bazı iki yüzlü ticaretini ve genel karakteri analiz edip anlayabileceğimiz *birçok örnek de vardır*. Köylünün bu ticareti veya ilişkileri, devletin doğasına dikkat çekerek ve sıradan bir köylünün ikiyüzlü karakterinin inşa edilmesinden bir şekilde devletin doğasının sorumlu olduğuna işaret edecektir.

Köylüler uzun bir süredir hiç bir zaman yerli halka karşı herhangi bir sempati duymamış olan Afgan, Sih ve Dogra'ların sert yönetimi altındaydı. Maqbool, bir köylünün gündelik hayatındaki sahtekârlık, hileli ve alçakgönüllü tutumlarını gözler önüne seren bir dizi anekdotlar vererek bunlar üzerine yorumda bulunur. *Greesnama'da* verdiği anekdotlardan birinde bir köylü hakkında bir olaya işaret ediyor. Zengin bir insan, köylüden parasını geri vermesini istediğinde, karşılık olarak köylü ona herhangi bir borcunun olmadığını hatta zengin adamı borcunu ödememekle suçlar. Bu sırada, borç vereni suçlamanın yanı sıra, köylü borçlarını ödemekten kaçmak için zengin adamı acımasızca döver.¹⁰⁴

Thagan tei baez garan hund chu ustaad

Mangan waqtas ames shaitan chu imdad¹⁰⁵

Çeviri: O (köylü) dur ki haydutluğun ve kandırmacanın efendisi
Şeytan bile bazen ona danışır.

Maqbool, köylünün halkla ticaretinde sahtekârlık yaptığını anlatan bu tür pek çok örnek veriyor. Köylünün ekonomik koşulları çok kötü olmasından dolayı Maqbool kendisine atfettiği şekilde davranmak zorunda olduğunun altını çizmek yeterli olacaktır. Bu durum, Maqbool'un *sazavolla* ilgisi olan bir köylü hakkında anlattığı aşağıdaki olayla daha da desteklenecektir.¹⁰⁶ *Sazavol*, köy düzeyinde gelir toplamakla görevli bir devlet memuruydu ve çoğu zaman da Keşmirli bir Pandit idi. Maqbool bir *sazavolun* varlığında köylünün farklı bir yönünü resmetmiştir. Köylü, *sazavolun* huzurundayken, onun tüm ihtiyaçlarını karşılamak için hizmetkâr bir tavır ile el pençe divan duracaktı. Maqbool, köylünün bu tavrıyla alay eder, fakat kendisine olan saygısını hiçe sayarak bunu yapması için köylüyü zorlayan sebepleri de takdir etmez.

¹⁰³ Kralwari, 1991, s. 21-22.

¹⁰⁴ Kralwari, 1991, s. 50-52. Köylülerle ilgili hikâyeler dizeler halindedir ve ben burada hikayenin özünü anlatıyorum

¹⁰⁵ Kralwari, 1991, s. 52.

¹⁰⁶ Sazavol genellikle on köyden sorumlu olurdu. *Görevi Shiqdar'ların* çalışmalarına teftiş edip *Kardar'a rapor vermektir*. (Hangloo, Rattan Lal. *Agrarian System of Kashmir* (Keşmirde Tarım Sistemi): 1846-1889. 1995)

Salamei Subhanas watan chei sarei
karan ches saer buen buen ijvazari
Nivan ches peshkash veth veth kokarpuet
*Hevan vodeh peth tuleth fakhran tehenz joete*¹⁰⁷

Çeviri: Saygılarını sunmak için geldiler sabah erkenden
Onun huzurunda Herkes ona hürmet etti (*sazavol'e*)
Sunuldu ona en büyük kuş
Koydular başları üstüne onun ayakkabılarını hem de kıvançla

Bu, iki yüzlülüğü nedeniyle acı çekmesi gereken Dogra hakimiyeti altında yaşayan Keşmir'li bir köylüdür. Bir yandan insanları soldan, sağdan ve merkezden aldatan biri gibi görünürken, diğer yandan da zamanı, enerjisi ve kaynaklarıyla başkalarına hizmet edecekti. Ama bu aynı zamanda onun ekonomik durumuna bağlıydı. Bir köylünün zar-zor elde ettiği ürünlerinden elinde birkaç parça kalması için, yıllık hasat sırasında *sazavol'e* hizmet etmesi ve onu el üstünde tutması gerekiyordu. Her şey, bu dönemde devletin mutlak ve despotik bir yapı olduğu ve halkın kazanılan her kuruş için çabalamak zorunda olduğu gerçeğine dayanıyor. Dogra devleti, Avrupalıların kış mevsimlerinde – hasatın köylülerden toplandığı bir zamanda - Kashmir'de kalmasına izin verilmediği gibi, aynı zamanda hasadın toplanması sırasında Dogra ordusu tahsildarlara eşlik ediyordu. Tüm bunlar yönetimin zulmünü ve zorbalığını doğruluyordu. Köylüler, bu şekilde uzun süre acı çeken en büyük nüfus grubu olduklarından, köylülerin karakterlerine sefil niteliklerin atfedilmesi, Maqbool'un Greesnama'sı dışında bu dönemin diğer şiirsel kaynaklarından da anlaşılabilir.

Bu dönemde Keşmir'deki durumu ve acıklı koşulları şiirlerinde tarif eden diğer birçok Keşmirli şairin dışında, Keşmir'de yaşamayan ve Keşmir halkını destekleme de sesleri oldukça gür çıkan Keşmirlielerde de vardı. Bu kişiler arasında Munshi Muhammed Din Fouq, Dogra Maharajas'a karşı uzun yıllar (Press of Punjab)Pencap Gazetesi'nde aktif eleştiriler yapan ve bu konuda en çok konuşan Keşmirli idi.¹⁰⁸ O, aynı zamanda bir şairdi ve Dogra Maharajasına Keşmir halkının karşı karşıya olduğu sıkıntı ve adaletsizlikleri arz etmekten çekinmemişti. Aşağıda alıntılanan bazı beyitler, Keşmir halkı ile ilgili kaygısını gözler önüne

¹⁰⁷ Kralwari, 1991, p. 55.

¹⁰⁸ Fouq, yirminci yüzyılın başlarında Lahor'da yaşayan Keşmirli bir sürgün idi. Mesleği olan gazeteciliğin yanı sıra, o aynı zamanda iyi bilinen bir tarihçi ve şairdi. Keşmir hakkında pek çok kitap yazmıştır. Pek çok diğerlerinin arasında başlıca eserleri: *Mukammal Taarikh-i-Kashmir*, *Taarikh-i-Aqwami Kashmir* and *Khwatin-i-Kashmir*.

sermektedir. Bunun yanı sıra bu şiirler halk arasında şiddetli bir huzursuzluk olduğu gerçeğini de gözler önüne sermekte ve Dogra Raj'ının yönetim yapısı içindeki anormalliklere de dikkat çekmektedir.

Khuld hai Kashmir tou hain ues main azaab-i-naar kyon

Kya hua karta hai jannat main kyon aazar bhi

Ek tou begaar lein phir ues pe mazdoori lein

Martein hain aah zaalim, teer bhi talwar bhi

Ye tashaddud kaash pahonchaye koi maharaj tak

Baa khabar haali ragbatt se tou ho sarkar bhi¹⁰⁹

Çeviri: Eğer Keşmir cennetse, neden her yerde sefalet var?

Cennette cefa olur mu hiç?

Angarya ve fahiş vergiyle soyup soğana çevirirler

Bu zalimler seni tam anlamıyla öldürürler...

Yok mu birileri haber verecek mihraceye bu zulümden

Olur, belki haberi hükümdarların halkın halinden.

Keşmir'de Dogra dönemi bir asırdan biraz daha uzun sürdü ve çoğu Keşmir için dehşet verici olan farklı tonlarda bir dönemdi. Keşmir, 1947'den sonra Hindistan ve Pakistan'ın arasındaki çatışmanın merkezi haline geldiğinde, Hint Yarımadası'nda birçok akademisyenin ilgisini çekti. Dogra yönetimi, Dogra'nın Hindistan'a ilhakını kabul etmesiyle ortadan kalkarken; Keşmir, Pakistan'ın bir kabile baskını sonrasında, Hindistan ve Pakistan arasında bölünmüştü. Keşmir meselesinin uluslar arası bir hale gelmesi, onu geniş çaplı bir araştırma konusu haline getirmiş, böylelikle ayrışma sonrası farklı sorunların kökleri olarak, Dogra rajına ve 1947'ye kadar olan olaylara ve uygulamalara bakılmaya başlamıştır.

Keşmir dönemindeki önemli bilimsel çalışmaları yapanların bazıları G. M. D Sofi, P.N.N. Bamzai, M. Y. Saraf, Alastair Lamb ve P.N. Bazaz'dır. Tüm bu kişiler, Dogra döneminin son yıllarında yaşamıştır. Bu dönem yani bölünme günleri hakkında, kendi kişisel anlayış ve önyargılarını yazdılar. Keşmir ve Hint kaynaklarını kullanan Sofi ve Bamzai, çalışmalarını Hintli bakış açısına göre yapmış. Saraf ise, Pakistan Keşmir'inde yaşayan bir Keşmirliydi ve çalışmalarında Lahor arşivlerini kullandı. Ayrılma sırasındaki Pakistan'ın bir sempatzanı gibi görünen akademik çalışmaları ile Alastair Lamb'de Saraf gibiydi. Bazaz,

¹⁰⁹ Atif, Rattan Lal Hangloo, *Muhammad Din Fouq: His Life and Works*. s. 64.

Dogra'nın yönetimini eleştiren ve 1947'de Dogra yönetiminin bitiminden önce ve sonra Keşmir üzerine çok fazla kitap yazmış bir Keşmir Panditi'dir.

Bamzai, Dogra Maharajalarının kişiliklerini eleştirip, onları bireysel olarak değerlendirmeye daha fazla bağlı kalırken, Sofi, anıtsal eseri *Kashir'de* Dogra yönetiminin ölçülü bir eleştirisini sunmaktadır. Her Dogra yöneticisini yermese de, şunları açıklamak için devam etmiştir: “İnsanların, aydınlanmada, refahta ve yaşam standardının hızla yükseltilmesi arzularına sempati göstermede Dogra yönetimi yetersiz kalmıştır. İngiliz yönetimi ile ilişkilendirilen verimsizlik çıkarımına göre, vadiye en az İngilizlerin Hindistana olduğu kadar yabancıydılar.¹¹⁰ Benzer şekilde, Bazaz, eşsiz sosyalist tutumuyla “genel olarak ve burjuva bakış açısından, Dogra yönetimi bir Hindu Raj'tır.” demiştir. Bu iddia, Dogra devletinin aslen Müslüman özlemleri, hakları ve sorunlarıyla çok az benzerliği olan ve doğası itibari ile “Hindu” bir devlet olduğu gerçeğine işaret edecek örnekleri takip edecektir. Sofi, yukarıdaki iddiayı kanıtlamak için aşağıdaki örnekleri vermiştir: inek kesimi yasaklandı ve suçlular ağır bir şekilde cezalandırıldı; Dogra yönetiminin hüküm sürdüğü yüzyılda, devletin 28 başbakanından hiçbirisi Müslüman değildi; Dogra ordusundaki 13 taburdan sadece bir buçuğu Müslümandı; Silah Yasası, Hindu Rajput'ların ruhsatsız şekilde ateşli silah taşımalarına müsaade ederken, tüm Müslüman sınıfları bundan men etmişti.¹¹¹ Müslümanlara yönelik bu türden politik ayrımcılık, Keşmir döneminde Müslümanların Pandit kardeşlerine oranla çok daha fazla acı çektiği gerçeğini kanıtlamak için yeterli olacaktır.

Yeni kurulan Pakistan devlet materyallerini ve kaynaklarını kullanarak Keşmirlilerin uğradığı sayısız haksızlık için Dogra hükümetini suçlayan, sınırın diğer tarafında çalışan bilim adamları için de durum az çok aynıydı. Saraf için, Keşmir'de refahın olmayışının sebepleri, bölgenin Dogralarca ihanetle elde edilip satın alması ve insanların yönetim deneyimine sahip olmayan bu kişilerce baskıyla boyunduruk altında tutulmasıydı. Birçok kez yöneticisi olarak atananlar belki de okuma yazma bile bilmeyen cahil Dogra'lardı.¹¹² Bu, halihazırda vadide bulunan ve bu unvanları daha fazla hak eden adaylara tam anlamıyla haksızlıktı. Müslüman muhataplarından daha az eğitilmiş olan küçük Kashmirli Pandit topluluğu, yavaş yavaş vadideki hükümet işlerinde tekelleştirmeye başladı ve çoğunluğu Müslüman olan kitleler için çok fazla rahatsızlık kaynağı oldu. Saraf, kendileri muzdarip olduklarından Müslümanların, Pandits komşularına yakıştırdıkları lakapların sayısından bahseder. Bunlardan bir tanesi, Pandit sadece işsiz olduğu zamanlarda arkadaşları anlamına

¹¹⁰ Sofi, 2009, Cilt II. s. 829.

¹¹¹ Sofi, 1974, Cilt II. s. 823.

¹¹² Saraf, 2009, Cilt I, s. 298.

gelen "Batta Yaar, Berozgaar" idi. Bir diğeri "Batta chuh Gratta" dir. Bu, bir Pandit seni taş değirmenin etini öğütmesi gibi öğütür anlamına gelmektedir. Her şey, Dogra hükümetinin halka karşı ne denli duyarsız olduğu göstermektedir çünkü onların tek derdi olabildiği kadar çok gelir elde etmektir. Ve bu süreçte, Keşmir'deki her şeyi hükümetin alt basamaklarını kontrol eden adamlar olan Keşmirli Panditler'e bırakacaklardı. Bu adamlar devletin kaprislerine ek olarak insanlara kendi çıkarları için zulmetmeye başlayacaktı.

Saraf görüşlerini, esas olarak Pakistan kaynaklarıyla çalışan Alaister Lamb'in gözlemleri ile destekledi. Lamb, "devlet hayatının her alanında Müslüman çoğunluğa karşı ayrımcılık yapıldığını ve açıkça Hindular lehine tasarlanan mevzuatın uygulanmasının söz konusu olduğunu" kabul eder.¹¹³ Saraf'ın da yaptığı gibi, Kashmiri Pandit'leri, Keşmir kitleleriyle ilişkilerinde "kötü şöhretli ve kaprisli"¹¹⁴ olduğu için daha sert bir şekilde ima etmesine rağmen Burada Lamb, aşağı yukarı Sofya ve Bazaz ile aynı görüştedir.

Bu tecrübeli akademisyenlere ek olarak, Keşmir'deki insanların kişisel günlükleri ve daha önce akademisyenlere ulaşamayan arşiv belgeleri gibi bazı yeni kaynaklar kullanarak Keşmir ile ilgili bilimsel çalışmalar üzerine birkaç yeni görüşü yansıtan, güncel görüşler vardır. Bu önemli eserlerden bazıları, Prof Rattan Lal Hangloo, Chitrlekha Zutshi and Mridu Rai'ye ait olup, epey saygınlık kazanmış ve Keşmir ile ilgili güncel makale ve çalışmalarda sık sık atıfta bulunulan eserlerdir. Keşmir ile ilgili yazı yazmış birçok kişi olmasına rağmen, bu kişilerin buradaki çalışmamız ile alakaları yoktur.

R. L. Hangloo'nun bu dönemdeki çalışmaları, Keşmir vadisinde köylü olmanın zorluk ve sıkıntılarıyla ilgilidir. Diğer ikisi ise kapsam olarak daha geniş olmakla birlikte politik ve dini yönleri de işler. R. L. Hangloo, çalışmaları, Jammu devlet arşivlerindeki zengin kaynakları bir kullanarak, ihtiyatlı bir şekilde "Keşmir köylüsü sürekli ızdırap çekmiş gibi görünmektedir" ifadesi ile bitirmektedir.¹¹⁵ Ayrıca, Dogra dönemi Keşmir'inde, vadiyi yağmalayan çok sayıda harç ve vergiyi de aktarır. R. L. Hangloo, daha sonra, köylünün sorunlarının sorumluları olarak "geri kalmış tarım teknolojisi, yetersiz sulama ve aşırı vergi yükü nedeniyle düşük üretim seviyesi" olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁶ Bu sadece Dogra hükümetinin tebaasına karşı duyarsızlığını göstermektedir, çünkü halkın refahı için pratikte hiçbir şey yapılmamıştır. Dogra hükümetinin açgözlülüğünü ve duyarsızlığını kanıtlamak için Saraf, 1871 yılına ait verileri sundu ve Keşmir'e ne kadar az harcama yapılacağını gösterdi. O

¹¹³ Lamb, Alastair. *A Disputed Legacy (Tartışmalı Bir Miras): 1846-1990*. 1993, s. 84.

¹¹⁴ Lamb, 1993, s. 84.

¹¹⁵ Hangloo, Rattan Lal. *Agrarian System of Kashmir (Keşmirde Tarım Sistemi) (1846-1889)*. 1995, s. 112.

¹¹⁶ Hangloo, 1995, s. 120.

yıl içinde yaklaşık 60 lak rupi gelirinden, Dogra hükümeti, Avrupalı ziyaretçilere üç lak harcadı ve vadideki yollara ve kamu binalarına, oldukça küçük bir sayı denebilecek kırk altı bin sterlin harcadı.¹¹⁷

Mridu Rai ve Zutshi, Dogra rejimini benzer bir şekilde tanımlamaya devam etti. Rai, Dogra devletiyle ilgili olarak, özellikle akılda tutulması gereken temel ayrımın, sadece Hindular tarafından yönetilmemesi gerekirken, Dogra devletinin bir Hindu devleti haline geldiğinin altını çizer.¹¹⁸ Böylelikle, Bazaz'ın Dogra yönetimi hakkındaki görüşlerini tekrarlamasına rağmen devletin “Hindu doğasını” nasıl benimsediğini ve karakter haline getirdiğini göstermeye çalışır. Ranbir Singh'in zamanında derlenmiş iki eseri, Dastur-ul-Amal (1882) ve Ain-i-Dharmarth (1884)'i örnek gösterir. Bunlar, Ranbir Singh'in kendi yönetimi boyunca kendisine görev edindiği Hindu dininin yüceltilmesi ve egemen ailelerinin egemenliklerinin temeli olarak bu inanca bağlılığın onaylanmasını sağlamak gibi çeşitli tedbirlerin oluşumunu temsil ederler.¹¹⁹ Zutshi, Dogra yönetiminin dini duyarsızlığı ile ilgili aşağı yukarı aynı şeyi iddia ediyor. Bu iddia, yirminci yüzyılın başlarındaki Keşmir vadisinde yavaş yavaş siyasi protesto oluşlarının başladığı ile ilgiliydi. “Dogra devleti, egemenliklerinin sağlamlaştırmak için Hindu inancının sembollerini yeni kazanılmış bu topraklar üzerine çizdiğini” söylüyor. Bu, Dogra devletinin Hindu ve Müslüman kutsal alanlarına farklı bir hamilik getirdiği ve Hindu tapınaklarının devletin özel korunması altına girdiği anlamına geliyordu.¹²⁰ Bu farklı tutum devlet tarafından aynı zamanda başka türlü de takınılmıştı. Şöyle ki: “devlet okulları aracılığıyla tebaa içerisinde hiç utanmadan farklı kimliktekini yükseltmişti”.¹²¹

Dogra devleti, Keşmir'deki seleflerini karakterize eden manevra ve adaletsizliklere silsilesidir şeklinde düşünmek doğru olmaz. Keşmirin durumunda, aslında öngörülen şeyler ‘kayıtsız yabancılar’ ve ‘Ortodoks Hindu’ların yönetimidir. Satın alınmış olan bu bölgede, parayı, eyaletin refahı için harcamaktan ziyade toplayıp elde tutma endişesi içindeydiler. Keşmir'de yaşamaya çalıştıkları reformlar ve düzenlemeler, esas olarak efendilerinin yani Hindistan'daki İngilizlerin politik baskısından kaynaklanıyordu. Sonuç olarak, bu reformlar ve diğer refah tedbirleri, yağma eğiliminde olan otoriter ve mutlak yöneticilerin nedeniyle çok ama çok uzaktaydılar.

¹¹⁷ Saraf, 2009, Cilt I, s. 289

¹¹⁸ Rai, Mridu. *Hindu Rulers, Muslim Subjects* (Hindu Krallar, Müslüman Halk). 2007, s. 7.

¹¹⁹ Rai, 2007, s. 114.

¹²⁰ Zutshi, 2003, s. 246.

¹²¹ Zutshi, 2003 s. 193.

3. BÖLÜM

KEŞMİR'DE POLİTİK HAREKETLİLİK EDEBİ BAŞKALDIRININ ORTAYA ÇIKMASI

Bu çiçeklerle bezeli toprakları yüceltmek ister misin?

Bırak dans etmeyi şarkı söylemeyi,

Sars yeryüzünü, salıver öfke rüzgarlarını ve yıldırımlarını.

Başlat o yüce fırtınayı.¹²²

Yüzyıllar boyunca, Keşmirliler fetih, baskı ve zulüm altında hayatta kalmanın yollarını öğrenmek zorunda kaldılar. Onlar, itaatkâr olmayı, nabza göre şerbet vermeyi, tüm çatışmalardan kaçmayı ve çoğu zaman en korkunç durumlarda dahi elden gelenin en iyisini yapmayı öğretmek zorunda kaldılar.¹²³

Keşmir, en meşhur hanedanlardan üçü olan Afgan, Sihler ve Dogralar tarafından yönetildi. Bu hanedanlar, On dokuzuncu Yüzyılda Keşmir'de izlerini bıraktılar. Bu dönemde, sosyal veya ekonomik sektörlerin neredeyse hiçbirinde elle tutulur bir gelişme olmadı. Yirminci yüzyılın başlangıcına kadar, eğitim ve sağlık sektörlerine çok az harcama yapıldı ve kültürel ya da sosyal gelişime karşı tam bir politik ayrımcılık uygulandı. Prem Nath Bazaz, 1750'den 1880'e kadar olan dönemi kitlelere aşırı baskıcı dönem olarak nitelendiriyor. Bu dönemde Keşmir'e hükmeden üç hanedan halkı baskı ve korku altında yöneterek insanları ezdi ve onların ruhlarını öldürdü.¹²⁴ Rattan Lal Hangloo, bu dönemi, "tarımsal ekonomik altyapı, ulaşım, sulama ve taşkın kontrol sistemleri ihmal edilmiş, bunun yanı sıra, zor bir yıl geçirmiş veya kötü hasat elde etmiş olan köylüye vergi indirimi veya muafiyeti yapması gerekirken, ona zulmeden yozlaşmış ve beceriksiz bürokratik yönetimin baskısının hüküm

¹²² Ghulam Ahmad Mahjoor. P. N. Bazaz'ın, *Struggle for Freedom in Kashmir* (Keşmir'de Özgürlük Mücadelesi) eserinde bulunmuş, 1954, s. 245.

¹²³ Brigid, Keenan. *Travels in Kashmir: A Popular History of its People, Places and Crafts*. 1989, p. 19. Bu gezgin, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Keşmir'de bulunmuş ve bu dönemde anılarını yazmış olsa da, bu satırlar, Hint politik manevraları altında devam eden Dogra döneminin mirası hakkında, çok şey söylemektedir. Özellikle 1953'ten sonra, Keşmir yöneticileri, çoğu zaman halkın liderleri olmaktan ziyade Keşmir'deki Hint devlet görevlileri olarak anılıyordu. Hint Jammu ve Keşmirindeki seçimler genel olarak saçmalığa dönüyordu.

¹²⁴ Bazaz, 1954, s. 103.

sürdüğü” yarı-anarşik bir dönem olarak adlandırıyor.¹²⁵ Bunlar, Keşmir halkını daha çok sefalete sürükledi ve onları Dogra hükümdarlarının ve onların dalkavuklarının merhametine bıraktı. Uzun yıllar boyunca askeri faaliyetlerden sürekli olarak uzaklaştırıldılar. Bu nedenle de hak ve ilkeleri için savaşıma isteklerini, güçlerini, canlılıklarını ve kararlılıklarını yitirdiler. Baskıcı rejimler, vadiyi parçaladı ve insanların her faaliyetini didik didik incelediler. Bu, diğer kültürel uygulamalara ek olarak dönemin edebiyatını da ciddi biçimde etkiledi. Yüksek vergilendirme ve sıkı yasalar nedeniyle sıradan bir vatandaşın hayatının her evresinde, devlet etkisi çok derinlemesine hissediliyordu.

Bu bölümün başında alıntılanan yazı, 19. yüzyılda Avrupalı gezginler tarafından Keşmir ile ilgili yapılan pek çok gözlemden biridir. Bu dönemde, Keşmir gözlemcilerinin en yaygın ortak savı, Keşmir halkı fukaralığın, sefaletin, baskının ve boyun eğmenin en dibinde olduklarıdır. Böylesine sefil durumdaki ırktan ne gibi bir gelişme beklenebilirdi? Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen on dokuzuncu yüzyılda Keşmir şiirsel edebiyatı gelişmeye devam etti. Bu gelişme yirminci yüzyılda hızlanarak arttı. Bu çalışmada, Keşmir halkının, bir çok protesto taktiğinden birisi olarak, Dogralı yöneticilerinin yabancıları oldukları bir dilde kendilerini ifade etmelerini ele alacağım. Ve bu edebi şahsiyetler, kendilerini anadillerinde ifade ederken, kitleleri yüzyıllık gafletten uyandırdı. Birçok yönden şiirleri, 19. yüzyılın "zulmparast" yani zulme tapan Keşmir toplumunu, yirminci yüzyılın ilk yarısında Dogra devletine karşı çıkan bir toplum haine getirdi.¹²⁶

3.1. 1931 Öncesi Protestolar ve Siyasi İtirazlar

On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başları tüm Hint Yarımadasında yoğun politik mücadeleler dönemi olmuştur. İngiliz Hint Hükümetine karşı bir takım köylü, aşiret ve işçi mücadeleleri olmuştur; ve bu mücadelelerin çoğu oldukça şiddetliydi. Bu mücadeleler, Hindistan'daki İngiliz emperyalizminin elinde ekonomik, sosyal ve politik ayrımcılığa son vermek istiyordu. İngilizler, Keşmir'i *Maharaja* Gulab Singh'e teslim ettikleri zaman,

¹²⁵ Hangloo, Rattan Lal. *Agrarian Conditions and Peasant Protest in the Princely State of Kashmir* (Keşmir Devleti'nde Tarım Koşulları ve Köylü Protestoları) 1846-1931. Atif, Y. Vaikuntham (ed.) *People's Movements in the Princely States* (Krallar Devletleri'nde Halkın Hareketleri). 2004, s, 168.

¹²⁶ Burada, 1931'den sonra, Dogra yönetimine karşı patlak veren siyasi isyanın ana nedeninin bu olduğunu söylemek safık olur. Bu durumunun oluşmasında başka nedenler de vardı. Ancak edebi etki, Keşmir'deki siyasi devrimin gerçekleştirilmesinde önemli bir faktör olmuştur. Bununla ilgili savlarımı bu bölümün daha sonra ki kısımlarında paylaşacağım. Ayrıca, bu bölümde Keşmirilere atfedilen *zulmparast* yaftasının tutulur tarafının olmadığı kanaatindeyim. Zalim ve baskıcı olan bu tiranlığa tapmış olan halk, neden ona karşı çıksın?

Hindistan'daki konumlarını iyi bir şekilde pekiştirmişlerdi ve bu gibi isyan ve direnişleri sert bir şekilde bastırmada da gayet başarılı bir hale gelmişlerdi. Ama yine de, durumlarından hoşnut olmayan köylüler ve kabileler, Hindistan'daki son günlerine kadar İngilizlerin zorbalığına karşı çıkmaya ve onlarla savaşmaya devam etti.¹²⁷

Dogralar, her ne kadar İngilizlerin siyasi vasalları olsalar da, köylü ve işçi grevlerini henüz gerçekleşmeden önlenmesinde ve bastırılmasında daha başarılı olmuşlardır. Devletin korkusu halkın içine öylesine işlemiştir ki az sayıda insan Devlet (Dogra yönetimi) hakkında konuşabiliyordu. Dogra yönetimi sırasında ortaya çıkan ilk olaylar baskı ve zulm ile bastırılmıştır. Daha önceki kötü yönetimler olan Afganların ve Sihlerin çatası altında zaten hırpalanmış Keşmir halkının sönük ruhu, Dogralarca da iyice ezilmiştir. Prof İshak Han, bütün bu olumsuzluklara karşın, Keşmirlilerin, dayanılmaz koşullara karşı isyan ruhunu gösterme eğiliminde olduğunu gözlemleyerek¹²⁸, bu dönemdeki bazı isyan ve karışıklıkları da özetler. Bunlardan bazıları: Şal dokumacının 1847'deki protestosu; Şal dokumacının 1865 yılında Srinagar'da yapmış olduğu grev; 1877'deki köylü protestosu; 1886'da Viceroy'a iki dilekçe sunulması; 1907 ve 1909 yıllarında dilekçe verilmesi; 1924'te Lord Reading'e muhtıra sunulması ve 1924 yılında ipek fabrikası isyanı. Dogra egemenliği ile bu sürtüşmeler arasında, 1924 tarihinde Viceroy'a verilen muhtıradaki şikâyetlerden bazıları şunlardır:

- (a) Keşmirli köylülere mülkiyet hakkı tanınması,
- (b) Müslümanların devlet kadrolarında adil temsili,
- (c) Müslümanların Bakanlar Kurulunda da temsil edilmesi,
- (d) Müslümanlar için eğitim kurumları
- (e) *Begaar* ve diğer vergilerin kesin bir şekilde kaldırılması,
- (f) Müslümanlara da eşit hizmetler sunulması,
- (g) Müslümanlara cami ve diğer ibadet yerlerinin serbest bırakılması ve

¹²⁷ Hindistan'da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca köylü ve kabile protestolarını ele alan bir çok önemli eser vardır. Habib Habib, Eric Hobsbawm, Chetan Singh ve Ranajit Guha bu protestolardan bahseden kişilerden bazılarıdır. Köylüler, İngiliz emperyalist baskısına ve yerel toprak sahibi sömürüsüne karşı körü körüne isyan eden güçsüz temsilcilerdir iddiasına meydan okuyan Guha, *Elementary Aspects of Peasant insurgency in Colonial India* (Sömürgeci Hindistan'daki Köylü İsyanının Temel Yönleri) adlı çalışmasında, onların farkındalık ve siyasi değişimi etkileme iradelerini vurgulamaktadır. Böyle bir analiz, özellikle Keşmir'in farklı politik ve ekonomik yapısı başta olmak üzere, birtakım nedenler yüzünden, yüzyılın sonuna kadar, tam olarak geçerli olmamıştır.

¹²⁸ Khan, Muhammad Ishaq. *The Social Background of People's Movement in the Jammu and Kashmir State* (Jammu ve Keşmir Devletinde Halkın Hareketinin Sosyal Arkapları). 1846-1931. Y. Vaikuntham (Ed.). *People's Movements in Princely States* (Krallar Devletleri'nde Halkın Hareketleri) kitabında. 2004, s. 181-182.

(h) Müslümanlara din ile ilgili işlerinde bağımsızlık verilmesi.¹²⁹

Yukarıda bahsedilen Keşmir'deki isyanlar, aynı dönemde Hint Yarımadası'ndaki diğer isyanlar ile karşılaştırıldığında etkisi ve şiddeti daha azdı. Farooq Fayaz *Folklore Kashmir* adlı eserinde, "Köylü üzerindeki baskı ve oluşan mağduriyetler korkunç seviyelere ulaşmasına karşın, Hint yarımadasındaki diğer yerlerden farklı olarak, Keşmir'de tek bir örgütlü köylü isyanı bile yaşamadı" diyerek şaşkınlık içinde bu durumdan bahsetmiştir.¹³⁰ Bu isyanların bastırılması, Keşmirli, Hindistan'daki İngiliz Hükümetine muhtıra sunulması gibi diğer protesto biçimlerine yöneltti. Bu başvurular bile insanlar için çok fazla sıkıntıya yol açtı. Ancak bu muhtıralar, o dönemde güçlü bir protesto aracı olduklarını gösterdiler. Dogra *Maharaja*'ları, insanların, İngiliz yönetimi altındaki Hindistan'ın farklı *Viceroy*'larına sundukları muhtıralar nedeniyle, egemenliklerinin bir kısmını yitirdiler. Keşmir içerisinde Dogra yönetiminin hakimiyetini etkileyecek herhangi bir tehdit yoktu. Yönetimlerini etkileyebilecek tek tehdit, Hindistan'daki İngiliz varlığıydı. Bu nedenle, bu muhtıralar, Dogra Yönetiminin gözünde ciddi bir suç olarak görüldüğü gibi, kendi kurallarına karşı bir başkaldırı olarak da görülecekti. Failerle (1924'te Lord Reading'e muhtırayı verenler imzalayanlar veya verenler), ciddi şekilde ilgilenildi.¹³¹ Ancak 1931'den sonra siyasi ortamın yeni bir evreye girdiğinden, Keşmirli aydınlarla Dogralar doğrudan görüşebiliyorlardı ve artık, muhtıra verme gibi eylemler tatbik edilmiyordu.

Bu oldukça nadir görülen protestolar ve İngilizlere sunulan muhtıralar dışında, Keşmir halkının Dogra yönetimine karşı başkaldırısını tanımlayan birçok başka siyasi protesto biçimi de vardı. Prof. Hangloo, bunların bazıları ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Araziyi işlemekten vazgeçme, Pencap'ın çeşitli yerlerine göç etme, hasatlarını gizleme, çeşitli sufi azizlerin türbelerine yürüme ve oralarda toplanma, Maharaja'ya ve onun

¹²⁹ Hassnain, F. M. *Freedom Struggle in Kashmir* (Keşmir'de Özgürlük Mücadelesi). 1988, s. 19.

¹³⁰ Fayaz, Farooq. *Folklore Kashmir: A Study in Historical Perspective* (Folklor Keşmir: Tarihsel Perspektif Üzerine Bir Araştırma). 2008, s. 237.

¹³¹ Bu mutabakat, kişisel bir ziyaret için Keşmir'e geldiği sırada Lord Reading'e sunuldu. Liderleri Khawaja Saad-ud-Din Shawl ile birlikte birçok önde gelen Keşmirli işadamları ve din adamları tarafından imzalanmıştı. Bölgede yaşayan halkın şikayetlerini ele alan ve taleplerini ileten bir listeydi. Müslümanların Devlet hizmetinde temsil oranının çok az ve yetersiz olduğunu gösteren bir bildiri de bu muhtıra'ya eklenmiştir. Lord Reading şikayetleri Maharaja Pratap Singh'e gönderdikten sonra, Dogra hükümeti, bu şikayetleri ele almak için üç üyeden oluşan bir komite atadı. Komite iddiaları kanıtsız ve yanlış bularak ret etti. Bunun bir sonucu olarak devlet, bu başvuruyu yapan Saad-ud-Din Shawl'ın sürülmesine karar verdi. Bu belgede imzası olan diğer önde gelen kişileri de devlet hizmetlerinden ve olanaklarından mahrum kılma kararı aldı. Devletin iki Mirwaizinin de imzası vardı, onlar bu konuda sadece uyarıldılar ve Camilerin üzerindeki devlet himayesini de kaybettiler.

memurlarına dilekçe gönderme”.¹³² Bu süre zarfında, böylesine bahtsız durumda olan Keşmir köylüleri ve dokumacıları tarafından yapılan bu eylemlerin çoğunun nedeni, devletin bu kişilerden zorla aldığı yüksek vergilerdir. Devlet nüfusunun en büyük kısmını oluşturan köylüler, hasadın hemen ardından gelen aşırı vergilerden kurtulmak için arazilerini işlemekten vazgeçtiler. Bunun, o dönemde alışılmadık bir uygulama olmadığı, pek çok İngiliz gezgin tarafından da onaylanmıştır. Bu konu ile ilgili ayrıca yerel halk edebiyatında da referanslar bulmak mümkündür. O dönemde aşağıdaki uyarlamalar yaygındı ve felaket sırasında insanların karakterini yansıtmaktaydı: *tul palav voth tchelav* anlamı: "Hadi toparlanın da kaçalım". *Pushuk ti nei te chulukh tina* anlamı: "Eğer düşmanı yenemiyorsan, kaç bari".¹³³ Bu atasözleri, insanların felaketlerle yüzleşmek yerine, onlardan kaçmayı tercih ettiklerine işaret etmektedir. Ancak tüm bunlar yüzyıllar boyu süregelen zulmün sonucunda, insanlar, böylesine zalim bir şekilde yönetilmeleri ve ayrımcılığa maruz kalmalarının ana nedeninin kaderleri olduğuna inanıyorlardı.

Köylüler tarafından yapılan diğer bir protesto çeşidi de, hasadı veya bir kısmını saklamaktı. Bunu yapmak, hasat mevsimi boyunca gözlerini köylülerden bir an olsun ayırmayan çok sayıdaki eyalet askerleri nedeniyle pek mümkün değildi. Tüm bunlara rağmen cesur bir köylü böylesi bir girişimde bulunacak olursa, *sazawol* gibi bir gelir memuru ile anlaşmalı ve kurtarılan hasadın bir kısmını onunla paylaşmalıdır. İnsanların Punjab'a ve ovalara göç etmesi ile ilgili olarak, bu eylem her sınıftan ve meslekten insanlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Bunlar; köylüler, dokumacılar, tüccarlar ve vadideki diğer meslek gruplarıydı. Bu insanların kaçma nedeni yüksek ve fahiş vergilendirmeydi. Devlet bu uygulamayı durdurmak için pek çok tedbir aldı ve bu kaçıışı engellemeye çalıştı. Keşmir Vadisini, Hindistan'ın ovalarına bağlayan birkaç geçit vardı. Bu geçitlere asker konuşlandırıldı ve böylece insanların Keşmir'den topluca göç etmeleri önlenmeye çalışıldı. Göç, insanlar için pek çok sıkıntıya neden oldu. Birisi Keşmir'in dışına göç etmek istediğinde, bu eylemini genellikle tek başına yapmak zorunda kalacaktı, çünkü Keşmir'in zorlu geçitlerinden aile üyeleri ile birlikte geçmesi oldukça zordu. Bu kişi tek başına göç ettikten sonra, Devlet, potansiyel gelir kaybından dolayı, bu kişinin aile üyelerine içerisinde bir çok zorluk barındıran cehennem azabını yaşatacaktı. Walter Lawrence köylülerin bu üzücü durumlarını gözlemlemiş ve onların hakkında şunları söylemiştir: "Baskıdan bir nebze olsun kurtulma ve rahat bir nefes alma umuduyla köylüler bir köyden diğerine gidip

¹³² Hangloo: Vaikuntham, 2004, s. 171.

¹³³ Fayaz, 2008, s. 238.

durdular”.¹³⁴ Böylece vadiden göç edemeyen insanlar, baskı geçmişi en az olan yeri bulmak ve böylece hayatlarını daha katlanılabilir kılmak için vadinin içerisinde dolaşip duracaklardı. Bu, devletin dayanılmaz vergi-ağından kaçmak için halkın geliştirmiş olduğu başka bir stratejiydi.

Keşmir halkının tüm kesimleri arasında, muhtemelen en çok acı çeken, resmi ayrımcılığın ağına düşmüş dokumacılarıdır. Genellikle devlet memurlarının ve askerlerinin katı kontrolü altında olan şehirde yoğunlaşmışlardır. Köylülerin sahip olduğu, orman üretimi ve devlet memurlarına daha az yakınlık gibi avantajlara sahip olmadıklarından, vadiyi terk etme eğilimleri daha fazlaydı. Ailelerini desteklemek için kış aylarında da ekstra işlerde çalışırlardı. Vergilendirme her ne kadar tüm sınıflar için fahiş olsa da, dokumacıların vergi oranı öylesine yüksekti ki, kazandıkları ile zar zor geçiniyorlardı. Bu aşırı vergilendirmenin etkileri üzerine yorum yapan Bayan Hervey, gezi günlüğüne şu notları düşmüştür: “Keşmir’in her bir çıkış noktası olduğu gibi korumasız bir şekilde bırakılsaydı, göçmenlerin sayısı o kadar fazla olurdu ki, eyalet, bir veya iki yıl içerisinde bütünüyle hayalet köye dönerdi”.¹³⁵

Tapınaklara yapılan yürüyüşler, onların sefaletlerini hafifletmek için göksel yardıma başvurmaya çalışan insanların bir nevi ilahi bir protestosuydu. Chitralekha Zutshi, türbeler ve kitapçı dükkanlarında şarkı ve şiirlerin yer aldığı toplumsal etkinliklerden bahseder. Bunlar ile halk ilahi yardımı çağırarak yüklerini azaltmak ve aynı zamanda ihtiyaç duydukları anda, kendilerine yardım edeceğine inandıkları ayetleri okuyarak birbirlerine güç verirdi. Bu her şey sana karşı geldiğinde, seni kurtarmaya gelen Yüksek Güçtü. İnsanların, çektikleri her sefaleti, geçmiş günahlarının kefareti olan kutsal birer ceza olarak gördükleri bu vadede, bu tarz inanışlar büyük ölçüde benimsenmiştir. Ve böylece Türbe ve Camileri'nde uzun ilahilerini ve dualarını tekrarlayarak, Allah'tan onların sefaletlerini ortadan kaldırmasını istediler. Bu, Keşmirilerin Dogra yönetimine ve yetkililerine karşı gerçekleştirdikleri tüm protestolar arasından en zararsız olanıdır. Aksi takdirde, daha şiddetli bir protesto gerçekleştirse, Dogra yönetiminin ve yetkililerinin, halka karşı oldukça baskıcı tedbirler alacağını unutmamak gerekmektedir.

İngiliz Viceroylara verilen muhtıraların yanı sıra, insanlar, Dogra Maharajalarına vadideki farklı yerlere yaptıkları yaz ziyaretleri sırasında da dilekçe vermekteydiler. Bu,

¹³⁴ Lawrence, Walter. *The Valley of Kashmir* (Keşmir Vadisi). 2005, s. 2.

¹³⁵ Mridu Rai. *Hindu Rulers, Muslim Subjects* (Hindu Hakimler, Müslüman Halklar). 2007, s. 64. Bayan Hervey bölgeye yapmış olduğu geziler sonrasında *Adventures of a Lady in Tartary, Thibet, China and Kashmir* (Tataristan, Tibet, Çin ve Keşmir'de Bir Hanımın Maceraları) nı yazmıştır.

genellikle halkına karşı herhangi bir sempatiden yoksun olan bu idari yöneticilere, daha iyi kararlar almaları için yapılan yakarmaydı. Vadi nüfusunun yaklaşık yüzde doksanını oluşturan Müslümanlar en çok acı çekenlerdi.¹³⁶ İdari mekanizma, ya Mian Rajputs'ın yardımıyla Jammu'dan gelen Dogralarca ya da Urban Kashmiri Pandit tarafından tekelleştirildi. Bu memurların zorbalığı, genellikle, devletin içerisinde çoğunluğu oluşturan Müslüman nüfus açısından ıstırapla sonuçlandı. Walter Lawrence ayrıca, *Valley of Kashmir* (Keşmir Vadisi) adlı eserinde, “köylüler, birisi veya hepsi fark etmeksizin, sefaletlerini Maharajaların yönettiği vekillerine de atfetmektedirler”;¹³⁷ bu nedenle de, insanlar sefaletlerinden dolayı Maharaja'ya başvurmaktadırlar. Böyle bir dilekçe, 1877'de, Achabal'a yaptığı ziyaret sırasında Maharaja Ranbir Singh'e verildi. R. L. Hangloo, "Maharaja güvence vermesine rağmen, onların sorunlarının giderilmesi için önemli hiç bir şey yapılmadığını" belirtir.¹³⁸ Bunun nedeni genellikle yöneticilerin yaz aylarında sadece birkaç ay boyunca Keşmir'de kalmaları ve yılın geri kalan döneminde halkın kendilerine karşı hiç mi hiç sempati duymayan entrikacı yöneticilerin merhametine kalacakları gerçeğidir. Bazaz bu görüşü savunarak haklı olarak şöyle diyor: "Yıllardır Müslümanlar haklı olarak böyle bir durumdan dolayı haksızlığa uğradıklarını hissediyorlardı; şikayet ettiler ve protesto ettiler, söylendiler ve öfkelenildiler ama tüm bu hareketleri amaçtan yoksundu."¹³⁹

1846'dan 1885'e kadar olan dönemde, yani İngiliz bir *Resident*'in Keşmir'e atandığı günlerde, Keşmir'deki, insanların faaliyetleri üzerindeki ciddi kısıtlamalardan dolayı, önemli bir edebi hareket ya da örgütlü bir siyasi hareket gerçekleşmedi. Kamuoyu neredeyse yoktu ve tüm eyalette siyasi dernekler ve gazeteler yasaklıydı. İngiliz Hindistan'ında, gazete basımı 1780'lerde başlarken, Keşmir'de 1930'lara kadar başlamayacaktı. Sonuç olarak, insanlar kendilerini özgürce ifade etmek için kendilerini rahat hissettikleri alanlardan çıkamazlardı; ve bu alan çoğu zaman evleriyle sınırlıydı. İngiliz *Residency*'sinin gelişi, Keşmir'e bütün bu

¹³⁶ Bazaz, Prem Nath. *Struggle for Freedom in Kashmir* (Keşmir'de Özgürlük Mücadelesi). 1954, s. 121. Bazaz, Keşmirli Müslümanlara, Keşmirli Hindular ile kıyaslandığında hiç de adil davranılmadığını kanıtlamak için şu üç şeyden söz etmektedir; evlilik vergisi (yoğun protestolar sonrasında daha sonra Dogra hükümeti tarafından yürürlükten kaldırıldı), inek kesme kanunu ve veraset kanunu. Müslümanlarla ilgili olan bu üç kanun, devletin çirkin karakterini gözler önüne sermektedir.

¹³⁷ Lawrence, 2005, s. 3.

¹³⁸ Hangloo: Vaikuntham, 2004, s. 171.

¹³⁹ Bazaz, 1954, s. 116. Bazaz'ın, Müslümanların tüm bu protestolarının hiçbir amaca yönelik olmadığı yönündeki ifadesi ile ilgili küçük bir anormalliğe dikkat çekmek istiyorum. Normalde böyle bir şey doğruymuş gibi görünebilir. Bu sadece, 1931 yılı öncesi için söylenebilir. Ancak Müslümanlara ait tüm protesto ve şikayetler, Keşmir'de yirminci yüzyılın ilk yarısında büyüyen politik bilinç biçimlendiğinde meyve vermeye başladı. Bazaz'ın burada işaret ettiği bağlama, yani devletin Müslümanlara karşı üvey evlat tutumu sergilediği görüşüne katılıyorum. Bunun geçerli bir ifade olduğu görüşümdedir.

sıkıntılarında bir nebze olsun herhangi bir rahatlık vermese de, birkaç alanda yeni bir yaşam sunmuştu. Örneğin, eğitim harcamaları tahsis edildi ve Keşmir Müslümanları için ilk kez eğitim fırsatı ortaya çıkmaya başladı. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında, pek çok kişiye yükseköğretim fırsatı sunan ve onları harekete geçiren bir üniversite olan S.P. Koleji 1905'te, Keşmir'de kuruldu. Eğitimdeki ilerlemelere ek olarak, Walter Lawrence'ın *settlement commissioner* (arazi vergisini belirleyen amir) olarak atanması ve İngiliz *Resident*'in aktif müdahalesinden dolayı oluşan daha hakkaniyetli ve hassas adalet, insanları politik haklarına daha fazla önem verir hale getirmiştir. Bu da onları siyasi ve edebi uğraşlara itti. Mridu Rai bu gözlemlere güvenir ve "Britanyalılar imtiyazlar verdiğinde ve bazı reformcu adımlar attığında (devlet tekellerinin sona ermesi ve uygun yolların inşası gibi) Keşmiriler için de, mağduriyetlerini ifade edecek bir platform oluştuğunu" ifade eder.¹⁴⁰

1890'larda Moulvi Rasul Şah, hükümet istihdamında Hindu yurttaşlarının gerisinde kalan Müslümanların yararına özel İslami okullar kurdu. Hıristiyan Misyonerler tarafından Drugjan'da bir Hastane kurulmasıyla tıbbi tesislerde de gelişme oldu. İngiltere Kilisesi de Rainawari'de bir Kadın Hastanesi kurdu. Maharaja Pratap Singh, İngiliz *Resident*'inin rehberliğinde, aşağıdaki gibi birçok reformu gerçekleştirdi: (1) İslamia Lisesi ve diğer okullara yardım verildi; (2) Bazı Müslümanlar Okullara müfettiş olarak atandı; (3) Müslüman eğitiminden kapsamlı bir şekilde sorumlu olan Özel bir Memurluk tahsis edildi; (4) Müslüman öğrencilere burs verildi; (5) Alt tabakadaki insanlara, Kutsal Kuran'ın öğretilmesi amacıyla, ilkokullara Mollalar atandı. Bu tür çabalar, Müslümanların eğitime katılımını arttırdı. Müslümanların eğitime katılım oranının artması birkaç on yıl sonra Dogralar için ciddi bir sorun olarak ortaya çıkacaktı çünkü Müslümanlar, Panditler gibi iş imkanlarının kendilerine de eşit bir şekilde tanınması için hak talep etmeye başlamışlardı.

1925'te Hari Singh, oğlu olmayan amcası Pratap Singh'in ölümünden sonra devletin başına geçerek *Maharaja* oldu. *Maharaja* Hari Singh'in tahta çıkarkenki duyurularından bazıları, halk kitleleri arasında büyük umutlar uyandırdı. Ayrıca, 1928'de Devlet Yerli tanıtması ve onu sıkı sıkıya uygulanmaya alacağını söylemesi, toplumun eğitimli kesimlerini büyük ölçüde yatıştırmıştır. Fakat zaman geçtikçe, bu umutlar gerçekleşmedi ve insanlar baskı altına alındı. Maharaja'nın çok yetenekli olan Başbakanı Sir Albion Banerjee bile, bu durumdan öylesine iğrendiğinden 1929'da istifa etmek zorunda kalmıştır. O zaman yapmış olduğu basın açıklamaları, Dogra Raj'ın Müslümanlara karşı ayrımcılığını gözler önüne

¹⁴⁰ Rai, 2007, s. 137.

sermektedir. 15 Mart 1929'da Lahore Associated Press'e yaptığı açıklamadan söz etmek yerinde olacaktır:

Jammu ve Keşmir Devleti bir çok dezavantaj ile özellikle tamimiyle okur-yazar olmayan ve oldukça büyük olan, yoksulluk altında ve oldukça düşük ekonomik koşullar altında köylerde yaşayan ve tam anlamıyla deli dana gibi yönetilen Müslüman nüfusu ile çabalamaktadır. Devlette kamuoyundan bahsetmek neredeyse imkansızdır. Basına gelecek olursak, aslında böyle bir şeyin mevcudiyetinden bile söz edemeyiz...¹⁴¹

Banerjee'nin halefi olan G. E. C. Wakefield'in başbakanlığı altında, Hari Singh, kendisini halktan soyutlayarak, kitlelere yabancı kalmaya devam etti. Bakanlarının verimsizliği ve antipatikliği, halkın egemenliklerinden uzaklaşmasına neden oldu. Hindistan ve İngiltere'ye daha sık seyahat etmeye başladı ve Keşmir'deki durum kötüyken berbat bir hale döndü.

Bu arada, İngiliz Hindistan'ındaki çeşitli üniversitelerde okuyan Keşmirli öğrenciler, Keşmir'de yani devlet kapısında iş bulmak için eve dönüyorlardı. İngiliz Hindistan'daki politik gelişmelere maruz kalmış ve Hindistan Ulusal Kongresi'nin Hindistan'daki Britanya yönetimine karşı cesur direnişinden de etkilenmişlerdi. 1929'daki Lahore oturumunda Hint Ulusal Kongresi, İngiliz yönetiminden tam bağımsızlık talep eden kararı kabul etti. 1930 Aralığındaki Müslüman Ligi'nin Allahabad oturumu, aynı zamanda, Muhammed İkbâl'in himayesi altındaki Topluluğun, Hindistan'ın Kuzey-Batısında kurulacak olan Müslüman egemenliği altında bağımsız otonom devletin oluşumu da dahil olmak üzere pek çok kararı kabul ettiği önemli bir olaydı. Pek çok Keşmirli öğrenci Müslüman Topluluğunun bu oturumuna katıldı. Bu gelişmeler, 1930 başlarında Aligarh Müslüman Üniversitesi'nden Kimya Yüksek Lisansı'ndan sonra Keşmir'e dönen Şeyh Abdullah gibi insanları etkiledi. Şeyh Abdullah gibi öğrencilerin çoğu, devlet yönetiminde eğitimlerine uygun bir iş bulamadılar. Şeyh bir okula öğretmen olarak atandı ve bu durumdan da hiç memnun değildi, zira üniversiteye daha yeni kayıt olmuş birisi bile devlet memuru olabiliyordu. Böylesi bir ayrımcılık, bu genç adamları örgütlemeye itti ve Srinagar'daki Fateh Kadal'ın yanında Okuma Odası(*Reading Room*) partisini kurdular. Muhammed Rajab parti başkanı ve Sheikh Abdullah da parti sekreter'iydi. Ayrıca grubun üyeleri olarak görev yapan Pirzada Ghulam Rasool, Ahmed Şah Fazili, Hakim Ghulam Murtaza ve Mufti Jalaluddin gibi

¹⁴¹ Bazaz, 1954, s. 140.

başka kişi de vardı. Grup, Devlet kabinesini karşılamak için iki üyeden oluşan bir heyet gönderdi, ancak Müslümanlar için iş talepleri reddedildiğinde moralleri bozuldu. Bu nedenle Hari Singh, tahtına çıktığı sırada, devlet hizmetlerinde tek istihdam kriterinin liyakat olacağına dair vermiş olduğu sözünü yerine getirememiştir. Sheikh Abdullah otobiyografisinde, hükümetin bu süre zarfında İşe Alım Kurulu'na başvurmaksızın boş yerlerin % 60'ını doldurduğunu belirtmektedir. Geri kalan % 40 oranındaki boşluklar için bile adaya soylu olduklarını kanıtlayan nitelikteki doğum belgelerini ibraz etmeleri şartı getirilmiştir.¹⁴² Keşmirli Panditlerin adeti olan bu sisteme göre, sadece vadideki yüksek kasttan gelen Müslümanlara devlet kapısı açılacaktı.

Okuma Odası parti grubu kısa bir süre sonra Dogra ayrımcılığı nedeniyle faaliyetlerini genişletti ve hükümetin baskıcı önlemlerini eleştirmeye başladı. İngiliz Hindistan'ında Lahor'dan yayınlanan "*Inquilab*"ın makalelerde Dogra *Maharaja*'sına karşı bir kampanya başlattılar. Bu günlük gazete kısa bir süre sonra yasaklanmış olsa da, Pencap'tan gelen diğer günlük ve haftalık gazeteler gelmeye devam etmiş ve eğitimli kamuoyunun dış politik gelişmelerden haberdar olmasını sağlamıştır. Yerel basının yokluğunda, Pencap'tan gelen bu gazeteler, 1930'ların başına kadar Keşmir'in dış dünya ile tek iletişim kaynağı oldular. Jammu ve Keşmir'de gazetelerin ortaya çıkmasına ancak 1931'deki çalkantılardan sonra yavaş yavaş izin verildi.

3.2. 1931 Öncesi Edebi Protesto:

Basının yokluğunda, Dograların baskıcı yönetimi süresince Keşmir'de edebiyat gelişmeye devam etti. 1890'lardan itibaren politik gelişmeler, vadideki insanların eğitim ve sosyal yaşamlarını da değiştirdi. Siyasi bilinç, yirminci yüzyılın başlarında kitleler arasında gelişmeye devam etti. Böylece yirminci yüzyılın başlarında, Keşmir'de, çoğunlukla şiir biçiminde olan edebiyat, devlet ve onun bağlıları aleyhine muhalefet ve protesto aracı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Zorla boyun eğdirilmiş bir nüfusun maruz kaldığı adaletsizliklerden dolayı, vadi dışındaki (sürgün) edebiyatının da sesi gür çıkıyor ve her geçen gün geliyordu. Bazaz da bu değişimi doğrulamış ve "Dayanılmaz olan sosyal, ekonomik ve politik koşulları halkın diline dolayan Keşmir şiirinde, engin, coşkulu ve güçlü parçaların bileşimi ile yeni bir ruh filizleniyordu" demiştir.¹⁴³ Keşmir'de, eserlerinde bu yeni

¹⁴² Sheikh Abdullah. *Aatish-i-Chinar* (Çınarın Alevler). 1986, s. 48.

¹⁴³ Bazaz, 1954, s. 248.

ruhu yansıtan tanınmış edebi şahsiyetlerden bazıları: Wahab Khar, Hassan Ganai, Shamas Faqir, Zinda Koul, Ghulam Ahmad Mahjoor ve Abdul Ahad Azad'dır. Mahjoor ve Azad, tartışmasız olarak, bu yenilenmiş ruhun en önemli figürleriydi. 1920'lerde yazmaya başladıkları halde, önemli yazıları 1931'den sonra ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, şiirleri 1931'deki karışıklığın ardından Keşmir'de ortaya çıkan yeni politik durumu yansıtıyordu. Sıradan bir köylü olan Hassan Ganai, orta-güney Keşmir'deki Tral'ten gelmişti. Bizlere, bu dönemdeki acıklı siyasi durumla ilgili olarak şu değerli cevherleri sunmaktadır:

*Mulkus gav beboj the yetz baneu Charas
Pencheh che mukdam, the gres chen dai
Toteh chuneh heng darath shumaras
Sehgule the shaal shikaras draei¹⁴⁴*

Trans: Bütün ülke azıtmış ama en azgın yer Char¹⁴⁵

Üç-beş köylü için yirmi beş idari memur var

İnsanları sömürenler bu hesaba dahil bile değiller

Martı ve tilki avları için dışarı çıktılar.¹⁴⁶

Ne denli hukuksuzluk ve kanunsuzluk olduğu, oldukça açık birer referans olan bu beyitlerden bellidir. "İki buçuk" köylüye yirmi beş yetkili tahsis edilmesinden bahsetmesi, az sayıda insan tarafından beslenecek çok sayıda zalimin ve uğursuzun varlığına işaret eder. Bu dönemin edebiyat tarihinde, bazen oldukça belirgin ve kimi zaman ince ve mecazi olan bu tür referanslar oldukça yaygındır.

Bir gün Hassan Ganai, gruplar arasında çıkan küçük bir tatsızlık nedeniyle Tral *Tehsildar*'ının huzuruna çağrıldı. Hassan hem bu konuda görüş bildirmek ve hem de masumiyetini kanıtlamak zorundaydı. Bunu oldukça eğlenceli bir şekilde yaptı: *Tehsildar*'a birkaç beyitten oluşan bir methiye söyledi. Beyitlerden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

*Thath waare gulah taak Roneware Suraj Kaak
Nagaami Tehsildar Fariyaad chum Sarkar
Dar dil mei peu katil Goem uqbilas qatil...*

¹⁴⁴ Hasssan Gania. Atif, Azad, Abdul Ahad. *Kashmiri Zubaan Aur Shayeri* (Keşmir Dil ve Şiir). 2005, Cilt 2, s. 404.

¹⁴⁵ Char, Keşmir'in Budgam bölgesindeki Pir Panjal Dağları'nın eteklerinde küçük bir köydür. İnsanların eserlerine büyük bir saygı duyduğu, Keşmir'in eski dönemlerde yaşamış olan Müslüman Aziz Nund Reshi'nin türbesiyle ünlüdür.

¹⁴⁶ Bu son satır, şiirin her dörtlüğünde tekrarlanan bir nakarat mısrasıdır ve tilki ve martı, ürettikleri ürünlere ve zar zor kazandıkları parayı periyodik olarak kapmaya gelen devlet memurlarını ifade etmektedir.

Shahid mudadaar Fariyaad chum sarkar
Yudhkanh mekarem band Gasse pesh Sazanand
*Tetei anne be mukjaar Fariyaad chum sarkar*¹⁴⁷

Çeviri: *Suraj Kaak of Rainawari*, sen bu bahçede yalnız bir çiçeğsin
(Sen ki) Nagam sarayının *tehsildar*: Kendimi savunuyorum efendim
Benim hayranım meğer benim katilimmiş
Şahitlik olsun benim savunucum; Kendimi savunuyorum efendim
Beni hapse atacak olursa, Sazanand'ın(Sheikh Nuruddin) huzurunda yalvaracağım.
Alacağım beraatımı ondan: Kendimi savunuyorum efendim.

Bu mısralar, bu dönemde Kashmir'deki halk ve devlet arasındaki ilişkileri çok güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Bunlar bize, ortak bir köylünün devletin gazabından kaçmak için neler yapabileceğini göstermektedir. Kendisini biriyle karıştırdıklarını bir kaç beyit söyleyerek ve ayrıca Tehsildar'ı methederek, Ganai kendisini devletin pençelerinden kurtarmıştır. Zira *Tahsildar* Ganai'nin şiirini dinledikten sonra, Ganai'yi serbest bırakmış ve hemen akabinde de kahkahayı patlatmıştır. Panditlerin Sazanand dediği ve eşit derecede saygı duyduğu Şeyh Nuruddin'e atıfta bulunulması, Pandit *Tahsildar*'ın karşısında etkili bir stratejidir. Müslüman ya da Hindu olsun, Keşmir'deki hiç kimse Nuruddin Reshi'nin ismine karşı çıkmaya cesaret edemezdi.¹⁴⁸ Bu olay, bizlere devlet zulmünden kaçmak için saygıdeğer azizlerin ve dini figürlerin isimlerini anmanın da başka bir protesto çeşidi olduğunu göstermektedir.

Bu dönemin halk edebiyatında bile, halkların kendilerine karşı yapılan resmi ayrımcılığa tepki olarak hazırlanan pek çok referans bulunmaktadır. Halk, bu yetkililere karşı hoşnutsuzluklarını göstermek için, halk oyunlarında, genellikle hicivsel ifadeler kullanmış ve dramatik durumları abartmışlardır. *Bhande Pather* içerisinde (Halk Oyunları) *Muqaddam*, *Patwari*, *Shaqdar*, *Sazawol*, *Domb*, *Tahsildar* ve onların gelir idaresiyle alakalı olan memurları, sıklıkla köylü alayının ve öfkesinin konusu haline gelmişlerdir.¹⁴⁹ Bu iki şeyi şöyle açıklar: birincisi bu yetkililere karşı hissedilen hoşnutsuzluğun gösterilmesi ve bu yetkililer kanalı ile de devlete karşı hissedilen hoşnutsuzluğun gösterilmesi; ikinci olarak onlara baskı uygulayan bu kişilerle dalga geçme aracı - bu bile kendi başına bir protesto biçimiydi. Halk dramları Keşmir dilinde olduğundan, çoğu Dogra askerleri böyle bir gösteriyi

¹⁴⁷ Hassan Sofi. Atıf: Azad, 2005, Cilt 2. s. 409-410.

¹⁴⁸ Nuruddin Reshi İslama dönmüş bir kişilikti ve hem Müslümanlar ve hem de Hindularca sevilmekteydi.

¹⁴⁹ Fayaz, 2008, s. 238.

görse bile anlamıyordu. Ayrıca, halk dramalarının görsel şöleni ile öylesine meşguldüler ki, aktörlerin söyledikleri ve tasvir ettikleri ile ilgilenemiyorlardı.¹⁵⁰ *Bande Pather*'in sadece eğlence amaçlı kullanıldığını düşünmek yanlış olur. Onlar da önemli bir sosyal mesaj da vardı.

Bu dönemde Keşmir halkının tüm protesto biçimleri ve taktikleri arasında, en yaygın protesto şeklinin hangisi olduğunu mevcut kaynaklardan tespit etmek oldukça zordur. Ama bence bunu denemek ve buna karar vermek de anlamsızdır; çünkü bu herhangi bir önemli amaca hizmet etmeyecektir. Önemli olan, insanların bu tarz taktikleri böylesine en zorlu zamanlarda kullanmalarıydı. Genel olarak bu taktiklerin kullanılma amaçları: devletin zorba duruşunu değiştirmek; hayatı biraz daha katlanılabilir hale getirmeye çalışmak; akıllarındaki söyleyerek sistemsel bir değişiklik talep etmek; devletten hoşnut olmadıklarının göstermek; ve sefaletlerini sonlandırmak için yollar aramak amacıyla bu taktikleri kullandılar.

3.3. Uzatılmış İşgal ve Ondan Gelen Etkileri

Keşmir toplumu, yönetim tarzı ve ekonomisi, Keşmir'in Babürlülerce ele geçirilmesiyle başlayan ve oldukça uzun bir süre devam eden, “yabancı”¹⁵¹ yönetim ile şekillenmiştir. 1846'ya gelindiğinde, yönetim Dogra'ların eline geçti. Keşmir, o zamana kadar, Keşmirli ile herhangi bir ortak bağı olmayan yöneticilerin ve onların memurlarının oldukça uzun süren terör saltanatına zaten tanık olmuştu. Bu terör eğilimi, Dogra'ların, boyun eğdirme, baskı ve adaletsizlik döneminde de devam etti. Keşmir'deki bütün uğraşları, (bu bölümde sizleri aydınlatmaya çalışacağım), 19. ve 20. yüzyılda Keşmir toplumunu tanımlayan birtakım şeylere yol açtı.

Bu dönemde sıradan bir Keşmirliye sıkça *zulmparast* veya tiranlığa tapan denilmiştir. Eğer bu tarz bir değerlendirmeye yüzeysel bir şekilde bakarsak, Keşmirlilerin tiranlığa tapan insanlardır ve bu nedenle onların devlet baskısına ve adaletsizliğe karşı

¹⁵⁰ *Bande Pather* çoğu zaman oyuncuların renkli kıyafetler giydiği, erkeklerin kadın rollerini canlandığı ve eğlenceli bir temaydı. Hikaye anlatıcı (meddah), hikayeyi anlatırken, iki veya daha fazla kişi, renkli kıyafetler giyerek farklı hayvanların şekillerine bürünerek sahneleri müzik eşliğinde canlandırırlardı.

¹⁵¹ Farklı insanlar, Babürlülerin fethinin ardından, yöneticileri yaban, yabancı veya basit olarak dışarıdan gelenler olarak adlandırdılar. Bazaz bile, onları, “aydınlanmamış yabancılar” (bence de oldukça uygun) olarak adlandırıyor. (Bazaz, 1954, s. 233). Chitrallekha Zutshi de bunu benzer şekilde değerlendirmektedir. Kendisi bu konu hakkında “tarihçiler bile Keşmir yöneticilerini, kendi dinî bakış açılarına göre tanımlasalar da, onları “Keşmirli hükümdarlar” olarak değil, “Keşmir yöneticileri” olarak adlandırmışlardır” demiştir. (Chitrallekha Zutshi, *Languages of belonging* (Aitlik Diller), 2003, s. 138).

başkaldırmak için hiç bir motivasyonları yoktur anlamı çıkarılır. Ancak, durum tam olarak böyle değildi. Bu bölümde zaten dile getirmiş olduğumuz gibi, bu dönemin edebiyat ve tarih kaynakları hakkında yapılacak olan dikkatli bir çalışma, insanlar tarafından uygulanan bir çok protesto çeşidi olduğunu doğrulamaktadır. Ancak, bu terim tamamen göz ardı edilemez, çünkü Keşmir halkını nesillerdir tiranlıklarca yönetildiğinden, bu baskı ve zulm onlar için sıradan bir hal almıştı. Olaya belli bir mesafeden bakıldığında ve Keşmirliler kaderi ile benzer durumda olan diğer toplumları karşılaştırıldığında, Keşmirliler topraklarındaki yabancı etkinin boyunduruğundan kurtulmak için herhangi bir çaba içerisinde değillerdi. Bu durum, Avrupalı gözlemcilerin neden bu tarz terimleri kullandıklarını açıklamaktadır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Avrupalılar Keşmirlilere öyle bir bakış açısı ile bakmışlardır ki, bu Keşmirlileri onlara diğer toplumlar gibi göstermiştir.

Buna karşı, Farooq Fayaz gibi bazı akademisyenler, Keşmirlilerin *zulmparast* ilan edildikleri bu iddiaya şiddetle karşı çıktılar. Onun bu konudaki görüşü, "Keşmirlileri *zulmparast* olarak nitelendiren bu kanaatin aksi görüşümdedir. Başlarındaki zalimlere tamimiyle teslim olmak yerine, savaşmak için mümkün olan tüm araçları kullandıkları gözlemlenmiştir" şeklindedir. Ancak yazar, Robert Thorpe'un Dogra devleti hakkındaki görüşlerinden benimseyerek "kendilerini talihsiz bir durumda bulduklarından, baskıcı sisteme karşı duruşta daha az riskli kolektif bir davranış programını benimsemişlerdir" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bunun sonucunda yok edilmek yerine, düşmanın tarıma elverişli topraklarını boş bırakarak, oraları terk etmeyi seçtiler.¹⁵² Yazar, halkın elindeki, mümkün olan en şiddetli protesto yönteminin tarıma elverişli topraklarını boş bırakılması ve firar olduğu kanaatindedir.¹⁵³ Ancak elimizde, bu kanaatin doğruluğunu kanıtlamaya yetecek, yeterli ve sağlıklı materyal mevcut yoktur. Bunun 'kolektif bir davranış' olduğunu söylemek, çok doğru olmaz. Yukarıda da belirttiğim gibi, Robert Thorpe'un aşağıda sunacağım gözlemleri sonucunda böyle bir kanıya ulaşmak mümkün: "Kaçmak, bir taraftan, acımasız ve üstün hak sahiplerinin ahlaksız yönetiminde hayatta kalabilmenin tek yoluydu, diğer taraftan da bununla devletin ekonomik çöküşü amaçlanıyordu".¹⁵⁴ Bu alıntıyı ilk anlamı ile değerlendirmeden önce iki şeyi hatırlamalıyız: Bunlardan biri, Dogra Raj'ın geleceği nasıl şekilleneceğini anlamaya çalışan erken Dogra dönemi(1860'lar). Diğeri ise Thorpe,

¹⁵² Fayaz, 2008, s. 237.

¹⁵³ Her ne kadar yazar, "zalimlerle savaşmak için mümkün olan tüm araçları kullandılar" dese de, arazinin boş bırakılması da dahil olmak üzere diğer protesto unsurları hakkında ayrıntı vermektense ya da açıklama yapmaktan kaçınmıştır.

¹⁵⁴ Hassnain, F. M: Robert Thorpe's, *Kashmir Misgovernment* (Keşmir Kötü Yönetim). 1980, s. 64.

kendine has üslubuyla Keşmir'e bağlı duygusal bir kişiydi. Her iki iddiası "Kaçmak, bir taraftan, acımasız ve üstün hak sahiplerinin ahlaksız yönetiminde hayatta kalabilmenin tek yoluydu, diğer taraftan da bununla devletin ekonomik çöküşü amaçlanıyordu" sonuçta tarihsel olarak doğru olmaktan uzaktı. Dogra döneminin son dönemindeki gelişmelerin de gösterdiği gibi, halk tarafından yapılan birçok protesto taktiği vardı. Ve toprakların terk edilmesi, Dogra devletinin ekonomik çöküşüne yol açmadı. Ayrıca, devleti ekonomik olarak çökertmek için toplu olarak atılmış bu adımları kanıtlamak için yeterli kanıt yoktur.

Avrupalılar arasında, Lawrence öylesine doğru iddialarda bulunmuştu ki bu iddialar yüz yıldan fazla bir süre sonra bile geçerliliğini korumaktadır. O bir iddiasında "Keşmirililer hakkında söylenen pek çok sert eleştirinin sebebi, karakterleri yabancı olan resmi tercümanların sıklıkla aç gözlü ve yozlaşmış oldukları ve sürekli Keşmirilere karşı anlayışsız oldukları gerçeğidir" demiştir.¹⁵⁵ Fakat kendisi yabancı olan bu zat, Keşmirler hakkında tarafsız bir şekilde konuşmak için epey çaba sarf eder. Bu ünlü şahsiyet, Keşmir hakkında yorum yaparken, "Keşmirililer yetkililerle olan ilişkilerinde doğruluğa kesinlikle bağlı kalmazlardı" demiştir.¹⁵⁶ Ona göre, yalan ve hile, "zayıf Keşmirli" için haksız bir rejime karşı savaşta tek silahtı. Bunu birazcık değiştirerek, ben bunların, Keşmir'de çok önemli, güçlü ve yaygın protesto araçları olduğunu ve belli bir zaman zarfında gelişen protesto araçlarının bunlar ile sınırlı olmadığını da belirtmek inaniyorum. Keşmirililerin güvenini kazanamayan, uzunca bir geçmişi olan yabancı yönetici ve yetkili geleneğine karşı, mümkün olan her şekli ile protesto ve isyan olmak zorundaydı. Yetkililere yalan söylemek, bu süreçte her hangi bir kişinin katılabileceği önemli bir protesto şekli haline geldi. Lawrence ve diğer bazı Avrupalı yazarlar, kişisel ilişkilerinde onların böyle olmadıklarını da itiraf ediyorlar; Keşmirililer birbirleri ile olan ilişkilerinde yalan söylemiyorlardı. Devlet söz konusu olunca aynı durum geçerliliğini yitiriyordu. Hasat veya diğer kaynaklar zimmete geçirilebiliyordu. Devlet kitlelerle olan ilişkilerinde çok sert olmasına rağmen, halk, durumlarını iyileştirme fırsatını kaçırmayacak, imkan dahilinde hile ve kandırmacaya başvuracaktı.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Lawrence, Walter. *The Valley of Kashmir* (Keşmir Vadisi). 2005, s. 4.

¹⁵⁶ Lawrence, 2005, s. 274. Bu, Keşmir'e gitmiş olan bazı Avrupalı gezginler tarafından da onaylanmıştır.

¹⁵⁷ Avrupa edebiyatı üzerine yapılan bir araştırma, sıradan bir Keşmirli karakteri oldukça ilginç bir şekilde resmeder. Bazıları Keşmirliyi oldukça dürüst bir insan olarak tanımlarken, bazıları da tam tersi şekilde tanımladı. Bu, yukarıdaki değerlendirmenin şu şekilde anlaşılmalıdır. Keşmirli kendi hemşerilerine farklı, yetkililere daha da farklı davranmaktadır. Yabancı gezginlerin seyahat notlarında, Keşmirlinin bu tür davranışına şahit oldukları yazmaktadır.

Keşmir toplumu, yalan söyleme ve aldatma dışında, uzun süren bu baskıcı rejim nedeniyle birçok değişiklik geçirdi. Bazaz'a göre, "vadi halkı, görkemli savaş geleneklerini yavaş yavaş unuttu ve ürkek ve korkak bir topluma dönüştü". Ülkede bir asırdan fazla süredir hakim olan baskıcı yönetim, 1750-1880 yılları arasında halkı ezdi ve ruhlarını neredeyse öldürdü.¹⁵⁸ Devlete karşı silahlı veya örgütlü isyanların olmamasının nedeni, askeri geleneklerin yok olmuş olmasıdır. Bu, Keşmir'in Babürlülerce fethinden hemen sonra, Keşmir halkının devletin ordusunda yer almalarının engellemesinin bir sonucuydu. "Yabancı" olmaları sebebiyle, kendi güvenlik hizmetlerinde hiçbir zaman Keşmirliyle güvenmediler. Korkaklığın ana sebebi, Keşmir'deki bu savaş dışı geleneklerden kaynaklanmaktaydı. Yani insanlar bir memurun ya da bir askerin arkasında bir çok şey söyleyebilse de, onlar önündeyken gayet süslü ve şaşalı bir dil kullanırlardı.

Yirminci yüzyılda Keşmirli ile ilişkilendirilecek başka şeyler de olmuştur. Hükümetle ya da o dönemki tebaanın hükümdarı ile işbirliği yapmama da, aynı zamanda uzun baskı yönetimi sebebiyle oluşan önemli tepkilerden biridir. Hala bugün bile Keşmirlilerin çoğunda yöneticiler ve idarecilere karşı kalıcı bir nefret vardır. Bu tarz birçok şeyin kökleri, baskıcı rejimler olan Babürler, Sihler ve Dogra'ların uzun yönetimleri esnasındaki belirli anlara kadar uzanabilir. Sahtekâr, yolsuz ve güvenilmez, Keşmirliye atfedilen diğer özelliklerden bazılarıdır.¹⁵⁹ Robert Lawrence'ın bu tartışma ile ilgili son söz olarak: "Ezilen bir halkın içerisinde erdem aramak mantıklı olmadığı gibi, aynı zamanda da

¹⁵⁸ Bazaz, 1954, p. 103. Bazaz, 1750'den 1880'e kadarki süreyi, Keşmir halkına uygulanan aşırı baskıdan dolayı, aşırı baskı dönemi olarak alır. İngilizler tarafından, Dogra'ların kötü yönetimine, bir kınama ve kontrol aracı olarak 1880'lerin ortalarından itibaren Keşmir'de *Residency* döneminin başlangıcı, bunun bir nedeni olabilir. Aksi takdirde, bu satırları düşünmek hatalı olabilir. Çünkü baskıyı ölçmek, beyhude bir çaba olacaktır. Onu niceliksel olarak ölçmek her ne kadar mümkün olsa da oldukça zordur; ancak, niteliksel olarak, bu verilen bir olaya her birimizin belirli nasıl baktığıyla alakalı olacaktır. Bunların her biri, geçmişi ve onun ortaya çıkardığı farklı fenomeni anlamak için birilerinin kullanacağı kriterlere bağlı olacaktır.

¹⁵⁹ Francois Bernier, Keşmir'in güçlü ve istikrarlı Babür yönetimi ve siyasi yapısının altında olduğu bir dönem olan on yedinci yüzyılın ikinci yarısında Keşmir'i ziyaret ettiğinde, "Keşmir halkı Hintlilere göre daha zeki ve oldukça da akıllı oldukları için bölgede onlardan övgüyle söz edilir" şeklindeki beyanı ile Keşmirlilerin zeki insanlar olarak kabul etmiştir. Atif, Bernier, Francois. *Travels in the Mogul Empire* (Babür İmparatorluğunda Seyahet): 1656-1668. Westminster, 1891. Ancak on dokuzuncu yüzyılda Keşmir'e giden Avrupalı gezginler Keşmirliiler hakkında oldukça farklı görüşler beyan etmişlerdir. Uzun yıllar Keşmir'de yaşayan Tyndale Biscoe, bu durumu "birisine Keşmirli demek ile ona korkak ve kaba demek aynı anlama geliyordu. Bu nedenle Keşmirli sözü çok nahoş anlama geliyordu" şeklinde ifade eder. Atif, Biscoe, Tyndale C. E: *Kashmir in Sunlight and Shade* (Güneş ışığı ve gölgede Keşmir). Srinagar, 2005. Benzer bir şey, başka bir gezgin Margaret Morrison tarafından da dile getirildi ve bu da "Keşmirilerin çoğu zaman bir aç gözlü, hırsız ve korkak bir topluluk olduğunu düşünüyordu. Bu değişiklik, Babür yönetiminin dağılmasından başlayarak, Keşmir'in kötü yönetim ve baskıcı rejimlerin eli altına düşmesine kadar süren ve oldukça uzun bir zamanda gerçekleşmişti. Benzer görüşler için bakınız, Keenan, Brigid. *Travels in Kashmir* (Keşmirde Seyahet). 1989, s. 20-21.

onların bu ahlaksızlıklarını da haykırmak hiç de adil değil".¹⁶⁰ Robert Lawrence "Keşmirli, yöneticileri onları ne hale getirdilerse oydular ancak ben iki nesil boyu sürecek adil ve güçlü bir yönetimin, onları faydalı, zeki ve oldukça dürüst insanlara dönüştüreceğine inanıyorum" demiştir.¹⁶¹ Böyle bir inanç, bir asırdan fazla bir süre geçtikten sonra bile, Keşmir hükümdarları olarak hak iddia edebilecek kuvvetler altında, Keşmirli bastırılmaya devam ettikçe, bu hükümdarlar hiçbir zaman "Keşmirli hükümdarlar" olarak anılmayacaklar.

Bu dönemde toplumdaki değişimlere bağlı olarak, insanların yaşamında dine bağlılık artmıştır. İnsanlar, dine, halkın geçmiş günahları sebebiyle tüm bu sefaletleri gönderen varlık olarak algıladıkları Tanrı'nın gazabından kurtulmanın bir yolu olarak bakmaya başladılar. Bu dönemde örgütlü ayaklanmaların başlamamasının nedenlerinden birisi olarak da düşünülebilir. İnsanlar büyük ölçüde kendi kaderlerine boyun eğdiler ve yalnızca Tanrı'ya baskı altındaki halka acıması ve onları da affetmesi için yalvardılar. Bu dönemin şiirsel edebiyatı, Allah'a c.c., Peygamberlere, Azizlere ve tanrılara(Panditler için geçerli), umutsuzluklarını azaltmaları ve boyunduruk altından kurtulmaları için yalvaran insan örnekleri ile doludur. Örneğin, Sunauallah Kreeri'nin aşağıdaki dizelerini ele alalım:

*Istad rozeth arz karr Kashur garibah peu pather
Bechar, bekas, behunar, beyar yawar, benava
Depzes pather peumut tulun ya yereh gomut both anun
Ya azlah admomut tulun, venken ta goful cha rawa¹⁶²*

Çevirisi: Tüm samimiyetim ile belirtirim ki, maalesef Keşmirli mahvolmuştur
(Keşmirlinin) yardımcısı yoktur, arkadaşı yoktur, yoldaşı yoktur,
Söyle ona düşmüş ve boğulmakta olan Keşmirliye yardım etsin
Uzunca bir süredir ölü olana hayat versin, gecikmek için artık vakit kalmadı.

Bu dönem Keşmir şiirsel geleneğinde bu tarz örneklerle rastlamak mümkün. *Naat*'lar, insanların Allah c.c. katındaki mertebelerini arttırmaları için Peygamberden dua istemeleri, Peygamberlere ve Keşmirli azizlere de hayır duasında bulunma ve yakarma şeklindedir. Bu tür Keşmir Edebiyatı'nın çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dini ve manevi inançlarla uğraşan kayda değer şairlerin bazıları Muhammad Gami, Maqbool Shah Kralwari,

¹⁶⁰ Lawrence, 2005, s. 273.

¹⁶¹ Lawrence, 2005, s. 283.

¹⁶² Sanauallah Kreeri. Atif; Azad, Abdul Ahad. *Kashmiri Zubaan Aur Shayeri* (Keşmir Dil ve Şiirler). 2005, Cilt 2. s. 323. Bu, toplumun sefaletlerini hafifletmek için Tanrı'ya karşı bir istek olan uzun bir şiirin bir parçasıdır. Şiir, hâlâ Keşmir'de birçok yerde sabah namazı sırasında okunmaktadır. İnsanlar arasında, onun sefalet ve yoksulluk ile alakalı olan ilgisi bir asrı aşkın süredir hayatta kalmış gibi görünmektedir.

Sunallah Kreeri, Ghulam Mustapha Shah, Shams Faqir and Hassan Shah Bedil'dir. Keşmir'de, Tanrı Shiva, Tanrı Krishna ve Tanrı Rama gibi tanrılara yakaran Hindu dini şairler için de durum aynıdır. Bu dönemde Parmanand, Krishna Razdan ve Prakash Ram, Keşmir'de önde gelen Hindu dini şairlerindendi.

İnsanların dindar etkinliklerde gösterdikleri edebi bağlılığın veya kendi sosyal çevrelerine gösterdikleri bağlılığın tek nedeni egemen baskıcı rejimler değildi. Çoğunluğun endişelerini her geçen gün arttıran asıl sorun, Dogra devletinin yapı olarak gitgide Hindu(Budist) olmasıydı. Devlet neredeyse tam anlamıyla Hindu(Budist) olmuştu. Mridu Rai'nin de belirttiği gibi, "Dogra Yönetimi kendi meşruiyetini sağlama almak için hamleler yaptıkça, Keşmir'deki Müslüman tebaa acı çeken taraf olmuştur".¹⁶³ Dogra Yönetiminin meşruiyet kaynağı, 1846'da, 7 milyon 5 yüz bin rupi karşılığında Keşmir vilayetini satın aldığı politik ustaları yani İngilizlerdi. Devletteki politik derneklerin yasaklanması nedeniyle 1931'den önce, insanların elindeki tek kamusal faaliyet aracı, dini ve sosyal topluluklardı. İnsanların, devletle doğrudan çatışmaya yol açmayacak olan bu tür dini faaliyetlere yönelmelerinin bir başka nedeni de buydu. Keşmir'de görülen şey büyük ölçüde Devletin dini yapısı nedeniyle, çoğunluğun haklarının inkar edilmesiydi.¹⁶⁴ Kitlelerin tutkularını, sefaletlerini ve çaresizliklerini ifade ederken, devletin gazabından kurtulmanın en güvenli yolu dini veya ilahi şiir türünü kullanmaktı. Bu protesto biçimi, Keşmir'deki bütün Dogra dönemine gelişmeye devam etmiştir. Bu gelişme, Keşmir'e *Residency* atanması sonrası insanların politik olarak daha da bilinçli hale geldiği, 1890'dan sonra çok daha hızlı gerçekleşmiştir.

Yüzyılın başlangıcında ve Keşmirli Müslümanların dini duyarlılıkları ile ilgili olan önemli siyasi protestolardan birisi de, dini mekanların kendilerine tekrar tahsis edilmesi hareketiydi. Birçok dini yer, hala devlet tarafından ya depolama amaçlı olarak kullanılıyordu ya da yerel halk tarafından politik amaçlar için kullanılabilecekleri endişesiyle kapalı haldeydiler. İnsanlar bu arayışları büyük ölçüde, İngiliz *Residency*'nin atanması ve vadi işleriyle ilgilenmeye başlamasıyla alevlendi. Dogra yönetiminin bu protestolara karşı tepkisi sert oldu. Maharaja Pratap Singh bu protestolar hakkında bilgi sahibi olduğunda, protestocular ile ilgili şunları söylemiştir "hiçbir haklarının olmadığını açıkça anlamalılar".¹⁶⁵ Bu bile tek başına Keşmir halkının köleliklerinin, Keşmir vadisini satın alınmış kendi mülkleri olarak gören Keşmir *Maharaja*'larının gözünde ne kadar derin olduğunu

¹⁶³ Rai, Mridu. *Hindu Rulers, Muslim Subjects* (Hindu Hakimler, Müslüman Halklar). 2007, s. 294.

¹⁶⁴ Rai, 2007, s. 243.

¹⁶⁵ Rai, 2007, s. 216.

göstermektedir. Sonuçta halkın protesto etme ve adalet isteme haklarının olmadığı inancındaydı. Ancak buna rağmen Dogra rejiminin sona günlerinin yaklaşması ile birlikte Keşmir'deki protesto yöntemleri artmıştır.

Bu süreçte protesto oluşumlarına yardımcı olan önemli araçlardan birisi de, Keşmir dilinde şiirlerin yazılması veya söylenmesiydi. 1889'dan önce Farsça, Keşmir'de saray diliydi ve edebiyatın çoğu bu dilde üretildi. Fakat on dokuzuncu yüzyıl boyunca, Keşmirli şairler arasında, kedilerini ana dillerinde daha fazla ifade etme eğilimi başladı. Resmi dil olan Farsça yerini Urduca'ya bıraktı ve Yirminci yüzyılın başında, Keşmir dili, insanların kendilerini ifade ettikleri baskın bir dil haline geldi. Farsça yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı ve Urduca insanlar tarafından özellikle de edebi çevrelerde daha çok tercih edilir oldu.

Fakat halka ile ilişkili olan şiir sayesinde yaşanan Keşmir dilindeki gelişmeler daha da önemliydi. Ali Jawad Zaidi'nin, Azad'ın *Kashmiri Zubaan Aur Shairi* (Cilt II) adlı eseri için kaleme aldığı giriş kısmında da aktardığı gibi, bu dönemde Keşmir dilinin baskın kullanımı, baskıcı Dogra rejimiyle sıkı sıkıya bağlıydı. Görüşleri kelimesi kelimesine çeviriyi hak ediyor:" (Dogra) devleti baskısı için takdir edildi. Her vali tek hedefi para aklamaktı. İnsanların iyiliği ya da sanat ve edebiyatın ilerlemesine hiç kimsenin umurunda değildi. Tapınaklarda olduğu gibi köylerde de Farsça'nın şiir ve edebiyat ta (gelişmesinde) oynadığı rolde sahne artık Keşmir dilinindi. Bu dönemde Keşmir dilinin ilerlemesinden bir dizi şair sorumluydu.¹⁶⁶ Kendilerini anadillerinde ifade etmek, halk tarafından geliştirilen yeni bir protesto yöntemi olup oldukça önemliydi. Bu, insanlara kendilerini daha fazla ifade etme özgürlüğünü verdi ve yöneticiler büyük ölçüde Keşmir diline yabancı olduğundan, devlet baskısı da yoktu. Bunların yanı sıra, şiirleri 1930'lardan önce matbaa ile basmak mümkün olmadığından, halk içerisinde ya sözlü ya da el yazısıyla yazılmış küçük broşürler aracılığıyla dağıtılırdı. Ayrıca, devlete karşı herhangi bir şeyi basmak ve yayınlamak, yazarları doğrudan devletle karşı karşıya getirdi.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde, birçok Keşmirli şair, kendilerinden öncekilerin daha önce hayal edemedikleri veya başaramadıkları şekillerde kendilerini ifade etmeyi başarmışlardır. On dokuzuncu yüzyılda, edebi figürlerin şiirleri vasıtası ile aktarmayı başardıkları ince şiirsel ifadeler biçiminde ağırlıklı olarak gizli bir destek vardı. Bu, kendilerini daha açık ifade etmek için yirminci yüzyılın şairleri ve yazarlarına kademe kademe güç verdi. Mahjoor şiirine bu dönemin diğer büyük şairleri gibi Urduca başladı. Fakat Azad, Zinda Kaul Masterji, Dinanath Nadim ve daha birçoğunun dahil olduğu bu

¹⁶⁶ Ali Jawad Zaidi: Atif; Azad, 2005, Cilt II. s. 62.

şairlerin neredeyse tamamı, anlatım şekli olarak çok popüler olan Keşmir diline geçtiler. Özellikle Mahjoor ve Azad'ın şiiri önemli bir fark yarattı ve şiirleri tüm vadi boyunca insanlar tarafından ulusal şarkılara haline getirildi. Azad, bu ikisinden daha radikaldi ve vatandaşlarına, gaflet uykusundan uyanmalarını ve kaderlerini kendileri yazmaları için açıkça bir çağrı yaptı:

*Bırakın Alevler kor kalbinizden dışarı fırlasın
Zehirli sarmaşıklara yıldırım gibi çarpsın
Ve çiçeklerle bezeli çayır yaşasın korkusuzca
Uyan artık be hemşerim uyan.¹⁶⁷*

Azad ve Mahjoor'u bir sonraki bölümde yani 1931 sonrası edebi protesto da daha geniş kapsamda ele alacağım. Zira bu şahsiyetlerin şiirlerinin çoğu 1931 buhranından sonraki döneme aittir.

Keşmir'de yaşamış, oranın havasını solumuş bu şairlerin dışında, vadinin dışında, çoğunlukla da Hint anakarasındaki Pencap eyaletinde, yaşayan Keşmirli gurbetçiler vardı. Birçoğu Dogra hükümetini ne denli zalim olduğunu Hindistan halkına ifşa etmede önemli rol oynadı. En çok bilinen Keşmirli gurbetçilerinden ikisi, Allama Muhammad İkbal ve Munshi Muhammed Din Fouq'tur. 1920'lerin başlarında Keşmir'e yaptığı ziyarette İkbal, Keşmirlielerin kötü durumundan ve siyasi baskının onun acı çekmekten çok etkilendi. Bu durumunda İkbal bir nazım yazmış. Cuma günkü vaazlarında ve siyasi toplantılarda bile halk tarafından sıklıkla tekrarlanan bir şiir kanıtlandı. Şiirden birkaç satır şöyle:

*Panja-e-zulm-o-jahalat ne bura haal kiya
Ban ke miqraaz hamain be par-o-be baal kiya
Toad ues dast-e-jafa kesh ko ya Rab jis ne
Rooh-e-azad-e-Kashmir ko pamaal kiya.¹⁶⁸*

Çeverisi: Acımasız baskı ve halkın cehaleti bu toprağa mahvetti.
İnsanların kanatları kesmiş;
O acımasız ellerin kesildiğine Allah'a dua ediyorum.
Ki Keşmirin Özgürlüğün ruhunu çiğnemiş.

¹⁶⁷ Abdul Ahad Azad. Atif; Braj B. Kachru, *Kashmiri Literature* (Keşmirca Edebiyat). 1981, s. 59.

¹⁶⁸ Khayal, Ghulam Nabi. *Progressive Literary Movement in Kashmir* (Keşmir'de İlerleyen Edebi Hareket). 2011. p. 179.

Afganların, Sihlerin ve Dograların birbirini takip eden zalim yönetimleri sebebiyle, Keşmir'den ayrılan pek çok kişi vardır. Bu gurbetçilerin çoğunun, Keşmirde ya akrabaları ya da Keşmir'e karşı oldukça içten ve bir o kadarda duygusal bağları vardı. Bu bağ, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Keşmir Halkı'nın arkasında, onlara destek mahiyetinde bir sedaya dönüşmüştür. Bu Keşmirli gurbetçilerin bunu gerçekleştirme biçimlerinden birisi de şiirdi. Bu şiir, özellikle de Fouq'un şiiri, Keşmir halkının sefil koşullarından şikayetçiydiler ve Dogra hükümetini Keşmir'deki baskılarını sona erdirmeleri için zorladılar. Tüm Hindistan Keşmir Müslüman Konferansı, 20. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkmış olsa da, görünüşe göre, "Keşmir'in muhtaç ve yoksul Müslüman öğrencilerine devlet dışında çeşitli teknik ve eğitim kurumlarında eğitilmeleri için onlara parasal yardımlarda bulunmuştur",¹⁶⁹ ayrıca Keşmir siyasetinde de rol almıştır. Dogra Maharajalarına muhtıra göndermeyi denediler, ama dikkate alınmadılar. Her ne kadar Keşmirli bu gurbetçiler, Dogra zulmüne karşı davalarına çoğunlukla Lahor ve Pencap'taki diğer yerlerdeki basında devam etmiş olsalar da, dolaylı olarak baskıcı yönetimlerine ıslahatlar yapmaları için Dogra Maharajalarını zorladılar.

Punjab yaşayan Keşmirli şairlerin ve sürgünlerin başlıca katkılarından biri, Dogra hükümetinin tebaasına uyguladığı aşırı zulmü Keşmir ve Hindistan kamuoyu ile paylaşmalarıydı.¹⁷⁰ Bu da, birçok Keşmirli genci Dogra rejimine karşı direnmenin yollarını aramaya itti. Birçok Keşmirli gencin eğitilmesine yardımcı olduğu için, Tüm Hindistan Keşmir Müslüman Konferansı'nın bu konudaki katkısı, hayati önem taşıyordu. Keşmirliilerin bu eğitilmiş sınıfı, vadinin dışındaki farklı üniversitelerden döndüğünde, İngiliz aşırılıklarına karşı Hindistan halk direnişinin deneyimlerini de beraberlerinde getirdiler. Bu, Keşmir halkı ile iyice ters düşen Dogra hükümet politikalarıyla savaşmada onlara ilham verdi. Bir sonraki bölümde bu direnişe daha yakından bakacağız.

¹⁶⁹ Bazaz, P. N. *Inside Kashmir* (Keşmir İçeride). 2002, s. 108-109.

¹⁷⁰ Dogra hükümeti, Kashmir'deki aşırılıklarını olabildiğince gizli tutmak için ellerinden gelen her şeyi yaptı. Mesela, Avrupalı gezginler ve yabancılar üzerinde kısıtlamalar vardı ve onları insanlarla doğrudan temastan uzak tutmak için, onlara genellikle, Dogra askerleri eşlik ederlerdi. Siyasi dernekler ve basın üzerindeki baskı ve yasak, aşırılıklarına rağmen, Keşmir'i siyasi çalkantılardan uzak tutmayı amaçlayan bir başka tedbirdi.

4. BÖLÜM

Değişimin Alametleri:

Özgürlük, Otokratik Yönetimin Sonu ve Yeni Edebi Gelişmeler

Koyun ve keçi için kasap ve kurt aynıdır

Benzerler birbirlerine, birisi keser boğaz, öldürür öbürü vahşice.

Hukuk insan katliamına cevaz verir;

Çakallar çekerler ziyafet aslan kanıyla.

Kahrolası, Zorbalık! Kölelik! Boyun Eğme!

Ah, huzursuz ve çaresiz kalp! Ne utanç be!¹⁷¹

Abdul Ahad Azad, 1931 gibi önemli bir yılın ardından yaşanan değişimi özetler. Bu, Keşmir'in gerçek anlamda iletişim, basın, edebiyat, eğitim, ve sosyal, ekonomik ve politik uyanış dönemine girmeye başladığı zamandır. Dogra yöneticilerinin mutlak otoritesi, 1880'lerde İngiliz Residency'sinin atanması ile bir şekilde kısıtlanmış olmasına rağmen, Dogra iktidarı hala elinde çok büyük bir gücü bulunduruyordu. Dograların merkezi Jammu'ydu. Jammudeki Dogra halk ve Keşmirdeki Panditler, iktidarın ve otoritenin dümenindeydi. Keşmir'de, bazı güçlü Müslüman beyler (toprak ağaları) tarafından da destekleniyorlardı. 1931'den sonra, vadi ve Jammu'dan gelen yeni eğitilmiş Müslüman sınıf, devlet yönetiminde sosyal ve politik iktidar için kendilerini göstermeye başladılar. Devleti yeni bir çağa yönlendiren, 1931 yılının 13 Temmuz olayından sonra bir dizi önemli değişiklik meydana geldi. Temmuz olayının beraberinde gelişen tarihi ve edebi gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için Temmuz olayının öncesinde ve sonrasında meydana gelen siyasi gelişmelere değinmek oldukça önemlidir.

4.1. 1931 Yılı'nın Keşmir Tarihindeki Önemi

Keşmir Tarihinde, 1931 yılı, bir çok yönden dönüm noktası olarak sayılır. O yılın 13 Temmuz günü Srinagar Merkez hapishanesi dışında Keşmirlilerin protestolarının

¹⁷¹ Abdul Ahad Azad: Atif, Raina, Trilokinath. *Mahjoor and After: Modern Kashmiri Poetry* (Mahjoor ve Sonra: Çağdaş Keşmir Şiirleri). 2008, s. 30.

acımasızca öldürüldü ve bunun ardından Keşmir'in her yerinde büyük protestolar baş gösterdi. Keşmir'deki çoğu gözlemci ve yazar, bu güne “en modern anlamda bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi” nin başlangıcı olarak bakmaktadır.¹⁷² 1931 olayları, Keşmir tarihinin oldukça önemli siyasi değişimlerin yaşandığı bu yıl öncesi Keşmir'de meydana gelen sosyo-ekonomik ve politik durumu anladıktan sonra en iyi şekilde anlaşılabilir.

Daha önceki bölümlerde, Dograların kitleleri boyun eğdirmek ve sömürmek için politik kontrolü nasıl kullandığını anlatmıştım. Dogra yönetimi altında, Ekonomik ve sosyal olarak acıları en çok acı çeken insanlar Keşmir Müslümanlarıydı. Hari Singh, 1925'te hükümdar olduktan sonra, cesur bir şekilde, devletteki her türlü istihdam için belirleyici tek faktörün meziyet olacağını ilan etti. Ancak böyle bir politikaya karşı pratik bir yol pek olası değildi. Gerçek şu ki, Hindular 1931'de olaylar çıkana kadar devlet yönetimine oldukça hakimdiler. 1931'de nüfusunun yüzde yaklaşık 80'i Müslüman olan Devlet içerisinde görev alan, devlet görevliler içerisinde Müslümanların payı sadece % 15 idi.¹⁷³ Müslüman dini adamlarından ve kurumlardan topraklar hile ile alınmakta ve Hindular ile Dogra yönetimine sadık Müslümanlar arasında dağıtılmaktaydı. Dogra devleti tarafından el konulan Müslümanlara ait ibadethanelerin sayısına bakarak dini zulmün seviyesini anlamak mümkündür. Bunlardan önemli olanlar Khanqah-i-Sokhta, Khanqah-i-Bulbul Shah, Pather Masjüd (Taş Cami) (Srinagar) ve Eid Gah (Bayram Namaz yeri) Srinagar'dır. Bu tür yerlerin Müslümanlara geri verilmesi, 1924'te Lord Reading'e okunan Keşmir Müslüman şikâyetleri ile ilgili muhtıranın bir kısmında geçmekteydi.

Aynı zamanda *mandri*, *ashgal* ve *sathrashahi* gibi hal tarafınca kötü nam salmış vergileri ödemek zorunda olan da yine Müslümanlardı.¹⁷⁴ 1930'un başlarında, 421 Devlet memurundan sadece 50'si Müslümanlardı.¹⁷⁵ Yani, nüfusun yaklaşık % 80'inin devlette memur olma oranı sadece % 11 civarındaydı. Ayrıca, Hindular ondan muaf tutulması nedeniyle sadece Müslümanlar, ürkütücü *begaar* sisteminin zorbalıklarına katlanmak

¹⁷² Bazaz, Prem Nath. *The History of Struggle for Freedom in Kashmir* (Keşmir'de Özgürlük Mücadelesinin Tarihi). 1954. p. 147. Bazaz, Dogra egemenliğine karşı Müslüman duygularının giderek artan bir şekilde tırmandığını ve “mağdur edilen ve köleleştirilmiş halkın despotik yönetime karşı mücadelesi” olarak gören Keşmirli Panditlerin azınlık grubu arasında yer aldı. Ve böylece halkın durumunun iyileştirilmesi fikrine sadık kaldı ve Müslüman kardeşler ile birlikte uzun yıllar çalıştı.

¹⁷³ Ganai, Muhammad Yusuf, *Kashmir's Struggle for Independence* (Keşmirin Bağımsızlığı Mücadelesi): 1931-1939. 2003, s.11-12.

¹⁷⁴ *Mandri* vergisi tapınağın bakımı demektir. *Ashgal* vergisi Hindu din adamlarının desteği demektir. *Sathrashahi* evlilik vergisidir.

¹⁷⁵ Sheikh Abdullah, *Aatish-i-Chinar* (Chinarın Ateşler), 1986, s. 14.

zorundaydılar. Kamuoyunun gazeteler ve diğer medya araçlarıyla serbestçe dağıtılması da yasaktı.

Bu nedenle, 1931 yılına girerken, Dogra rejimi altındaki Müslümanların sosyal, dini, ekonomik ve politik açıdan zulüm gördükleri açık bir gerçektir. 13 Temmuz olayından bir kaç hafta önce, Jammu'daki dini başkaldırıları ile ilgili rapor yayınlanmıştı. Bir Dogra Polisi alt-müfettişi Ramazan Bayramı gününde Müslüman bir din görevlisinin vaazına müdahale etti. Bu bölgedeki Müslümanlar arasında huzursuzluğu arttırdı. Bunun akabinde, Hindu bir polis memurunun Kur'an-ı Kerim'e saygısızlık etmesi ile halkın huzursuzluğu iyice arttı. Dini meselelere bu türden bir müdahaleler karşısında, "İslam Tehlikedir" narası yükseldi. Jammu'nun Genç İnsanları Cemiyeti, Dogra hükümetini eleştiren posterleri, eyaletin her köşesine dağıttı. Srinagar'da poster yapıştıran bir protestocunun tutuklanması ile vadiye tansiyon iyice yükseldi. Dine karşı olan bu müdahale nedeniyle birçok yerde devlet karşıtı gösteriler düzenlendi. Şeyh Abdullah devlete karşı oldukça sert olan konuşmasına devam etti ve devletten Jammu'daki kabahatin faillerini cezalandırmasını istedi. Abdullah, Keşmirin baş imam Maulvi Yousuf Shah'ın din görevlisi olarak Srinagar'daki büyük Cami'de halka hitap etti. Bu, Dogra yönetimine karşı mücadelesinde, bu tür platformları kullanmaya devam eden Şeyh, halk nezdinde itibarını arttırmaya devam etti. Devlet içinde daha çok ve daha iyi konumlarda istihdam elde edebilmek için başlatılan ilk mücadele, git gide Dogra zulmüne karşı açık bir direnişe dönüştü.

Hükümete karşı kışkırtma, Şeyh Abdullah'ın devlet görevinden alınmasına neden oldu. Azledilme, Şeyh ve Okuma Odası Partisi'nin diğer liderlerinin halk nezdinde popülaritesini artırdı. Bu tür olaylar halkta fedakarlık duygusunun gelişmesini sağladı. Şeyh Abdullah, Müslüman halkı, bu acınacak durumdan kurtulmak için her türlü fedakarlığa hazır olmaya çağırdı. Azledilmesinden sonra binlerce insanın katıldığı halk toplantıları düzenlemeye başladı. Oldukça önemli bir buluşma, 21 Haziran 1931'de, Srinagar'daki Khanqah-i-Mualla'da düzenlendi. Şeyh Abdullah, bu toplantıyı, "Keşmir'in özgürlük hareketinin resmi açılışı" olarak görmektedir.¹⁷⁶ Keşmir'in önde gelen Müslümanlarından oluşan bu toplantıda Müslümanları temsil edecek olan delegelerden oluşan bir yapı seçilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Abdullah, 1986, s. 79.

¹⁷⁷ Ganai, 2003. s. 109. Yedi ünlü ve önemli Müslüman şahsiyetler: Khwaja Sad-ud-Din Shawl, Mirwaiz Muhammad Yousuf Shah, Mirwaiz Atiqullah Hamadani, Agha Sayyid Hussain Shah Jalali, Khawaja Ghulam Ahmad Ashai, Sheikh Muhammad Abdullah ve Shahab-ud-Din'dir.

Toplantı sona erdiğinde, Avrupalı bir yetkilinin Afgan uşağı olan Abdül Kadir, dağınık kalabalığa karşı, hükümet karşıtı ve oldukça duygusal olan konuşmasını yaptı. Liderlerin çoğu zaten toplantıdan ayrılmıştı. Qadir konuşmasında hükümeti şiddetle reddetti. Konuşması isyana teşvik ettiği düşüncesi ile 25 Haziran'da tutuklandı. Tüm vadi boyunca çıkıp gelen çok sayıda Müslüman'ının ilgisini çeken davası Srinagar'daki Mahkemesinde (Sessions Court) başladı. 6 Temmuz'dan sonra devam eden duruşmaları, Müslüman kamuoyunu çok heyecanlandırdı. Müslüman halk mahkumu mahkemeden hapisaneye takip ettikleri günlerde çoğu zaman trafiği engelleyecekti. Bu olaylar sırasında, Padişah Hari Singh İngiltere'den döndü ve herhangi bir konuda izlenecek adalet ve hukuk vaatleri ile halkı yatıştırmaya çalıştı. Ama halk boş vaatler ile teskin kadar kızgındı. Durum o kadar zorlaştı ki hükümet duruşmaya hapisane içerisinde devam etme kararı aldı. Ama bu bir sır olarak kalmadı ve halk Srinagar'daki Merkez hapisanesinin dışında toplanarak büyük bir kalabalık haline geldi. Abdül Kadir'in tutuklanması ve yargılanmasına karşı büyük bir gösteri başladı. 13 Temmuz 1931'de, Merkez hapisanesinin dışında protesto gösterisi yapan, Bazaz'ın tahminlerine göre yaklaşık yedi bin kişiden oluşan oldukça büyük bir kalabalık,¹⁷⁸ tutukluyu görmek için hapisaneye girmeye çalışıyordu. Oturumun Hakimi ve diğer yetkililer geldiğinde, protestocu Müslüman kalabalıktan bir kaç kişi hapisanenin dış kısmına girmeyi başardı. Bölge sulh Hakimi, halk liderlerinin tutuklanmasını emretti ve protestoculara daha da kızdıracak kaldı. Halk da bunun karşısında liderlerinin serbest bırakılmasını talep etti ve protestolarını yoğunlaştırdı. Daha sonra da taş atmaya başladılar. Dogra polisi, kalabalığı dağıtmak için ateş etmeye başladı.

Sonuçta, olayda toplam 21 kişi öldürüldü ve daha fazlası da yaralandı. Halk, Dogra hükümetine karşı sloganlar atarak ölüleriyle birlikte şehirde bir geçit töreni düzenledi. Hindularda bu gösterilerden nasibini aldı. Bazı protestocular tarafından Maharaj Ganj'da Hindu tüccarların dükkânları yağmalandı. Protestolar bir kaç farklı yerde de patlak vermeye başladı. Kızgın halk grupları Dogra yönetiminde oldukça söz sahibi olmaları nedeniyle her yerde Hinduları arıyordu. Çünkü, neredeyse bütün memurlar Hindu'ydu ve Keşmirli Panditler Dogra yönetiminin önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Günün sonunda yaklaşık 300 isyancı tutuklandı ve daha sonra bunların 217'si yeterli kanıt bulunamaması sebebiyle serbest bırakıldı.¹⁷⁹ Tutuklanan tanınmış Müslüman liderlerin bazıları arasında Jammu'dan Chowdhry Ghulam Abbas, Gauhar Rehman ve Mistri Yaqub; ve Keşmir'den Şeyh Abdullah, Abdur Rahim ve Ghulam Nabi Gilkar vardı. Aynı gün öğleden sonra eski şehirde bir başka

¹⁷⁸ Bazaz, Prem Nath. *Inside Kashmir* (Keşmir içerisinde). 1942, s. 128.

¹⁷⁹ Bazaz, 1942, s. 130.

göstericinin öldürüldüğü sırada Olaylarda ölenlerin sayısı 22'ye ulaşmıştı. Protestolar çok geçmeden Keşmir'in bütününde yayıldı, özellikle de Anantnag ve Shopian'da çok sayıda can kaybı oldu. Ancak, 13 Temmuz da Şehit olan 21 kişi anısına Keşmir'de her yıl bu gün Şehitler günü olarak kutlanmaktadır.

13 Temmuz olayı, Keşmir'deki ilk kitle hareketine siyasi anlamda yol açtı. Müslüman liderlerin çoğu derhal demir parmaklıkların arkasına yerleştirilmiş olsa da, protestolar vadinin hemen her köşesine ulaşmış, protestocular tarafından çoktan her ilçede ve kasabada yollar ve geçitler kapatılmıştı. Köylerde bile haksızlıklar, medeni özgürlüklerin ve Müslüman toplumun bastırılması sebebiyle yürüyüş ve gösteriler yapıldı. Müslüman liderlerin serbest bırakılması talebi, en az Müslümanların mağduriyetlerinin giderilmesi kadar önemliydi. 13 Temmuz'daki rahatsızlıkların nedenlerini araştırmak üzere komiteler kuruldu. İyi niyet göstergesi olarak, liderler 4 Ağustos 1931 sonrasında serbest bırakıldı.

Başta İngiliz Hindistan'ından gelen Müslümanlar, genelde Pencaptaki Müslümanlar, bu dönemde Keşmir protestolarına destek verdiler. Tanınmış Pencaplı Müslüman liderler, 1892 yılından beri Keşmirli kitlelerin şikayetlerine siyasi ilgi gösterdi. Bu, kısmen Pencap'daki Keşmirli gurbetçilerin varlığından ve kısmen de ortak Müslüman kardeşlik hissinden kaynaklanıyordu. Onların endişeleri, 1911'de Lahor'daki bütün Hindistan'daki Keşmirli Müslümanlar Konferansı'nın oluşumunda kısmen kurumsallaştırıldı. 13 Temmuz olayından sonra, bu Konferans 24 Temmuz 1931'de Pencap'ta Tüm-Hindistan Keşmir Komitesi olarak yeniden düzenlendi. Allame İkbal ve Mirza Bashiruddin Mahmud Ahmad bu komitenin iki önemli üyesiydi. Komitenin desteği Şeyh Abdullah'ın Keşmir ve dışındaki prestijini arttırmasında oldukça önemli bir rol oynadı. Bu komite 24 Ağustos'u "Keşmir Günü" olarak görmeye karar verdi. Bu da, Keşmir liderlerin ve kitlelerin tam desteğini aldı. 23 Eylül'de, Anantnag gibi bazı yerlerde çalkantılar yeniden başladı. Burada protestocuların üzerine ateş açılması sonucu 21 kişi öldü.

13 Temmuz 1931 tarihi, Keşmir Müslümanlarının ilk kez bir araya gelip, Padişah ve hükümetinin otoritesine açıkça meydan okuduğu tarih olması nedeniyle oldukça önemlidir.¹⁸⁰ Olayları 1931'den sadece on yıl sonra kaleme alan Bazaz, bu olayın tarihi ve politik olarak, Keşmir tarihi içerisinde en önemli olay olduğunu dile getirmektedir. Onlarca yıl sonra, Sumantra Bose, 13 Temmuz olayları ile ilgili olarak şunları hatırlatmaktadır: "Keşmir'in siyasi folklorunun yakın-mitolojik statüsüne ulaşmasını sağladığı gibi, aynı

¹⁸⁰ Rai, Mridu. *Hindu Rulers, Muslim Subjects* (Hindu Krallar, Müslüman Halk). 2007, s. 258.

zamanda rejim ve taban siyaseti üzerinde de etkisi olmuştur".¹⁸¹ 1920'lerin sonuna kadar, devlet işlerine karşı halk protestosunun yokluğu, İngiliz akademisyen Alastair Lamb'in "Vadideki köylülerin olağanüstü uysal doğası" nitelemesine atfedilmişti. Bu düşünce Tyndale Biscoe'un sömürü sonucunda "adamlıkları ve dik duruşları" ezilmiş insanlar teorisi ile aynı doğrultudadır. 1930'larda Keşmir'de popüler siyaset dönemi başladı.¹⁸² Bu dönemin şairleri politik, ekonomik ve sosyal bir değişim için sabırsızlanmaktaydı. Örneğin, Dogra yönetimi karşıtı olan Mahjoor, 1930'lu yıllarda kitlelerin duygularına şu dizelerle ses verir:

*Setha praneov rasm hukmrani yeth jahanas manz
Novoe qonon novoe daftar novoe darbaar aasun goszh
Be karha thokuran pooza be karha brahmanan sewa
Me panas naeel watnuk poshivon zannaar aasun goszh
Wochit mahjoor nooras kun novoe rangah hevaan hoavun
Nevis doras naves samyes novoe goftaar asun goszh¹⁸³*

Çeviri: Yönetim uygulaması eskimiş bu dünyada

Yeni bir düzenleme, yeni bir ferman ve yeni bir meclis olmalı.

Toprak ağalarına dua eder, Brahman'lara hizmet ederim.

Özgürlüğünün çiçeği sadece bana verilmeli.

Ey Mahjoor! yeni işığa bak; yeni renkler görülmeye başladı

Yeni bir dönem ve yeni aşama için yeni bir şeyler söylenmeli.

Değişen zaman için yeni bir söylem çağrısında bulunan Mahjoor, Dogra yönetiminden özgürlüklerini kazandıktan sonra Brahmanlara hizmet etmeye devam edeceğini anlatmıştır. Hükümet içerisinde oldukça iyi yerlerde istihdam edilmeleri sebebiyle durumları oldukça iyi olan Keşmir Panditleri tarafından sürdürülen ekonomik sömürü, bu dönemde Müslümanlar tarafından yapılan en önemli şikayet konularındandı. Bu satırlar, Panditler'e boyun eğmenin, Dogra yönetiminin Müslüman karşıtı tutumuyla kıyaslandığında daha az kötü olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Böylece 1930'larda, Keşmir, otokratik Dogra rejiminin sona ermesinin tohumlarını ekerek yeni bir siyasal söylem çağına girdi. O dönemin Dogra hükümdarı Hari Singh, bir Keşmir şair tarafından, Şeyh'in artan nüfuzunu şu dizelerle uyarmıştır:

¹⁸¹ Bose, Sumantra. *Kashmir: Roots of Conflict, Paths to Peace* (Keşmir: Çatışmanın Kökleri, Barışın Yolları). 2003, s. 18.

¹⁸² Bose, 2003, s. 18.

¹⁸³ Mahjoor, Gulam Ahmad. *Quliyati Mahjoor*. 2009, s. 78-81.

*Ai Hari Singh nava hai sharer bar sey dar
Waqt aur waqt ki badly hui raftar se dar
Bijliyan kaund rahi hain sar-e-maidan-e-wafa
Sher-i-Kashmir key awaze-i-paikar sey dar.¹⁸⁴*

Çeviri: Ey Hari Singh! Şimşek yüklü ağıttan kork
Zamandan ve onun devriminden de kork
Sadakatin savaş meydanında şimşekler çıkar
Kork Sher-i-Keşmir'in savaş narasından.

Chitrlekha Zutshi'nin argümanını, 1931 ve sonrasında Keşmirli Müslümanlar ve Keşmirli Panditler arasındaki mücadelenin dini antagonizmadan ziyade politik ve ekonomik temsil ile ilgili olduğunu kabul etmek yararlı olabilir. Her ne kadar dini şikâyetler 1931'den önce bile pek çok kez vurgulansa da 1931'de eğitimden, hükümetten ve yönetimin alt basamaklarından dışlanmaktan yorulmuş olan Keşmir Müslümanları, hakları için savaşmak üzere Şeyh Abdullah gibi liderlerin etrafında toplandılar. Mirwaiz Kashmir'in (vadinin dini başkanı: 'Mir'-baş demek, 'waiz'- vaiz demek) ve tüm Hindistan Keşmir Komitesinin desteği arkasında olan Abdullah, 1931 olaylarının hemen ardından Keşmir Müslümanlarının temsilciliğini üstlenebilecek tek kişiydi.¹⁸⁵ Keşmir Heyeti, Dogra zulmüne karşı Şeyh Abdullah'a destek vermeye devam etti. Ulusal basında Dogra hükümetinin politikalarına yönelik eleştirileri, politik üstatları olan İngilizlerin önünde prestijleri lekelenen Dogra hükümetine zarar vermekteydi. Sonuç olarak, saygın bir İngiliz yetkilisi tarafından 1931'deki karışıklıkların soruşturulması amacıyla bir soruşturma Komisyonunun kurulmasına izin vermek zorunda kaldılar. Bu Komisyon, Keşmir'in sonraki siyasal ve sosyal tarihi üzerinde çok büyük etkilere sahip olmuştur. Bu nedenle, Keşmir tarihi içerisinde bu komisyonun ve onun gibi diğerlerinin etkisi ve önemi daha yakından incelenmeyi hak ediyor.

4.2. Dogra Hükümeti Soruşturma Komisyonlarına Genel Bakış

Keşmir halkı, Hintli Müslümanlar ve İngilizler, Dogra yönetimini, soruşturma komisyonlarının sayısını arttırmaya zorlamıştır. Bu komisyonlar, halkın şikâyetlerinin giderilmesinde önemli bir adım olmuştur. İngilizler Dogra Padişah'sının yetkilerini kısıtlamış

¹⁸⁴ Shorish Kashmiri. Atif; Abdullah, *Aatesh-i-Chinar*. Khuswant Singh (Çevirisi). 1993, s. 82.

¹⁸⁵ Zutshi, Chitrlekha. *Languages of Belonging* (Aitlik Dilleri). 2003, s. 228.

ve ondan daha yetkili olacak olan Regency Konseyi'ni 1889'te oluşturmuşlardır. Bunun üzerine, Dogra yöneticileri birçok reformu başlattılar. Bu reformların büyük bir kısmı Jammu bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak, Jammu bölgesinin güney ve batı kesiminde Ranbir Kanalı kurulmuş ve bu sayede geniş bir tarım arazisi sulanmıştır. Her ne kadar 1931 olayından sonra Dogra Hükümeti olayları derinlemesine incelemek için derhal bir İsyanı İnceleme Komisyonu kurmuş olsa da rahatsızlıkların soruşturulması için oluşturulsa da, bu çaba faydalı olmadı. Müslümanların mağduriyetleri bu dönemden sonra sadece daha da ağırlaştı ve daha da önemlisi, Müslümanların Dogra Yönetimi üzerindeki siyasi katılımlarının artmasına neden oldu.

Adalet Başkanı Barjor Dalal'in başkanlığında 1931'de kurulan İsyanı İnceleme Komisyonu, Keşmir hükümetinin emri altında olan kişilerden oluştuğu için çoğu Keşmirli tarafından kabul edilemezdi. Temmuz 1931'deki olayların nedenleri ile ilgili düzenlenen raporda pervasızca şu satırlar yazılmıştır, "Siz Ekselansları (yani, Hari Singh) Avrupa'da iken, ortaya çıkan rahatsızlıkların ana sebebi Jammu'daki Müslümanların kanunsuz eylemleridir".¹⁸⁶ Anantnag'daki Eylül cinayetleri sonrasında, bu olayları soruşturmak için Baş Adalet Başkanlığı tarafından bir Komite görevlendirildi. Mirwaiz Yusuf Şah bu komite üyesi olmasına rağmen, bu komite, Müslümanlarca boykot edildi. Komite, 10 Kasım'da dağıtıldı. Dogra hükümetince, 12 Kasım 1931'de İngiliz L. Middleton yönetiminde başka bir Soruşturma Komisyonu kuruldu. Komisyonun görevi, İlk Srinagar İsyanı Soruşturma Komitesinin incelediği olayların ardından meydana gelen olayların nedenlerini araştırmak ve raporlamaktı. Bu rahatsızlıkların bastırılması için benimsenen önlemler hakkında da bir rapor hazırlanmıştır. Komisyon, 21 Eylül 1931 tarihine kadar olanlarla ilgili olarak "Hükümetin, halkın temsilcileriyle anlaşmanın bozulduğu yönündeki vakitsiz duyurusuyla, zaten mevcut tedbirlerle halihazırdaki şikayetleri giderilmemiş olan halkın öfkesi daha da artmıştır" demiştir.¹⁸⁷ Middleton Komisyonu'nun kapsamı kısıtlı olduğundan, Dogra hükümeti kitlesel ayaklanma baskısı altında, İngiliz hükümetinin Siyasi ve Yabancı Departmanından Sir B. J. Glancy'nin sorumluluğu altına ayrı bir Komisyon tayin etti. Ona, Müslüman temsilciler ve diğer şikayetçiler aracılığıyla Padişah'ın huzuruna aktarılan çeşitli şikayetleri soruşturma ve onları rapor verme görevi verildi. Komisyonun dört gayri-resmi üyesi vardı. Bunlar

¹⁸⁶ Report of the Srinagar Riot Enquiry Committee (Srinagar İsyanı İnceleme Komisyonu). Srinagar, Pratap Devlet Basını, 1931. s. 17. Bu dönemde Hari Singh, Avrupa'da, Hindistan'ın gelecekteki anayasal değişiklikleri ile ilgili, İngilizlerin liderliğinde toplanılan, ikinci Yuvarlak Masa Konferansına katılmıştı.

¹⁸⁷ Report on an Enquiry into Disturbances in Kashmir (Keşmir'de Bir Rahatsızlık Soruşturma Raporu) in Sept. (Eylül) 1931; L. Middleton tarafından yapılan. Jammu. Ranbir Devlet Basını, 1932. s. 6.

Kashmir'den Khwaja Ghulam Ahmad Ashai ve Prem Nath Bazaz ile Jammu'dan Chaudhry Ghulam Abbas ve Lok Nath Sharma idi. Her iki vilayet temsil edildiği gibi aynı zamanda her iki ana topluluğa eşit bir şekilde temsil edilme şansı da verilmiş ve böylece Komisyonda denge sağlanmıştır.

Glancy Komisyonu, topluluklarına ya da yerleşim alanlarına göre insanların istek ve şikayetleri ile ilgilenen ilk yapıydı. Glancy Komisyonu'nun raporu 1932 Nisan'ında yayımlandı. Böyle bir forumda, ilk kez devlet içerisinde gerçekten sorunlar olduğu ve bunların bir an önce giderilmesi gerektiği dile getiriliyordu. Komisyonun önemli tavsiyelerinden bazıları, devlet hizmetlerinde Müslümanların sayısının arttırılması için, hükümetin yeni yasalar ve kurallar yayımlaması gerektiği ile ilgiliydi. Bu, Keşmir Panditler ile kıyaslandığında, devlet içerisinde istihdam edilirken çok yüksek oranda ayrımcılığa maruz kalan Keşmir Müslümanlarının esas talebiydi. Devlet destekli, İsyana Araştırma Komisyonu bile, önceden, “Müslümanların temel arzusunu, devlet içerisinde daha geniş bir temsiliyet oranına sahip olmak” olduğunu kabul etmişti.¹⁸⁸ Glancy komisyonunun önemli tavsiyelerinden bazıları şunlardı:

1. Eğitimde ciddi reformlar yapılması, özellikle çoğunluğu oluşturan Müslüman toplumuna tesis sağlanması.
2. Toplum içerisindeki tüm grupların devlet içerisinde adil bir şekilde görev almaları ve pozisyon yerel ise o yörenin sakininin oraya atanması.
3. Sanayinin özellikle de tekstil üretiminin arttırılması ve bahçeciliğin de teşvik edilmesi.¹⁸⁹

Fakat devlet hizmetinde temsil sorunu, Müslümanların devletten talep ettikleri isteklerinden sadece birisiydi. Keşmirli Müslümanların Dogra hükümetine verdikleri birçok muhtıra, toplumun çeşitli isteklerini vurgular niteliktedir. 19 Ekim 1931'de Dogra Padişahına gönderilende olduğu gibi. Bu muhtıraların çoğunda Müslüman kesimin maruz kaldığı ayrımcılık vurgulandı. Müslümanların vurguladığı diğer bazı şikayetler, din özgürlüğü ve insanlık dışı *Begaar* ve *Kaare-sarkaar*¹⁹⁰ sistemleri ile ilgiliydi.

¹⁸⁸ Report of the Srinagar Riot Enquiry Committee (Srinagar İsyanı İnceleme Komisyonu), 1931, s. 33.

¹⁸⁹ Sikri Commission Report (Sıkrı Komisyon Raporu), 1980, s. 6.

¹⁹⁰ *Kaare-sarkaar*, *begaar* 'a benziyordu. Görünürde halkın yararına olan bu sisteme göre, köylü, eyalet içerisinde devletin ona vereceği her türlü görevi yerine getirmek zorundaydı. *Begaar* resmi olarak 1920 yılında kaldırıldı ve *kare sarkaar* yürürlüğe konuldu. Fakat devlet çok fazla ödeme yapmadığı ve verilen işler çoğu zaman dayanılmaz olduğu için hala kitleler tarafından tercih ediliyordu.

Glancy Komisyonu, başka bir Komite'nin kurulmasını sağladı. 1931 Kasım'ında oluşturulan Bu yeni komitenin başkanı yine, B J Glancy'di. 12 Kasım 1931'de Padişah Hari Singh'in, halkı devlet ve hükümet ile yakınlaştırmaya yönelik alacağı tedbirler ile ilgili olarak söz vermesinden sonra Keşmir Anayasal Reformlar Konferansı toplandı. Komisyon, bir yasama organı olan bir *Praja Sabha*'nın kurulması tavsiyesinde bulundu; burada toplam koltuk sayısı 33 olacak ve bu koltukların 20'si Müslümanların, 11'i Hinduların, biri Budistlerin ve biri de Sihlerin temsili için ayrılacaktı. Komisyon, bu organın toplam koltuk sayısını 60'ta tuttu, geri kalanlardan (yani 27; 60-33) 22'si Mahraja tarafından görevlendirilecek kişilere ayrılacak ve son 5 sandalye ise devlet hizmetinde bulunan önemli kişilere (ex-officio) ayrılacaktı. Yasama Meclisi'nin kurulması (*Praja Sabha*) daha fazla atanacak aday gösterilmesiyle kabul edildi. 1934'te meclisin açılması ile yeni reform çağrıları arttı. Bu haliyle, meclis içerisindeki adayların yarıdan fazlasını atayabilen Padişah çok fazla nüfuza sahipti. Meclis, Mahraja'nın isteklerine ve kaptislerine göre işleyecekti. *Praja Sabha*'nın oluşumundan sonra gerçekleşen reformlar, bölgedeki protesto gösterilerinin yoğunluğunu azaltmıştır. Müslümanlar, sıkıntılarını dillendirebileceği ve çözüm arayabileceği meşru bir yönteme sahip olmuşlardı. Bu, özellikle *Praja Sabha* gibi yasama organları ve devlet tarafından izin verilen yeni gazete yayınları aracılığıyla yapıldı.¹⁹¹ Ancak daha sonra dile getirileceği gibi hükümet, Glancy Komisyonunun tavsiyelerine sıkı sıkıya bağlı kalmadı ve bu nedenle Müslümanların şikayetlerine bir çözüm üretilmedi ve halk içerisinde huzursuzluk bir şekilde devam etti.

On yıl sonra, 1944'te hükümet yeniden bir komisyon kurdu, Ganganath Komisyonu, devlet içerisindeki idari yapının kapsamlı bir incelemesini yaparak Ganganath Komisyonun Yönetim ile ilgili Raporunu sundu. Komisyonun, devlete, Müslümanların beş önemli şikayetini sıraladı. Bunlar:¹⁹²

1. Din değiştirmenin sonuçlarına ilişkin yasa.
2. Büyükbaş hayvan kesimine ilişkin bazı cezalar ile ilgili olan yasa.
3. Silah Yasası ile Rajput topluluğuna sunulan muafiyet.

¹⁹¹ Bir sonraki bölümde Keşmir'de gazetelerin başlangıcı, gelişimi ve rolünü anlatacağım.

¹⁹² Shri Ganganath Report on Administration of Jammu and Kashmir State (Shri Ganganath'ın Jammu ve Keşmir Devleti Yönetimi Raporu) Nov, 1944, s. 51. Komisyon Başkan Yardımcısı R. B. Ganganath başkanlığındaki Komisyon, devlet içerisindeki barışın, güvenliğin, bütünlüğün sağlanması ve devam ettirilmesi ve uygun tavsiyelerde bulunarak; yönetimin verimli ve ilerici karakterinin sağlanması amacını taşıyordu. Komisyon, görünüşte, Ulusal Konferansın devlette giderek artan etkisi göz önünde bulundurularak görevlendirilmişti. Artık kullanım tarihinin sonuna yaklaşmış olan Dogra Raj, devlet üzerindeki kontrolünü devam ettirebilmek adına, egemenlikleri altında yüzlerce yıldır devam eden bazı yanlışları da gidermek niyetindeydi.

4. Alfabe ile ilgili olan anlaşmazlık.
5. Azınlığın, çoğunluğun onlara nasıl muamele edecekleri ile ilgili olan endişeleri.

Komisyon, bu mağduriyetlere ilişkin hükümet tarafını savunmaya devam ederek garanti ettikleri erdemler ile ters düştü. Komisyonun göze çarpan icraatlarından birisi de, sadece, inek kesmenin sonucunda verilen cezaların dayandığı kanun ile ilgili olarak, birazcık müsamahalı olunması yönünde tavsiyeler vermesiydi. Hükümet hizmetlerine yönelik Müslüman istekleri ile ilgili olarak, komisyon, 1930'lu yılların aksine hükümet hizmetlerinde Müslümanların belirgin bir mevcudiyet olduğunu ve denklemi daha fazla Müslüman lehine değiştirmek için başka bir gereklilik olmadığını ortaya koymuştur. Keşmir Vilayetinde Müslümanların oranının fazla olması sebebiyle, toplam eğitimli işsizlerin 2675'i veya % 70'i Keşmir'de ve 1069 veya % 28'i de Jammu'daydı.¹⁹³ Bu rakamlar Müslüman toplumuyla yönelik ayrımcılığı açıkça göstermektedir. Aynı zamanda Hindu topluluğunun da lehine olduğu anlamına geliyordu. Günümüzün oldukça tanınmış bir akademisyeni olan Mridu Rai, Dogra dönemine ilişkin incelemesi olan “Hindu Yöneticileri, Müslüman Tebaa” başlıklı eserinde devletin “Hindu” doğasına işaret etmektedir. 1931 sonrası dönemde, Müslümanların sorunları için mücadele etmelerinin ana sebebi, Dogra devletinin özünde otokratik bir Hindu devleti olmasıydı. Bu devlet tek başına, Müslüman toplum üzerinde geniş bir baskıya neden olan Hinduların tutkularını barındırmaktaydı.

4.3. Ulusal Konferans ve Politikanın Yeni Dönemi

1931'de meydana gelen çalkantılar sonrasında birçok önemli siyasi gelişme oldu. Bunların arasında en önemlisi, 1932 yılının Ekim ayında Şeyh Abdullah'ın önderliğinde Jammu ve Keşmir Müslümanları Konferansı'nın toplanmasıdır. Glancy Komisyonun tavsiyeleri sonrasında, Müslüman liderler, Müslüman toplumun çıkarlarını korumak için böyle bir örgüt kurulması gerektiği kanaatine vardılar. Partinin kurulmasında Şeyh Abdullah, Mirvaiz Yusuf Şah'tan tam destek görmüştür. 1930'lar yıllarda, Abdullah'ın nüfuzu giderek artmış, bu da Yusuf Şah'ın yavaş yavaş uzaklaşmasına neden olmuştur. Yusuf Şah, Müslüman Konferansı'nın diğer oturumlarına katılmamıştır. Şeyh Abdullah, Dogra hükümetine yönelik bir tehdit olarak görülmeye başlanmış ve Müslümanların ona olan desteğini azaltmak maksadıyla Mirwaiz ve Abdullahın arası açılmaya çalışılmıştır. Bu

¹⁹³ Shri Ganganath Raporu, 1944, s. 100.

uzaklaşmada Dogra hükümeti oldukça başarılı bir hamle yaparak ve Mirwaiz'in ailesine devasa bir arazi bağışlamıştır. Abdullah ve Mirwaiz'in takipçileri arasındaki mücadele 1940'lara kadar devam etti. Abdullah'ın lakabı *Sher-i-Kashmir* yani Keşmir Aslanı idi. Takipçilerine ise *Shers* (Aslanlar) denirdi. Mirwaiz'in takipçilerine ise Keçi sakalı bırakmalarından ötürü *Bakras* (Keçiler) denirdi. Aynı zamanda hükümet, Müslüman Konferansı üyeleri arasında nifak sokmaya devam etmiştir. Partinin Genel Sekreteri olarak görev yapan Chaudhri Abbas, Müslümanların şikayetleri ile ilgili hükümetin gerekli adımları atmadığını ileri sürmesi bahane gösterilerek, sık sık hapse atılıyordu. 1934 yılının Nisan ayında, Kurucu Meclis üyelerini seçmek için toplandığında, Abbas, Abdullah'a Meclise katılmamasını aksi halde Sivil İtaatsizlik Hareketi'nin zayıflatacağını söyledi. Ancak Abdullah daha ileri giderek seçimlere katıldı. Seçimlerin sonucunda, Müslüman Konferansı *Praja Sabha*'daki yani Meclis'teki seçim ile gelecek delegelere ayrılan pozisyonların çoğunu kazandı. Glancy Komisyonu toplam koltuk sayısının 60'ta kalmasını tavsiye etmişti, bu sayede meclis çoğunluğu (33) seçim ile gelen delegelerde olacaktı. Fakat hükümet koltuk sayısını 75'te tuttu ve böylece görevlendirilmiş ve atanmış Dogra üyeleri meclis içerisinde çoğunlukta kaldı. Tüm bunlar göstermektedir ki, aslında, bu anayasal değişiklik ile tam anlamıyla demokratik bir gelenek başlamamıştır.

1930'lara doğru Şeyh Abdullah'ın Keşmirli Mirwaiz, Yusuf Şah ve Chaudhri Abbas gibi diğer Müslüman liderlerden uzaklaşması arttı. Aynı zamanda, 1933'te, Şeyh Keşmir'de yaşayan Hollandalı otelci olan Harry Nedou'nun kızıyla evlendi. Harry Keşmirde otele süt veren Müslüman bir kızla evlenmişti. Bu sütçü kız daha sonra Hollandalının İslam ile şereflenmesini sağlayacaktı. Şeyhlerin karısı Begum Akbar Jehan Abdullah, Hollandalı otelci ile sütçü kızın kızları olup Müslüman olarak yetiştirilmişti. Begüm Abdullah, maddi kaynak toplamak ve okul açmak suretiyle Keşmir'deki eğitimin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Aktif sosyal ve politik hayatı, onu Keşmir'de Madri-i-Meherban (Nazik Anne) olarak popüler ve saygın bir hale getirdi. Şeyh Abdullah, Hint yarımadasında, İngilizlerle mücadele eden, hem sadık hem de laik Kongre liderleri olan Jawaharlal Nehru ve Khan Abdul Gaffar Khan ile iyi kişisel ilişkiler geliştirmeye başladı. Bu durum, daha sonra onun kişiliğini daha da etkiledi ve çok uluslu Keşmir prensliğinde laik kimliklere duyulan ihtiyaçtan söz etmeye başladı. Prem Nath Bazaz gibi Keşmirli Hindular'ın arkadaşlığı sonucunda Şeyh'i daha önceki İslam söylemi yerini laikliğe bıraktı. 28 Haziran 1938'de, Abdullah, Müslüman Konferansı Çalışma Komitesine, partinin isminin ve anayasasının değiştirilmesi için bir yasa tasarısı sundu. Bu, görünüşte devlet içerisindeki Hindu topluluğunun desteğini almak için önerildi. Birçok kesimden muhalefetle karşı karşıya kalsa

da, o ısrarını sürdürdü ve 11 Haziran 1939'da partinin adı, Jammu ve Keşmir Ulusal Konferansı olarak değiştirildi. Parti, artık sadece sosyal ve politik meselelerle ilgileniyordu ve İslami teolojinin meselelerinden uzak durmaya çalışıyordu. Her şeyden önce, onun çalışması, kitleleri sosyal ve politik eylemsizlikten uyandırmaya çalışan bir dönemi karakterize etmiştir. Yerel bir Keşmirli yazar, güzel Keşmir üzerindeki baskı ile ilgili yas tutarken, toplumun baskıdan kurtulması için gerekli olan bilgelik ve bilinç arayışı ile aşağıdaki dizeleri yazmıştır:

*Ne güzelliği, ve bu zulüm
Ey Keşmir, senin için üzgünüm.
Damarlarındaki kan buz gibi,
Yüzünde güller açar ama kalbin kararır.
Ah benim güzelim Ah benim talihsizim,
Harici güzellik, güzellik standardı değildir ki.
Oluşturur bilgi bir parçasını güzelliğin:
Bir güzelliştir ki o asla solmaz.
O toplumdur ki muttalidir,
İşte orada asla bulamazsın dilencileri ve çakalları.¹⁹⁴*

Ulusal uzlaşma Konferansı ilan edilmeden önce, Dogra Padişahı, yasama organında daha fazla demokratik değişim olmasını isteyen bazı muhalifleri susturmak için yeni bir anayasa hazırladı. Seçim ile iş başına gelecek kişiler için koltuk sayısı 33'ten 40'a çıkarılmış, böylece 75 üyeli bir Mecliste, seçilmiş üyeler az bir farkla da olsa çoğunlukta olacaktı. Meclis içerisinde en çok Müslüman üye, 1939'a kadar olan Ulusal Konferanslarda olmuştur. Fakat kısa süre içinde Ulusal Konferansın laik kimliklerinden ya da Şeyh'in partideki hakimiyetinden memnun olmayan Jammu ve Keşmir'deki Müslümanlar ile Şeyh arasında çekişme başladı. Bunlar, Jammu'dan Ghulam Abbas ve Keşmir'den Mirwaiz Yusuf Şah'ın gibi Müslüman liderlerin muhalif gruplarıydı. 1941'de her iki grup ta eski Müslüman Konferansı'nı yeniden canlandırdı ve Muhammed Ali Cinnah'ın Müslüman Birliği ile ittifak kurdu.¹⁹⁵ Böylece Jammu ve Keşmir Prensiği kendisini, İngiliz Hindistan'ında devam eden bağımsızlık savaşının içerisinde buldu. Jinnah, Keşmirdeki liderlerden destek almak için

¹⁹⁴ Ahsan Daanish. 'The Indebted Beauty-In Memory of Kashmir' (Borçlu Güzellik- Keşmir'in anısına). Hamdard, Srinagar. 20 Şubat 1938. Chitralakha Zutshi'den alıntılanmıştır. Zutshi, 2003, s. 251.

¹⁹⁵ Muhammed Ali Cinnah 1940'larda Müslüman Ligi'nin en güçlü lideriydi. Keşmir'e ilk olarak 1936'da gelmişti. Daha sonraki ziyaretini 1944'ün yazında yaptı.

birkaç kez Kaşmir'e geldi, ancak bu çabası, sadece Şeyh Abdullah'ın başkanlık ettiği Ulusal Konferansı kızdırmaya yaradı. Şeyh, Keşmir'i, Hindistan ovalarından gelen liderlerin müdahalesi olmadan yönetmeyi ümit ediyordu. Ayrıca, laik bakış açısı Müslüman Ligi'nin teolojik eğilimlerine karşıydı. 1940'larda, Keşmir'deki durum değişim, umut, devrim, laikleşme ve modernleşmeden ibaretti. 1930'ların başlarındaki ortak gerilim, iki toplum arasında gerginlikler devam etmesine rağmen solmuştu. 1940'ların ortalarında Ganganath Komitesi bunu onayladı ve "mevcut koşullar altında, çıkar çatışmalarının nadiren açık çatışmaya yol açtığını, ancak çoğunluk ve azınlık toplulukları arasında uzak ve kuşkulu bir dip akımın sürdüğüne dair pek az şüphe olduğunu" bildirdi.¹⁹⁶ Müslüman Konferansı'ndan Ulusal Konferansa geçiş, Hindular'da devletin bazı kesimlerini memnun etti ve onlarda ulusal konferansın bir parçası oldular. Bir tarafta Ulusal Konferans ve diğer tarafta Dogralar olmak üzere Kashmirli Panditlerin destekleri ikiye bölünmüştü. Dogra'ları destekleyenler, Dogra yönetiminin sona ermesi durumunda Müslümanların misilleme yapmasından ve ardından gelecek olan baskıdan korkuyorlardı.

Yeni siyasi eğilimin Pandit taraftarları arasında, saygın bir okul öğretmeni, aynı zamanda şair ve Keşmir'deki edebi gelişmeyi yakından takip eden Zinda Kaul Masterji de (1884-1964) vardı. Çoğunlukla Urduca yazmasına rağmen, nadiren de olsa Kaşmir'de de biraz yazdı. Keşmirce yazılan bu şiirlerden birini, 1942'de Srinagar'daki Sri Pratap Koleji'nde bir sempozyum için yazdı. Şiirde, Keşmirli olmayan bir Hintlinin, Keşmirliilerin ulusal olarak ilerlemeye ve gelişmeye hevesli olmadıkları yönündeki eleştirisine; şair, aşağıdaki şekilde ümitle cevap verir:

*Kalbimde yükselen bir umut ışığı hissediyorum,
İnşallah, gün gelecek
Söylemekten kıvanç duyacaksınız:
Ne mutlu Keşmirliilere.
Ne mutlu onlara ki iyi bir yöneticileri var
Ne mutlu hep beraber doğru yolu bulmuşlar.
O bölünmüş ve dillerini kaybetmiş toplum,
Çok şükür, en nihayetinde büyük bir ceht ile buldular onu.¹⁹⁷*

Bu 1940'ların ruh haliydi, Panditler bile daha parlak bir geleceğe dair umut ve inanca sahipti. Edebiyat, siyasal kurumlar ve gazetecilikteki gelişmeler bu dönemde kitlelere umut

¹⁹⁶ Ganganath Committee Report, 1944, s. 436.

¹⁹⁷ Braj Kachru. *Kashmiri Literature*. 1981, s. 52.

veren üç önemli alan oldu. Bu arada 1944 yılında, Muhammed Ali Cinnah, bölgeyi ikinci ziyaretinde hem Jammu'yu ve hem de Keşmir'i ziyaret etti. Ayrıca Müslüman Konferansı ve Ulusal Konferans arasındaki buzları eritmeye çalıştı. Başarısız olmasına rağmen, Şeyh Abdullah'ın politikasını onaylamadığının altını çizmeyi ve Müslüman Konferansı'nın vadide yaşayan Müslümanların tek gerçek temsilcisi olduğunun anlaşılmasını sağladı. Bu ziyaret, hem Jammu hem de Keşmir'de Müslüman Konferansı'na yeni bir yaşam alanı sağladı. Müslüman Konferansı'nın toparlanması ile karşı hamle yapma ihtiyacı hissedilen Şeyh Abdullah, 1944'te Ulusal Konferansın Sopore Seansında *Naya Keşmir Manifestosu*'nu (Yeni Keşmir'in Manifestosu) çıkardı. Bu manifesto diğer şeylerin yanı sıra şunları da ilan etti:

1. *Jagirdari*¹⁹⁸ sisteminin ve Büyük Topraklı Mülklerin Kaldırılması.
2. Demokratik devlet tarafından kilit sanayilerin mülkiyetinin ve yönetiminin devralınması ve özel tekelin yasaklanması.
3. Siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda kadın haklarının güvencesi.

Bildiride esas olarak *Jagirdari* sisteminin kaldırılmasını istediği için, Dogra hükümeti, alarma geçti. Daha sonra, Hari Singh desteğinin tabanını genişletmeye çalıştı ve 1944 Ekim ayında, Meclisin iki üyesini hükümetinde bakan olarak kabul etti. Biri Hindu Seçmenleri arasında en yüksek oyu alan bir Hindu üyesi olan Wazir Ganga Ram'dı. Diğeri Şeyh Abdullah'a çok yakın birisi olan, Mirza Afzal Beg'di. Padışah'ın hükümetinde Bayındırlık ve Belediyeler Bakanı (Minister of Public Works and Municipalities) oldu. Dogra standartlarınca bir Kaşmirliyi hükümet üyesi olarak kabul etmek nadir bir şeydi. Hari Singh'in oğlu Karan Singh, otobiyografisinde babasının Keşmir Müslümanlarınca nasıl dışlandığını anlatmıştır. Hükümetinde zaman zaman Hintli Müslümanlar olmuştu, fakat Afzal Bey'den önce hiçbir Müslüman Keşmirli hükümette yer almamıştı. Örneğin, Hari Singh'in sarayındaki Müslüman saray efradından bazıları: Haydarabad'dan Nawab Khushru Jung; Balucistan'dan Sahibzada Nur Mohammed Khan; Afganistan'dan Sardar Abdur Rehman Efendi. Karan Singh anlattıklarına ilaveten, her ikisi de Hindu olan ve ofis işçisi olarak çalışan Dina Nath Jalali ve Shambhu Nath Wanchu'dan da bahsetmektedir. Keşmir

¹⁹⁸ *Jagirdari* sistemi Babürlüler zamanlarından beri yaygındı. Babür yönetimi içerisindeki bir soylu veya ordu mensubuna maaş yerine arazi verilmesiydi. Başlangıçta bu ihsanlar miras yoluyla o kişinin çocuklarına kalamaz iken zamanla verilen araziler Jagirdarların ve onların soyundan gelen kişilerin malı haline geldi ve böylece miras olarak bırakılabildi.

Müslümanlarına gelince, onların temasları daha çok bahçıvanlar, avcılık, atıcılık ve balıkçılık muhafızları ile sınırlıydı.¹⁹⁹

Hükümet'teki Ulusal Konferans üyesi ile yapılan deneme yaklaşık iki yıl sürdü. Afzal Beg, 1946 Mayıs'ında Dogralara karşı “Keşmir'den Çıkın (Quit Kashmir)”²⁰⁰ hareketini başlatan Ulusal Konferans nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. Bu, Görev Kabinesinin gelişinden sonra İngiliz Hindistan'ında yönetim erkinin İngilizlerden Hintlilere geçmesi için müzakerelerinin başladığı bir zamandı. Misyon, ülkenin bölünmesini değil bütünlüğünü tavsiye etmişti. Ancak oluşturulacak olan bu Hindistan Birliğinde özerk yönetimler olacaktı. Şeyh Abdullah kısa süre için bile olsa da kitlelerin duygularını uyandıran harekete öncülük etti. Bu hareketin katılımcıları üzerindeki baskı, bu hareketin sonunun yakın olduğu anlamına geliyordu. Şeyh tutuklandı ve mahkemece üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Müslüman Konferansından Ghulam Abbas da, yaklaşık yirmi protestocunun ölümü ve diğer bir çoklarının da hapsedilmesi ile sonuçlanan olaylar sonrasında tutuklandı. Yasama Meclisi seçimleri 1946'da ilan edildi ve Ocak 1947'de yapıldı. Ulusal Konferans seçimleri boykot etti. Liderlerinin çoğu hapisanede olsalar bile Müslüman Konferansı seçimlere katıldı.

Müslüman Konferansı Meclis'te 15 sandalye kazandı ve seçilmiş temsilciler arasında en büyük parti oldu. Müslüman Konferansı Pakistan'a katılmakla ilgili 19 Temmuz 1947'de Meclis'te bir karar aldı. Hindistan yarımadası bir süre sonra Hindistan ve Pakistan şeklinde iki bağımsız ulus devlete ayrıldı. Ancak Keşmir eyaleti, 560'dan fazla eyalet arasında, bağımsızlıklarının arifesinde Hindistan'a ya da Pakistan'a katılmayan az sayıdaki eyaletten biriydi. Hari Singh'in geri çekilmesi, eyalete pahalıya mal olacaktı. Zira eyaleti Pakistan ile zorla birleştirmek için, Kuzey-Batı'da kabile şeklinde yaşayan akıncılar vadiye indi.

4.4. Mahjoor ve Azad: Yeni Edebî Hareketin Duayenleri

1931'den sonra yeni siyasal ve toplumsal düzenlemenin başında, Keşmir edebiyatı da yeni bir hal aldı. Yazarlar artık duygularını daha rahat ifade edebiliyorlardı. Ayrıca şiirlerinde muhalif duygular ve protestolar artık kolayca fark edilebiliyordu. Ghulam Ahmad Mahjoor

¹⁹⁹ Karan Singh. *Heir Apparent* (Veliht). 1982, s. 19-20.

²⁰⁰ Hindistan'da, Kongre ve Mahatma Gandhi, 1942 Ağustos'unda İngilizlere karşı 'Hindistan'dan Çıkın' hareketi başlattı. Hareket çok başarılı oldu ve İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, 1946'da İngilizler Hindistan'ı mümkün olan en kısa sürede terk etmeye söz verdi. Bu nedenle 'Hindistan'dan Çıkın' hareketi gibi, Şeyh, Dograların Keşmir'den gitmeleri için 'Keşmir'den Çıkın' hareketini başlattı. Böylece Keşmir'de de yerli demokratik bir hükümet olacaktı.

(1885-1952) ve Abdül Ahad Azad (1903-1948), 1930'larda ve 1940'lardaki Keşmir edebiyatında yeni değişen düzeni örneklemiştir. Bu, Müslüman Konferansı / Ulusal Konferans gibi partilerin yeni bir siyasi ayrıcalık için çalışmaya başladığı dönemdi. Gazeteciler ve yazarlar gazeteler aracılığıyla eşitlik, özgürlük, beraberlik ve baskıcı ve otokratik Dogra yönetimine son verilmesi ile ilgili fikirlerini ortaya koymaya başlamışlardı.

Yirminci yüzyılda Keşmir edebiyatının yaygınlaşmasında en geniş rolü Mahjoor üstlenmişti. Dogra hükümeti altında çalışan küçük çaplı bir gelir memuru (*patwari*) idi. Gelir memuru olduğu için şanslıydı çünkü bu sayede vadinin her bölgesini gezmiş ve halkın sevinç ve acılarına şahit olmuştu. Hayatının oldukça erken dönemlerinde, tüm muadilleri gibi Urduca ve Farsça yazmaya başladı. Ancak onu vadi ve ötesinde meşhur yapan şey Keşmir dilinde yazdığı şiirleriydi. Keşmir dilinde yazdığı ilk şiiri “*Vanta Hay Vese*” (Söyle bana, Arkadaşım) 1918'de yayımlandı. Onun Keşmir dışında ünlü olmasını sağlayan, Hindistan'ın ilk Nobel ödüllü edebiyatçısı olan Rabindranath Tagore'di. Tagore Mahjoor'un şiirinden çok etkilendi ve ona “Keşmir'in Wordsworth'ü” dedi. Mahjoor, Keşmir'in güzelliğini özümseyen birçok sone ve dörtlük yazmıştır. Kariyerinin erken dönemlerinde, doğanın, Keşmir'in ve kızların güzelliği ile ilgili methiyeler yazdı. Politik, kültürel ve çevresel bilinç Mahjoor'un şiirlerinde yavaşça ortaya çıkmaya başladı. Bu bilincin ortaya çıkmasının ana nedeni, o dönemde Padişah'nın otokratik yönetimine karşı olan siyasi farkındalığın ve muhalefetin zirvede olmasıydı.²⁰¹ Her şeyden önce, bu dönemde yazmış olduğu şiirlerinde, değişen çağdan bahseder:

Novoe shorah chuh ven ken baghe ken janavaren andar
Novey sozah chu tul mut poshe noolav panjeren andar
Setha pek pek te thek thek karvaan chuneh manzilas vaatan
Kharabi kismetich cha ya che khami rehbaren andar
Thapis manz zindagi hend ziyadeh doh yud wae main guzravem
*Chu baqi qowwate parvaaz waen miyanen parren andar*²⁰²

Çeviri: Artık bahçedeki yaratıklar arasında yeni bir ses var.

Kafesteki kuşlar yeni bir söylem getirdiler

Ancak yol uzun zorluk çok, ulaşmaz hedefe Kervan

Kaderin bir cilvesi midir yoksa liderlerin zayıflığı mı?

Hayatımın çoğunu bir kafeste geçirmiş olsam da

²⁰¹ Nazir Ahad: Atif, Mahfooza Jan, Ed: *Kashir: Kashiris Adbas Manz* (Keşmir: Keşmirca Edebiyatında). 2012, s. 154.

²⁰² Mahjoor. *Quliyati Mahjoor*. 2009, s. 52.

Kanatlarımda var hala özlemi uçuşun.

Mahjoor'un 1930'ların başlarında yazdığı "Sahibo" adlı bu şiir, hem bize yardım elini uzatması için Yaradana bir yalvarış ve hem de kendi kaderlerini yüceltmeleri ve değiştirmeleri için gençliğe yapılan bir çağrıydı. Şiir, genç, yaşlı ya da çocuk olsun tüm kesimlere hitap etmektedir. Hala tüm vadiye okullarda söylenir. Şiirin bir kısmı aşağıdaki gibidir:

*Boz tam faryaad zaarie soz tam daaden dawa
Roz tam har dam meherbaan zahn te mate par pav tam
Kahili kam himmati waswas nish tawtam me dooer
Walwalah joshah te armanah dilas manz travtam
Shabnamek peth aftabas koet kaal karre intizaar
Godniche anware poshan seate sulye weznavam²⁰³*

Çeviri: Kulak ver dertlerime, gönder devanı dertlerime

Ol bana karşı hep cömert, koyma beni sıkıntıda

Uzak tut benden tembelliği, zayıflığı ve endişeyi.

Bırak şahlansın kalbimde isyan, tutku ve arzu.

Çiy damlası gibiyim daha ne kadar bekleyeceğim güneşin doğmasını,

İlk ışıqla birlikte uyandır beni, arasında çiçeklerin.

Mahjoor sık sık Keşmir'i bahçe, insanlarını da onun çiçekleri olarak betimlemiştir. Adeta bir bahçıvanın bahçesiyle ilgilenmesi gibi, insanların da Keşmir ile ilgilenmesini istemiştir. Farklı anlamları yansıtmak için gül, bülbül, yabanarısı, nergis, diğer çiçekler ve kuşlar gibi bahçeye ait olan figürler yardımıyla teşbih sanatını sergilerdi. Bu dönemin önemli şiirlerinden birisinde, bu bahçenin yani Keşmir'in bize ait olduğunu kategorik olarak anlatmakla başlar:

*Baag muenoi gul te meun, sunbul te meun
Bolvun bulbul chu khush awaaz meun*

Çeviri: Bu Bahçe benim, tıpkı bu çiçeğin ve eşekarısının olduğu gibi

Öten bülbülümün sesi öylesine çok tatlıdır.

Fakat şiirin geri kalanında Mahjoor'un tonu değişir ve o zamana kadar nasıl ezildiğimizi anlatır:

²⁰³ Mahjoor, 2009, s. 14.

*Kamme mazhab khoon meun zonukh halal
Surug konun trovukh vatan peth maaz meun
Khatem gasche changez khani shor-o-shar
Rozi qayem taa abad shiraz meun
Rate moglas zirve kis chamnas andar
Panjeh deth tas lanje kade shahbaz meun²⁰⁴*

Çeviri: Kanımı satılığa çıkarmak hangi dine imana sığar?
Satıldı yol kenarlarında Etim, hem de çok ucuza!
Baskının ve onun silahlarının gelecek sonu
Sadece milletim zamanın sonuna kadar baki kalacak
Baykuş kendi ağacında güvende olduğunu sansa da
Benim Şahinlerimin tek bir pençe darbe ile paramparça olur.

1940'lar boyunca, vadideki Hindular ve Müslümanlar arasındaki ilişkilerin kurulması ve güçlendirilmesi için çok sayıda görüşme ve toplantıya ihtiyaç duyuldu. İngiliz Hindistan'ında, federe topluluklara dayalı siyasal sistem 1940larda zirvede idi. Hindular ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler bozulmaya devam etti ve savaşın sonunda, yarımadanın ikiye bölüneceği anlaşıldı. Ancak Keşmir'de, 1940'larda Ulusal Konferans liderler laik çağrısında bulunurken, Mahjoor gibi yazarlar da birlik ve kardeşlik çağrısında bulundular. Diğer bütün Keşmir yazarları arasında Mahjoor bir yıldız gibiydi ve kitlelerin ezici güçlere karşı birlikte durması için birçok şiir yazdı. Örneğin,

*Saneh watnuk kus chu dushman kus chu dos
Jahal traveth ganzravev ... paneh vean
Paneh vean yeni akh akis dushman banev!
Fitne yeni Zahn veznavev ... paneh vean
Yem gareeb aassen teman ath rut karev
Bai bai chuv vechravev ... paneh vean²⁰⁵*

Çeviri: Kimdir bizim yüce milletimizin müttefiki, Kimdir ki düşmanı?

Bırakın bir kenara öfkeyi, bakın kendi içinize, yönelin kendinize.
Dua edin, olamamak için birbirinizin düşmanı
İzin vermeyin aranızda nifak çıkmasına
Kol kanat gerin içinizdeki fakirlere
Kardeşsiniz siz, kendi aranızda da öyle olun.

²⁰⁴ Mahjoor, 2009, s. 32.

²⁰⁵ Mahjoor, 2009, s. 40.

Toplumun bütün kesimleri tarafından övülmesine rağmen, Prem Nath Bazaz Mahjoor'u gereksiz yere muhafazakâr ve uyanışçı olmakla suçlamıştır. Bazaz, Mahjoor'un sıklıkla efsanevi altın çağına geri dönerek ilham aldığına inanıyordu. Uzlaşmaz bir laik ve sosyalist olan Bazaz Mahjoor'a karşı önyargılı olmuştur. Yirminci yüzyıl Kashmir'inde, Keşmir Dilinin ruhunu yeniden canlandırmaya çalışan Mahjoor, Habba Khatun ve Rasul Mir gibi önceki büyük şairlerden ilham almıştır. 1947'ye kadar Mahjoor, devletteki politik ayrılığa karşı çıkmadı; daha çok politik yönetim ile oldukça dostane ve samimi ilişkilere sahipti. Şiirlerini okuması için birçok kez Ulusal Konferans toplantılarına davet edildi. Mahjoor'un edebi başarıları münasebetiyle, Ulusal Konferans liderleri kendisine (Keşmir'in) " Ulusal Şair" diye hitap etmişlerdir. Onun yanında, Mahjoor ayrıca, Ulusal Konferansın sembolü olan saban hakkında bir methiye de yazdı. Şiirin birkaç satırı şöyledir:

Tasveer choney chuh qomuch nishani

Te monn qoman saniyey

Sinann peth chei jay sheraney

*Mare manzh meyn albaniye*²⁰⁶

Çeviri: İşaretin milletimizin gurur kaynağıdır

Ulusumuz bunu bu şekilde kabul etti.

İnsanların kalplerinde yer açar

Ey benim sevgili sabanım!

Neredeyse otuz yıldan fazla bir süre Dogra egemenliği altında yazılmış olan Mahjoor'un Keşmir dilindeki eserlerinde, Dograların zulmü, halkın çaresiz durumu ya da halkın sefil durumun değiştirilmesinin gerektiğine değindiğine sıkça rastlanmaktadır. Bir şiirinde, Dogra yöneticilerini halka zulmeden üvey babalara benzetmiştir. Dogra yöneticileri, halkın yaşamlarının ve mülklerinin kutsallığını hiçe sayarak, başta Müslümanlar olmak üzere, Keşmir halkını sömürmüşlerdir. Keşmir halkının içinde bulunduğu belirsizliğe de işaret eden bu şiir, bölünmenin arifesinde yani 1947'de yazılmıştır. Şiirin satırlarından bazıları şöyledir:

Woer molah oes panei asse baneumut kxanedar

Saneh ratte seet gov rachan pannenen te aes roed darbadar

Hemmatuk holl gond lokav tem kaveh aahen ghar bannei

Dereh gond novokh kodukh yeti qesseh korhas mukhtasar

Be kasi hend saneh aalav bozze balav sangarev

Aasmanan voed setha gov nekh insaanan asar

²⁰⁶ Mahjoor, 2009, s. 39. Saban, Ulusal Konferans bayrağının baş sembolüdür.

*Akh chou Pakistan wanan beyakha wanan Hindustan
Ase saped filhaal dakistaan yeth mulkas andar
Bakhshitan ase travetan waen tokh ase keut te chu jan
Ase karev pannei hukumat dawah tutuei ooes mukhtasar*²⁰⁷

Çeviri: Tek başına, üvey baba oldu reisi bizim ailenin
Semirdi emerek kanımızı ve olduk perişan
İnsanların kanı ve emeği sayesinde, saraylar dikti bu parlak kargalar
İttiler kaktılar bizi, ömrümüzden ömür çaldılar
Talihsiz yakarışlarımız inetti dağları taşları
Gözyaşları sel oldu gökyüzünün, dindarlar harekete geçti (bizim aklımıza göre).
Biri der Pakistan, diğeri Hindistan
Bütün bu karmaşanın arasında, mahvettik ulusumuzu
Yalvaralım ona affetsin bizi, eşlik etsin bize –söyleyelim onlara bizim için o iyi
Kendi kendimizi yönetmek, budur bizim bütün isteğimiz.²⁰⁸

Ekim 1947'deki politik krizden kısa bir süre sonra Mahjoor kendisini, Keşmir Hindistan ile birleşmesini isteyen Padişah ile aynı ekseninde olan milliyetçilerin karşısında buldu. Mahjoor, ilk dizeleri Keşmir'de herkesin ağzına dolanan o ünlü şiirini yazdı:

Zou jaan wandha Hindustanas, Dil Chum Pakistanas Kuen

Çeviri: Canımı ve bedenimi Hindistan için feda etmek istesem de, kalbim yine de Pakistan'la birlikte.

Mahjoor şiiri yüzünden tutuklandı ve demir parmaklıkların ardında uzun bir süre geçirdi. Keşmir'in yönetiminin başına yeni bir siyasi liderler ile bir mutabakata vardı ve serbest bırakıldı. Bu mutabakatın bir sonucu olarak Mahjoor, oldukça tartışmalı olan katılımı ile ilgili ya da Ulusal Konferans yönetime ve onun politikalarına karşı tek bir dize bile yazmamıştır. Ancak, çoktan baskıya karşı mücadelelerinde gençlerin gizli tutkusunu uyandırmıştı. Ve şiirleri, Keşmirli siyasetçilerin üstünlüğünü kınayan kitleler tarafından kullanıldı. Ünlü şiiri "Walo Ha Bagbano" (Gel, Ey Bahçivan) aslında Keşmir'in yükselen siyasi yıldızı Şeyh Abdullah ile ilgili bir methiyeydi. Şiir, Abdullah'ı, "bahçeye" ve onun

²⁰⁷ Mahjoor, 2009, s. 56.

²⁰⁸ Şiirin son beyiti, şu an bile bir Keşmirli için doğru olan, Keşmir'in gerçekliğini yansıtır. Son yirmi yılda, Güney Asya'nın iki ulus-devleti arasındaki savaşta, büyük acılara sahne olan Keşmir'de birçok can ve mal kaybı yaşandı.

“çiçek ve kuşlarına” bakacak olan “bahçıvan” olarak yansıttı. Mahjoor'un bu şiirinde bu dönemin vatansever tutumunu görmek mümkündür:

*Mohabbat panneh watnuk poz aasun shobeh insanas
Zce ye maan manzilas watakh yuethoi ieman paeda karr
Karey kas bulbulah azad panjiras manz zce nalan chukh
Zce pannye dastye pannen mushkulan aasaan paeda karr
Agar waznavihan basti gullan hunz traav zyero-o-bamm
Bonneyl karr vav karr gagray karr toofaan paeda karr²⁰⁹*

Çeviri: Gerçekten aşıktır insan olan kendi milletine

Hakiki iman ile inan, ulaşacaksın hedefine

Kafesinde bekleyen, bülbülü kim serbest bırakacak?

Aş zorlukları kendi ellerinle

İstiyorsan canlandırmak bu çiçekli bahçeyi, kurtul uyuşukluktan

Getir beraberinde fırtınayı, depremi, gök gürültüsünü ve boranı.

Hint Edebiyatında kullanılan, "deprem", "fırtına" ve "gök gürültüsü" gibi kelimeler de benzer anlamlar taşıyordu. Tüm bu doğal afetler, çevremizin şeklini genellikle daha kötüsü olacak şekilde değiştirme eğilimindedir. Fakat edebiyatta, üzerlerindeki baskıcı koşullardan dolayı sıkıntı çeken şairler, değişimin her ne olursa olsun mümkün olan herhangi bir şekilde gerçekleşmesi gerektiği anlatmak için bu tür terimleri kullanırlar.

Başka bir şiirde Mahjoor, Keşmir halkını oldukça öven bir methiye yazar. Bu şiirde ayrıca, Keşmir'i bir bahçeye benzetir. Ayrıca bizlerin halkımız ile ilgili her şeyi ilk başta bilen kişiler olmamız gerektiğine ve daha sonra bu bilgiyi Keşmirin iyiliği için kullanabileceğimize inanır. Bu şiir Keşmir'in popüler coğrafi tanımı olan "Hindistan'ın Tacı"²¹⁰ benzetmesini uzun zaman önce tekrarladı:

*Thazhras shobaan chonoi makan
Balas golalah zann tabaan
Padan tayl choi Hindustaan
Paede karr panne bagech zaan
Aalmek nundbaen chei zche muhtaj
Veli veli taaran zchy konn baaj*

²⁰⁹ Mahjoor, 2009, s. 82.

²¹⁰ Keşmir, çoğu zaman Güney Asya'daki Hindistan'ın tacı olarak anıldı. Haritada, organik bir bütünün tepesinde bir taç gibi görünür. Hintliler onun hakkında gururla Hindistan'ın Tacı derken, Keşmirli de Hindistan'a Keşmir'in ayakkabısı şeklinde hitap ederler.

Shoke chane doere peth yevan laaran

*Paede karr pannei bagech zaan.*²¹¹

Çeviri: Sana uygun tek yer şahikalardır

Dağın tepesinde parıldayan bir çiçek gibi

Yatar Hindistan altında ayaklarının,

Yeter artık uyansın şu millet

Dünyanın parıltısı bekler senden medet

O bilince ulaşmak için fikirlere başvururlar

Çok uzaklardan koşarak gelirler sevgine mahzar olmak için

Yeter artık uyanın ey millet.

Mahjoors'un Keşmir edebiyatının gelişimine katkısı çok büyüktür. Katkısı, fikirlerin ifade edilmesi için farklı temaların kullanımı, eşsiz bir üslup ve vadi boyunca yayılması kolay bir diksiyon gibi birçok alanda açıkça görülmektedir. Ünlü Hint tiyatrocusu ve filmci Balraj Sahni, Mahjoor'un eserinden etkilenmiş ve Mahjoor'un ölümünden sonra onun çalışmalarının vadi dışında da popülerleşmesini sağladı. Balraj, Dal Gölü'nde sözleri Mahjoor'a ait olan bir şarkıyı seslendiren kayıkçıyla ilgili ilginç bir olayı nakleder. Kayıkçı Mahjoor hakkında pek bir şey bilmiyordu ve bu şarkının Sahni'ye çok uzaklarda Ajmer Sharif'in yakınında yaşayan *Mahjoor Sharif* tarafından yazıldığını söyledi! (Ajmer Sharif, Hindistan'da, Keşmir'den bin kilometre uzaktaki ünlü bir türbedir). İnsanlar şairin gerçek hayatı hakkında bilgisiz olsalar da, çalışmalarına bayılıyorlardı. Balraj Sahni, hayatı boyunca Mahjoor'un şiirleriyle ilgili çok fazla çılgınlığa şahit oldu. Balraj Sahni, Mahjoor'un yeni bir şarkısı ortaya çıktığında, bir iki hafta içinde vadinin her köşesinde o şarkının söylendiğinden bahseder. Zamanla Mahjoor, yirminci yüzyıl Keşmir'inin en popüler şairi oldu.

Abdul Ahad Azad Mahjoor'un genç çağdaşı olup o da kariyerine Urduca yazarak başlamıştı. Daha önce "Ahad" ve "Janbaz" (Yiğit) mahlasları ile yazdı. 1931'den sonra Azad'ın *nom de plume* ile yazmaya başladı ve bundan sonra da daha çok Keşmir dilinde yazdı. Din adamı olan bir aileden gelen Mahjoor'un aksine Öğretmen olan Abdul Ahad Azad'ın gayet mütevazı bir sosyal konumu vardı. Şiirleri onu vadinin her yerinde popüler hale getirdi ve Kaşmir halkı tarafından Azad mahlası ile hatırlandı. 1930'ların siyasi devrimi, Azad şiirine de yansdı. Artık, Keşmir'e sosyal değişim getirecek devrimlerin çağrılarını

²¹¹ Mahjoor, 2009, s. 78.

şiiirlerinde görmek mümkündür. “Devrim” şiiiri, tematik tarzda olarak Mahjoor'unki ile benzerlik göstermesine rağmen benzersiz bir yapıya sahiptir. Şiiirin bazı satırları şöyle:

*Soze jigar mareh josh saz dilan hend wazzen
Dard nayan phere hosh pardeh farebuk dazan
Pardeh czhatan bronth pakh trav kadam tull hijab
Inqilab ann inqilab, inqilab ann inqilab
Sabr karan zchale zchale zyade sitam karne aav
Khone jigar harre haer pyale diluk barneh aav
Zahar pannen zindagi, roed ne waen aab-o-taab
Inqilaab ann inqilaab, inqilaab ann inqilaab.²¹²*

Çeviri: Sergilenecek cesaret, sızlayacak kalplerin bam teli

Yükselecek yeni kederler, yanacak hilenin perdeleri
Yırtıp atın peçeleri, perdeleri ve kalkın ayağa
Devrim Gelsin, Devrim Gelsin.
Sabrettik, dayandık ve böylece yükseldi muhalefet
Doldurduk değerli kanlarımızla sabır kaplarımızı
Zor bu hayat, sabırla bekleme vakti sona erdi
Devrim Gelsin, Devrim Gelsin.

Azad'ın hayata yaklaşım tarzı ve çalışmaları, muhafazakâr, uyanışçı ve gelenekselci olan Mahjoor'dan çok daha farklıydı. Mahjoor'un aksine Azad, farklı temaları daha hümanist ve evrensel bir temelde ele aldı. Azad bilimsel hümanistti. Bu özelliği ona, Mahjoor'dan daha geniş bir tema çeşitliliği üzerine yazmasını sağladı. Sosyalist eğilimleri de birçok kompozisyonunda belirgindi. Onun "Dariyav" yani Nehir adlı eseri, pek çok kişi tarafından bugüne kadar Keşmir'de yazılmış en iyi şiiir olarak kabul edilir. Şiiirin akışı, diksiyon ve tematik tarzı eşsiz ve övgüye değerlidir. O Hayatını, “kimseyi beklemeyen ve herkese aynı şekilde davranmayan” bir nehrin akışı olarak simgelemiştir. Yaşam felsefesini özetleyen bu şiiir, Azad tarafından savunulan fikirlerin en iyi temsilcisidir. Bu uzun şiiirin bazı satırları şöyle:

*Tabiyat Meun Azadi chu aadat Meun Azadi
Kuner yeksaan Gule shadi, muhabbat, mehnat, Abadi
Tawai chus toeth azadan retenn sahib dilan andar.*

²¹² Abdul Ahad Azad. *Quliyaat-i-Azad*. 2005, s. 38. Meşur nazım ‘Inqilaab ann Inqilaab’ (Devrim yap Devrim) dan alınmıştır.

*Yewaan chum zindagi hund soz safran manzlan andar*²¹³

Çeviri: Benim özümde ve eylemlerimde Özgürlüktür

Yalnızken ve başkalarıyla birlikteyken de, sevgililerim: aşkım, azmim ve milletimdir;

Bu sebeple, severler beni özgür olanlar, ve iyi kalpliler.

Görürüm ihtişamını hayatın hem yolculukta hem de varış noktasında.

Çok değerlidir Azad'ın nazarında Özgürlük ve onu elde etmek de eğitilmesi gençliğin. Azad boş zamanını vadi boyunca gezerek geçirirdi ve en az bilinenleri de dahil olmak üzere daha önceki şairler hakkında bilgi toplardı. İşinin dışında, Keşmir dili ve edebiyatının gelişimi hakkında oldukça önemli bir eseri de kaleme aldı. Bu eser daha sonra Kültür Akademisi tarafından üç cilt şeklinde yayınlandı. Kitap, konuyu farklı yönleri ile derinlemesine araştırması ve incelemesi açısından büyük övgüler aldı. Bu çalışma Eyalette türünün ilk örneği idi. Eyalet içerisinde Keşmir dilinin ve Urduca yazılması sebebiyle Urduca'nın gelişmesine ve ilerlemesine çok değerli katkıları olan bir eserdir. Bu çalışma, gençleri, vadinin şairleri ve yazarları tarafından bırakılan geçmiş miras hakkında eğitmelerinde oldukça yardımcı oldu. Azad tıpkı aşağıda olduğu gibi bir çok şiirinde gençliğe aşağıdaki gibi mesajlar verirdi:

Tulev qadam bahadurav

Karev hameshe justejoo

Javan javan dilavaro

Thavev umeed te aarzo

Sameth watan watan karo

*Taranaye watan paro*²¹⁴

Çeviri: Yiğidim ilerle

Devam et aramaya sonsuza dek

Sen gençsin, koca bir yüreğin var

Umudunu ve hasletlerini yitirme

Hep birlikte delicesine sevelim milletimizi

Ve söyleyelim şarkılarımızı.

1940'lara doğru Azad radikal Marksistlere yakınlık duymaya başladı. O, 1940'larda Marksizm için Ulusal Konferans Partisi'nden ayrılmış olan Prem Nath Bazaz ile yakın ilişki

²¹³ Azad, 2005, s. 71.

²¹⁴ Azad, 2005, s. 64.

kurdu. Bazaz çalışmasında, Mahjoor'u muhafazakâr tavrı nedeniyle eleştirirken, Azad'a da övgüler yağdırıyordu. Azad kısa içerisinde sosyal devrimin ve Keşmir'in Tam bağımsızlığının standart savunucusu oldu.²¹⁵ Şiirlerinde, gençlere, devlet baskısı karşısında kaderlerini değiştirmeleri çağrısında bulunur. Örneğin:

Zchete kyazeh gavoy garatuk naroho
Gaseth bedaar ha watan daroho
Chukh dabeumut khonche rabbe andar
Bamme sinne hund peath chey travmuzc lar
Lehar maaran naer shahmaroho
*Gaseth bedaar ha watan daroho*²¹⁶

Çeviri: Nasıl oldu da kıydın cesaretine?

Uyan artık ey vatansever.
Kanlı çamurun altında kalmışsın.
Uzun süredir bükülmüş ince bir dal gibisin
Ey vatansever uyan ve
Avına saldıracak yılanın gerilmesi gibi hazır ol.

Azad Aynı zamanda, halkın baskıya karşı mücadelede karşılaştığı sorunların da farkındaydı. Ona göre, sürekli mücadele ve belirsizlikler, Keşmir halkının ilerlemesindeki en büyük iki engeldi. Sevdiğine yalvarıp yakardığı bir şiirinde bile, Keşmir halkının sorunlarına değinirdi. Bu şiirden birkaç satır şöyle:

Doggniyaran marre kashireye
Hechnav takh kunruok soz
Yem te gaschhan taar tarreye
*Sondarriye boz meyn zaar*²¹⁷

Çeviri: İkiyüzlülük mahvetti Keşmirleri

Öğret onlara birlik ve beraberlik sanatını
Ancak bununla ilerlenebilir yarınlara
Ey sevgilim! Dinle bu yakarışları.

²¹⁵ Braj Kachru. *Kashmiri Literature* (Keşmirca Edeb). 1981, s. 56.

²¹⁶ Abdul Ahad Azad. *Quliyaat-i-Azad*. 2005, s. 49.

²¹⁷ Azad, 2005, s. 67. *Waeth* (Jhelum Nehir) nazımdan alınmıştır.

Azad'ın şiirlerinin birçoğu, Dogra devletinin Keşmir halkına ettiği eziyeti ve zulmü gözler önüne sermektedir. "Shiqvaye Keşmir" (Keşmir'in Yalvarışı) adlı eserinde, Dogra hükümetine karşı bir üslup takınarak, yöneticilerin halkı baskı altında tutmak için kullandıkları yöntemlerden bahseder. Bu eser halkın Dogra Yönetiminin doğasını anlamasında oldukça etkili olmuştur. Şiirin sonunda da görüldüğü gibi, dönemin değişmesi için bir umut olduğundan da bahsedilmiştir. Zira şaire göre gençler baskıcı yöneticileri olduğunu anlamıştır. Şiirin bazı beyitleri aşağıdaki gibidir:

*Akha ziraat wawan kamavaan wochom beyis athi lonne navan
Yevan byakha khevon te khevaan homis ne thavaan shabuk gozaara
Ye kya khodayi te laa obali yemay mulkdar temai che haayi
Jahannami jannatas che malik te jannatiyan ne ikhtiyaara
Teman te khonah dilah zabanah mye te chu khonah dilah zabanah
Mye kiyazeh thovukh ne waar wannas mye te chaton oos diluk gobara
Yewan che azz hoshe myene avlad zchetas pevan chukh sitam te bedar
Akha chu yemvei manz ye Azad Khudaye havtam yehund bahara.²¹⁸*

Çeviri: İlgilenir biri çiftçilik ile, eker sonra kaldırır diğeri hasadı

Sonra öteki gelir, savurur yok eder, kalmaz hiçbir şeyi çiftçinin

Bu nasıl bir dindarlık, nasıl bir zafer; sömürür emeği milleti yönetenler.

Kötüler sahibi olurken cennetin, oradaki insanların yoktur yetkisi

Onlarında var kanı, kalbi ve dili, benimde var kanım,kalbim ve dilim!

Neden sesim kısılıyor, bende yüreğimin alevlerini salmak istiyorum.

Akıllanıyor çocuklarım, artık onlarda farkındalar zulmün

Azad'dır çocuklarımdan birisi, Ya Rabbi, koru çocuklarımı.

Azad, genellikle şiirlerinde derin felsefi söylemlerden kaçınırdı. Fikirleri çoğunlukla berraktı ve halkın sorunlarıyla ilgiliydi. 1940'lardaki Marksist eğilimleri sebebiyle çalışmalarında Marx, Gandhi ve Subhash Chandra Bose gibi farklı dünya düşünürlerine yer verdi. Şiirlerinin birinde, toplumun ilerlemesi için en gerekli olan "Leadari, Peygambari, Shayri" (Liderlik, Peygamber-ahlakı ve Şiir)'den bahseder. Son olarak bu üçünün, toplumun ilerlemesinde önemli rolleri olduğuna inanarak: Siyasi uyum için liderliğin, ahlaki yaşam için peygamber-ahlakının ve ruhsal ve felsefi huzur için de şiirin gerekli olduğundan bahsetmiştir. Şiirden bazı satırlar aşağıdaki gibidir.

²¹⁸ Azad, 2005, s. 45. *Shikwai Kashmir* (Keşmirin Şikayet) Nazımdan alınmıştır.

*Josh logg nagan joyen aaran kolan
Lehr maran drav darya manzilan
Konrekis kas naqqash senz soratgiri
Leadari, peygambari ya shayri
Jazbaye peygambari qomuk hubab
Aqlihund hoshuk janoonuk intikhab
Leadari ya shayri qomuch zabaan
Aqlihund hoshuk janoonuk imtihaan
Ahle-dil, ahle-zabaan, ahle-kitaab
Konrekis sedres wathan mojj-o-hubab.²¹⁹*

Çeviri: Heyecan var nehirlerde, akarsularda ve göllerde

Akıyor gayesine doğru yeni umutlarla
Bu tasvir aittir yalnız olan ressama
Önderlik, şiir ve peygamberliğe olan bağlılığı da
Besler peygamber ahlakı ulusun sadakatini
Bir seçimdir bu bir tarafta bilgelik ve farkındalık, diğerinde ise bağınazlık
Önderlik ve şiirdir halkın sesi
Olsun ister dindar, ister aşık isterse de şair
Alır yalnız nehrin sularından nasibini

Ghulam Ahmad Mahjoor ve Abdul Ahad Azad, yirminci yüzyıl Keşmir edebiyatına katkıda bulunan en önemli kişiler oldu. Ölümleri arasında 5 yıl vardır. Her ikisi de birbirlerine karşı derin saygı duymuştur. Eserleri sık sık benzer temalarla uğraşmış ve benzer dönemlere ait olsa da her ikisi de kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Değişim ve devrim'e bakış açılarında oldukça büyük felsefi bir fark vardır. Mahjoor, herhangi bir siyasi ideolojiye veya felsefeye bağlı kalmazken, Azad'ın ideolojik bağlılığı, daha sonraki şiirlerinde daha da belirgin hale gelmişti.

4.5. Özgürlük ve Yeni Edebi Gelişmeler

Dogra eyaletinin 1947 Ekim'inde Hindistan'la birleşmesi sona erdiğinde, Ulusal Konferans, kendisini Jammu ve Keşmir'deki siyasette ön safta buldu. Şartlar değişmişti,

²¹⁹ Azad, 2005, s. 78.

şimdi Keşmir'deki Müslüman çoğunluk, Hindu azınlığına hükmediyordu. Müslüman Konferansı, bir çok lideri 1947-49 savaşı sırasında Keşmir'den ayrılması nedeniyle varlığını Keşmir'de sürdüremezdi. Jammu vilayetinin Hindistan'a katılması ile ilgili çıkan isyanlar sonucunda Müslüman topluluğun büyük bir kısmı ya sürgün edilmiş ya da imha edilmiştir. Böylece bölgenin demografisinde Hindular marjinal çoğunluk haline gelmişlerdir.²²⁰ Şeyh Abdullah liderliğindeki Ulusal Konferans hükümeti, toprak reformunu desteklemeye başladı. Bu Hint Yarımadası'nda dillendirilen ilk toprak reformu olma özelliğini taşıyordu. Uzun süren otokratik yönetim sırasında, seçilmiş bir halk sınıfı, yöneticiler ve hükümetle yakın ilişkileri olması nedeniyle büyük toprakların ve mülklerin sahibi olmuşlardı. 1950 yılının Temmuz ayında Büyük Arazili Mülklerin Dağıtım Yasası yürürlüğe koyarak hükümet, daha büyük mülk sahiplerinden toprak alarak ve onları topraksız çiftçilere bırakarak ekonomik eşitsizliği sona erdirmek istedi. Bu çoktan Ulusal Konferans liderleri tarafından 1944 manifestosunda söz verilmiş bir vaatti. Hükümet, 13 Temmuz 1950 tarihinde yani Şehitler Gününün 19. yıldönümünde tarihi kararı yürürlüğe koyarak topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmıştır. Bu hareketleri ile Şeyh Abdullah'ın ve Ulusal Konferansın prestiji çok hızlı bir şekilde artmıştır.

Keşmir'in iki büyük siyasi partisi, Ulusal Konferans ve Müslüman Konferansı, Ağustos 1947'de Hindistan ile birleşmeden sonra farklı amaçlar için rekabet halindeydiler. Dogra Padişah, Hindistan veya Pakistan'dan herhangi birine katılırsa devletin kaosa gireceğini bildiği için Bağımsızlık fikrini önemsiyordu. Bu nedenle, hem Hindistan ile ve hem de Pakistan ile sakin bekleyiş anlaşması imzalamaya çalıştı. Pakistan anlaşmayı derhal imzaladı ve ne zaman ihtiyaç halinde gerekenlerin sağlanacağına dair rasyonel vaatlerde bulundu. Ancak Hindistan, kararsız kaldı ve bu sakin bekleyiş anlaşmasını imzalamadan müzakerelerin devam etmesi çağrısında bulundu. Tüm bunlar 1947 Ağustos ortası ile Ekim'in ortalarına kadar olan dönemde gerçekleşmişti. Nihayetinde, Kuzey-Batı Pakistanlı aşiret akıncıları, Dogra Padişah ile hala anlaşmayı imzalamadığı için, Hint tasarımlarından şüphelenerek, Keşmir'e saldırdı. Ekim ayının üçüncü haftasında Padişah Hindistan'dan yardım istedi. Hintliler bu yardımın gelebilmesi için, önce Keşmir'in Hint Birliği'ne dahil olması gerektiğini bildirdi. 1947-48 savaşıdan sonra, eski Jammu ve Keşmir Dogra

²²⁰ 1947'de patlak veren bölünme isyanları, sadece Keşmir vadisinde değil, neredeyse tüm Hindistan'da baş göstermişti. Olayların bastırılmasında Keşmir Hindularının burnu bile kanamazken, Jammu Müslümanları sistematik olarak hedef alındı. Bazı hesaplara göre, yaklaşık iki yüz bin Müslüman öldü ve bir o kadarı da Pakistan'a göç etti. Hindular tarafından Jammu Müslümanlarına yaşatılan vahşetin ayrıntılı açıklaması için bakınız; Saraf, Muhammed Yusuf, *Kashmiris Fight for Freedom* (Keşmirilerin Özgürlüğü için Mücadele) 2009, Cilt 2. 22. Bölüm.

devletinin büyük bir kısmı Hindistan'ın ve küçük bir kısmı da Pakistan'ın kontrolüne girdi. Maulvi Yusuf Şah ve Chaudhri Gulam Abbas gibi Müslüman Konferans üyeleri, yakında Azad Kashmir olarak adlandırılacak olan Pakistan'ın kontrolü altındaki bölgelere sürüldüler.

1947-48 savaşı sonrasında Keşmir'in bölünmesi vatanseverliğin artmasına neden oldu. Hindistan'a katılma kararında Padışah'yı destekleyen Şeyh Abdullah'ın arkasında olmaları nedeniyle bu dönemde Pek çok Keşmirlinin vatansever duyguları çok yüksek seviyelere ulaştı. Şeyh Abdullah, 1944'te Keşmir'e yaptığı ziyarette, Pakistan'ın yeni Genel Valisi Muhammed Ali Cinnah'ı karşısına almıştı. Şeyh Abdullah Keşmir'in Pakistan'a katılımı durumunda, Müslüman Konferansının yönetimin dizginlerini eline alacağını ve kendisinin de dışlanacağını biliyordu. Bu nedenle, 1947 yılının Ekim ayında, Keşmir'in Pakistan'a katılmasını engellemek için Ulusal Konferans, Hint kuvvetlerini destekledi. Kashmiri Panditler, akıncıların vadinin kontrolünü ele geçirmesinden oldukça endişeliydiler. Bu nedenle de Ulusal Konferansa aktif destek verdiler. Keşmirli bir Pandit olan Prem Nath Pardesiye ait olan satırlar insanların cesaretine örnektir:²²¹

*İlerleyeceğiz adım adım,
Savaşacağız ön safında savaşın.
Savaşacağız yağmacılara ve saldırganlara karşı
Karşı koyacağız zalimlere ve baskılayıcılara
Şimdi, hangi mezhepten olduğunun bir önemi yok
Bu bir ulusun ölüm kalım meselesidir,
İlerleyeceğiz ve karşı geleceğiz zalimlere.*

Bu tarz şiirler, saldırganlar karşısında, Hint kuvvetlerinin safında savaşan gençlere sık sık cesaret verdi. Aynı özgülleştirici Hint ordusunun bölgeyi militarize etmesi ve 1953'te Şeyh Abdullah'ın tutuklanmasından sonra Keşmir'den çıkan her türlü muhalefetin bastırılması da ayrı bir ironiydi çünkü zaman içinde kurtarıcılar zalim olmuşlardı.

Bu arada Nehru, 1 Ocak 1948'de Keşmir ihtilafını Birleşmiş Milletlere göndermeye karar verdi ve mesele uluslararası bir hal aldı. 1 Ocak 1949'da ateşkes ilan edildiğinde, önümüzdeki 70 yılın sınırları da belirlendi. Yıllar geçtikçe Birleşmiş Milletler ve gözlemcileri, meselenin çözümüne yönelik birçok öneride bulunmalarına rağmen bir sonuca varamadılar. Hindistan ve Pakistan arasında fikir birliği yoktu. Her iki tarafta BM'lerin teklifleri üzerinde uzlaşmaya varamıyordu.

²²¹ Khayal, Ghulam Nabi. *Progressive Literary Movement in Kashmir* (Keşmir'de İlerleyen Edebi Hareket). 2011. s. 46.

Keşmir'in Hindistan ile birleşmesinden kısa bir süre sonra, 30 Ekim 1947'de Şeyh Abdullah Olağan Üstü Hal Yönetiminin Başkanlığına getirildi. Son Dogra hükümdarı Keşmir'i terk etti ve bir daha geri dönmedi. Şeyh 17 Mart 1948'de Jammu ve Keşmir Başbakanı olarak yemin etti. Birleşmiş Milletlerde Abdullah, Jammu ve Keşmir'in Hindistan Eyaletler Birliğine katılmasını savunmaya devam etti. Ancak o Keşmir'in ayrıcalıklı bir ilişkiye sahip olmasını istedi ve Hint Anayasasında 370. Maddenin dahil edilmesinde etkili oldu. Bu maddeye göre Keşmir, Hindistan Birliğine Dışişleri, İletişim ve Savunma anlamında bağlı olacaktı. Diğer tüm hususlarda, kendi yasalarını düzenleme özerkliği vardı. 1951'de Şeyh 1939 Dogra Anayasası'nın değiştirilmesi için Kurucu Meclisin kuruluşunu duyurdu. Meclis aynı zamanda Devletin Hindistan Birliği ile ilişkisinin de son halini verecekti. Seçimler Eylül-Ekim 1951'de yapıldı ve 75 sandalyenin tamamını Ulusal Konferans kazandı. Hintli liderler Şeyh'in niyetine güvenmediklerinden, onu 1953'te hapse attıklarında, Meclis, anlamlı herhangi bir karar vermekten oldukça uzaktı. Her ne kadar “Devlete karşı komplo” ile suçlanmış olsa da, gerçekte, Keşmir'in tam anlamı ile Hindistan'ın kontrolüne girmesine karşı olması nedeniyle tutuklanmıştı. Tutuklanmasının ardından Bakhshi Gulam Mohammad, Jammu ve Keşmir'in sonraki Başbakanı oldu. Bakhshi Gulam Mohammad, Yeni Delhi'den Keşmir'i Hindistan'a daha sağlam bir şekilde entegre etmesini istedi.

İlerici Edebi Hareket: 31 Temmuz 1948'de Keşmir Radyosunun kurulması, günlük bir forum oluşturmuş ve böylelikle Keşmir dilinin kullanılmasını ve geliştirilmesini sağlamıştır. ²²² Radyo yayınında, haberlere, tarım raporlarına, bilimsel bilgilere ve siyasi yorumlara yer verilmiş ve böylelikle halkın bilinçlenmesi sağlanmıştır. Bunların yanı sıra, Mahjoor, Azad ve diğerler ulusal şairlerin şiirlerinin kitlelere ulaşmasında çok önemli hizmetlerde bulunmuştur.

1930'ların İngiliz Hindistan'ında görülen ilerici edebi hareket, 1940'ların sonlarında Kashmir'de de yavaş yavaş gelişti.²²³ 1946'deki Keşmir'den Çıkın Hareketi, 1947'de otokratik Dogra Raj'ın çöküşü ve sona ermesi, 1947'deki Kabile İstilas ve Keşmir'deki Yeni Halk Hükümeti'nin Toprak Reformları Keşmir'deki İlerlemeci Edebiyat Hareketi'nin gelişimini hızlandırmıştır. Mahjoor ve Azad'ın milliyetçi şiiri, Nadim, Arif, Khayal ve Rahi

²²² Braj B. Kachru. *Kashmiri Literature* (Keşmirca Edeb). s. 63.

²²³ Hint İlerici Yazarlar Derneği (Indian Progressive Writers' Association) 1935 yılında Londra'da kuruldu ve bu dernek daha sonra 10 Nisan 1936'da, Lucknow'da Syed Sajjad Zaheer'in liderliğinde Tüm Hindistan Yazarlar Derneği (All India Writers Association) haline geldi. Ünlü Hintçe-Urduca yazar Munshi Prem Chand, Lucknow'daki ilk oturumuna başkanlık etti. Hareketle ilişkili olan Urduca yazarlar anti-empyralist ve sol yönelimliydi.

gibi Keşmir'deki İlerlemeci Hareketin başlangıcını etkileyen bir çok yazarı ve şairi etkilemiştir. Bu şairler ve yazarlar, Marksist düşünce, Rus ve Çin Devrimleri ve Hint Milliyetçiliğinden de etkilenmişlerdir. Rus şiirinden başka ilerici Hintli ve İngiliz yazarlar, bu yeni yazarlar tarafından dikkatle okundular. Azad'ın sosyalist eğilimleri, Nadim, *Rai* (Afet) adlı öyküsü ya da Rahi'nin, *Thahri Kati Jaagirdari* (Toprak Ağalığı Nasıl hayatta kalır?) gibi şiirinde de olduğu gibi yeni biçimler ve özellikler aldı. Bu hikayeler daha eski toplumsal düzene saldırdı ve yeni bir düzenin oluşmasında ilham kaynağı oldu. Tüm bunların yanı sıra, Keşmir'de İlerlemeci Edebiyat Hareketi'nin önemli bir amacı da şairleri, yazarları ve sanatçıları laikleştirip insanlaştırmaktı. O zamana kadar, yazarların çoğu ilham almak için sadece geçmiş yazarlara bakıyorlardı. Aynı sebepten ötürü, Mahjoor bile birçokları tarafından İlerici Edebiyat Hareketi'nin gerçek bağlılarından birisi olarak görülmez. Keşmir'de edebi şahsiyetler arasında sahip olduğu prestij sayesinde Mahjoor İlerici Edebiyat Hareketi'nin faaliyetlerine katıldı.

1948'de sanatçı ve yazarların gönüllü sivil toplum kuruluşu olan Kashmir Cultural Front (Keşmir Kültür Cephesi), *Gaye Ja Kashmir* (Şarkı söyle, Ey Keşmir) adlı bir kitapçık yayınladı. Kitapta vatansever marşlar, sömürüye dair şiirler, kabile baskısı ve komünalizm gibi konularda bir antolojiydi. Kitapçığı derleyenler Pir Abdul Ahad Şah, Shivdhan Singh Chauhan ve Ghulam Rasool Renzu idi. Kitapçığın önsözünde editörler, “kolektif şarkı söyleme hareketi, halkın tiranlığa ve saldırganlığa karşı direnç göstermesi gerektiğini doğru algılaması sağlar ve bu şiir o gününün popüler folklorunun şeklini alır.”²²⁴ Onlar Çinlilerin, Japon yönetimine karşı direnişlerinde büyük etki yaratan kolektif şarkılarına vurgu yaptılar. Keşmirliilere ilerici ideolojinin ve düşüncenin yüksek ruhunu aşılması için çok sayıda Urdu ve Hintli yazar ve aydın, Keşmir'i sık sık ziyaret etti ve Kültür Cephesi bayrağı altında oturumlar düzenledi.²²⁵

1949'da Keşmir Kültür Cephesi, Ulusal Kültür Kongresine dönüştü ve aylık olarak 1949'dan 1956'ya kadar Keşmir'in edebi tarihini şekillendiren Kwong Posh'un yayımına başladı.²²⁶ Bu örgütün amacı, 1950'de Ghulam Mohammad Sadık'ın Başkanlık Konuşmasında, “Edebiyat, insanları uyandırmak için kullanılan bir silahtır” olarak özetlenmiştir. O halkın kültürünün temsilcisi, mimarı, mücadelelerinin ve özlemlerinin bir tercümanıydı. Halkın özgürlüğünü engelleyen emperyalist, kapitalist ve feodal tasarımlara karşı çıkarak ve dünya barışı için yapılacak olan mücadeleye önderlik edip ve onlara yol

²²⁴ Khayal, 2011, s. 53.

²²⁵ Khayal, 2011. s. 68.

²²⁶ Raina, Trilokinath: *A History of Kashmiri Literature* (Keşmir Edebiyatı Tarihi). 2005, s. 113.

gösterecekti. ²²⁷ Mahjoor, ölümüne kadar(1952) bu örgütün baş editörü olarak kaldı. Bu yazarlarca kutlanan, özgürlükle birlikte bir takım değişiklikler gelmiş olsa da, o dönemde Mahjoor'un endişesi “Altın Oriole” adlı şiirinde görülebilmektedir.

*Terk etti kartallar bahçenizi,
Ve şakır kuşların hepsi
Ama sen kendin dönersen bir şahine,
Ne kadar beyhude bir değişim!
İnancında göreceğin şey saflıktır aslında
O kurtarıcılar ki
O yanan kuşlara karışıklar
Haset ederek senin zenginliğine.*²²⁸

Azad ve Mahjoor'un dışında, Keşmir'deki ilerici edebi hareketi sembolize eden diğer bir kişi de Dinanath Nadim'di. 1946 sonrasında Nadim'in kariyeri Keşmir'deki siyasi gelişmelerle yakından alakalıydı. Özgürlük hareketini *Vwothi Baaguch Kukilee* (Uyan, Bahçenin Bülbülü) şiiri ile kutladı. Aynı şekilde *Asi Kaashiryev tul nov rut Kadam* (Biz Keşmirliler Harika Bir İlerleme Kaydettik) adlı eseri ile çiftçiye toprak verilmesi hareketini saygıyla selamladı. Şeyh Abdullah'ın 1953'te hapsedilmesi üzerine *Bomber te Yemberzul* (Arı ve Nergis)'i yazdı. 1949'daki ateşkes sonrasında bile Hindistan ve Pakistan arasındaki savaşın belirsizlikleri, Nadim'in, *Me Chumm Aash Paghech* (Yarın için Umudum Var) adlı muhteşem şiirine ilham kaynağı oldu. Serbest şiir formunda yazılan şiir harika bir şekilde tasarlanmış ve sınırlanmıştır. Şiirin bazı satırları şöyledir:

*Pagah Sholeh Dunya
Dapan Jung chu wathvun
Pagah goss ne sapdun
Pagah sholeh dunya
Pagah goss ne sapdun
Me chum aash paghech
Pagah vadeh chum tas.*²²⁹

Çeviri: Hoş olacak yarın
Savaşın yakın diyorlar

²²⁷ Raina, 2005, s. 113.

²²⁸ Mahjoor: Raina, Trilokinath. *Ghulam Ahmad Mahjoor-Poems* (Şiirler). Poem-Hunter, 2012. s. 65.

²²⁹ Dinanath Nadim: Raina, Trilokinath. Ed. *Mahjoor and After: Modern Kashmiri Poetry* (Mahjoor ve Sonrası: Çağdaş Keşmir Şiirler). 2008. s. 52.

Çıkmasın yarın
Hoş olacak yarın
Çıkmasın yarın
Yarına dair umudum var
Söz verdi sevdiğim gelecek yarın.

Ulusal Konferans, Keşmir'in Hint kesiminde iktidara geldiğinde, halkta umut ve vatansever bir heyecan vardı. 1947-48 savaşının çalkantılı günlerinde, Mevlana Muhammed Masoodi, Keşmir bayrağı marşını yazdı. Rus Hareketinden etkilenecek hazırlanan Keşmir Bayrağının kırmızı arka fonun ortasında beyaz bir pulluk vardı. Bu güzel lirik şarkıdan bazı satırlar şöyle:

'Lehra Aiy Kashmir ke Jhandey'

*Bırak açılsın bayrağı Keşmir'in,
O bayrak ki genç, yaşlı hepimizindir
Güçlülerin ve zayıfların,
Toprağı sürenlerin
Ve yoksul köylülerimizin.
Bırak hep dalgalansın bu bayrak
Üstünde vadilerimizin ve göllerimizin;
Ta ki kıyamet gününe kadar.²³⁰*

Kültür Kongresi, 1950'lerde de eyalet içerisinde edebiyatın ve sanatın ilerlemesi için çalışmaya devam etti. Altında üç dernek çalışıyordu. Bunlar: ilerici yazarlar derneği, ilerici sanatçılar derneği ve ilerici ressamlar derneği idi. Konferansın ilk seçimlerinde, yazarlar, sanatçılar ve ressamları temsilen Rahman Rahi, Noor Mohammad Roshan ve Som Nath Bhat sırasıyla genel sekreter olarak seçildi. Derneğin başarısı ve cazibesi, nedeniyle kısa bir süre sonra, çok sayıda entelektüel ve yazar derneğe ilgi duymuştur. Diğerleri arasından bahsedilebileceğimiz önemli kişiler: Abdur Sattar Aasi, Mirza Mohammad Hassan Beig Arif, Ghulam Nabi Ariz, Abdur Sattar Ranjoor, Amin Kamil, Akhter Mohiuddin, Bansi Nirdosh, Taj Begum Renzu, Arjun Dev Majboor, Ghulam Nabi Firaq, Nand Lal Ambardar, Shyam Lal Dhar, Ghulam Nabi Khayal ve Abdur Rahman Rahat'tır.

1950'lerin çoğunda, ilerici yazarlar birliklerini korudular ve insanlara ilham kaynağı oldular. Her cuma düzenli olarak buluşurlardı ve bu buluşmalarda katılımcılar yaratıcı

²³⁰ Khayal, 2011, s. 48-49.

yazılarını okurlardı. Her toplantıda, sıklıkla, katılımcıların görüşlerini paylaşmak ve konuşmak zorunda oldukları bir gündem vardı. Aynı zamanda, bu toplantılarda paylaşılan yazıların tarafsız ve dürüst bir tartışması ve eleştirel analizi de yapılırdı. Toplantılar saatlerce sürerdi. Hatta bazen gece yarısına kadar devam ederdi.²³¹ Derneğin genel uygulaması gereğince, katılımcıların hiçbiri ölüm ve gerçeklerden kaçma(escapism) şiiri okumazdı. Şiirler ve düzyazılar, yalnızca sonsuz yaşamdan ve emekçiler, işçiler ve ezilen insanlar için dayanışmadan söz ediyorsa takdir edildi. Ghulam Nabi Khayal, kendisinin ve Rehman Rahi'nin ölümden bahseden mısraları okuduklarında, kıdemli meslektaşları tarafından nasıl sansüre uğradıklarına dair anılarından bahsetmektedir.²³²

Dinanath Nadim'den sonra, Abdul Sattar Ranjoor, Keşmir edebiyatının en çok beğenilen ve özenilen yazarı oldu. Komünizmin felsefesi ve Marksizm üzerine çok sayıda şiir yazdı ve Hindistan Komünist Partisi ile ilişkilendirildi. Kadın yazarlar arasında, Kültür Konferansı'na katılan ve bu harekete kısa öyküleriyle katkıda bulunan ilk kişi Taj Begum Renzu'dur. Onun öykülerinde, tebaasına zulmeden ve para, lüks tamahları nedeniyle ahlaki çöküntü içerisinde bulunan iktidardaki sömürücüler tarafından parçalara ayrılan sosyal örgütlenmemiz hakkında keskin bir hiciv vardır.²³³ Şeyh'in hapsedilmesinin hemen ardından, ilerici yazarların arasında milliyetçi ve sosyalist eğilim azalmaya başladı ve yavaş yavaş romantik ve diğer şiir türlerine yönelmeye başladılar.

Şeyh Abdullah'ın hapsedilmesinden sonra, Bakhshi Ghulam Mohammad 1953'te Jammu ve Keşmir Başbakanı oldu ve Keşmir'in Hindistan ile birleşmesi programına dair Hindistan'a tam destek sözü verdi. Kültür Kongresi kısa bir süre sonra dikkatini çekti ve çevresindeki insanlar onu ilerici yazarların faaliyetlerinin sosyal ve politik etkileri konusunda uyardı. Anti-komünist olarak görülen Bakhshi, herhangi bir engel olmaksızın iktidarda kalmak istiyordu. Kısa süre sonra da ilerici yazarların saflarını bölmek için kolları sıvadı. Bakhshi'nin kardeşi Bakhshi Majeed, Shamim Ahmad Shamim ve Amin Kamil gibi ilerici yazarlardan bazılarını yanına çekerek, Keşmir Kültür Forumu adı altında yeni bir topluluk oluşturdu. İlericiler Birliği'ni zayıflatmak için Shamim Ahmad Shamim gibi yazarlara hükümet istihdamı sağlanmasına rağmen bu topluluk uzun sürmedi. Benzer şekilde Nadim, Yasama Konseyi'ne üyesi yapıldı ve Rahi, Srinagar'daki S.P. Koleji'nde öğretmenliğe başladı.

²³¹ Khayal, 2011, s. 72.

²³² Khayal, 2011, s. 78-79. Bir keresinde Khayal, sevgili ile vuslatın hemen öncesinde zamansız çıkagelen ölüm hakkında bir şiir okudu. Benzer şekilde Rehman Rahi, Maxim Gorky'nin ünlü "Ölüm ve Bakire (The Death and the Virgin)" adlı şiirinin Keşmirca dilindeki çevirisini okudu.

²³³ Khayal, 2011, s. 97.

Dernek 1956'dan itibaren parçalanmaya başladı ve 1960'ların ortalarına doğru tüm önemini kaybetti.

Noor Muhammed Roshan gibi bazı şairler, İlerlemeci Hareketin dağılmasıyla birlikte cesaretlerini yitirdi ve 1950'lerde tamamen yazmayı bıraktı. Ancak bunların çoğu da, ilerencilik akımına kapılmadan, edebi eserler üretmeye devam ettiler. Komünist hareketin önemini kaybettiği 1950'lerin Hindistan'ında İlerlemeci Edebiyat hareketi de yok oldu. Bunun kısmi nedeni 1952'de Stalin'in ölümüydü. Hindistan'da Hindistan Ulusal Kongresi ve Keşmir'deki Ulusal Konferans, anti-komünist kalmaya devam etmesine rağmen, ironik olarak bazı sosyalist programları izledi.

Şeyh Abdullah'ın tutuklanması sonrasında Jammu ve Keşmir'de yönetime gelen kukla hükümet (Delhi'deki merkezi hükümet tarafından desteklenen ve yönetilen) dönemi, Keşmir halkının kendisini yine bir dış gücün baskısı altında hissetmesine neden oldu. Bu uzun vadede, başta vadi'de içerisinde oldukları üzere eyalet içerisinde Hint devletine olan nefretin zamanla arttığı Müslüman çoğunluk için zararlı olduğunu kanıtlar nitelikteydi. 1953 sonrası yeni güç dinamikleri ve daha sonra meydana gelen edebi gelişmeler bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

5. BÖLÜM

Hindistan Devleti ve Keşmir

Zulmün, Boyun Eğmenin ve Direnişin Destanı

*Anlamaz mısın direnişin dilinden?
Tahammül geçmişinden evirilen.
Feyiz almaz mısın akıldan.
Saçmadır güvenmek,
Her birisi farklı olanlara,
Karşı şiddet göstermemektir bizim felsefemiz.
Gereksiz yere desteklersin,
Güvenirsin kaba kuvvete
Böylesi bir kötü niyete karşı
Açık açık direneceğiz daima
Hala mı anlamaz mısın direnişin dilinden.²³⁴*

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Keşmir halkı üzerindeki Dogra baskısının ve zulmünün yerini, yüzyılın ikinci yarısında Hint devletinin baskısı almıştır. Bu zulüm, maalesef Keşmir'in içinden çıkan bir çok birçok işbirlikçi tarafından da aktif olarak desteklenmiştir. Böylece artan baskı ve zulüm, pek çok sesin susmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da devlet otoritesi karşısında herhangi bir uygulanabilir muhalefet oluşamadı. Bu çalışmada, öncelikle muhalif manifestolara bir çok farklı yönleri ile birlikte değinilecektir. Şiir ve diğer edebi protesto biçimleri, devletin gücü ve otoritesi için herhangi bir tehlike oluşturmasa da; yine de, yirminci yüzyıl da devletin kuruluşu incelenirken, Şiir ve diğer edebi protesto biçimleri herhangi bir tarihsel değerlendirmenin içerisinde ele alınacaktır. Bu bölümde, öncelikle Keşmir'in Hint birliğine katılmasından sonra Hindistan devletinin, Keşmir'e uyguladığı yeni baskı biçimlerine değineceğim. Böyle bir baskı,

²³⁴ Khan, Muhammad Ishaq. *Kashmir: Humanity Stifled* (Keşmir: İnsanlık Boğulmuş). 2007. s. 121. Khan, Keşmir'in Hindistana bağlı olan kısmında yaşayan saygın tarihçilerden biriydi. İngilizce yazılan bu şiir kitabı, şiirsel edebiyata yapmış olduğu tek katkıdır, ve kitapta, yirminci yüzyılın başlarındaki Keşmir'in korkunç durumu hakkında, Khan derin düşüncelere dalmıştır.

Keşmir'in oldukça popüler olan lideri Sheikh Muhammed Abdullah'ın 1953'te içi boş ve doğrulanmamış gerekçelerle hapsedilerek, devlet yönetiminden el çektirilmesi ile güçlendi. Oysa Şeyh Abdullah'ın yapmaya çalıştığı tek şey, Hindistan ile birleşmesi karşılığında Keşmir'e garanti edilen statüyü korumaktı. Ülkenin laik dokusuna karşı bir tehdit olarak gördüğü Hindistan'da büyüyen komünalizme (federe topluluklara dayalı siyasal sistem) karşı, sesini de yükseltmişti. 1931'den sonra onun hapsedildiği gün, 20. yüzyıl Keşmir tarihi anlatılırken ikincil önemli ve en çok atıf yapılan tarih olma özelliğini hala korumaktadır.

Keşmir artık, Hindistan Devleti'nin himayesi altında adeta bir polis devletine veya askeri devlete dönüştü. Şeyh Abdullah'ın hapsedilmesiyle birlikte, Keşmir'in yakın hafızasında, Keşmir yönetimine gelen tüm hükümetler, Hindistan'ın kukla hükümetleri olarak hatırlanmaktadır. Keşmirli siyasi liderler, Hint Devletinde ve Dünya'da Keşmirlielerin temsilcileri olmaktan ziyade, Keşmirlielerin gözünde Hint ajanıydılar. Bu liderlerin Keşmirli halk tarafından idare edilmelerindeki tek etken liderlerden bazılarının karizmasıydı. Örneğin, Bakshi Gulam Mohammad, Hindistan devletine açıktan açığa bağlıydı ve Keşmir'in Hindistan Devleti ile birleştirilmesinde aktif rol oynadı. Bunu, 1952'de çalışmaya başlayan Anayasa Meclisi aracılığıyla başardı. Devlet kadrolarına istihdam ve kalkınma projeleri ile Keşmir nüfusunun birçok kesiminin kalbini kazandı.

5.1 Politika ve Keşmir: Halk Üzerinde Otoritenin Kurulması

Keşmir'deki Dogra hanedanı, 1947'de Şeyh Abdullah'ın yönetime gelmesi ile sona ermiştir. Dograların egemenliğinin kaynağı, 1846 yılında bölgeyi satın aldıkları politik ustaları olan İngilizlerin onlara vermiş olduğu yetkiye dayanıyordu.²³⁵ İngilizlere sadık kaldıkları sürece, devleti yönetirken istediklerini yapmada özgürdüler. 1852'den beri Keşmir'e özel görevli bir memur atandı. Bu memurun görevi, Keşmir'deki durum hakkında İngiltere'ye bilgi vermektir. Ancak 1885'ten itibaren İngilizler, Dogralara, sonraki 40 yıl boyunca gerçek bir yönetici gibi davranacak olan Resident'i atadılar. Keşmir'deki

²³⁵ On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, geniş bir alan Britanya İmparatorluğunun kontrolü altına girmişti. Sikh hanedanlığına ait olan ve pek de müreffeh bir yer olmayan Keşmir'i doğrudan kontrolleri altına almaktan çekiniyorlardı. İngilizler ile Sihler arasındaki 1845-1849 yılları arasındaki savaşın galibi İngilizler olmuştu. Gulab Singh on yıllar boyunca Sihlere hizmet etmiş olsa da, Anglo-Sikh savaşında İngilizlerin safına geçmesi, İngilizlere zaferi getiren en önemli hamle olmuştur. İngilizler açısından, Dograların hakimiyeti altındaki Keşmir devleti, herhangi bir düşmanlık durumunda Rus ve İngiliz Hindistan İmparatorluğu arasında bir tampon devlet vazifesi de görebilirdi. Bu nedenle, İngilizler, Keşmir ve Sih hanedanlığının diğer tepe eyaletlerini 1846'da bağımsız Dogra Hanedanlığı'nı kuracak olan Gulab Singh'e sattı.

Müslümanlar üzerindeki baskı, Residency döneminde (1885-1825) de devam etti. Bunun nedeni, baskının ana nedenleri olan polis, ordu ve devlet görevlilerinin hala makamlarında olmalarıydı. İngilizlerin Keşmir yönetimini ele geçirmelerindeki ana amaç, bölgeyi Rus müdahalesine karşı güvence altına almaktı. Bu nedenle sınıra yakın bölgelere yollar yapıldı, savunma ve özellikle ordu desteklendi.²³⁶

Keşmir'de süregelen Dogra yönetiminin yüzüncü yılına doğru, Keşmir'liler çektikleri acıları hafifletecekleri düşüncesiyle İngilizlere müracaat ettiler. Ancak İngiliz yardımı genellikle gelmedi. İngilizlerin bir parçası olan Dogralar, kaba kuvvete dayanarak Keşmir'deki otoritelerini güçlendirdiler. Jammu'nun tepelik eyaletlerindeki egemenliklerini meşrulaştırmak için daha önceki Jammu yöneticileri ile akrabalık ilişkileri kurudular ve büyük unvanlar uydurdular.²³⁷ Keşmir'in durumu ise oldukça farklıydı. Keşmir'in durumu, pazardan, oldukça zor koşullar altında kazanılmış olan para ile satın alınmış kölenin durumu ile aynıydı. Yirminci yüzyılın önceki bölümlerinde eğitim seviyesinin artması ve diğer iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte, Müslümanlar, Dogra yönetiminin gerçekleri hakkında bilgi sahibi oldu. Dogra yönetimine karşı siyasi muhalefet 1930'larda şiddetlenirken, 1846 tarihli Keşmir'in Dogralara satıldığı anlaşma, sık sık Keşmir'i yöneten Dograların egemenliğinin gayri meşruiyetini kınamak için gündeme getirildi. Ne de olsa, hiçbirisi Keşmirli olmayan iki taraf, binlerce kilometre uzaklıktan Keşmir'in kaderini belirlemişti! Orta çağdaki gibi, hükümdarın egemenliğinin kaynağını oluşturan fetih, Dogralar için geçerli değildi. Ladakh gibi diğer tepe prensliklerini fethe etmişlerdi, ancak Keşmir onlara, Sih efendilerine ihanetleri sonucunda İngilizler tarafından verilen bir ödüldü.

Yukarıda anlatılanlar, Şeyh Abdullah'ın Dogra yönetiminin gayri meşruiyetine inanması için gerekli olan sebeplerdir. Keşmir'in siyasi iradesinde satmasıyla ilgili olarak, çoğu zaman Allama İkbâl'in şiirinden alıntı yapardı (Bölüm 2'de yer almaktadır). Beyit, 1846 tarihli satış anlaşmasını keskin bir dil ile hicvetmektedir. 1947'nin siyasi kargaşasında Şeyh, Jammu ve Keşmir Devletinin Hindistan kısmının başbakan adayı olarak gösterildi. Demokratik bir şekilde seçilmemişti, ancak savaşın devam ettiği sırada, Hindistan onu Keşmir'in oldukça popüler ve en çok kabul gören lideri olarak görüyordu. Maulvi Yusuf Şah ve Ghulam Abbas'ın Azad Keşmir'e (Keşmir'in Pakistan tarafında kalan kısmı) gitmeleri ile

²³⁶ Lamb, Alastair. *Kashmir: A Disputed Legacy* (Keşmir: İddialı bir Miras), 1846-1990. 1993. s. 29.

²³⁷ Dograların, Keşmir'de karşılaştıkları son sorun Kasım 1846'da, Keşmir'in son Sikh valisi olan –İmam-ud-Din'in direnişidir. Dogra yönetimi bu isyanı İngiliz güçlerinin yardımıyla bastırılmış ve daha sonra, herhangi bir Müslüman direnişisiyle karşılaşmamışlardır. Ancak Kashmir'deki egemenliklerini sürdürebilmeleri için iktidarlarının merkezi olan Jammu'da kalmaları gerekmiştir.

birlikte, Şeyh Abdullah vadideki baş politik figür haline geldi. Kurucu Meclis için yapılan ilk seçimler 1951'de yapıldı. Ulusal Konferansa karşısında muhalif olan birçok kişinin seçimlere katılmasına izin verilmemesi sebebiyle dolaylı, bu seçimler, tam anlamıyla demokratik değildi. Jammu ve Keşmir'deki 75 koltuğun 75'ini de kazandılar. Bunların 73'ünde karşılıklarında herhangi bir siyasi rakip olmaması çok dikkat çekicidir. Şeyh, 1953'te hapsedilmesiyle sona eren ilk döneminde yaklaşık altı yıl Jammu ve Keşmir'in başbakanıydı. Şeyhin görevindeki son yılında, Devlet Kurucu Meclisi, çalışmaya başlamış ve bazı önemli meseleleri de ele almıştır. 7 Haziran'da, Jammu ve Keşmir Devletinin Bayrağı, direğe paralel ve eşit genişlikteki üç dikey çizgi ve bayrağın ortasında bulunan ve sapı şeritlere bakan beyaz bir pulluk olan dikdörtgen şekilde ve arka fonu kırmızı renkte olacaktır. Üç beyaz çizgi, daha önceki Ulusal Konferans Bayrağına eklenmiş ve Jammu, Keşmir ve Ladakh'ı yani devletin üç bölgesini temsil etmiştir. Abdullah ve yakınlarından bazıları, Anayasa Meclisi'nde Temel İlkeler Komitesini oluşturdu. Meclise, 12 Haziran 1952'de geçirilen bazı önemli tavsiyelerde bulundular. Bu tavsiyelerden önemli olan bazıları:²³⁸

1. Yönetimin babadan-oğula devri kaldırılmalıdır
2. Devlet Başkanı Makamı seçim ile belirlenmeli
3. Jammu ve Keşmir'in gelecekteki Anayasasının şekli tamamen demokratik olacaktır.

Bunlar Hindistan'daki liderleri endişelendirdi ve Müzakereler için Şeyh Delhi'ye çağrıldı. 24 Temmuz 1952'de Delhi Anlaşması'nı imzalamaya ikna edildi.²³⁹ Anlaşmanın önemli hükümlerinden bazıları: Federal Hükümeti veya başka herhangi bir Eyaleti ilgilendiren anlaşmazlıklarda Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin yargı yetkisinin Keşmir'e kadar genişletilmesi ve ayrıca Keşmir'de Eyalet Bayrağı'nın yanı sıra Birlik Bayrağına da eşit öncelik vermektir. 11 Ağustos'ta Meclis huzurunda anlaşmayı kabul etti ve onu, gelecekteki Hindistan ilişkilerinin belirlenmesi için üyelerin verecekleri kararlara bıraktı.

Bu arada, Jammu'da Hinduların temsilcisi konumundaki parti *Praja Parishad*, Jammu Hinduları arasında popülerlik kazanıyordu. Partinin 1951'deki Kurucu Meclis seçimlerine katılmasına izin verilmemişti. Seçimlerden sonra, Keşmir'i bütünüyle Hindistan Birliği ile bütünleştirmek için bir hareket başlattılar ve özel statünün kaldırılmasını istediler. Böylece,

²³⁸ Pampori, Mohammad Sultan. *Kashmir in Chains* (Zincirler İçinde Keşmir): 1819-1992. 1992. s. 372.

²³⁹ Bazı tarihçilere göre, Indira Gandhi ona bu teklifi açıkça değil de zorla kabul etmeye zorlamıştır. Örneğin, teklifi kabul etmez ise, onun Srinagar'da bulunan ve eşinin ailesine ait olan Nedous Otel'inee hükümet tarafından el konulacağı söyledi. Bakınız. Shabnum Qayoom. *Kashmir ka Siyasi Inqilab*. (Keşmir'in Siyasi Devrimi). 1989, s. 23.

tek Anayasa, tek Başkan ve tek Bayrak için çalışmalar başladı. Hindistan'da Shyama Prasad Mukherjee tarafından yeni kurulan bir parti olan Jana Sangh da, Keşmir'in Hindistan'a tam entegrasyonu için çalışmaya başladı. Bu olaylar, Hint Birliği içerisinde Keşmir'in özerkliğini ve özel statüsünü korumak isteyen Şeyh Abdullah'ı rahatsız etti. Mukherjee, Praja Parishad'ın eylemlerine katılmak için Jammu'ya gitmeye çalıştığında, derhal Eyalet polisi tarafından tutuklandı. Hapishanede iken, hastalandı ve 23 Haziran 1953'te hastaneye kaldırılmasının hemen ardından öldü. Bu trajedinin sonucu olarak büyük çaplı bir Hindu komünal çatışmasının çıkmasından korkan Jawaharlal Nehru, teyakkuza geçti. O da yakın zamanda, Keşmir'den dönmüştü. Orada Sheikh'i 1952 Delhi Anlaşması'nın hemen uygulanmasının gerekliliği ile ilgili etkilemeye çalışıyordu. Mukherjee'nin ölümünden sonra, ülkenin birçok yerinde toplumsal çatışmalar baş gösterdi. Bu durum, Şeyh Abdullah'ta "Hindistan'ın temelde komünal olduğu ve bu yüzden Keşmir'in o ülkede onurlu bir yere sahip olamayacağı" fikrinin oluşmasına neden oldu.²⁴⁰ Yeni Delhi'nin çizgisine göre hareket etmeyen Şeyh'e kızmaları nedeniyle, Mukherjee'nin ölümünden kısa bir süre sonra alt yapı çalışmaları başladı. Şeyh hükümetinde üç kabine bakanı olan Bakhshi Gulam Muhammed, Shyam Lal Saraf ve Girdari Lal Dogra Şeyh'i devirmeleri için görevlendirildi. Bakhshi, Şeyh'in hapsedilmesi koşulu altında Başbakanlık makamını kabul edeceğine söz verdi. Devletin 22 yaşındaki Sadr-i-Riyasat'ı²⁴¹ olan Karan Singh, 8 Ağustos 1953'te Şeyh'i tutuklamak için bir emir imzaladı ve 9 Ağustos'ta sabahın erken saatlerinde Bakhshi Gulam Muhammed, Jammu ve Keşmir'in yeni Başbakanı olarak yemin etti. Şeyh dışında, Ulusal Konferans'taki yakın dostları, Mohiuddin Karra, Afzal Beg ve Maulana Masoodi de hükümet içerisindeki görevlerinden alındı. Meclis Başkanı Ghulam Mohammad Sadık, hükümet içinde kalması için ikna edildi. Keşmir'de bir ay boyunca protestoların sürmesine neden olan hain Hint planlarının ilki böylece sahnelenmiş oldu. Çatışmalarda yaklaşık 60 kişi öldü ve yüzlercesi de hapse atıldı. Bakshi yönetiminin temeli adam kayırma ve yolsuzluktu. Bu, Keşmir'de halkın muhalefetini dizginlemek ve onları resmi otoriteye sağlamak için ihsanlarda ve parasal yardımlarda bulunuldu. Yakın akrabası olan Abdul Rashid, Ulusal Konferans'ın

²⁴⁰ Mullick, B. N. *Kashmir: My Years with Nehru* (Nehru'le Yıllarım). 1972. s. 39. Bu süreçte B.N. Mullick İstihbarat Bürosu (IB) ile birlikteydi ve Keşmir'de çok fazla karışıklık çıkarmadan Şeyh Abdullah'ı siyasi sahneden indirmenin saha araştırmacılarındandı. Bu konu hakkında kanıt toplamakta da etkili oldu.

²⁴¹ Hindistan birliğinin diğer eyaletlerde Vali varken, Keşmirde *Sadr-e-Riyasat* (Eyalet Başkanı) vardı. Son Dogra hükümdar olan, Hari Singh, 1949'da 19 yaşında olan oğlu Karan Singh adına tahttan çekildi. Karan Singh Eyalet naibi olarak first *Sadr-e-Riyasat* yapıldığından 1952 yılına kadar eyaletin anayasal lideri oldu. Daha sonra 1964 yılında Jammu and Kashmir *Sadr-e-Riyasat'ı* ve Başbakanı unvanları Hindistan'ın diğer eyaletleri ile aynı düzeye getirildiler.

Genel Sekreterliğine getirildi. Kendilerine sadık olanlara devlet yardımları yapıldı (toprak verildi) ve devlet içerisinde istihdamları sağlandı. Ancak muhalifler, tutuklama gerekçesi olmaksızın 5 yıllığına hapis cezasına çarptırıldı. Bakhshi, Devlet Basını üzerinde ağır kısıtlamalar getirdi ve önyargılı politikasını ve acımasız eylemlerini eleştiren gazetelerin yayınlanmasını yasakladı. Dönemi boyunca, iktidardaki kliklerin görüşlerini ve faaliyetlerini desteklemeyi amaçlamadıkça, hiçbir zaman halka açık siyasi toplantılar gerçekleştirilemezdi.²⁴² Bazaz'ın da *Kashmir in Crucible* adlı kitabında naklettiği gibi yolsuzluk kısa süre sonra norm haline geldi ve, bu dönemde yolsuzluk yapan kişiler alınlarında herhangi bir kara leke taşımazlardı.

Bakhshi'nin yönetimin başına geçmesi ile birlikte, Hindistan, Keşmir'in Hint Anayasal düzenine entegre olması için çalışmalarını hızlandırdı. Zira tartışma uzadıkça çözümün gelmesi de uzayacaktı. 14 Mayıs 1954'te Anayasa (Jammu ve Keşmir'e Başvuru) Emir 1954 Hindistan hükümeti tarafından kabul edildi. Bununla birlikte, Hindistan Anayasası'nın birçok hükmü de Jammu ve Keşmir eyaletine uygulanmaya başlamıştır. Hindistan devletine katılımı karşılığında Jammu ve Keşmir'e söz verilen özerklik bu nedenle yıpranmaya başladı. Kamuoyu karşısında bir miktar dahi olsa itibarını korumak ve halkın desteğini almak isteyen Bakhshi, bir süre sonra Abdullah yanlısı bazı Ulusal Konferans liderlerini hapisaneden çıkardı. Mirza Afzal Beg, serbest bırakılmasının akabinde Anayasa'nın askıya alınmasını şiddetle talep eden liderlerden biriydi. Hükümet öneriyi kabul etmediğinde, Beg ve grubu Meclis toplantılarını boykot etti. Kısa süre sonra "Plebisit Cephesi" ni başlattı ve Keşmir sorununun kalıcı çözümü için Jammu ve Keşmir'in her iki kesiminde bir plebisit çalışması için çalıştı. Beg, daha sonra tekrar tutuklandı.

Kurucu Meclis'in görüşmeleri çok yakında sona erdi ve 17 Kasım 1956'da Jammu ve Keşmir Anayasası kabul edildi. Anayasa, Jammu ve Keşmir'i Hindistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak ilan etti. Keşmir'in Hint birliğine katılması için yapılan çalışmalar başarılı oldu. Bu, aksi takdirde, 5 Ocak 1949 tarihli BM kararına aykırıydı. Bu karar, her iki hükümetin de herhangi bir mesele ile ilgili rolünün, uluslararası olarak takip edilen bir halk oylaması yoluyla Keşmir'in nihai düzenlemesine tabi olacağını belirtiyordu. Çoğu Keşmirli için, ayrı bir Anayasa olması meselesi önemsizdi ve hiçbir zaman önemli bir mesele olarak kalmadı. 1953'te Şeyh'in tutuklanmasından sonra, Anayasa'nın alacağı son hal belli olmuştu.

Kısa bir süre sonra, Ocak 1958'de Şeyh Abdullah serbest bırakıldı. Bu muhtemelen insanların nabzını ölçmek ve Şeyh ile yakınlaşmanın mantıklı olup olmadığını anlamak için

²⁴² Bazaz, Prem Nath. *Kashmir in Crucible* (Zor Deneme'de Keşmir), 1967. pp. 69-70.

yapıldı. Fakat, Şeyhler dönüşü ile birlikte Keşmir'de onu karşılamak için binlerce insan sokaklara indi. Halkına yaptığı konuşmalarda, Hindistan hükümetine karşı olan nutkuna devam etti. Halkın tepkisi yetkilileri korkuttu ve Şeyh bir kez daha altı yıl boyunca hapse atıldı.

Bakhshi Gulam Mohammad, 10 yıldan uzun bir süredir Jammu ve Keşmir Başbakanı olarak kaldı. Anayasa kabul edildikten sonra 1957 ve 1962'de seçimler yapıldı. Bu seçimlerde, Ulusal Konferans yolsuz ve şüpheli yollarla hakim olmaya devam etti. 1963'ün sonlarında, Kamraj Planı'nın altında,²⁴³ ülkedeki diğer birçok Kongre lideri gibi Bakhshi'nin de görevinden istifa etmesi önerildi. Hindistan Başbakanı'nın dalkavuşu olarak, Kongre partisine ait olmamasına bu tavsiyeye uydu. Kongre partisi Gulam Mohammad Sadık'ın Keşmir'de Başbakan olmasını istiyordu. Ancak Bakhshi Meclis'e üyelerini manipüle etmeyi başardı ve yardımcısı olan Shamsuddin'in Jammu ve Keşmir'in Başbakanı olmasını sağladı.

Ortaya çıkan sonuçlara ilişkin önemli bir olay da Aralık 1963'te Hazratbal Camii'nden *Moi-e-Muqaddas* 'ın kaybolmasıydı.²⁴⁴ Kutsal emanet'in çalınması, Keşmir sokaklarına daha önce eşi benzeri görülmemiş bir kalabalığın dökülmesine yol açtı. Bir hafta boyunca, devlet yönetimi, Kutsal emanetlerin bulunması için sokaklarda protesto eden insanlar olması sebebiyle feshedildi. Hırsızlık olaylarından bir hafta sonra istihbaratçıların eline geçmişti; onları kimin aldığını asla açıklanmadı. Birçok araştırmacı, Shamsuddin hükümetinin yıkılması ve yerine Ghulam Mohammad Sadık'ın Jammu ve Keşmir Başbakanı olması için hırsızlığın aslında bir Hint oyunu olduğunu kanıtladılar.²⁴⁵

Şeyh Abdullah, Nehru'nun sağlığının hızla kötüye gittiği 1964 yılının Nisan ayında yeniden serbest bırakıldı. Keşmir sorununa kalıcı bir çözüm bulmak için bir kez daha kolları sıvadı. O, Pakistan'ın Genel Başkanı Ayub Khan ve Azad Keşmir'de ikamet eden diğer Keşmir liderleriyle görüşmek üzere Şeyh'i Pakistan'a gönderdi. Ancak şeyh oradayken, Nehru 27 Mayıs 1964'te öldü. Nehru'nun ölümü ile birlikte, Pakistan'la görüşmelerinde Şeyh'in

²⁴³ Bu plan Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru tarafından, eski ve yozlaşmış liderlerin elinden Kongre'yi kurtarmak ve hükümetin başına yeni ve etkin liderleri getirmek için Kongre Başkanı Kamaraj'ın tavsiyesiyle düzenlenmiştir.

²⁴⁴ *Moi-e-Muqaddas*, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in sakalının bir teli olup, Syed Abdullah'ın aile emanetlerinden birisi olduğuna inanılır. Syed Abdullah Medine'den ayrılmaya zorlandı ve 1635'te Güney Hindistan'daki Bijapur'a geldi. Mughal imparatoru Aurangzeb, Deccan'ı ilhak ettikten sonra, bir rivayete göre gördüğü bir rüya üzere kutsal emanetin Keşmir'e gönderilmesi talimatını verdi. Kutsal emanet, 18. yüzyılın başlarında, Keşmir'e gönderilmiş ve şimdi de Dal Gölü'nün kıyısında bulunan Hazratbal Camii'nde muhafaza edilmektedir. Yıl boyu gerçekleştirilen birçok kez etkinlikte, kutsal emanete bir "Deedar" olan Keşmir halkı tarafından büyük ölçüde saygı duyulmaktadır.

²⁴⁵ Pampori, 1992, s. 399.

arkasındaki Hindistan desteği yok oldu. Şeyh bir süre, Keşmir'in amacına destek olmaları için birçok yabancı ülkeyi ziyaret etti. Ancak Hindistan hükümeti bazı eylemlerinden dolayı endişe duydu ve 1965 Mayıs'ında onu tekrar tutukladı. Bu kez Keşmir'in dışında hapsedildi. Yaklaşık 3 yıl sürgünde kaldı ve ancak 1968'de Keşmir'e dönmesine izin verildi.

Bu arada Moi-e-Mukaddas olayından hemen sonra Sadiq, Jammu ve Keşmir Başbakanı olarak atandı. Nehru da birkaç ay sonra öldü ve Lal Bahadur Shastri Hindistan'ın yeni Başbakanı oldu. Hindistan'daki yeni siyasi eğilim, kısa süre sonra, Keşmir'in o zamana kadar tadını çıkardığı özerkliğini kısıtlamaya karar verdi. Kasım ayında Hint Anayasasından daha fazla maddeyi Jammu ve Keşmir'de uygulamaya soktular, aksi takdirde, 370 sayılı Madde göz önünde bulundurulduğunda, Jammu ve Keşmir'de bu kısıtlamayı yapılamazdı. En büyük değişiklik, Mart 1965'te Sadr-i-Riyasat ve Jammu ve Keşmir Başbakanı unvanlarının tıpkı Hint Devletindeki gibi sırasıyla Vali ve Eyalet Başkanı olarak yeniden düzenlenmesiydi. Sadr-i-Riyasat'ın mutlaka devletten olmasına rağmen, artık Hindistan'dan herhangi birisi vali diye tayin edilebilirdi. Bu özünde Jammu ve Keşmir Devletinin işgalinin tamamlanması anlamına geliyordu. Bu, Keşmir'de hayatta kalmak için Hindistan tarafından dikte edilen yolu takip etmenin gerekliliğini zamanla öğrenmiş olan bazı kukla Jammu ve Keşmir politikacılarının fikir birliği ile mümkün oldu.

Bu siyasi talihsizliklerden dolayı kitleler arasında yabancılaşma hissi büyüyordu. İnsanların artan şikâyetleri, hükümeti 1967'de P. B. Gajendragadkar Başkanlığında bir Soruşturma Komisyonunu atamaya ikna etti. Gajendragadkar Komisyonu, bir taraftan tüm topluluklar ve bölgeler için gerekli olan adil kalkınma alanları üzerine araştırma yaparken, diğer taraftan, tahriş ve gerginliklere yol açan nedenleri değerlendirip ve rapor ederek iyileştirici önlemleri öneriyordu. Özellikle komisyon, hükümetin işe alım politikalarını incelemek ve Hükümet içerisindeki atamalarda çeşitli halk ve topluluklara eşit pay verilmesi için gerekli önlemleri öneriyordu. Scheduled Castes(kastlar)'ın ve ayrıca diğer ekonomik, akademik ve sosyal geri toplulukların, sınıfların ve grupların isteklerine özel önem gösterilmeliydi.²⁴⁶

Komisyon, gözlemlerinde ve tavsiyelerinde oldukça ferasetli davranmış ve gerçekleri yansıtmıştır. “Jammu ve Keşmir devletini yüz yıldan fazla süredir tek başına siyasi bir varlık olmasına rağmen, coğrafi, etnik, kültürel ve tarihsel olarak üç ayrı homojen bölgeden, yani Jammu, Keşmir'den ve Ladakh'tan oluşturduğu bir bütün olduğu gözlemlenmiştir. ... Bütün meseleler adil bir şekilde çözümlense bile... devletin farklı bölgelerinin siyasi istekleri yerine

²⁴⁶ *Scheduled caste'lar*, Hindistan Anayasası'na göre hükümet tarafından planlanan Hindistan'ın dokunulamaz kastlarıdır. Bu insanlara Gandhi tarafından *Harijans* denmiştir. Onlara sıklıkla *dalit* denmektedir.

getirilmedikçe hoşnutsuzluk giderilemeyecektir. Aslında ... tahrişin ve gerginliğin ana sebebi, devletin bazı bölgelerinin mağdur olduğu, gerçek ve hayal edilmiş olan siyasi ihmal ve ayrımcılığın hissedilir olmasıdır.²⁴⁷ Komisyon, üç bölge için yasal bölgesel kalkınma kurullarının kurulmasını tavsiye etmiştir. Burada ayrıca bir siyasi sözleşme de olmalıdır. Bu siyasi sözleşme gereği, kabine içerisinde, Jammu ve Vadi'den eşit sayıda bakanı olmalıdır. Ayrıca Ladakh'ı temsil eden bakanlardan oluşan tam teşekküllü bir kabine ile birlikte Eyalet başkanı dışında, bölgeyi temsil eden Eyalet Başkan Yardımcısı da olmalıdır. Çalışmamın bu kısmına kadar bahsettiğim tüm Komisyonlar, belirli azınlıkların belirli şikayetlere dikkat çekmektedir. Böyle bir Komisyonun varlığına ihtiyaç duyulmasının ana nedeni de budur. Ancak üzülen belirtmek gerekir ki bu Komisyonların pek de uzun vadeli faydaları ve etkileri olmamıştır. Glancy Komisyonu dışında, diğer Komisyonların çoğu, devlet kaynaklarının boşuna israf edilmesinden başka bir şey değildi. Zira bu komisyonların tavsiyeleri Eyalet tarafından nadiren dikkate alınıyordu. Bunların yanı sıra eyalet hükümeti tarafından yirminci yüzyılın ikinci yarısında kurulan diğer Komisyonlar da vardı, ancak bunların kapsamı ve doğası mevcut çalışmadan oldukça farklıydı. Bu arada, 1967'de Keşmir'de yeniden seçimler yapıldı. Seçimlerin sonucunda Sadiq eyalet başkanı olarak kalmaya devam etti. Sadiq 1971'de Hindistan ve Pakistan arasındaki savaş sırasında Doğu Pakistan'da(kısa süre sonra Bangladeş) öldü. Ulusal Konferanstan tamamen kopan Mir Qasim, eyalet başkanı oldu. 1972 seçimleri yine Kongre zaferinden emin olunması için Plebisit Cephesinin yasaklanmasına ve birçok liderinin ve işçinin hapsedilmesine sahne oldu.²⁴⁸ Seçimler sonucunda Qasim Eyalet Başkanı oldu. Seçimlerden kısa bir süre sonra, Hindistan Yönetiminin ısrarı üzerine, Qasim, Abdullah ve arkadaşları ile Beg-Parthasarthy müzakerelerini başlattı.²⁴⁹ Bu müzakereler, 1975'e kadar sürdü ve 1975'te Keşmir Anlaşması ile sonuçlandı. Görüşmelerde Abdullah'ın tarafı, Hindistan'ın 1953 öncesi statükoyu kabul etmesi gerektiğini şiddetle savunsalar da başarılı olmadılar. Sonuç olarak, mahpusluğa ve yaşlılığa yenik düşen, yorgun Şeyh, Jammu ve Keşmir'in Eyalet Başkanı olmayı kabul etti. Tüm bunlar yine 1947'de olduğu gibi, Hindistan tarafının manipülasyonları ve demokratik seçimlere başvurulmadan gerçekleşti. Kongre Sadık bir yardımcısı olarak, Qasim derhal Eyalet başkanlığından istifa etti ve Kongre üyelerine Abdullah'ı seçmelerini tavsiye etti.

²⁴⁷ Gajendragadkar Committee Report (Gajendragadkar Komitesi Raporu). 1968, s. 2-3.

²⁴⁸ Ulusal Konferans o zamana kadar gereksizdi. Qasim ve diğer pek çokları Kongre üyesiydi ve daha sadık Ulusal Konferans bağlıları Plebisit Cephesi üyeleriydi.

²⁴⁹ Mirza Afzal Beg, müzakerelerde Abdullah'ın temsilciliğini üstlenirken, G. Parthasarthy de Hindistan Başbakanı Indira Gandhi'nin temsilciliğini üstlenmişti.

Abdullah Eyalet Başkanı olarak seçildi ve hükümeti yönetmeleri için kendisine yakın olan isimlerden bazılarının bakan olarak için yemin etmelerine izin verildi. İktidara geldikten kısa bir süre sonra yaptığı ilk şeylerden birisi de Ulusal Konferansı yeniden kurmasıydı. Indira Gandhi tarafından 1976 boyunca ilan edilen Olağan Üstü Hal esnasında, Şeyh Abdullah da, *Jamait-i-İslami* ve *People's League* gibi rakip siyasi grupları bastırmaya yöneldi. Bu gruplar hem Hindistanla birleşmeyi ve hem de 1975'teki Keşmir Anlaşması'na katılmayı protesto ediyordu. Önümüzdeki birkaç yıl boyunca Şeyh Abdullah'ın hükümeti, Müslüman kitleler arasındaki Hint karşıtı duyguları, tutuklama ve işkence de dahil olmak üzere farklı baskı yöntemlerini kullanarak engelledi.

Kongre partisi kısa bir sürede Şeyh Abdullah'ın desteğini aldı ve 1977'de yeni seçimler yapıldı. Şeyh Abdullah, bu seçimde halkın desteğini kazanmak için iyi propaganda yaptı. Afzal Beg, seçim toplantılarında bir parça kaya tuzu ve yeşil mendil sergiliyordu.²⁵⁰ Kaya tuzu Pakistan'dan geliyordu ve yeşil Pakistan bayrağının rengiydi. Her ikisi de seçmen oylarını kazanmak için Pakistan'a olan bağlılıklarını temsil ediyordu. Şeyh Abdullah seçimleri kazandı ve 1977 yılının Temmuz ayında yeniden Eyalet Başkanı oldu. Ayrıca oğlu Farooq Abdullah'ı Ulusal Konferansın Gençlik Başkanı yaptı ve böylece hanedanlığının devamını sağladı. Bu Ulusal Konferans liderleri arasında ayrılığa neden oldu ve uzun zamandır yardımcılığını yapan Afzal Beg partiden atıldı.

Bakhshi'nin 1950'lerde yapmış olduğu gibi, Şeyh, kitleleri, eyalet içerisindeki kalkınma çalışmaları vasıtasıyla kazanmaya başladı. Ayrıca 1979'da Adalet Bakanı S. M. Sikri başkanlığında Sikri Komisyonu'nu, “kalkınma programlarının altında yatan politikaları ve devletin farklı bölgeleri ile farklı idari birimler arasında mali kaynak tahsislerini gözden geçirmek” üzere görevlendirdi. Komisyon bir diğer görevi de, devletin tüm bölgelerine adil ve eşit bir uygulamalar ile dengesizliklerin kaldırılması için anayasal veya başka türlü önlemleri tavsiye etmektir.²⁵¹ Komisyon Başkanı Haziran 1979'da göreve getirildi ve bir yıl sonra da raporunu sundu. Komisyon, eyalet içerisinde farklı alanlardaki sıkıntıların giderilmesi için tarımsal, sanayi ve iletişim altyapısının geliştirilmesi ile ilgili, tavsiyelerde bulundu. Ayrıca, devletin eğitim ve işe alım politikalarını iyileştirilmesi için tavsiyelerde de bulundu.

Oldukça yaşlı olan Şeyh Abdullah, 1982 Eylül'ünde vefat etti. Cenaze törenine Hindistan hükümeti de katıldı. Şeyh Abdullah'ın ölümünden sonra birçok kıdemli Ulusal Konferans liderine rağmen, Farooq Abdullah, Eyalet Başkanı oldu. Seçimler 1983'te tekrar

²⁵⁰ Pampori, 1992, s. 412.

²⁵¹ Sikri Commission Report (Sikri Komisyon Raporu), 1980, s. 4.

yapıldı ve Ulusal Konferans tekrar koltukların çoğunluğunu kazandı. Fakat bu seçim, devletin iki vilayetini polarize etme özelliği taşıyordu. Jammu'daki pozisyonların çoğunu Kongre doldururken, Keşmir'dekileri Ulusal Konferans doldurmuştu.

1980'li yılların sonlarında, Hindistan hükümeti ve Ulusal Konferans liderliği, Pakistanlı mülteciler konusunda tartışmaya devam etti. Bu mülteciler Jammu bölgesine çoğunlukla 1971 Hindistan-Pakistan savaşından sonra yerleşmişti. Merkezi hükümet, eyalet hükümetinden mültecilere oturma izni vermesini istedi. Eyalet, Dogra döneminde çıkarılmış olan ve yabancılara oturma izni verilmesini yasaklayan Devlet Tebaa yasasına(State Subjects) sahipti. Bu yasa, 1954'teki Başkanlık Emri/oluru zamanında Hindistan Anayasasında Madde 35A olarak dahil edilmişti. Devlet Tebaa yasası(the State Subjects) hükümlerine zarar vereceğinden, Hem Şeyh Abdullah hem de Farooq Abdullah bu mültecilere ikamet hakkı vermede çekimserdiler. Kongre partisi ve Ulusal Konferans arasındaki ilişkiler de 1983 seçimlerinde koltuk paylaşımına ilişkin anlaşmazlık sonucunda kötüye gitti. 1983 seçimlerinden önce ve sonra Ulusal Konferans çalışanları ile Kongre destekçileri arasında çatışmalar oldu. İki hükümet arasındaki süren sürtüşmelerin bir sonucu olarak, Farooq Abdullah'ın hükümeti kısa bir süre sonra yani 1984 yılında dağıldı.

1987 yılında, Eyalet Meclisi seçimleri tekrar açıklandı ve bu kez Ulusal Konferans, Müslüman Birleşik Cephesine (Muslim United Front MUF) karşıydı. Müslüman Birleşik Cephesi, eyalet içindeki çeşitli Müslüman grupların bir araya gelmesiydi, onların başı da *Jamait-i-Islami* idi. Pakistan'a sempati duyuyorlardı ve İslam hukukunun Keşmir'deki yönetim temeli olmasını istiyorlardı. Talepleri, Hindistan'daki siyasi partileri ve Devlet'teki Ulusal Konferansı teyakkuza geçirdi. Seçimler oldukça şaibeliydi ve MUF adayları sadece dört sandalye kazanabilirdi. Bunlardan birisi de Sopore'den Syed Ali Shah Geelani'idi. Seçimlere katılım oranı çok yüksekti (toplam seçmenlerin yaklaşık% 80'i katıldı). Normal şartlar altında, MUF'in vadideki popülerlikler seviyesine bakıldığında bu seçimde yaklaşık 20 sandalye kazanmaları gerekiyordu. Birçok MUF adayı ve çalışanları seçimler sırasında ve sonrasında yakalandı ve hapse atıldı. Bir insan hakları gönüllüsü olan ve vadi içerisinde herkesçe tanınan Adalet Bakanı Bahauddin 1990'da şöyle yazmıştır: Şüphesiz, Hindistan, kendi ulusal ve uluslararası vaatlerinin tam tersi bir şekilde ve onları umursamadan Keşmir'i kendine daha fazla bağlama isteğini sürdürecektir. Anayasasının maddelerini yanlış şekilde uygulamış ve bu nedenle de Anayasasını kirletmiştir.²⁵² Adalet Bakanı Bahauddin, Keşmir halkının apaçık ihanet acısı ile biçare bir hal almalarının nedeninin mümkün olan her

²⁵² Pampori, 1992, s. 405-406.

yol ile Kashmir'i kendilerine bağlamak için türlü hilelere başvuran Hint mercileri olduğuna inanmaktadır.

Hintlilerin hile ve yalanlarından sıkılan Keşmirli gençler, 1988'lerin ortalarına doğru Pakistan'da silahlı eğitim almak için Eyaletten ayrıldılar. Hindistan devletine karşı silahlı direnişin resmi çağrısı, 1988 yazında Srinagar'da meydana gelen patlama (31 Temmuz) ile başladı. Takip eden yıllarda, Keşmir kaynamaya devam etti. Baskı sonucunda, birçok sivil ve militan polis müdahalelerinde, çatlamalarda ve askeri operasyonlarda hayatını kaybetti. Jagmohan Ocağ 1990'da tekrar Vali olarak atandı ve Farooq Abdullah'ın hükümeti derhal istifa etti. Bu 1984'de Farooq'u görevden alan aynı valiydi. Jagmohan halka daha önce benzeri görülmemiş bir baskı uygulamaya başladı. Keşmirli Müslümanlara göre, Panditlerin Keşmir'den gönderilmeleri,²⁵³ hükümet güçlerince Müslümanların daha da iyi bir şekilde baskı altına alınması için alınan bir tedbirdir. Jammu ve Keşmir'de Vali yönetimi 1996 seçimlerine kadar sürdü. Seçimler tekrar yapıldı ve Farooq Abdullah tekrar iktidara geldi. Görev süresi boyunca, militan hareketleri ve bunun karşılığında askeri operasyonlar da devam etti.

Devlet İçerisindeki Farklı Bağlılıklar: Devletteki Farklı Aldatmalar: Hindistanın 1947'de Hindistan ve Pakistan olarak bölünmesi sonrasında, Keşmir'de belirsizlik ve güvensizlik baş gösterdi. 1947'ye kadar, 1941 nüfus sayımına göre nüfusunun yaklaşık yüzde 75'i Müslüman olan Bölge Hindu bir hükümdar tarafından yönetiliyordu. Bir şans verildiği takdirde Hindular kesinlikle Hindistan'ı tercih edecekti. Ancak Keşmir'deki sorun, vadideki Müslümanların tereddütlü tutumlarından kaynaklanıyordu. 1947 yaz isyanları, Jammu'daki Hinduların birçok Müslüman'ı katletmesine ve birçok Müslüman'ın Pakistan'a kaçmasına yol açtı.

Keşmir vadisinde ise Müslümanlar ve Panditler arasında hiçbir sürtüşme yaşanmadı. Hatta Müslümanlar ve Panditler, Ekim ayında başlayan kabile saldırılarına birlikte karşı koydular. Kendilerini Müslüman Ligi'nden ayıran ve böylece kendisini laik bir millet olarak ilan eden Hindistan'a bir yönden bağlı kalmak isteyen Ulusal Konferans ana siyasi parti oldu. Şeyh ve partisi bu nedenle Hari Singh'in Hindistan ile birleşme kararını destekledi ve Jammu ve Keşmir'in Hindistan hakimiyetindeki bölgesinde iktidara yükseldi.

²⁵³ Hint bakış açısına göre, bazı önde gelen Panditlerin militanlarca öldürülmesi sonrası, Panditler Keşmir'i terk etmeye karar verdiler. Panditleri Keşmir'den ayrılmaya iten diğer bir sebep, yerel gazetelerde militan yanlı bazı ilanların, Keşmir Panditlerini, Hindistan'a karşı devam eden mücadelede, Hindistan safını tutmaları nedeniyle Keşmir'den ayrılmaya çağırmasıdır. Ancak bu ilanlar hükümet tarafından da verilmiş olabirdi. Hükümet, gazetelerde militanların ilanlarına izin veremezdi.

Ancak Hindistan Anayasası oluşturulurken, Ulusal Konferans liderleri ve Hint liderleri arasındaki görüşmeler sonucunda, Hindistan Devleti içerisinde Jammu ve Keşmir'e özel bir statü veren Hindistan Anayasasının 370. Maddesi üzerinde uzlaşıldı.

Ancak uyuşmazlık sürerken, eyalete özerklik veren 370. Madde Hindistan'ı yıpratıyordu. Altı yıllık görevi sırasında Shiekh Abdullah, Eyaletin özel statüsüne dayanarak Yeni Delhi'den gelen birçok direktifi kabul edemedi. Eyaletin Hindistan Birliğine katılması sonrasında, istihbarat uzmanları, Hindistan devleti hakkında halkın haletiruhiyesi halleri hakkında bilgi toplamak ve iletmek için Keşmir'e doluştular. Şeyh, bu istihbaratçılara verilen yetkiler sebebiyle kendi işlerinde gücünü pekiştiremedi. Birçok kez çalışmaları engellendi veya yaptıkları merkezi alarma geçirdi.²⁵⁴ Ağustos 1953'te, B.N. Mullick gibi Hint istihbarat çalışanları, Şeyh Abdullah'ın Keşmir siyaset sahnesinden indirilmesinin yolunu açtı. Bakhshi Gulam Muhammed'de Keşmir'i Hint çizgisine sokacak fırsatçı politikacı potansiyelini gördüler. Şeyh Abdullah'ın aksine, Bakhshi nispeten yarı okur-yazar bir kişiydi. Sıradan bir sosyal statüye sahipti ancak son derece hırslıydı. Baskı ve diplomasiyi kullanarak, Şeyh Abdullah'ın tutuklanması sırasında oluşan protestoları sağ salim bastırmayı başardı. Ferasetli manevralar ile, pek çok Şeyh Abdullah taraftarını yanına çekmeyi başararak eyaleti on uzun yıl boyunca yönetti. Ama Keşmir'deki konumunu sağlamlaştıran ana etken Hindistan'ın direkt desteğinin arkasında olmasıydı. Gelişim çalışmaları, hükümet istihdamı ve yaygın yolsuzluk yoluyla toplumun bazı kesimlerinin desteğini yanına almayı başardı.

Bu nedenle 1947'den beri, Jammu ve Keşmir'de Hindistan ve Pakistan'a yönelik farklı bağılıklar gelişmiştir. Ayrıca, hem Hindistan hem de Pakistan ile bir çeşit ilişki içinde olan bağımsız bir Keşmir düşüncesi üzerinde çalışanlar da vardı. Ulusal Konferans kapsamında, Hindistan'la tamamen yan yana duranlar arasında Bakshi Ghulam Muhammed, D. P. Dhar, Gulam Muhammed Sadiq, Girdari Lal Dogra ve Mir Qasim de vardı. Pir Maqbool Gilani, Afzal Beg, Ch. Muhammed Akbar, Sheikh Abdullah ve Maulana Syed Masoodi, Hindistan Birliği içinde Devletin özerkliğini korumaya çalışanlardı. Ayrıca, Devlet'in Pakistan'la katılımını isteyen Müslüman Konferansına bağlı kişiler de vardı, ancak sayıları zulüm ve Pakistan'a sürgün nedeniyle günden güne azalıyordu. Bakhshi Gulam Mohammad, daha

²⁵⁴ Mesela, 1952'de Başbakan'a Ladakhi halkı arasında köklü bir hayal kırıklığı olduğu bildirildi. Şeyh Abdullah bunun istihbarat Bürosu'nun (IB) işi olduğunu düşünerek, bu kurumda çalışan birkaç astının transfer edilmesini istedi. Mullick, Şeyh ile Yeni Delhi arasındaki sürtüşmeyi arttıran diğer bazı gelişmelere de atıfta bulunmaktadır. Merkezin 1952'de Komptroller ve Auditor General'ın yetki alanlarını genişletmek istemesi gibi. Mullick, B. N. *Kashmir: My Years with Nehru* (Keşmir: Nehru'le Yıllarım). 1972. s. 24.

otoriter hale gelince, Sadiq, Qasim, D.P. Dhar ve. Dhar ve Pandit Trilochan Dutt'in da yardımıyla, 1960'larda Demokratik Ulusal Konferans adı altında ayrı bir parti kurdu.

Bu partilerin dışında, eyalet içerisinde faal olan başka birçok dini ve siyasi parti vardı. Hint Ulusal Kongresi partisi de Şeyh Abdullah'ın tutuklanmasından sonra Keşmir'de faaliyete başladı. Aslında 1960'ların ortasına gelindiğinde, çoğu Ulusal Konferans lideri Kongre partisine katılmıştı. Hindu partileri arasında Praja Parishad (Kuruluş, 1947), Keşmir Pandit Konferansı ve *Sanatan Dharam* vardı. Sonuncusu daha çok dini bir organizasyondur. Jammu'da bulunan Praja Parishad, Keşmir'in Hindistan ile bütünleşmesini istedi. Müslüman partiler ve örgütler arasında, Cemaat-i İslami (1945, Srinagar'da ilk önemli oturum), People's League (Kuruluş, 1974), Muslim United Front (Birleşmiş Müslüman Cephesi) (Kuruluş, 1986-87), Islamic Students League (İslami Öğrenciler Birliği) (Kuruluş, 1986) vardı. 1987'den önce, bu Müslüman partilerin çoğu Pakistan'la birleşmeyi desteklemiş ve Plebisit Cephesi'ni desteklemiştir. Özgürlük hareketi 1989-1990'da başladığında, yaklaşık yirmi özgürlük yanlısı parti, Mart 1990'da J & K Özgürlük Hareketi Partisi'ni kurdu. BM yönetmelikleri uyarınca, Keşmir ihtilafına çözüm, ya Hindistan'a ya da Pakistan'a katılım ile olabilirdi. Ancak, 1990'lardan itibaren başlayan özgürlük hareketleri, üçüncü seçeneğin yani bağımsızlığın masaya konmasını sağladı. Zira gençler arasında hem Hindistan ve hem de Pakistan hegemonyasından kurtulup tam bağımsızlığa ulaşma fikri yaygın hale gelmişti. Özgürlük Hareketi'nin liderleri, 1990'lardan bu yana zamanın çoğunu Hint hapishanelerinde geçirmektedirler. Ana akım politikacılarının aksine, Hindistan'dan ayrılmayı istemeleri sebebiyle bunlar aynı zamanda ayrılıkçı liderler olarak da adlandırılmaktadır. Zamanla, Keşmir'deki özgürlük yanlısı partiler silahlı isyanlara hoşça kal diyerek, barışçıl yollarla özgürlük mücadelesi vermeye başladılar. Buna rağmen, Keşmirli ayrılıkçı liderlerin üzerindeki Hint baskısı hala devam etmektedir. Barışı ve güvenliği tehdit edecekleri şüphesi ile insanlar demir parmaklıklar ardında tutuluyordu. Bunun da yasal kaynağı Kamu Güvenliği Yasası ve Terörle Mücadele Yasası idi.

Keşmir'in Hint tarafında Protestolar ve Muhalif Hareketler: Hakla baskı ve zulüm başladığında, protesto ve muhalif hareketler de git gide artmaya başladı. Keşmirli bir Pandit olan Marksist akademisyen Prem Nath Bazaz'ın da *Kashmir in Crucible* adlı kitabında güçlü ve etkili bir biçimde bahsettiği gibi:

Keşmirli, ne yobazdır, ne de dini açıdan bağnazdır, o etten ve kemikten bir adamdır; bu nedenle de insan sempatisinin özlemini duyar; ancak o, yaşamın özlüklerini reddettiği zaman, sadakatsiz olmaya ve isyan etmeye zorlanır.²⁵⁵

Şeyh Abdullah, 1947'de iktidara geldiği zamandan hapse atılmasına kadar Müslüman Konferans liderleri ve politikacılarının zulmetmiştir. Fakat bunlar öncelikle politik meselelerdi ve kitleler bu türden tutuklama ve baskıdan çok fazla etkilenmiyordu. 1953'ten sonra protestolar ve zulüm yoğunlaştı. 1953'te Şeyh Abdullah'ın tutuklanmasının ardından devleti kasıp kavuran protestolarda 60'tan fazla kişi öldü. İlerleyen Edebiyat hareketi bile Şeyh'in tutuklanmasıyla önemini yitirdi. Aslında politik olmayan bir oluşumdur. Ancak faaliyetleri Devlete karşı ve yıkıcı olarak değerlendirildi. Jammu ve Keşmir'de herhangi bir fikre, serbestçe konuşmaya ve ifade etmeye tahammül edilmeyeceği anlaşılmaya başlanmıştı.

Plebisit Hareketi 1956'da başladı ve devlete karşı muhalefetin sesi oldu. Sonraki yirmi yıl boyunca, liderleri, faaliyetleri sebebiyle birçok kez devlet hapisanelerine atıldılar. Devlet fonları tarafından satın alınamayanlar, hapis, alay, ekonomik ceza ve sosyal statü kaybına maruz kaldı. Şeyh Abdullah'ın 1958'de kısa süreli salıverilmesi de Keşmir'de, protestolara ve karışıklıklara neden oldu. Bu olaylar sayesinde, Eyalet, Şeyh Abdullah taraftarlarını tespit etmiş ve onları cezalandırma fırsatını da yakalamıştır. Yeniden tutuklanırken, toplantılarına katılan birçok kişi de tutuklandı. Progressive edebiyat akımının seçkin bir destekçisi olan Gulam Nabi Khayal, bu dönemde Srinagar'da, Keşmir Radyosunda çalışıyordu. Şeyh Abdullah'ın düzenlediği toplantılardan birine nasıl gittiğini ve hükümet casuslarının onu görmemesi için kapşonlu bir kıyafet giydiğinden bahseder. Fakat kısa süre sonra tespit edildi ve hapsedildi. Devlet çalışanlarının, Devlet karşıtı toplantılara katılmaları bile çok ciddi suçtu. Khayal, insanların akıl almaz bir şekilde, yani neden tutuklandıklarına dair hiçbir açıklama yapılmadan tutuklandıklarından bahsetmektedir. Khayal, Maulana Masoodi gibi diğer birçok Ulusal Konferans liderleriyle birlikte hapse atıldı. Khayal, bu hapis cezasına Allah c.c'ın bir lütfu olarak görecekti. Zira hapisane, dünya şiiriyle tanıştığı yer olacaktı. Khayal gibi, hükümetleri tarafından, yazdıkları nedeniyle hapse atılmış olma özelliğini taşıyan, başta Nazım Hikmet ve Faiz Ahmad Faiz gibi şairlerin devrimci şiirlerini okuyup benimsedi. Khayal, zor hayatını tasvir eden birçok şiir yazdı. Bunlar daha sonra " *Zanjoori Hund Saaz*" (Zincirlerin Melodisi) olarak yayımlandılar. Bu koleksiyondan bir şiir, hapisane hayatının izlerini şu dizelerle anlatır:

Sessizlik bürüyünce ortalığı sustu ağniyeler

²⁵⁵ Bazaz, Prem Nath. *Kashmir in Crucible* (Zor deneme'de Keşmir). 1967. Önsöz. s. xiii.

*Bastırıldı yalanlar tarafından, konuşan akireler
Dört bir yandan kulaklarıma yankılanan baykuş sesleriyle,
Sessizlik bütün ahengi kesip her bir sesi susturdu,
Zaman yorgun ayaklarla yürürdü,
Alacakaranlık barışmazdı geceyle,
Ve zalim çaresizlik birinin ruhuna dış geçirdi mi,
İşte o zaman şafak ufuktan uzaklaşırdı.²⁵⁶*

Bakhshi indirilirken, *Moi-e-Mukaddas*'ın olayı, Bakhshi'nin Shamsuddin adındaki yardımcısının düşüşünü de beraberinde getirdi. Olay, 1964'ün yeni yıl arifesinde, vadinin her yerinde protesto gösterilerine neden oldu. Tüm Keşmir kaynıyordu. Bir hafta boyunca, insanlar sokaklara dökülerek gösteriler düzenlediler ve çoğu kişi Keşmir'de saygı duyulan ve güvenilen tek kişi olduğu için Şeyh Abdullah'ın serbest bırakılması için çağrıda bulundu. *Moi-e-Mukaddas* kısa bir süre sonra yerine kondu ve protestolar bir süreliğine durdu. Bu olay, "o zamana kadar Hintlilerin ve Ulusal Konferansın Keşmir Vadisi sakinlerine dikte ettirdikleri her türlü hükümete boyun eğmeye hazır olduklarını düşünenlere, genellikle uysal olan Keşmir Vadisi sakinlerinin, dinlerinin saldırıya uğradığını düşündüklerinde son derece şiddetli tepki vereceklerini göstermektedir".²⁵⁷

Gulam Mohammad Sadiq kısa süre sonra Jammu ve Keşmir'in yeni Başbakanı oldu. Keşmir'in Hindistan ile tamamıyla birleşmesini savunmasına rağmen, yine de, Keşmir'de demokratik bir politikacı olarak kabul edilirdi. İktidara geldikten kısa bir süre sonra Şeyh'i ve diğer birçok siyasi tutukluyu serbest bıraktı. Bu yazıda daha önce de belirtildiği gibi, o an için Şeyh'in serbest bırakılmasının herhangi bir anlık faydası olmadı. Şeyh 1965'te yeniden tutuklanmasıyla birlikte, Keşmir'de sivil itaatsizlik hareketi ve ayaklanma tekrar başladı. 1965 yazı boyunca, Keşmir'deki protestolar devam etti. Halkın Hindistan'a karşı olan bu öfkesi nedeniyle, Pakistan, uygun şartlar sağlandığı takdirde açık bir ayaklanma çıkabileceğine inanıyordu. Hindistan ile Pakistan arasındaki Ağustos-Eylül 1965 savaşı, Pakistan'ın Keşmir tarafından desteklenmemesi nedeniyle Pakistan açısından başarısızdı. Pakistanlılar, yanlış bir şekilde, sınırdaki gerilimin artmasıyla, Keşmir'in kaynayacağını tahmin ediyorlardı. Savaşın başlangıcında Pakistan tarafının yapmış olduğu açıklamaya göre, gerilimi tırmandıranlar, Keşmir'deki habis Hint aktivitelerine karşı, Keşmirli Kardeşlerine yardım eden *Mujahideen* (Mücahidler)di. Bu savaş sırasında Keşmir halkı her ne kadar

²⁵⁶ Khayal, Gulam Nabi. *Progressive Literary Movement in Kashmir* (Keşmir'de İlerleyen Edebi Hareket). 2011, s. 114-115.

²⁵⁷ Lamb, 1993, s. 207.

militan faaliyetler için hazır olmasalar da, savaş, alt kıtada militan hareketin büyümesiyle sonuçlandı.

Keşmir'deki Müslümanların huzursuzluğunu arttıran bir başka önemli konu da Pandit bir kız olan Parmeshwari Handoo'nun olayıydı. Kız bir mağazada çalışıyordu ve Müslüman bir işçi olan Gulam Rasool Kant'a aşık oldu. İslam ile şereflendi ve ikisi Temmuz 1967'de evlendi. Olay sonucunda, vadideki büyük topluluklar arasında çatışmalar başladı ve Panditler kızın ailesine iade edilmesini talep etti. Ortaya çıkan isyanlarda iki kişi öldü ve 300 kişi yaralandı.²⁵⁸ Çoğunluğu Plebisit Cephesinden olan bir çok kişi hapse atıldı. Bu nedenle Keşmir'deki Müslümanlar, Hindistan hükümetini Panditleri desteklemesinden şüphelenmiş ve bu nedenle protestocular arasında öfkenin daha da artmıştır.

Bu arada Şeyh Abdullah, Keşmir sorununa çözüm için çaba sarf etmeye devam etmekte ve 1968 Ekiminde Tüm Jammu ve Keşmir Eyaleti Halk Toplantısını oluşturdu. Hindistan hükümeti Toplantıya katılmadığı gibi; Azad Keşmir'den siyasi partilerin de katılmalarına izin vermedi. Keşmir'in Hint tarafındakiler arasında, sekiz gün süren bu ilk toplantıda, toplam 64 katılımcı konuşma yaptı. Bu katılımcılar arasında, 30 konuşmacı, belirli bir çözüm önerisi sunmadan plebisit'i destekledi, 18'i Hindistan federasyonu çerçevesinde bir çözüm bulunması gerekliliğini vurguladı, 14'ü bağımsızlığı savunurken, ikisi de Jammu ve Keşmir Eyaletinin Pakistan'a katılması gerektiğini savundu.²⁵⁹ Tüm bunlar, bu politik süreçte, Eyalet içerisindeki politik grupların pozisyonu hakkında genel bir fikir vermektedir. Şeyh, çeşitli gruplar arasında bir konsensüs sağlayamamıştır. Toplantının ikinci aşamasında çalışmalarını sürdürmek için ortak bir zemin bulmayı umarak sonraki birkaç yıl boyunca birçok liderle görüştü. Ardından Eyalet anayasasının yeniden oluşturulmasının gerekliliğini savunmaya başladı. Toplantının 1970'teki ikinci oturumu, dile getirilen direnişlerin ifadesi konusunda Müslüman toplumun ılımlı ve radikal liderleri arasındaki çatışma yaşanması nedeniyle daha büyük bir başarısızlıktı. Toplantı canlılığını yitirdi ve bu arada Şeyh zaten sözü edilen Beg-Parthasarthy görüşmelerine çoktan başlamıştı.

Arthur Mee'nin *Book of Knowledge – Children's Encyclopaedia* adlı kitabı 1973 Mayıs'ında vadideki sükuneti bozdu. Kitapta, Archangel Gabriel'in Kuran bölümlerini Peygamber Muhammed'e dikte eden bazı karikatürleri olduğu iddia edildi. Karikatürlerin dine ve peygambere küfür ettiği düşüncesiyle çıkan devlet çapındaki protestolar sonucunda hükümet kitabı yasaklamaya karar verdi. Ancak protestolar devam etti ve sonuçta, Mayıs ayı

²⁵⁸ Saraf, Mohammad Yusuf. *Kashmiris Fight for Freedom* (Keşmirililerin Özgürlük Mücadelesi) Cilt 2. (1947-1978). 2009, s, 1269.

²⁵⁹ David E. Lockwood. Resolving the Problem of Kashmir (Keşmir'in Sorunu Çözmek). *World Affairs*. s. 209.

sonunda yüzlerce kişi öldü veya hapsedildi. ²⁶⁰ Olay, küçük bir olayın bile vadiyi nasıl sokaklara dökebildiğini göstermesi nedeniyle Hintli yetkililer açısından önemliydi. Kriz, herhangi bir Hint makamının aktif rolü olmadan, kendiliğinden ve açık bir şekilde ortaya çıktı. Halk, Hint devletinin, kitabın Keşmir'e girmesine izin verdiğine inanıyordu ve bu nedenle de protestoların hedefi Hint devletiydi. Görünüşe göre, "her an patlamaya müsait olan Keşmir Vadisi'nin oldukça kırılğan bir yapısı vardı". ²⁶¹ Kasım ayında, Keşmir Üniversitesi'nde, bir kadın kolejinin Jawaharlal Nehru olan adının değiştirilmesi nedeniyle Keşmir'de protestolar yapıldı. Bu olay da, Hindistan devletine karşı halk arasında devam eden hoşnutsuzluğa işaret etmektedir.

Doğu Pakistan, Pakistan'dan ayrılarak, 1971'de Bangladeş kuruldu. Hindistan ve Pakistan Shimla anlaşmasını imzaladı ve Keşmir konusu geçici olarak unutuldu. 1970'lerde Keşmir nispeten sakindi. Mirwaiz Farooq'un 1974'te Keşmir'de Hindistan'a yönelik herhangi bir teslimiyete karşı protesto gösterileri düzenlemesi sebebiyle Beg-Parthasarthy görüşmeleri, insanlar arasında gerilimi tırmandırdı. 13 Temmuz 1931 şehitlerini anma töreninde Şeyh liderliğindeki Plebiscite Cephesi(Plebiscite Front) ile Mirwaiz Farooq liderliğindeki Awami Eylem Komitesi(Awami Action Committee) üyeleri arasında ciddi çatışmalar yaşandı. 1975 tarihli Anlaşmayı kabul ederek boyun eğmesi sonrası Şeyh Abdullah'ın hayatta kalmasını sağlayan faktörler, Şeyh'in karizması ve zeki stratejileriydi. Zira onun hapisten çıktığından beri mücadele ettiğine inanılıyordu. 1975 sonrasında Plebisit Cephesi feshedildi ve Keşmir'de Ulusal Konferans yeniden canlandı. ²⁶² İktidar partisinin işbirliği ve boyun eğmesi de toplumun bir kesiminin de boyun eğmesi ile sonuçlandı. Her şeye rağmen, 1970'lerin ortalarına geldiğimizde, birçok yeni Müslüman siyasi partinin sahneye çıkmasıyla halkın direnişi devam etmiştir. Şeyh Abdullah'ın eski yol arkadaşı olan Prem Nath Bazaz, siyasi dağılımı 1978'de yayınladığı kitabında kullandığı bir terim ile *Democracy through Intimidation and Terror* olarak adlandırdı. ²⁶³

1982'de Şeyh Abdullah'ın ölümü sonrasında durum bir süreliğine normale döndü. Oğlu Farooq Abdullah, iktidara geldi ama Ulusal Konferanslar arasındaki bölünmeleri hızlandırdı. Pakistanlı mültecilere yerleşik statü verilmesi için Hint baskısı da yönetimini zora sokmasına rağmen, Şeyh ölümü öncesinde, Mecliste bir State Rehabilitation Bill (Eyalet

²⁶⁰ Lamb, 1993, s, 304-305.

²⁶¹ Lamb, 1993, s, 305.

²⁶² Plebiscite Front daha sonra Sofi Mohamad Akber tarafından tekrar toparlandı.

²⁶³ Örnek olarak bakın: Bazaz, Prem Nath. *Democracy through Intimidation and Terror: The Untold Story of Kashmir Politics* (Sindirme ve Terörle Demokrasi: Keşmir Siyasetinin Anlatılmamış Hikayesi), 1978.

Rehabilitasyon Yasası) çıkarmayı başardı. Yasa, valinin onayını almadan Farooq hükümetinden geçti.²⁶⁴ Tüm bunlar, Eyalet ile merkez arasındaki husumeti arttırdı ve Farooq hükümeti iyi planlanmış bir komplo ile devrildi. Meclis üyeleri, Farooq Abdullah'ın kayın biraderi olan G.M. Şah etrafında toplandı.²⁶⁵

1984 sonrasında Sivil hükümetin çöküşü ile birlikte Keşmir'de çatışmalar başladı. Gulle Shah Keşmir'de, G.M. Shah diye alaycı bir şekilde anıldı ve yaklaşık 20 ay boyunca Kongre bakanlarının desteğiyle Keşmir'de iktidarda kaldı. Sivil hükümeti, 1953'ten sonra gelen düzmece hükümetler arasından en az desteklenen Keşmir hükümetiydi. G. M. Shah yönetimi, Mart 1986'da sona erdi ve Keşmir'de Vali yönetimi başladı.

Bu arada 11 Şubat 1984'te, Keşmir Kurtuluş Hareketi lideri Mohammad Maqbool Bhat,²⁶⁶ Yeni Delhi'nin Tihar hapisanesinde asıldı. Maqbool, 1960'lardan beri Azad Keşmir'den Amanullah Hanı ile birlikte bu hareket için çalışıyordu. Birçok kez sınırı geçti ve Hintli bir Memurunun silahlı soygun sırasında ölmesi nedeniyle 1966'da, Keşmir'de hapsedildi. 1968'de hapisten kaçtı ve tekrar Pakistan'a geçti. Maqbool birkaç yıl sonra Hint tarafına tekrar geçti ve 1976 yılında bir banka soygunu iddiası ile tekrar yakalandı. Bir çok Keşmirli, Hint işgaline karşı çıkan Keşmir Özgürlük mücadelesinin ilk Şehidi olarak idamını izlemek için geldi. Ölümü, gençler arasında devlet için fedakarlık hissini uyandırdı. 1990'ların birçok özgürlük savaşçısı Maqbool'un fikirlerinden ilham aldı. Keşmir'in Özgürlük mücadelesi için fedakarlığı anımsatan 11 Şubat, Keşmir vadisinde hala önemli bir gündür.

Vali Jagmohan'ın 1986'da Hindu festivalleri sırasında et yemeyi yasaklaması üzerine Keşmir'de de çatışmalar ve protestolar başladı. Bu, Güney Keşmir'de Qazi Nisar liderliğinde Müslüman hareketini tetikleyen unsur oldu. Sözde et yasağı gününde, Qazi Nisar, Güney Keşmir'deki Anantnag'ın sokaklarında, herkesin önünde sığır kurban ederken, protestolar ve gösteriler tüm vadiye yayıldı. Qazi Nisar, 1987'de Ulusal Konferans ve Kongre'ye karşı yapılacak seçimlerle mücadele edecek olan Müslüman Birleşik Cephe'nin ana kurucusu oldu.

1987 seçimlerinin ardından, Keşmir tamamen yeni bir siyasi döneme girdi. İnsanlar sonunda Hindistan'ın Keşmir'de gerçek demokrasinin gelişmesine asla izin vermeyeceğini

²⁶⁴ Yasa 1947'den beri Azad Keşmirden gelen insanların oturma izni almalarına mücadele etmektedir. Bu da Hindistan Egemenliğinin temellerine aykırı olarak görülmüştür. Sonuçta Delhi'nin Yasa Yüksek Mahkemeye (Yargıtay) intikal edecek ve yıllarca orada askıda kalacaktır.

²⁶⁵ 2 Temmuz 1984'te Hükümet, Farooq Abdullah ve G.M. Şah arasındaki aile çatışması nedeniyle "kötü amaçlı, organize ve planlı bir komplo ile" devrildi. Pampori, 1992, s. 416.

²⁶⁶ Bu hareket aslında Plebiscite Cephesinin Azad Keşmir cephesi olup 1965 savaşı sırasında başlamıştır. Bu daha sonra Jammu and Keşmir özgürlük cephesi olarak bilinecektir. Yasin Malik liderliğindeki hareket, hala Jammu ve Keşmir'in Hindistan'a bağlı olan kısmında aktiftir.

anladılar. Seçimleri her zaman Hindistan lehine olan adaylar kazanacaktı. Bu seçimlerin ardından muhalif unsurların bastırılması nedeniyle, gençler, Hint devletine karşı silahlı mücadele başlattılar. 1989'dan bu yana, binlerce ordu militanı, Hindistan ordusu ve güvenlik güçleriyle girdikleri silahlı çatışmalarda öldü. Fakat daha trajik olan, yıllardır karşılaşılan ve yüz binlerce insanı öldüren, protestocu sivillerin üzerine rastgele ateş açılmasıdır. Birçok bağımsız gözlemci tarafından son otuz yıldır süren çatışmalarda yaklaşık 90000 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. 1990'larda, dünyanın en militarize bölgesi Keşmir'di. Hindistan'ın 1,3 milyon güvenlik görevlisinin yarısından fazlası, Jammu ve Keşmir eyaletlerinde bulunmaktadır. Doğal olarak, bu askeri güçler ve siviller arasındaki çatışmalar halkın Hindistan devletine karşı nefretini arttırdı. Başlangıçta oldukça şiddetli olan silahlı direniş, 1990'lı yılların ortalarına doğru azalmaya başlamasından sonra, Hindistan 1996'da sivil bir hükümetin iktidara gelmesine izin verdi. Bu Hindistan Hükümetinin protestoculara ve silahlı militanlara karşı orantısız güç kullanımını meşrulaştırmak içindi. Aynı zamanda, siyasi sınıfını güçlendirmek ve böylece onların iktidarda kalmalarını sağlamak için Keşmir'e çok fazla maddi kaynak gönderildi. Ulusal Konferans liderleri ve onların temsilcileri bu dönemde büyük bir servet biriktirdiler ve bir kez daha Keşmir'deki Hint politik kontrolünü güçlendirmeleri için kullanıldılar.

Son yedi yılda, Hindistan devleti Keşmir'in özgürlük mücadelesini sarsmakta büyük ölçüde başarılı oldu. 1990 yılında özgürlük hareketinin başlamasından kısa bir süre sonra, Hindistan Parlamentosu, daha önce sahip olunan konumunu, yani Keşmir'in topraklarının bir kısmının bile Hindistan Devletinden Ayrılmasına izin verilmeyeceğini hatırlatmak üzere 1994 yılında bir yasa çıkardı. Hindistan Devleti, yıllar içerisinde, "Keşmir halkının sesini kısmak, bastırmak, temsil etmek, yanlış tanıtmak, itibarsızlaştırmak, yorumlamak, korkutmak, satın almak ve basitçe söndürmek" için her şeyi yaptı. İnsanların iradesini kırmak için para, şiddet, dezenformasyon, propaganda, işkence, işbirlikçi ve muhabirlerin ayrıntılı ağlarını, terör, hapis, şantaj ve hileli seçimleri kullanmıştır.²⁶⁷ Günümüz Keşmir yönetim gözlemcilerinden birisi, 'Hindistan'ın Keşmir'deki yönetimi, neoliberal demokrasiyi otoriter uygulamalarla birleştirdiğini" gözlemlemiştir. Jammu ve Keşmir Eyalet Yönetimi ve Hint Silahlı Kuvvetleri, yargının, eğitim kurumlarının ve medyanın bağımsız bir şekilde işleyişini ulusal güvenlik adına etkisiz hale getirerek, aslında askeri yönetim olan yönetim şeklini sürdürmektedir.²⁶⁸ Genel olarak, 1953 olayından bu yana, Keşmir'de demokrasinin hayatta kalmasına izin verilmediğinin altını çizmekte fayda var. Bunun önemli bir sonucu, Keşmir

²⁶⁷ Arundhati Roy. Atif, Tariq Ali vb. *Kashmir: The Case of Freedom* (Keşmir: Özgürlük için Davası), 2011. s. 58.

²⁶⁸ Angana P. Chatterji. Atif, Tariq Ali, 2011, s. 99.

halkı arasında gittikçe artan bir muhalefet olmuştur. Yirmi birinci yüzyılın başında, Keşmir Müslümanları meşru bir hükümet talep etmektedirler. Önce Dogra yöneticilerinin ve daha sonra Hintli politikacılarının, Keşmir halkının popüler seçmenlerinin meşruiyetlerini müzakere etmeyi ihmal etmeleri sonucu Keşmir halkı kendini çaresiz hissetmiştir ve bu oluşan her bir çaresizlik de militan bir tepkiyi doğurmuştur.²⁶⁹

5.2 Keşmir Siyasetinde Gazeteciliğin Önemi

"Ranbir", 1931'ten önce, eyalet genelinde yayınlanan tek bir gazeteydi. Bu gazete genel anlamda hükümet yanlısı yazılar yayınlıyordu. Lahor'da yayınlanan Milap, Pratap ve Tribune de Dogra hükümetinin destekçileri olup onların lehinde yazılar yazıyordu. 1931 sonrasında Keşmir ve Jammu'da gazetecilik gelişmeye başlamıştır. Keşmir, Srinagar'da ilk Urduca yazı 1932'de Pandit Prem Nath Bazaz tarafından yazılmıştır. Bu haftalık yazı dizisinin adı Vitasta (River Jhelum nehrinin Sanskritçesi) idi. Şeyh Abdullah ile birlikte 1935'te haftalık Hamdard'da da yazmaya başladı. Gazete, Keşmir'de laik siyasetin amacını ve "bu haftalık gazete Müslüman Konferansı'nın 1939'da Ulusal Konferansa dönüştürüldüğünü düşünen yalın, düşünceli ve ilham verici yazılardan oluşmaktaydı".²⁷⁰ Yeni siyasi ve sosyal bilinç, *Martand*, *Sadakat*, *Haqiqat*, *Muslim*, *Khidmat*, *Hamdard*, *Hidayat*, *Kashmir Guardian* ve *Paigam* gibi diğer birçok Urduca gazetenin yayınlanmasına yol açtı. *Martand*, *Sanatan Dharam Yuvak Sabha'nın* resmi savunucusuydu ve Keşmir'deki azınlığın amaç ve çıkarlarını savunuyordu. 1940'lı yıllarda *Khidmat*, Ulusal Konferans'ın resmi ağzı oldu ve Mevlana Muhammed Syed Masoodi editörlüğünü yapıyordu. İngiliz haftalık gazeteleri arasında *Times*, *the Kashmir Chronicle* ve *the Qaumi Dard* vardır. 1940'larda çıkarılan gazete, dergi ve düzenli yayınların sayısı toplam 60'tı. Bu 60'tan 2'si günlük olarak, biri haftada iki kez, 44'ü haftada bir ve 2'si de her iki haftada bir çıkarılırdı.²⁷¹

1946 Srinagar'ında basın, hükümet baskısına rağmen, kamuoyunun etkili bir organı olarak ortaya çıktı.²⁷² Büyük ölçüde basın, dönemin sosyal ve dini direncini yansıtıyordu. Fikirleri yansıtan bir parça olarak gazete, kentte olduğu kadar, bazı kırsal alanlarda da akşam sohbetlerinin ayrılmaz bir parçası olmuştu. Bu sohbetlerde Öğretmen ya da *Patwari* gazeteyi

²⁶⁹ Mridu Rai. *Hindu Rulers, Muslim Subjects* (Hindu Krallar, Müslüman Halk). 2007, s. 297.

²⁷⁰ Khan, Mohammad Ishaq. *History of Srinagar* (Srinagar'ın Tarihi): 1846-1947. 2007, s. 178.

²⁷¹ Ganganath Committee Report (Ganganath Komitesi Raporu), 1944. s. 450.

²⁷² Khan, 2007, s. 190.

toplanan insanlara yüksek sesle okuyordu.²⁷³ Keşmir'de ilk ciddi dergi girişimi 1940'ta şair Mahjoor'un oğlu Mohammad Amin derginin editörlüğünde çıkarılan *Gash* (The Light) idi. Ancak derginin ömrü uzun süreli olmadı. Daha sonra bu alanda Kashmir Kültür Kongresi (Kashmir Cultural Congress) tarafından 1949 yılında *Kongpos* (Safran Çiçeği) dergisi yayınlandı. Dergi tartışma ve münazara için bir forum haline geldi. Ghulam Hassan Beg Arif, 1952'de *Gulrez* Dergisini çıkarmaya başladı ve bu yayın 3 yıl devam etti. Ghulam Rasul Santosh, 1966'da *Kasur Adab* Dergisini (Keşmir Edebiyatı) çıkarmaya başladı.

1950'lerin ortasında, Keşmir'de yayın yapan üç tanınmış gazete vardı. Bu gazeteler Panditler tarafından çıkarılmaktaydı: *Khidmat*, Nand Lal Watal tarafından düzenlenen bir gazete olup Kongre yanlısı yayın yapmaktaydı; *Jyoti*, Sanatan Dharma tarafından Ram Chandra Abhay'ın editörlüğünde yayınlandı ve; *Martand*, Keşmir Pandit Konferansı yanlısı yazılar yazmaktaydı. Khwaja Sanaullah Bhat, 1957 Temmuzunda *Aftab*'ın yayınına başladı. Sanaullah 1953'te Pakistan'da '*Kashmir*' adıyla bir gazete yayınlamaya başladı. Ancak hükümet politikalarına karşı yaptığı sert eleştirileri nedeniyle hükümet tarafından hapsedildi ve daha sonra Keşmir'in Hindistan'a bağlı kısmına sürüldü. Bakhshi Gulam Muhammed tarafından ikna edilmesine rağmen, Keşmir'de gazeteciliğe tekrar başladı. Birçok şeye rağmen, 1957'de *Aftab* gazetesini çıkarmayı başardı. *Aftab*'ı yayınladığı beş yıllık süre boyunca herhangi bir partinin resmi himayesinden uzak durmayı başardı. Bu gazete, uzun yıllar Keşmir'de en çok okunan gazete olarak kaldı. Keşmir'in çalkantılı tarihiyle ilgili haberleri dürüstçe vermesi ve düşünceleri doğru bir şekilde yansıtması nedeniyle halk tarafından saygı duyuldu. Gazete, Keşmir'deki birçok edebi şahsın sıçrama tahtasıydı. Gazeteciliğin Keşmir Üniversitesi'nde öğretilmeye başlanmasından çok önce Keşmir gazeteciliğini daha ileri taşıyacak olan editörlerinin ve yazarlarının çoğu, gazetecilik sanatını Khwaja Sananullah'tan öğrendi. Sanaullah gazetesinde çok popüler hale gelen "*Khazar Sochta Hai Wular ke Kinare*"²⁷⁴ gibi benzersiz köşe yazıları yazdı. Kırk yıl boyunca düzenli olarak gazetede bu köşe yazısını yazdı.

20. yüzyılda Keşmir'de edebiyatın büyümesi gazetecilik arayışlarıyla gerçekleşmedi. Yirmi birinci yüzyılın başlangıcına kadar, Keşmir'de Keşmir dilinde yazılmış gazete yoktu. Gazetelerin çoğu Urduca ve İngilizce yayınlanıyordu. İlk Keşmir dilinde yazılan ilk gazete,

²⁷³ Khan, 2007, s. 191.

²⁷⁴ Cümlenin İngilizce çevirisi, "Wular Gölü'nün kıyısında otururken Khizr düşünür". Khizr, Hz. Musa'nın efsanevi dostu ve danışmanıdır. Keşmir'de sık sık bilge ve zeki Khwaja Khizr olarak anılır. Wular Gölü, Kuzey Keşmir'de Hindistan'ın en büyük tatlı su göllerinden biridir. Bu köşe yazısının adının arkasındaki felsefe Keşmir'deki günlük yaşamına dengeli bir bakış açısı sunmaktır. Köşe yazısı gündelik meseleleri genellikle esprili ve şüpheli bir bakış açısıyla ele almaktadır.

2007 yılında haftada bir çıkarılan *Sangarmal* gazetesiydi. Bu gazete 2014 yılında günlük olarak çıkarılmaya başladı. Gazete okuryazar kesim tarafından çok saygı gördü. Üzücü olan Keşmir dilinde çıkarılmasına rağmen bir çok Keşmirli tarafından okunamamasıydı. Günlük yüz bin civarında ve İngilizce basılan *Greater Kashmir* gazetesine karşın, Sangarmal günde yaklaşık 500 kopyayı zorlukla basıyordu.²⁷⁵ Günümüz dijital çağında, gazetenin eğitilmiş gençler arasında popüler hale gelmesi için sosyal medya gibi çeşitli teşvikler denedi. 2000'li yılların başına kadar bir dil olarak Keşmir dili sadece Üniversite düzeyinde öğretilirdi. Keşmir dilinin okullarda öğretilmeye başlanması ile birlikte, yeni nesil öğrenciler haberleri Keşmir dilinde takip etmeye başladılar. *Sangarmal*, *Chuk Modur* (Acı Tatlı) ve *Zurik* (Quips) gibi düzenli köşe yazıları ile ses getirmeyi başardı. Bunlar Mohammad Yousuf Shaheen gibi yazarlar tarafından ele alındı. Bu sütunlar, Devlet sansüründen korkmadan, toplumu yansıtmakta ve devlet politikalarını ve programlarını eleştirmekteydi.

Sonuç olarak, gazeteler 20. yüzyıl Keşmir edebiyatının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu yüzyıl boyunca Keşmir dilinde çıkarılan herhangi bir gazete olmadığından, bu dil öncelikle gazetecilik alanı dışında gelişmiştir. Ünlü şairlerin beyitlerine yer vermeleri sebebiyle gazeteler dolaylı olarak Keşmir şiirinin yayılmasını sağlamıştır. Abdul Ahad Azad, Gulam Ahmad Mahjoor ve yeni yeni çıkan şairlerin beyitleri gazete sayfalarını süslüyordu. Zaman zaman, bunlar bazı önemli haberlere veya muhalif bir makaleye eşlik etmekteydi. Fakat daha fazla Urduca gazeteler çıkarıldıkça, Allama Iqbal gibi Urduca şairlerin beyitleri, Keşmirli şairlerden çok daha çıkmaya başladı. Khwaja Sanuallah'ın İqbal'in şiiriyle güçlü bir bağlantısı vardı. Ancak edebi gelişmenin yanı sıra, Keşmir'deki gazeteler, Keşmir'in tartışmalı statüsünün yaşatılması için de etkili olmuştur. Yıllar boyunca süren sert sansüre rağmen, gazeteler, insanların fikirlerini alışverişinde bulunmalarını sağlayarak devam etmektedir. Khwaja Sanuallah, yine Keşmir'in her yerinde gazetelerin hazırlanmasında öncü olmuştur. Sadece gazeteleri satmak için şehirdeki satıcılarla işbirliği yapmakla kalmamış, aynı zamanda gazetelerin, otobüslerle ve diğer ulaşım araçlarıyla vadinin uzak yerlerine gönderilmesini sağlamıştır.

5.3 1953 Sonrası Popüler Protestoda Çeşitli Edebi Sesler

²⁷⁵ Sangarmal hakkındaki bu paragraftaki bilgi kitaplardan ya da internetten araştırılarak bulunmamıştır; aksine bu gazetede alt-editör, Geelani Kamran'den alınmıştır.

1952’de Mahjoor öldüğünde, Edebi alan görevi Dinannath Nadim, Ghulam Hassan Beg Arif, Gulam Nabi Khayal, Rehman Rahi ve Amin Kamil’in omuzlarına düştü. 1950’nin başlarında, bu şair ve yazarların çoğu İlerlemeci Edebi Hareket ile alakalıydı. 1953’te politik durum değiştiğinde, hareket yıkıcı olarak hükümet tarafından kötülendi ve hareket özgür düşünce ve fikir ifadesini kaybetti. Devletin sadece şüpheyle Pakistan'a bağlılığı gösteren veya Hindistan'la olan anlaşmazlığı gösteren birini hapis cezasına çarptırmasıyla, Yeni edebi türler de önceki özgür fikir ifadelerini değiştirdiler. İlerlemeci Edebiyat Hareketi'nin kademeli olarak parçalanmasıyla birlikte bir kolektif olarak ayrıldılar.

Rehman Rahi, Keşmir'de en büyük modern şairlerden biri olarak kabul edilir. Karmaşık kişiliği, kapsamlı vizyonu, yaygın olmayan düşünce ve algı biçimi ve güçlü bir yaratıcı hayal gücü sayesinde çağdaşları tarafından büyük bir statüye sahip olmuştur. Şiiri, çok çeşitli tutkulu düşünceler, duygular ve duygular içerir. Edebiyat kariyerine 1950'lerin başlarında Keşmir'in şiirsel edebi hareketinin zirvesini gören bir ortamda başladı. Aynı zamanda, topraktan toprağa hareketin birçok güçlü toprak ağalarını elinden çıkardığı ve köylüleri güçlendirdiği bir dönemdi. Daha önceki şiirlerinden biri olan Gateh te Gaash (Karanlık ve Işık) bu hareketle ilgilenir, zira mutlu bir köylü, bir zamanlar dehşet verici bir toprak sahibiyle yüzleşir. Rahi'nin günlük proleter yaşamı hakkında konuştuğu bazı benzer şiirler vardır. Ancak, 1950'lerin ortalarında İlerleyen Edebiyat Hareketi'nin parçalanmasıyla birlikte Rahi, yazım rotasını da değiştirdi. Daha sonraki çalışmalarında, varoluşun temel sorunlarına ve dinin, siyasetin ve felsefenin insanlık tarihi boyunca oynadığı rol üzerine ilerledi. Rahi'nin en büyük katkısı, Keşmir dilini eşsiz tarzı ve diksiyon kullanımıyla açık bir şekilde zenginleştirmektedir. Aşağıdaki satırlar, şairlerin dine olan bağlılığını, çocuğun annesine hitap ettiği bir dille ifade eder:

Yeti yeur te me cheh chaini yetch pazch
Yeti yeur te szhai te grayi wachai
Yeti yeur te kreshi meun jigar
Yeti yeur te sagvi zi miyen sokhan
Heh Kashir Zevi! Me che chain drei
Zche meyn khabar, zche meyn nazar
Zche meyn shavorech sonzel zech
*Zche myane zamirech mezch sarang.*²⁷⁶

²⁷⁶ Malik, G.R. *Kashmiri Culture and Literature: Some Glimpses* (Keşmir Kültürü ve Edebiyatı: Bazı Bakışlar), 2006, s. 178-179.

Çeviri: Bundan böyle, sana inancım ve umudum var.
Bundan sonra ben seni koruyacağım çiçeğim;
Bundan böyle, kalbim seni severek tutacak tatlım.
Bundan böyle, konuşmamı nezaketle besle.
Keşmirce dilim, Sevginin üzerine yemin ederim ki,
Sen benim ışığımsın ve görüşümsün,
Sen benim içsel varlığımın gökkuşağısın.
Sen benim bilincimin güzel melodisisin.

Rehman Rahi, İlerlemeci Edebiyat Hareketi'nin parçalanmasıyla 1950'lerin başlarındaki tarzını kaybetti ve Rehman Rahmi, üniversiteye akademik personel olarak yerleşti. Önce bir Farsça öğretim görevlisi olarak yerleşti ve daha sonra Keşmir Üniversitesi'nde Keşmir Bölümü'nü kurdu. Üniversiteden ayrılması 1980ler Keşmir'indeki artan politik tansiyonla aynı dönemde gerçekleşir. 1990'ların politik belirsizliği ile ilgili yakın zamanda kaleme aldığı bir şiiri:

*Be sehra yem sada ravan kotamath
Falak la taluki havaan kotamath.
Yevan rath boi che yeth bagas zchopase
Lagai vavo mei meyzh khyavan kotamath.
Mete vuch bror gagras pezh puchnas
Me nargas manz ninder pavan kotamath.
Abhagan bremjeh zchalhan pompran seit
Be sarr sheur seykh shelavan kotamath.
Temes thepkanevey manz nazri gov nabb.
Temes thepkane reth chaven kotamath.
Chokev kerr boele karbeyl kootran henz.
Ne bavan gonje gam baavan kotamath.
Yemei khanjar me kurr pyewast jigras
Me teys doikhar karnavan kotamath.
Alerven koh malar manzar samandar
Khateth kabran wateth thavan kotamath.
Sokhan goyi che maaney aafrini*

*Wagei vonan tagon havan kotamath.*²⁷⁷

Çeviri: Ah çöl, bu seslerin kayboluşu ne kadar sürecek?
Tanrı, O'nun umursamazlığını ne kadar gösterecek?
Bu bahçenin her yerinde kan kokuyor.
Ey sevgili Rüzgar! Bu çamurda daha ne kadar yaşayacağım?
Ben de kedinin fareyi parçalara ayırışına şahit oldum.
Beni bu cehennemde ne kadar uykuda tutacaklar?
Kötü niyetli Ziziphus kelebeği terk ederdi.
Yetimler ne kadar acıyı tahammül edecek?
Yaralar konuştu, ala Kerbela, güvercinlerin şarkıları
Dudaklar kederi ne kadar konuşacak?
Hançeri kalbime saplayan kişi
Beni, onun varlığı için ne kadar dua ettirecekler?
Sallanan dağlar, dalgalar ve deniz
Gizli mezarları ne kadar saklayacaklar?

Dinanath Nadim, son bölümde İlerleyen Edebiyat Hareketi'ne yaptığı katkıdan daha önce söz edilmiştir. Nadim, Keşmirce dilinde düzyazının gelişmesine de katkıda bulunmuştur. 1950'de Kongposh'un ilk sayısında, Jawabi Kaard (Reply-Paid Post Card) adıyla kısa bir hikâyeye katkıda bulunmuştur. Bunlar Keşmir edebiyatına en eski katkılar arasındaydı. Jawabi Kard hikâyesi bütün köyün riayetini emreden bir köydeki anaerkil figürü Zoonded ile alakalıdır. Kendi oğlu gibi büyüttüğü, akrabası olan Gulah, 1947'deki kabile işgalinden bahsederek işgalcilere karşı savaşmak için milislere katıldı. Bütün köy ahalisi yanında Zoonded, Gulah'ın Keşmiri işgalcilerden korumak için savaşmaya devam etmesinden memnun gibi gözüküyorlar. Onun muhtemel ölüm haberi köye vardığında, köylüler Zoonded'a bunu söylemeye çalışıyorlar. Ancak Zoonded, boş tekrar ödemeli kartını posta kartını gördükten sonra, oğlunun önündeki kadın tugayına katılma onayını aldığını itiraf ediyor. Ahşap silahını alıyor ve köyü şaşkın şekilde bırakarak hararetli büyük cephede savaşmak için ayrılıyor. Hikâye kitleler arasında vatansever coşkunu arttırmak adına yazılmıştır.²⁷⁸ Nadim'in ulusu için düşünceleri aşağıdaki dizelerde de doğrulanmıştır:

²⁷⁷ 2010'de Keşmirin ilk şehit olarak kabul edilen Maqbool Bhat'ın hatıra için bir konferansda, Rehman Rahinin kendisi okuyan bir nazımdan alınmış şiir. Bunu Youtubeden alımdım.

²⁷⁸ Mushtaq Ahmad Mushtaq. *Kashiren Afsanan Manz Kashir* (Keşmirin Nesirde Keşmir). Derleyen Jan, Mahfooza. *Kashir- Kashris Adbas Manz* (Keşmir Edebiyatında Keşmir), 2012. s. 173.

*Ne büyük bir sevinçtir, Ah, Ülkemin özgürlüğü için savaşmak!
Ormanı yakalamak ve bahçelerde çiçek açtırmak!
Benim mahmuzlarım dünün unutulmuş gözyaşlarıdır.
Yeni bir ateşim var, yeni bir tespitim.
İşte bu yüzden, işte bu yüzden
Benim kanım kırmızıdır ve hararetlidir.
Nergisin ve sümbülün gözlerinde yeni bir ateş var
Zenginler diz çökmeyi öğrendiler
O kusursuz köylüden önce
Bahar ve gençlik gri saçlı buruşmuş umutları kutsamaya geldi
ve yüzlerce yıllık hasretler umursamaz bir şekilde göğsümde kıpırdanıyor.²⁷⁹*

Mohammad Amin Kamil, yirminci yüzyılın ikinci yarısının önemli edebi şahsiyetlerinden biri olmaya devam ediyor. Kamil, hem düzyazı hem şiir yazan, üretken bir yazardı. Kamil, hikâyelerin birinde, Keşmir'in yoksulluk nedeniyle boyun eğme durumunu araştırıyor. 1989'dan sonra, Keşmir'deki pek çok fakir insan, hükümetin tazminat toplamını ajanlar olarak geri çevirmek zorundaydı. Tshai Te Wajood (Gölge ve Madde) adlı hikâyeye, Manohar adında bir devlet gizli servis ajanı hakkındadır. Ajan, günlük hayatta devlete karşı çalışan zalimleri aramaktadır. Görünürdeki şehirde ilk patlama olarak adlandırılan patlamasından sonra, Manohar, Lal Chowk'ta yerinde duramayan ve huzursuzca dolaşan bir adamı bulur. O adamdan şüphelenir ve onu takip eder. Rastgele bir adam ona Manohar'ın ne olduğunu çözemediği bir şey verdiğinde, ikincisi ondan daha fazla şüphelir ve onu evine kadar takip eder. Ancak o zaman, o insanın kötü bir konumda olduğunu ve karısı için gerekli parayı bulduğunu görür. Ayrıca annesi evde malzeme eksikliğinden bahsetmekte ve annesi, gizli servisi kabul ettiği zaman hakkında feryat eder. Manohar, aynı hizmetteki adamı kendisi içinde bulduğu için, bunu duyma adımlarını izler. Hikâyede, Manohar kendini sıkıntı çekenlerin peşinden koşup gizlenen bir "Gölge" gibi insanlara atıfta bulunur. Buna rağmen, tıpkı kendisi gibi gerçek bir insan olduğu için onun 'madde' olduğuna inanıyor. Bazı kötülüklerden şüphelenen bir kişi de gizli bir ajan olduğunu kanıtlıyor. Kişinin adı açıklanmamış olsa da, o bir Müslüman. Gizli serviste bulunmasına rağmen, ajanlar normal hükümet hizmetinde değildir ve Müslüman ajanın yoksulluğundan açıkça belli olduğu için

²⁷⁹ Dinanath Nadim. Atif, Ghulam Nabi Khayal: *Progressive Literary Movement in Kashmir* (Keşmir'de İlerleyen Edebi Hareket). 2011, s. 228-229.

ödenmez. Yazar, Keşmir'in ruhsallığını, Merkezi ve devlet gizli servisiyle ikili işbirliği sistemi içinde sıkışıp kalmak ve böylece orijinal karakterini kaybetmekle alay ediyor.

Başka bir hikâyede Phatakh, Müslüman bir polis memuru, Pandit'in üst düzey yetkilisine, sokaklarda bir protestodan sonra bile masum insanları toparlamanın gerekliliği hakkında muhalefet gösterdiği görülüyor. Ancak, bir nedensel muhalefet göstermekten fazlasını yapmanın hükümet görevini sona erdireceğini bildiği için, o hapisanede bulunan masum insanlar için hiçbir şey yapmaz. Devlete karşı yapılan protestolar ve göstericiler, 1953'teki Keşmir tarihinin düzenli bir özelliği olarak kalıyor ve birçok masum insan bu hikâyede görüldüğü gibi gözaltına alındı.

Kamil, altmış yılı aşkın bir süredir şiire yapmış olduğu katkılarıyla bilinen bir şairdir. Mahjoor'un kendi kuşağının şairlerinin çoğu gibi etkilenmiş olmasına rağmen, ondan önceki herkese özgü bir üslup izlemeye devam etti. Gazele gerçekçilik ve modern bir duyarlılık getirdi ve modern zamanların ruhuyla aşıldı.²⁸⁰ 2010 yılında kültür akademisi, Kamil'in hayatı ve çalışmasıyla ilgili Şiraz dergisinin büyük bir bölümünü çıkardı. Dergi, Keşmir'in güncel edebi şahsiyetlerinin çoğunun Kamil hakkındaki kişisel görüşlerine katkıda bulunuyor. Bu yazılardan birinde, Şahid Dilnavi, Kamil'i çok övüyor ve ona modern Keşmir Şiirinin baş mimarı demeyi de ihmal etmiyordu. Kamil, şiirinde cesaret ve empatiye; günlük olayların doğru analizine; insan yaşamının gerçek temsiline; samimiyet ve doğruluğa; analiz ve araştırmaya; endişe ve kaygıya; sevgi ve aşk ile ilgili hissiyatlı düşüncelere atıfta bulunur.

²⁸¹ Bu şiir, Kamil'in zekâsı ve değişimin alaycı eleştirisine dair bir örnektir:

Lukh kamleu, mazdoorav, yaarav
Yeud kaahn wanhe hasrat chou baki
Yeneh kahn badhe hatte aalav layeu
Mangnek waen andazae badley
Hey panditji, hathaz khwaja
Yadan tuhnden sonne senz khrawah
Meti gos kehnzcha tappi manz larun
baeti chus wallah Hindustani
*wavan won yi gazchi az bavun*²⁸²

Çeviri: İşçiler, Arkadaşlar, Vasıfsızlar evet siz hepiniz
Herkes bunu kab'leder;

²⁸⁰ Kachru, Braj B. *Kashmiri Literature* (Keşmir Edebiyat). 1981, s. 72.

²⁸¹ Shahid Dilnavi. *Sheeraza- The Special Edition: Amin Kamil* (Özel Sayı: Amin Kamil). 2010. s, 102-103.

²⁸² Amin Kamil. *Sheeraza*, 2010, s. 180.

Baktınız ki isteklerinizden herhangi biri hala gerçekleşmedi,
Aynı şey için kafa patlatmak sizi anca del'eder
Ahh Sevgili Pandit'im
Ahh sen ki saygıdeğer Müslim
Çizmeler aldın altından kendine
Alabilmeliyim ben de ne olursa kendime
Birileri ‘‘Allah’tan gerçek bir Hindu’yum’’ demeli
Dedi ki Rüzgar, bugünlerde bu ses inlemeli.

Yukarıdaki satırlar, Bakhsi Gulam Muhammed'in ve onun Keşmir'deki halef yöneticilerinin zamanını (Kitleleri yenmek için Keşmire para akıtıldığı zamanlarda) yansıtır. Bu, günümüzde Keşmir'de hemen hemen devam etmektedir. Hint şehirlerinde popüler bir savaş ağlaması -Ne zaman Keşmir ile alakalı konuşma olsa- Doodh mango ge kheer denge, Kashmir mango ge cheer denge'dir. Bunun anlamı: Eğer süt istersen, biz sana Kheer (Sütten yapılan Hint tatlı yemeği) veririz. Eğer Keşmiri istersen, seni parçalarına ayırırız.

Ahter Mohi-ud-Din 1953 sonrası büyük edebi figürlerden biridir. O, Keşmir edebiyatında nesirin en iyi savunucularından biridir. Aynı zamanda şiirle hiç deneme yapmamış az sayıdaki yazarlardan biridir. İlk yedi kısa öykü koleksiyonu 1955'te "Sath Sangar" (Seven Hills) olarak yayınlandı. "Cennetin Hurisi"nde, hikaye Pethpora köyünde patlak veren bir skandal ile alakalıdır. Köydeki küçük bir kiracının oğlu güçlü Zaildarın kızına kötü davranışından ötürü suçlanır. Bütün köy, Zaildar'ın olası intikamına, sanığın ailesinin oğluna ve diğer bütün ortak çalışanlara tir tir titriyor. Hikâye, olaydan sonraki günlerde köyde yaşam süren bir köylü aracılığıyla anlatılıyor. Ancak, zanlıların köyden kaçmaya devam etmesi nedeniyle Zaildar'ın ailesi intikam almıyor. Babası bir süre sonra ıstırap içinde ölür ve Zaildar'ın kızı, bölgenin güçlü bir toprak sahibiyle evlenir. Bir gün şehre yaptığı ziyarette, köylü-anlatıcı, sanığı geceyi geçirmek istediği bir camide buluyor. Gerçek hadiseyle alakalı soru sormak üzerine, suçlu aileyi kızı olgun bir yaşa kadar bekâr tutmasını suçluyor. Anlatıcı, köye geri dönüp karısından Zaildar'ın kızının evindeki bir hizmetçi ile yasadışı bir ilişki içinde olduğunu buluyor. Anlatıcı, köye geri döndüğünde ve karısından Zaildar'ın kızının evindeki bir hizmetçi ile yasadışı bir ilişki içinde bulunduğunu öğrendiğinde, bütün şüpheleri yok oluyor. O, daha önceki skandalda gerçek suçlu olması gerektiğini anlıyor. Bu hikâye, toplumun alt sınıflarını bastırmak için güçlü toprak ağalarının kullanıldığı Keşmir'deki sosyal konumu yansıtıyor. Yaklaşık 50 bin dönümlük arazi, zengin

toprak ağlarından alındığında ve Keşmir'deki topraksız köylüler arasında dağıtıldığında, Toplumdaki bu eşitsizlik, 1950'lerin "Toprak Çiftçiye" hareketi ile büyük bir darbe aldı.

Geç 1990'ların öyküleri arasında, Keşmir halk kültüründe oldukça popüler olmuş olan Akhter Mohiuddin tarafından yazılan çok kısa bir yazı vardır.²⁸³ Hikâye Nov Doed (Yeni Hastalık) başlığıyla yazılmıştır. Hikâye, insanların anlayamadığı bir hastalığın teşhis edildiği bir kişi hakkındadır. Kişi bir psikiyatra götürüldüğünde, bu “yeni hastalık” tanısı konur. Doktor, Hint kuvvetleri tarafından yapılan aramaların artmasıyla birlikte, Keşmir halkının artık girişte araştırılmadan evlerine girmesinden korktuğunu açıklamaktadır. Bu hasta daha sonra alaycı bir şekilde arandığında ve arkadaşları tarafından temizlendiğinde, kendisi bir yaygara olmadan eve girmiştir. Bu hikâye, Hintli askeri işgalin Keşmir kitleleri üzerinde yarattığı etkiyi gösteren bir iğneleyici hicivdir.

Keşmir'de 1953'ten 1989'a kadar olan dönemde, akla gelebilecek her biçimdeki muhalifleri, etkin bir şekilde bastırmış bir politik kültürü vardı. Açık protesto çalışmalarının daha az örneğine sebep olmuş bu dönemin aydın sınıfı da hedefe alınmıştır. Örneğin, Kamil ve Rahi, 1960'lardan itibaren hükümetin istihdamında kalırken, şiirlerini kullanamazlar ve hükümeti zayıflatmaya çalışırlar. Gulam Hasan Beg Arif, bu süreçte Devletin muhalifleri farklı teşviklerle aktif olarak engellemesinden dolayı, Keşmirliiler arasında kişilik kaybına işaret eder:

Gazshan kirdar nish yeli Qom khali
Che aali hemmati ravaan javanan
Chu shahbazan mashan parvaz fizhuk
*Gredan sateen behaan dastaar khanan*²⁸⁴

Çeviri: Ulus kişiliğinden yoksun kaldığında
Yetkinlik onun gençliğinden sızar
Doğan bile, o vakit, uçmayı unuttur
Ve akbabalarla beraber yemeye başlar.

Beg aynı zamanda şiirlerinde hayranlık uyandıran ortak kitlelerin sıkıntısını da anlatıyor. Dussa'da (Şal), şal dokumacıların üzücü halini ve sömürülüşünü anlatıyor. Zanaanun Hund Ehtejaaj'da (Kadınların Protestosu), Keşmir'deki kadınların kamuoyu nezdinde büyük ölçüde uzak kalan kurtuluşu için bir itirazda bulunuyor. Gulam Nabi Khayal, Bakshi hükümeti tarafından hapsedilmesinden önce bahsediliyor. Khayal gerçek bir

²⁸³ Bu hikayesi, 2014 yılında piyasaya sürülen bir Bollywood film olan *Haider*'de belirtildi.

²⁸⁴ Ghulam Hassan Beg Arif. Atif; Khayal, 2011, s. 220.

vatansever olarak kalıp memleketine olan derin sevgisini iletmek için şiir kullanmıştır. Aşağıdaki dizeler, onun kuşatılmış ulusuna olan ilgisinin ve sevgisinin bir örneğidir.

*Ruman ruman sreeh chani laye
Cheyn badimi rechrin dayye
Natte waeni yeti kya baqi thovukh ...
Channen taze chukan henz dag chum
Gamm yus chonn chuh meun te soi gamm²⁸⁵*

Çeviri: *Senin tazeliğin her yara için bir nektardır.*

Tanrı senin cesametini iftihar eylesin.

Aksi Takdirde, Geriye güzel başka ne kalır ki.

Yakın vakitteki yaralarını görmek için acı çekiyorum.

Senin ızdırabın benimkiyle aynıdır.

Keşmir tartışması devam ettikçe, Keşmir'deki hayat kasvetli bir varoluş geliştirdi. Bu dönemde birçok şair, Zainul Abidin Badshah gibi kralların altında büyük bir geçmişe sahip olan bir yerin yıkımına yol açan Shahr-ashobe (bir şehir için Lament) şiirini yazmaya başladı. Örneğin, Bashir Athar'ın satırlarını ele alalım:

*Yeti preth qoni qalmas zev che zchateth
Yeti preth qansah chu qadi basan
Yeti preth vate peth awareh cheh rooh
Yeti preth lari manz lasha doolaan ...
Yeti preth kahn buth nahnaveth zann
Yeti preth kahan vuth zan tresh mangan
Yeti preth koni bagas harduk rang
Yeti preth kapoth sonntas praran²⁸⁶*

Çeviri: (Burada) Her kalemin ucu kesilmekte,

(Burada) Her İnsan mahkum gibi görünmekte,

(Burada) Her yol inanmayan/hedefi olmayan ruhla dolu,

(Burada)Arada bir cesetler uğramakta,

(Burada) Herkes yüzünü saklamakta,

(Burada)Kurumuş dudaklar su istemekte,

(Burada) Her bahçe'de bir güz rüzgarı esmekte

²⁸⁵ Khayal, 2011, s. 26.

²⁸⁶ Bashir Athar. Atif, Khayal, 2011, s. 54.

(Burada) Herkes samimiyetle baharı beklemekte

Rashid Nazki'nin Şiiri Ye Shahr Soney (Bu, Şehrimiz) ve Naji Munnavar'ın Ravun (Kayıp) şiiri de Shahr-ashobe şiirinin mükemmel örnekleridir. Şiirde Öncü Gönderi'nde, Gulam Nabi Kahyal, Keşmir'deki savaşın ve ihtilafın harap olduğu tahribatına işaret eder. Bu şiirden birkaç satır şöyledir:

Yeryüzündeki bu kesim düşman ateşi tarafından alazlandı.

Ve yiğitlerin kanıyla sulandı ...

Savaş, buraya yıkımı ve ölümü izleyerek,

Bu bölgeyi kan akıntısı ile boğarak,

Havayı toz ve napalm bombalarıyla doldurarak geldi.

O zaman nasıl olur da yeryüzü yeniden yeşil olur?

Ve etrafında bir hayat canlılığı olur?

O zaman, ayağa kalkıp etrafa bir bakış atıyorsunuz.

Belirsiz bir türbe gözünüzü selamlayacak.

Ve anlayacaksınız ki:

Bu kasvetli nokta sonsuza kadar Keşmir kalacak.²⁸⁷

1960 sonrası dönemde, Keşmir edebiyatında baskın etkisi olmayan çeşitli trendler oluşmuştur.²⁸⁸ Dil, Üniversite düzeyinde öğretilmeye başladığından dolayı, dili zenginleştirmede daha fazla akademik gelişme var olmuştur. Toplumun yıkımı, çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Noor Muhammed Roshan, 'Bir Şehidin Annesi' adlı şiirinde, bir çocuğun annesini derinden empatik bir şekilde kaybettiğini tasvir etmektedir. Şiir, oğlunu çatışmada kaybetmiş bir annenin gözünden anlatılır:

Benim şehit oğlum, Benim, annen.

Sana sevgilerimi ve dualarımı gönderiyorum.

Anavatanı esir etmedin.

Fakirlik içinde, feryat içinde

Diktatörlerin silah kullandığı bir toprakta,

Şeytanın yılanları taşıdığı yerde,

Hükümdarların kumpas kurduğu yerde,

Çorak arazinin kanınla sulandığı yerde,

Mızraklarla dolu gencecik göğsünle yüzleşmek için,

²⁸⁷ Khayal, 2011, s. 66.

²⁸⁸ Kachru, 1981, s. 81.

*arkadaşlarını ve yoldaşlarını,
Yakınlarını ve en sevdiklerini, aileni,
arkada bıraktın.²⁸⁹*

Şiirde, Bir Kuş olsaydım, Arjun Dev Majboor, bir kuşun özgürlüğünü över ve ondan imrenir. Keşmir, 1947'de Dogra yönetiminden özgürlük kazanmasına rağmen, özgürlük Hindistan'ın işgali altında tam anlamıyla yoktu. Bu şiir, özünde, gelecek kuşaklar için bir rekor olduğundan dolayı onun önemini belirtir. Şair, dünyanın Keşmir'deki hüznü halini ve şairi nasıl etkilediğini bilmesini ister. Bu şiirin bazı satırları şöyledir:

*Ey nazik kuş!
Sana ve o güzel sesine uzun ömürler dilerim. Sesini yükselt,
Anlatacak uzun ve kederli bir hikaye ile buraya hapsedim.
Şimdi bana bir iyilik yap.
Bu iç çekişlerimi ve ağtılarımı yay gökyüzünün her yerine.²⁹⁰*

Şairin 1950'lerden sonra şiirinde en çok kullanılan duygunun, haysiyetin çigneme duygusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu, resmi baskılara rağmen, yazarların ve şairlerin, devletin otoritesine kolektif bir meydan okuma oluşturmamasıyla sonuçlanmıştır. Rehman Rahi, sık sık, altın çağında yeterince milliyetçi şiir yazmamış olduğu suçlamalarından sorumlu tutuldu. Bu dönemde, Keşmiri şiirinde bireycilik ve korku temaları da öne çıkmaktadır.²⁹¹ 1947'deki özgürlük kısa ömürlü olduğunu kanıtladığından, Keşmirli edebiyat çevrelerinde canlı kalmıştır. 1990'larda siyasi durumun kötüleşmesi, kısa bir süre önce, birçok çağdaş şair ve yazarın Keşmir'deki insanların mutlak durumunu tasvir etmesine yol açtı. Bu dönemle ilgili birkaç edebi kadın sesinden biri de Naseem Shafai'dir. Şiiriyle geçmişin gururunu, şimdiki zamanın üzüntüsünü ve Keşmir'in geleceği için derin bir ilgisini iletir.²⁹² Keşmir çatışmasına son veren hiçbir kanıt olmamasıyla, bu durum Keşmir'deki çoğu çağdaş ve gelecek yazar ve şairin endişe kaynağı olmaya devam ediyor. Çağdaş bir şair olan Zareef Ahmad Zareef, 1990'lardan bu yana devam eden silahlı mücadeleyi kayıt altına alarak büyük bir ün kazanmıştır. Zareef Ahmad Zareef, öncelikle bir zekâ ve mizah şairi olarak kabul edilir. Fakat son birkaç on yıl içinde o bize protesto, çaresizlik, yıkım ve güçlkle ilgili bazı şiirler verdi.

²⁸⁹ Noor Mohammad Roshan: *A Martyr's Mother* (Bir Şehitin Annesi) nazımden alınmış. Khayal, 2011, s. 232-236.

²⁹⁰ Arjun Dev Majboor: Atıf: Khayal, 2011, s. 263-264.

²⁹¹ Nazir Azad, *Kashren Nazman Manz Kashir* (Keşmir Şiirlerinde Keşmir); Atıf, Jan, Mahfooza. Derleyen. *Kashir-Kashris Adbas Manz* (Keşmir Edebiyatında Keşmir), 2012. s. 161.

²⁹² Jan, 2012, s. 148.

Tezimi onun birçok şiiri arasından, Serçe ve Ben (Sparrow and Me) adlı şiiriyle bitirmek istiyorum. Bu uzun şiirde şair, bir serçe ile karşılaşır ve serçe ona Keşmir'in yıllardan beri çektiği çileyi anlatmaya başlar. Bu çile halk arasında şu mısralar ile hatırlanır:

*Dahel jodha wokyer gozrey pathkun
Setha mushkil chu sapdaan az te sha heun
Agar zev roeth bavath rozze anzaan
Pagah koes zanne teli az kiyah chu godraan
Zulum zolaan wansan roed petran
Tengul yas pevu dazun dag soi chu zanaan
Wachem zcher akh diyan ghari daen thare peth
Pruzchum yeli tas chari chye kiyazi nath nath
Te dopnam keh wanei wanneh tas Khudayas
Yeyas yeli aar teli andh wateh niyayas
Thawakh zcheteh kann wane woch kiya mei chashmav
Dapakh yene kanseh vopran korr ye pannev
Firren asch asmanas kon wonun kiya
Mei thou ti dagvith beye bozeh kanzcha
Khuda saebah lajis tcher gareh gaatan
Varaftari andar waeran shathan
Samey halkaer gov yeti sherreh gaman
Rakes motuk sapudh yelleh subuh u shaman
Bedann mausom shuren majan te malen
Kararie rov shurknen zchayeh aalenn
Pother majen kochen manz marneh aay
Yosei bethe aakh daras kharnei aay
Mazaras manz katyen mahraz kami suend
Thapis andar katyen shahbaz kami suend
Wochim barpa sapezz ghar ghar qayamat
Walith aes naal nazran taam shehmat
Danjeh chuneh kaanh pareshan haal sari
Gomut foneh faakh aabadas wojari
Golistanas gulan zan doonth peumut
Qomir qostor bulbul kolh chu gomut
Chu qam lootith neumut sabzaar muenoi*

*Golabun hund asun rosheth gamut chum
Golalas daag jigras taeleh wun chum
Wochun kya puem chashmav goem afsoos
Ye kaem syenz nazre myendnen sirye zan loos
Ye kam katte aay makh heth zchai bagas
Ye kami chum daam deutmut nila nagas
Samaan katte janehvar az subhu shaman
Shinayeh az gamezh shehran te gaman
Sanbalav karr ye warani wojari
Tamashai ath te roedim wuchneh saeri
Karaan subhu sham chas faryaad zaari
Watan soorue mei chum ratte surr tchupari.²⁹³*

Çeviri: Sıkıntılı günlerden geçmemize rağmen

Hala nefes almak oldukça zor

Dil tutulursa masalları kim anlatacak?

Kim bilecek yarınları, kim bilecek neler oldu neler bitti bugün?

Kaç nesil oldu taşırız sırtımızda zalimi

Ancak gamı çeken bilir nasıl yakar ateş adamın ciğerini

Gördüm gariban bir serçe konmuş nar ağacına

Sordum serçeye niye titresin diye

Dedi ki "ne diyeyim sana, Açarım derdimi yalnızca Yaradan'a."

Yalnızca O acır bana ve durdurur bu çileyi

Ama kulak verirsen yakarışıma, duyarsın gördüklerimi

Yabancı değil bunu bize yapanlar, özümüz eder bize kötülük

Baktı göklere ve ekledi garip serçe

Yazdım, duyurmak için aleme dediklerini.

‘Ya rabbi, bu garip serçe düşmüş yaban ellere

Uçmuş korkarak ve düşmüş gam ve kedere

Akmış zaman hızla her köyde kasabada

Kol geçmiş ölüm dans ederek alacakaranlıkta ve şafakta

Yaşlı, sübyan, anne ve baba

²⁹³ Zareef Ahmad Zareef'in bazı kitablar basılmış ama bu nazım Youtube'dan temin ettim. Zareef'in bir akraba, Owais Zareef, onun önemli şiirler sürekli internette paylaşıyor ve bütün millete bu yeni dönemdeki şairitten bilinçlendiriyor. Daha fazla bilgi için, bakınız: <https://www.youtube.com/watch/OwaisZareef>

Kaybettiler huzuru ve barışı, saklandılar köşe bucak
Doğramış oğulları koyunlarında analarının
Karşısına çıkanı asmış darağacında
Hangi mezarda yatar el alemin damadı?
Kralın şahini hangi mağaradadır?
Gördüm her hanede gelmiş çatmış sanki kıyamet
Vurulmuş prangalar, başlarda alem...
Herkes huzursuz, herkes endişeli
Çökmüş viran yıkılmış mekanın üstüne
Sanki don vurmuş bahçedeki gülleri
Bülbül, ardıçkuşu susmuşlar sanki dilsizcesine
Güllerin asabi gülüşü geldi kulağıma
Yüzdeki bir leke vurdu kalbime sert
Nedir bu gözlerimle gördüklerim, Allah'ım bu ne hüzün
Kimin penceresinde battı güneş gün ortasında?
Kim nereden geldi ve daldı bahçeme elinde baltayla?
Kim bitirdi benim çağıl çağıl akan Nila Nag'imin suyunu?
Gece gündüz şakıyan kuşlar nerede?
Oldu birer virane köyler kasabalar.
Ne zaman son bulacak bu tahribat ve bu yıkım?
İzler herkes sanki temaşa var ortada.
Gece gündüz yakarırım acı acı
Kana bulanmış milletim her yerinden.

SONUÇ

*Toplarım rüzgarları
Yaparım geceyi gündüz, gündüzü de gece
Ölürüm yavaşça, sürekli ve devam ederim yaşamaya
Görürüm çölü ve giydiririm onu
Ah uçar bir çiçek, gözlerimde.*

*Öldürürlerse öldürsünler gam değil bana
Ölüm, Mağlubiyet, tutarlar beni canlı
Çıkacağım buradan, Zümrüdüanka gibi
Ne yapabilir ki bana örs ve çekiş?*

*Bir damla gözyaşım kaldı
O da döner mi Bilmem?*

*Sakın ha, sorma bana gördüklerimi
O çılginca sevilenler, olar tarafından yakılan o et
Kaç kişi o mezar yeri olmayan
Kaç kişi o yakılan karlı dağlarda*

*Nasıl unuturum tüm bunları?
Bana ne faydası var mülklerinin ve övgülerinin?*

*Yemin verdim ormana
Yemin verdim bahçeye
Sulayacağım bu şelaleyi.*

*Salsınlar ben gibi bir köpeği hapisten
Özgür olunca dışarıda, döneceğim tekrar aslana
Ancak içerde, onlar için, ben sadece bir topak etim.²⁹⁴*

²⁹⁴ Muzaffar Kashmiri. Atif, Suvir Kaul. Past and Present in the Challenge of Kashmir. 2011, s. 173-202.

1947'de otokratik yönetimden kurtulma özgürlüğü, yüzyıllar süren yabancı baskıcı kuralların ardından kısa bir süre içinde Keşmir'de yerel siyasal kontrolün bir dönemini ortaya koydu. Ancak 1953'ten itibaren, Keşmir'deki siyasal düzenleme yeniden Yeni Delhi'den yönetilmeye başlandı, böylece dışarıdaki kural işlendi. Sekiz yıl süren zalim Dogra kuralı, 1931'deki rahatsızlıkların ardından şikayetlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı şekilde, 1989'da Keşmir'de silahlı mücadelenin başlaması, Hindistan devletine karşı olan şikayetlerin bir sonucudur. Dogra eyaletinin otoritesi, yerel Panditler tarafından bile desteklenen Keşmir Müslüman nüfusunun büyük bir bölümü tarafından sorgulandı. Hindistan devletinin son yirmi yıldır ve daha sonra 1989'dan sonra otoritesi, özellikle de Keşmir vadisinde, devletteki Müslüman nüfusun büyük bir bölümü tarafından sorgulandı.

1931'deki karışıklıklardan sonra, Kaşmir kitleleri kendilerini bu dönemde edebi ve politik gelişmeler olarak göstermeye başladılar. 1947'de İngiliz Hindistan'ın bölünmesi kısa süre içinde Jammu ve Keşmir'in büyük çoğunluğunu Hintlilerce yönetilen Keşmir ve Pakistan'da yönetilen Keşmir'e götürdü. Keşmir sorununun uluslar arası bir boyut kazanması, onu küresel düzeyde bir tartışma ve araştırma konusu haline getirdi. Fakat devlet içinde, siyasal ilişkiler kitlelerini olumsuz yönde etkilemeye devam etti. Siyasal kurumlar genellikle yargılamadan işlerine yıllarca devam etti ve devlet yetkililerine muhalifler yüz kızartıcı sonuçlara katlandı. Devlet otoritesine karşı direniş, bu çalışmada vurgulamaya çalıştığım literatürdeki açık ve gizli referansları içeren birçok biçimde gerçekleşmiştir.

Önemli bir antropolojik çalışmada 'Zayıfların Silahları: Günlük Direniş Biçimleri', James C. Scott, halkın, köylülerin, etraflarındaki baskıcı ya da daha yüksek toplumsal kesimlerle uğraşırken başvurdukları bir dizi direniş taktiğidir. Scott, köydeki köylülerin direniş metotları ve paralelliklerini dünyadaki diğer birçok yerle karşılaştırmadan önce Malezya'da küçük bir köyde iki yıl boyunca yorulmadan çalıştı. Scott'un çalışmalarında öne sürdüğü önde gelen direniş silahlarından bazıları, ayak sürükleme, sindirme, firar etme, yanlış uyum, hırsızlık, kibirli cehalet, iftira, kundakçılık ve sabotajdır. Scott'un, alt sınıflar arasındaki direniş taktikleri hakkında belirlediği birçok aforizmalardan biri, "Devletin ve hukukun daha büyük yapılarını değiştirmek, sistemi asgari dezavantajlı duruma getirmekten çok daha az ilgileniyorlar"dır.²⁹⁵ Bu muhtemelen Keşmir meselesinde bir şekilde açıklığa

²⁹⁵ Scott, James C. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Resistance* (Zayıfların Silahları: Günlük Direniş Biçimleri). Delhi, 1990. s. xv. Kitap, yetmiş aileden oluşan küçük bir köye antropolojik bir bakış getirirse de, dünyanın dört bir yanından diğer birçok direniş hareketiyle paralellikler çizerek kaynaklar çiziyor. Temelde çalışmasında köylülerle uğraşan yazar, insanların tüm kesimlerine karşı direniş yöntemlerinin farklı yönlerini anlamaya çalıştı. Çalışma dönemi, yazar 1970-72 döneminde Malezya'daydı, şimdiki çalışma için geçerli olan

kavuşturmaktadır. Devlet ve yetkililerden gelen güçlü baskılara rağmen, çalışmamız süresince, 1989 yılına kadar herhangi bir büyük çapta örgütlü bir isyan çıkmamıştır. Ancak Scott tarafından öne sürülen 'direniş silahları', Keşmir'de bir biçimde ya da başka bir şekilde mevcuttur. Bu protesto taktiklerinin yoğunluğu son otuz yılda sadece şiddetlenmiştir.

Keşmir'de Dogra yönetimi yüz yıldan biraz daha uzun sürdü. Büyük bir düzensizlik dönemi idi. Afgan ve Sih baskısının mirası, Dogras tarafından, insanlara çok az yankılanıyordu. 1885'teki Residency'ın gelişi bile herhangi bir önemli rahatlama olmadığını kanıtlamıştır. Ancak İngilizlerin eğitime verdikleri önem, birçok yönden Keşmir'e çok önemli geldiği kanıtlandı. Keşmir halkı modern eğitimin ilk defa birçok okul olarak yapıldığını ve bu dönemde birkaç kolejin açıldığını öğrendi. Yükseköğrenim öğrencileri, Pencap ve Hindistan'ın diğer bölgelerindeki üniversitelere gitmek zorunda kaldılar. 1931'teki olayları takip eden yıllarda Dogra egemenliğinin kanaati haline gelen ve sonunda 1947'de iktidarına boyun eğmeye zorlayan bu Keşmirli eğitim sınıfıydı.

Dogra devletinin baskıcı doğası, bir Hindu devleti olduğu gerçeğinin ışığında önemli bir anlam kazanıyor. Devlet bu nedenle kendi konularında ayrımcılığa uğradı. Dogralar'ın asla kendilerinin gibi görmediği gerçeğine bağlı olan Keşmir ili, hayatlarını Pandit kardeşlerinden daha da zorlaştıran Müslüman bir çoğunluğa sahipti. Yirminci yüzyılın başlarında, Dogra'ya karşı Keşmir'in direnişi, dini haklarının yeniden kazanılması fikri etrafında önemli ölçüde döndü. Müslümanların dini anıtlarının çoğu hâlâ devlet kontrolü altındaydı ve onların restorasyonu 20. yüzyılın başlarında Müslümanların can damarıydı.

Bu dönemde Keşmir'in sosyal, kültürel, dini ve ekonomik yapısı Dogra devletinin baskıcı ve Hindu doğasını içerisinde barındırıyordu. Bu dönemde sosyal ve dini bağları tanımlayan sosyal sınıfların ve din grupların temelinde farklılaşma vardı. Benzer şekilde, yoksul köylüler ve işçi sınıfı insanları üzerinde kendisini yüksek vergi olarak gösteren ekonomik baskı, onların acınası koşullarına neden oldu. Bu da, göçlere ve toprakların terk edilmesine yol açtı. Sonuçta halk içerisinde ciddi bir kimlik kaybına meydana geldi. Keşmir'deki kültürel değişimlere gelince, Dogralar bu alanda yeni bir değişiklik getirecek çok az şey yaptı. Fakat Dogra devletinin doğuştan gelen doğası gereği, insanların hayatlarının her alanında kendilerini kısıtlanmış hissediyorlardı. Sonuç olarak, Dogra yönetimi altındaki alanın büyük bir kısmında çok az kültürel gelişme ve ilerleme oldu. Ve insanlar başlarına gelen musibetler gereği ilahi yardım çağrılarını sürdürmeye devam ettiler. Bu ilahi yardım çağrılarını aynı zamanda bu dönemin edebiyatının büyük bir kısmına da yansımıştır. bu

herhangi bir paralelliği çizmek için kendimden farklıydı ama yine de, konuyu net bir şekilde anlamak için yapılabilecek genellemeler var.

dönemin edebiyatı, doğası gereği büyük ölçüde, didaktik, romantik ya da manevi olan, Farsça ya da Keşmir dilindeki şiirlerden oluşuyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru (Residency'nin gelmesiyle, güvenlik ve yabancı etkisi sayesinde) birçok edebi şahsiyet Dogra devletine karşı açıkça konuşmaya başladı. Dogra devletinin doğası, Keşmir halkı bazı protesto taktiklerini uygulayamamasındaki ana etken olacaktır. Yağma, iftira, kundakçılık ve sabotaj, önceki Dogra döneminde, Keşmir'de duyulmamış olan, Scott'ın bahsettiği protesto taktiklerinden bazılarıdır. Bunun nedeni, öncelikle, kitleleri bastırarak, Yüce'nin iradesine tabi olmalarını sağlayan devletin baskıcı doğası olabilir. Keşmir Müslümanlarının, en çok ihtiyaç duydukları anda dahi dertlerini aktarabilecekleri bir Hindu Kralı olmaması onları sorunları olduğunda devletten ziyade ilahi ya da ruhani güçlere daha çok yöneltmektedir. Keşmir halkının siyaset, edebiyat, medya ve diğer devlet etkinliklerine katılımı, 1931 olaylarından sonra önemli ölçüde artmaya başlamıştır. 1931 olaylarının hemen ardından Müslüman Konferansı olarak başlayan Ulusal Konferansın yükselişi, insanları üç yüz yıldan uzun süredir baskı altında tutulduğu kapandan kurtulmalarını sağladı. Yirminci yüzyıl Keşmir'inin edebi ve siyasi figürlerinin birçoğu 1586'da Keşmir'in Akbar tarafından ele geçirilmesinin, bağımsızlıklarını kaybettikleri gün olarak görmeye başladı. Hayatının belli bir kısmını sürgünde geçiren, usta şair Keşmirli Agha Shahid Ali'de, 1587 olaylarını Keşmir'in özgürlüğünü kaybettiği an olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu esaret yaşadığı dönem olan 1990'lara kadar devam etmektedir. Şiirsel anlamda, 'Habba Khatoon'un günümüze kadar uzanan üzüntüsünü ve halkı Babür egemenliğine karşı çılgınca muhalefete sürüklemesini yansıtmıştır. Ve o zamandan günümüze Keşmir özgür olamadı.²⁹⁶

Fakat 1931 sonrasında gelişen olaylar, Keşmirliilerin yüzlerce yıldır hüküm süren otoriter ve despotik hükümetlerin pençelerinden kurtulmaya çalıştıkları gerçeğinin bir kanıtıdır. Ulusal Konferans ve diğer örgütler, devletin siyasi demografisini değiştirmek için çabaladılar. Sonunda Ulusal Konferansın Dogra Hükümeti için Keşmir'i Kapatın(Quit Kashmir) hareketini başlattığı 1947'ye gelinceye kadar Dogra hükümetinden birçok imtiyaz aradı ve alındı. Bu süreçte pek çok lider hapse atıldı ve bu, ancak Keşmir'in kendi hükümetine sahip olması için 350 yıldan daha uzun bir süre geçmesi gerekmektedir.

Şeyh'in 1953'te hapse atılması bunun kısa süren bir hayal olduğunu gösterdi. Keşmir'de daha sonra gelen hükümdarlar, Keşmir ile ilgili Hint taleplerine boyun eğdikleri sürece iktidarda kalabilmişlerdi. Muhalif unsurların toplumdaki baskısı da Keşmir'de edebiyat üzerinde olumsuz etkilere yol açtı. 1953 sonrası edebi direniş üstü kapalı hiciv ile

²⁹⁶ Shahid Ali, Agha. *The Veiled Suite* (Peçeli Süit). s.173.

devam ederken, drama ve kısa hikaye de dahil olmak üzere yeni edebiyat biçimleri gelişti. 1989'dan beri devam eden silahlı mücadele nedeniyle, on yıl boyunca tüm edebi direnişler durdu. Ancak, Keşmir'deki edebi şahsiyetler yavaş yavaş yeniden ortaya çıkmaya, Keşmir vadisi ve sakinleri üzerindeki askeri ve devlet baskısının dehşetini dile getirmeye başladı. Bu bölümün başlangıcındaki satırlar, tüm oranlara karşı umut ve pozitifliği ifade eder. Bana göre, bu inanç tahakkümünün üstesinden gelmek baskının üstesinde gelmek için Keşmir'deki edebiyatın en büyük mirasıdır.

Kaynaklar

Arşivler: Raporlar ve Dosyalar

Devlet Arşiv, Srinagar:

Home Department Records.

Police Department Records.

Report of the Srinagar Riot Enquiry Committee. Srinagar, Pratap Government Press, 1931.

Report on an Enquiry into Disturbances in Kashmir in Sept, 1931. Mr. L. Middleton. Jammu, Ranbir Government Press , 1932.

Report of the Kashmir Constitutional Reforms Conference. Chairman B. J Glancy. 1932.

Glancy Commission Report. Pratap Government Press, Srinagar: 12, Nov, 1931 (Urdu).

Shri Ganganath Commission Report on Administration of Jammu and Kashmir State. Nov, 1944.

Report of the Commission of Enquiry, N. R. Ayyangar, 1967. Home Department, J and K Government.

Gajendragadkar Committee Report, P. B. Gajendragadkar. Jammu and Kashmir Government, December, 1968.

Report of the J and K Commission of Enquiry. By Justice S. M. Sikri. Aug, 1980.

Keşmirca ve Urdu Kaynaklar

Abdullah, Sheikh. *Aatish-e-Chinar*. Srinagar: Ali Mohammad and Sons, 1986.

Azad, Abdul Ahad. *Kashmiri Zubaan aur Shaieri* (Kashmiri Language and its Poetry). Srinagar: Jammu and Kashmir Academy of Art Culture and languages, 2005.

Azad, Abdul Ahad. *Quliyat-i-Azad*. Srinagar: Jammu and Kashmir Academy of Art, Culture and Languages. 2005.

Ganjoo, Padam Nath, Ed. *Kulliyat-e-Abdul Ahad Azad*. Srinagar; Cultural Academy, 1996.

Hasratghad, G. R. *Aalam Haakari Yaad Azad Azad* (World will remember Azad, Azad). Delhi: Sahitya Akademi, 2006.

Jan, Mahfooza. Compiled. *Kashir- Kashris Adbas Manz* (Kashmir –In Kashmiri Literature). Delhi: Sahitya Akademy, 2012.

Kashmiri, Hamidi and Bashir Bashir. Compiled. *Kashri Shaeri Hund Intikhaab* (Collection of Kashmiri Poetry): 1947-2000. Delhi: Sahitya Akademy, 2006.

Khayal, Ghulam Nabi. *Akhter Mohiuddin*. Srinagar: Cultural Academy, 2012.

Kralwari, Maqbool Shah. *Quliyat-i-Maqbool*. Srinagar: Jammu and Kashmir Academy of Art, Culture and Languages. 1991.

Mahjoor, Ghulam Ahmad. *Quliyat-i-Mahjoor*. Srinagar: Jammu and Kashmir Academy of Art, Culture and Languages, 2009.

Ponpar, Syed Rasool. *Abdul Sataar Ranjoor*. Tr. From Kashmiri by Javid Matji. Delhi: Sahitya Akademy, 2015.

Shauq, Shafi and Naji Munnawar. *Kashiri Adbuk Tawarikh* (History of Kashmiri Literature). Srinagar: Kashmiri Department, Kashmir University, 1978.

Sheeraza. The Monthly. *Abdul Ahad Azad Number*. Srinagar: Cultural Academy. Vol. 40; No. 7-10. 2002.

Sheeraza. The Monthly. *Hum Asar Shaeri Intikhab Number* (Collection of Contemporary Poetry). Srinagar: Cultural Academy. Vol. 48, No. 10-12.

Sheeraza. The Monthly. *Khawaja Sanauallah Bhat Number*. Srinagar: Cultural Academy. Vol. 51, No: 11-12.

Sheeraza. The Special Edition. *Amin Kamil*. Srinagar: Cultural Academy, Vol. 23, No. 3. Jan-Jun, 2010.

Sheeraz. *Kashir Zabaan te Adab* (Kashmiri Language and Literature). 1947-1997. Srinagar: Cultural Academy. Vol. 32; No. 1-2.

Çeviri ve Düzenlenmiş Şiir Eserleri

Bhat, R. L. *Azad, the Poet of Lool: English Translation of the major Poems of Abdul Ahad Azad*. Srinagar: Gulshan Books, 2013.

Kaul, Hari Krishan. *In the Metropolis*. Tr. to English by Ranjana Kaul. Delhi: Sahitya Akademi, 2011.

Kaul, J. L., Tr. *Kashmiri Lyrics*. New Delhi: Sahitya Akademy, 2008.

Kaul, T. N., Tr. *Poems of Mahjoor*. New Delhi: Sahitya Akademy, 1988.

Matto, Neerja. Com. And Tr. *Kath- Stories from Kashmir*. Delhi: Sahitya Akademi, 2011.

Raina, Trilokinath. Ed. *An Anthology of Modern Kashmiri Verse, 1930-1960*. Poona: Sangam Press, 1972.

Raina, Trilokinath. Ed. *Mahjoor and After: Modern Kashmiri Poetry*. New Delhi: Sahitya Akademy, 2008.

Raina, Trilokinath. *Ghulam Ahmad Mahjoor-Poems* (Şiirler). Poem-Hunter, 2012.

Raina, A. N. *Zinda Kaul*. New Delhi: Sahitya Akademy, 1974.

Diğer Birincil Kaynaklar

Ahmad, Abid. Ed. *Sheeraza*. A quarterly journal of culture and literature. Srinagar: Cultural Academy, Apr-Jun, 2013.

Abdullah, Sheikh. *Aatish-e-Chinar: An Autobiography*. Tr. Mohammad Amin. Srinagar; Gulshan Books, 2013.

Abdullah, Sheikh. *Aatish-e-Chinar: An Autobiography*. Tr. Khushwant Singh. New Delhi: Viking, 1993.

Bazaz, Prem Nath. *Inside Kashmir*. Srinagar: Gulshan Publishers, 2002. (First Edition, 1942)

Bazaz, Prem Nath. *Kashmir in Crucible*. Bombay; Pearl Publishers, 1967.

Biscoe, Tyndale C. E. *Kashmir in Sunlight and Shade*. Srinagar: Gulshan Books, 2005.

Butt, Sanaullah. *Kashmir in Flames: An Untold Story of Kashmir's Political Affairs*. Srinagar; Ali Mohammad and Sons, 1981.

Geelani, Syed Ali Shah. *Bharat Ke Istemari Harbe: Kralle Gund se Jodhpur Tak*. Srinagar; Taloo Publications, 2000.

Geelani, Syed Ali Shah. *Wular Kinare: Aap Beeti*. Srinagar; Markazi Maktaba Tehreeki Hurriyet, 2011.

Hangloo, Rattan Lal. *Muhammad Din Fouq: His Life and Works*. Unpublished Masters thesis; Prof Hangloo's Collection.

Khan, Muhammad Ishaq. *Kashmir: Humanity Stifled*. Srinagar: Aamir Publications, 2007.

Khayal, Ghulam Nabi, *Khayalaat*. Srinagar; Kashmiri Writers Association, 2009.

Lawrence, Walter R. *The Valley of Kashmir*. London: Henry Frowde, 1895. Reprint, New Delhi: Asian Educational Services, 2005.

Qayoom, Shabnum, *Kashmir Ka Siyasi Inqilab*. Srinagar: Kashmir Book Depot, 1989.

Singh, Karan. *Heir Apparent: An Autobiography*. Delhi: Oxford University Press, 1982.

Wakefield, W. *The Happy Valley*. London: Sampson Low, Marston, Searle and Rivington, 1879.

Makaleler

Birdwood, Lord. Kashmir. *International Affairs*. Vol, 28, No. 3. (July, 1952), pp. 299-309. Blackwell.

Boschken, Herman. The Logic of Protest Action. *The Western Political Quarterly*, Vol. 28, No. 1. (Mar, 1975), pp. 59-71. University of Utah.

Copland, Ian. Islam and Political Mobilization in Kashmir (1931-34). *Pacific Affairs*, Vol. 54, No. 2. (September, 1981), pp. 228-259. University of British Columbia.

David E. Lockwood. Resolving the Problem of Kashmir. *World Affairs*. s. 209.

Kaul, Suvir. Past and Present in the Challenge of Kashmir. *Social Researcher*. Vol. 78, No. 1, India's World (Spring 2011).

Neve, Nora M. Further News From Kashmir, India. *The American Journal of Nursing*. Vol. 9, No. 3. (Dec. 1908), pp. 190-194. Lippincott Williams and Wilkins.

Schussman, Alan and Soule, Sarah A. Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation. From *Social Forces*, Vol. 84, No. 2. (Dec., 2005), pp. 1083-1108. University of North Carolina Press.

Rushbrook-Williams, L.F. Inside Kashmir. *International Affairs*, Vol. 33, No. 1. (Jan., 1957), pp. 26-35. Blackwell.

İkincil Çalışmalar

Ali, Tariq, et.al. *Kashmir: The Case for Freedom*. London: Verso, 2011.

Bamzia, P. N. K. *Cultural and Political History of Kashmir*. 3 vols. Srinagar: Gulshan Books, 2007.

Bamzia, P. N. K. *Kashmir and Power Politics*. Delhi; Metropolitan Book Company, 1966.

Bazaz, Prem Nath. *Democracy through Intimidation and Terror: The Untold Story of Kashmir Politics*. New Delhi: Heritage Publishers, 1978.

Bazaz, Prem Nath: *The History of the Struggle for Freedom in Kashmir: Cultural and Political, From the Earliest to the Present Times*. New Delhi; Kashmir Publishing Company, 1954.

Bhattacharjea, Ajit. *Kashmir, the Wounded Valley*. New Delhi; USB Publishers Distributers Ltd., 1994.

Birdwood, Lord. *Two Nations and Kashmir*. Srinagar, Gulshan Books, 2005.

Bose, Sumantra. *Kashmir: Roots of Conflict, Paths to Peace*. New Delhi: Vistaar Publications, 2003.

Brecher, Michael. *The Struggle for Kashmir*. New York; Oxford University Press, 1953.

Champaklakhsmi, R. and Gopal S., Ed. *Tradition, Dissent and Ideology: Essays in Honour of Romila Thapar*. Delhi; Oxford University Press, 1996.

Das, Bijay Kumar. *Twentieth Century Literary Criticism*. New Delhi: Atlantic Publishers, 2005.

Denisoff, Serge R. and Merton, Robert K., Ed. *The Sociology of Dissent*. New Delhi; Harcourt Brace, 1974.

Desai, A. R., Ed. *Expanding Governmental Lawlessness and Organized Struggles: Violation of Democratic Rights*. Bombay; Popular Prakashan, 1991.

Eagleton, Terry. *Marxism and Literary Criticism*. London and New York: Routledge, 2002.

Eagleton, Terry. *Criticism and Ideology: A Study in Marxist Literary Theory*. London and New York: Verso, 1992.

Fayaz, Farooq: *Kashmir Folklore: A Study in Historical Perspective*. Srinagar: Gulshan Books, 2008.

Fouq, Muhammad Din. *Tarikh-i-Aqwami Kashmir*. 2 vols. Mirpur: Verinag Publishers, 1991.

Gadru, S. N. ed.: *Kashmir Papers: British Intervention in Kashmir, including Arthur Brinckman's 'Wrong's of Kashmir', Robert Thorpe's 'Kashmir Misgovernment' and Sir William Digby's 'Condemned Unheard'*. Srinagar: Freethought Literature Company, 1973.

Ganai, Muhammad Yusuf. *Kashmir's Struggle for Independence: 1931-1939*. Srinagar: Mohsin Publications, 2003.

Ganguly, Sumit. *The Crisis in Kashmir: Portents of War, Hopes of Peace*. Cambridge: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press, 1997.

Godden, Rumer. *Kingfishers Catch Fire and A Winter Diary*. London: Virago, 1953.

Gupta, Jyoti Bushan Dass. *Jammu and Kashmir*. The Hague; Martinus, 1968.

Hajini, Mohiuddin. *An Outline of the Growth of Various Forms in Kashmiri Literature*. Srinagar: Gulshan Books, 2005.

- Hangloo, Rattan Lal. *Agrarian System of Kashmir (1846-1889)*. New Delhi: Commonwealth Publishers, 1995.
- Hassnian, F. M. *Freedom Movement in Kashmir*. New Delhi: Rima Publishing House, 1988.
- Hassnian, F. M, edited and Recast. *Robert Thorpes' Kashmir Misgovernment*. Srinagar: Gulshan Publishers, 1980.
- Jalal, Ayesha. *Self and Sovereignty: Individual and Community in South Asian Islam Since 1850*. New Delhi, Oxford University Press, 2001.
- Kachru, Braj B. *Kashmiri Literature*. Vol. 8, In: A History of Indian Literature, Ed. Jan Gonda. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1981.
- Kalla, K. L, ed. *Lalla Rookh: The Glorious Heritage*. Srinagar: Gulshan Books, 2007.
- Kalla, K. L, ed. *The Literary Heritage of Kashmir*. New Delhi: Mittal Publications, 1985.
- Keenan, Brigid. *Travels in Kashmir: A Popular History of Its People, Places and Crafts*. Delhi; Oxford University Press, 1989.
- Khan, G. H. *Freedom Movement in Kashmir: 1931-1940*. New Delhi; Light and Life Publishers, 1980.
- Khan, Muhammad Ishaq. *History of Srinagar, 1846-1947: A Study in Socio-Cultural Change*. Srinagar: Gulshan Books, 2007.
- Khan, Muhammad Ishaq: *Perspectives on Kashmir: Historical Dimensions*. Srinagar: Gulshan Publishers, 1983.
- Khan, Nyla Ali. *Islam, Women and Violence in Kashmir: Between India and Pakistan*. Srinagar; Gulshan Books, 2011.
- Khayal, Ghulam Nabi. *Progressive Literary Movement in Kashmir*. Srinagar: Khayalaat Publishers, 2011.
- Kolinsky, Martin and Paterson, William E. *Social and Political Movements in Western Europe*. London; Croom Helm, 1976.
- Korbel, Joseph. *Danger in Kashmir*. London; Princeton Press, 1954.
- Kumar, Subrata. *Power, Protest and Participation: Local Elites and the Politics of Development in India*. London; Routledge, 1992.
- Lamb, Alastair. *Kashmir: A Disputed Legacy, 1846-1990*. Karachi: Oxford University Press, 1993.
- Lamb, Alastair. *The Kashmir Problem*. New York; Fredrick A. Praeger, 1966.
- Malik, Fatih Mohammad. *Tahreek-e-Azad-e-Kashmir: Urdu Adab ke Aayeene main*. Lahore; Sangmeel Publications, 2001.

Malik, G. R.: *Kashmiri Culture and Literature: Some Glimpses*. Srinagar: Department of Kashmiri, University of Kashmir, 2006.

Malik, S. C., Ed. *Dissent, Protest and Reform in Indian Civilization*. Shimla; Indian Institute of Advanced Study, 1977.

Mallik, Basanta Kumar. *Paradigms of Dissent and Protest: Social movements in Eastern India*. New Delhi; Manohar Publications, 2004.

Menon, V. P. *Story of the Integration of the Indian States*. Calcutta; Orient Longman's Co., 1957.

Mullick, B. N. *Kashmir: My Years with Nehru*. Agra Cantt.; Deep Publications, 1972.

Naqash, Nasir A. and Shah G. M. *Kashmir: From Crisis to Crisis*. New Delhi: APH Publishing Corporation, 1997.

Oommen, T. K. *Protest and Change: Studies in Social Movements*. New Delhi; Sage Publications, 1990.

Pampori, Mohammad Sultan. *Kashmir in Chains: 1819-1992*. Srinagar; Pampoori Publishing House, 1992.

Panikkar, K. N. *British Diplomacy in North India: A Study of the Delhi Residency, 1803-1857*. New Delhi: Associated Publishing House, 1968.

Puri, Balraj. *Simmering Volcano: Study of Jammu's Relations with Kashmir*. New Delhi; Sterling Publishers, 1983.

Rai, Mridu: *Hindu Rulers, Muslim Subjects: Islam, Rights and the History of Kashmir*. New Delhi: Permanent Black, 2007.

Raina, Trilokinath: *A History of Kashmiri Literature*. New Delhi: Sahitya Academy, 2005.

Rao, Aparna, Ed: *The Valley of Kashmir: the Making and Unmaking of a Composite Culture*. New Delhi: Manohar Publishers, 2008.

Roy, Siddhartha Guha. *Human Rights Democratic Rights and Popular Protest*. Calcutta; Progressive Publishers, 2001.

Sagar, Ahluwalia. *Youth in Revolt*. New Delhi; Young Asia Publishing House, 1972.

Saraf, Muhammad Yusuf: *Kashmiris Fight for Freedom*. 1819-1946, Vol I. 1947-1976, Vol II. Lahore: Ferozsons Ltd, 2009.

Sarkar, Tanika. *Bengal 1928-1934: the Politics of Protest*. Delhi; Oxford University Press, 1987.

Scott, James C. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. Delhi: Oxford University Press, 1990.

- Shah, Fahad, Ed. *Of Occupation and Resistance: Writings from Kashmir*. Chennai; Tranquebar Press, 2013.
- Shah, Ghanshyma. *Social Movements and the State*. New Delhi; Sage Publications, 2002.
- Sharma, Suresh K. and Bakhshi, S. R., Ed. *Nehru and Kashmir*. New Delhi; Anmol Publications, 2006.
- Shauq, Shafi et al, ed. *Europeans on Kashmir*. Srinagar: Summit, 1997.
- Sofi, G. M. D. *Kashir, Being a History of Kashmir*. 2 vols. New Delhi; Light and Life Publishers, 1974.
- Vaikuntham, Y., Ed. *People's Movements in Princely States*. New Delhi: Manohar, 2004.
- Vaishnavi, V. K. *Kashmir- The Gordian Knot*. Chandigarh; Unistar Books, 2006.
- Younghusband, Francis. *Kashmir*. Srinagar: Gulshan Publishers, 1996.
- Zutshi, U. K.: *Emergence of Political Awakening in Kashmir*. New Delhi: Manohar, 1986.
- Zutshi, Chitrlekha: *Languages of Belonging: Islam, Regional Identity and the Making of Kashmir*. Delhi: Permanent Black, 2003.